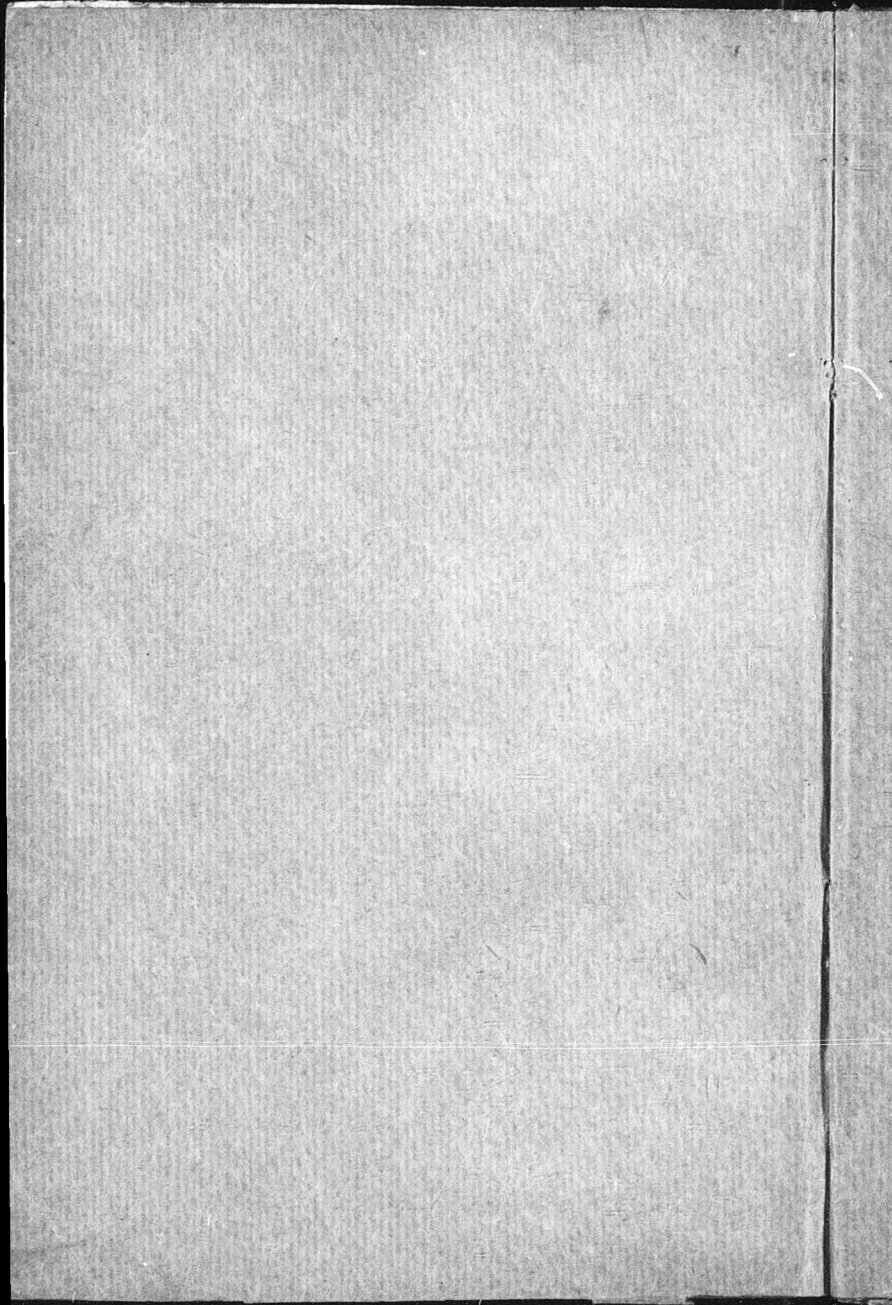
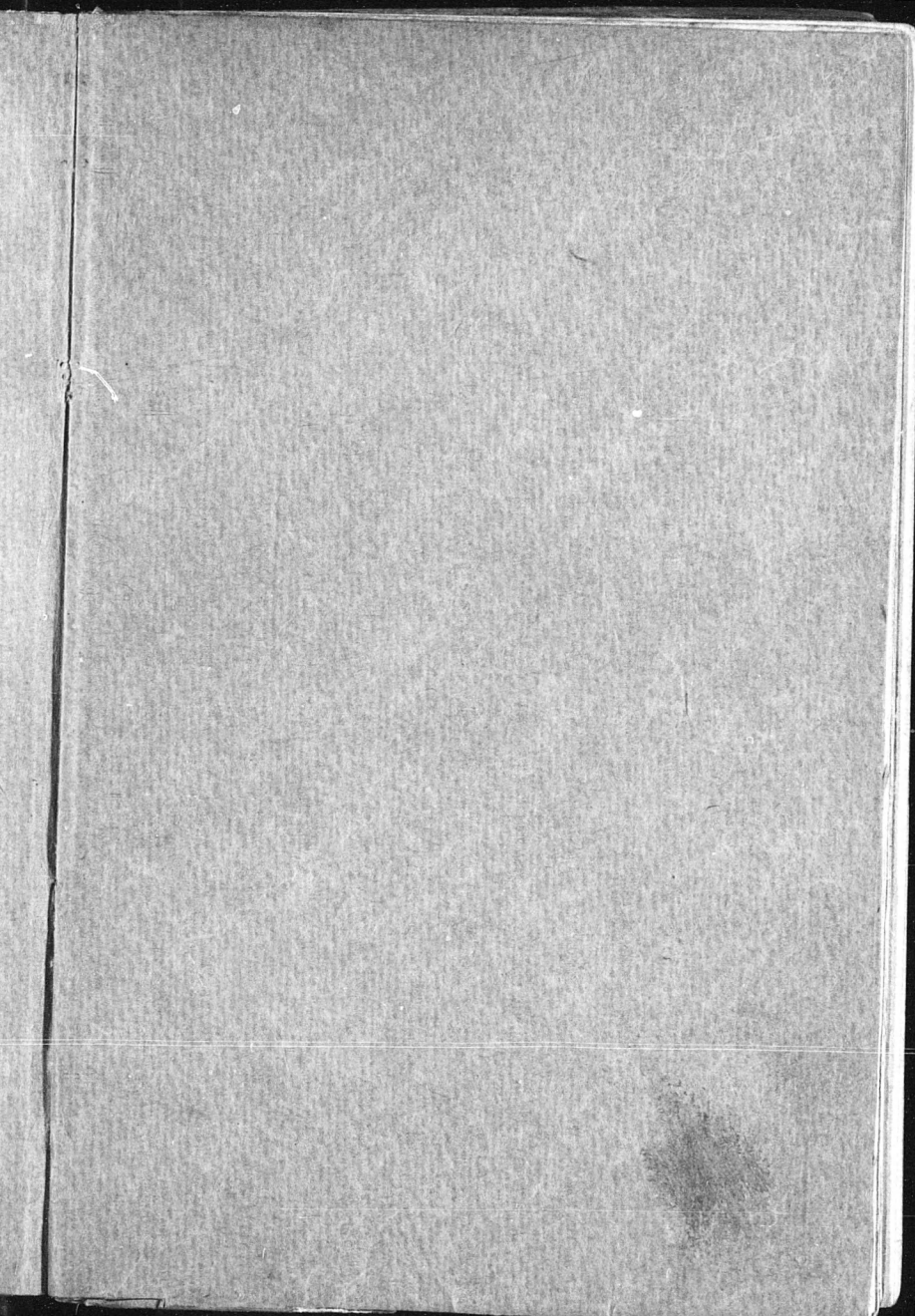

142

WKT
Vak 109

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

2942 581 0

WKT VAK 109 No. 1424.9

KORTE

GESCHIEDENIS DES VADERLANDS,

TEN DIENSTE VAN KATHOLIEKE SCHOLEN.

Achtste Druk.

TILBURG,
Stoomdrukkerij van het R. K. Jongens-Weeshuis.
1891.

IMPRIMATUR.

M. F. de Beer, *Sup. Gen. et Dec.*

ad hoc delegatus.

Tilburgi, 12 Januarii 1891.

Volgens Art. 25 der wet van 28 Juni 1881
(Staatsblad n° 124) is het eigendom gewaarborgd.

VOORBERICHT.

Gelijk de titel van deze korte Geschiedenis des Vaderlands genoegzaam te kennen geeft, had de vervaardiger bij het samenstellen dezer lessen enkel leerlingen op het oog, welke tot den Roomsch-Katholieken godsdienst behooren. Zijn doel was niet uitsluitend eene eenvoudige schets te leveren van de voornaamste gebeurtenissen op den Nederlandschen bodem voorvallen in betrekking tot den Staat; hij wilde te zelfder tijd aan de jeugd eenig denkbeeld geven van de bijzonderste feiten, welke sedert de vestiging van het Ewangelië onder onze heidensche voorouders tot op onze dagen ten aanzien van den Katholieken godsdienst in deze gewesten hebben plaats gehad. Het is zonder twiïfel te bejammeren, dat men zich met dit gedeelte der geschiedenis in onze scholen zoo weinig bezig houdt. De kennis van dergelijke voorvallen is immers den leerlingen van onbesefbaar meer nut dan de verhalen der roemrijke wapenfeiten van het voorgeslacht.

—

Wij koesteren daarom de gegronde hoop, dat de verschijning van dit leesboek aan allen, die zich met het onderricht in Katholieke scholen bezig houden, hoogst welkom zal zijn. Bij eene nadere inzage zal men ook bemerken, dat de voorstelling en waardeering van sommige gebeurtenissen merkelyk verschilt van die, welke tot hiertoe in de meeste schoolboeken van dezen aard werd aangetroffen. Onze wegwijzers in die gewichtige taak waren de geschiedkundige werken van Dr. NUYENS, Professor DAVID van LEUVEN, CAVRINES, STRADA, BENTIVOGLIO, SMET, GERLACHE, AREND, BILDERDIJK en anderen. Wat verder de verdeeling en den inhoud betreft, gelieve men in acht te nemen, dat het een lees- en geen leerboek is. Wilde men het echter tot dit laatste einde gebruiken, dan zou dit naar ons inzien zeer gemakkelijk kunnen geschieden, door hier en daar wat aan te vullen. Aldus zou het tevens tot een handboek kunnen dienen, dat niet alleen voor lagere scholen, maar ook voor de opvoedingsgestichten van meer uitgebreid onderwijs niet geheel zonder nut zoude zijn.

Dat deze weinige bladzijden iets mogen bijdragen tot het geestelijk en tijdelijk welzijn der Katholieke jeugd, voor wie zij geschreven zijn, is de vurige wensch van

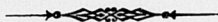
den Schrijver.

Tilburg, 16 November 1868.

KORTE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS.

Inleiding.

Het koninkrijk der *Nederlanden* is in vergelijking met vele andere landen zeer klein; het neemt ternauwernood één driehonderdste gedeelte van *Europa* in, en is op vele plaatsen zoo laag, dat het niet dan met de uiterste moeite tegen doorbraak en overstroming kan beveiligd worden.

Men denke daarom evenwel niet terstond, dat dit land voor ons van geene beteekenis is. Alwie juist oordeelt, meet de waarde of de belangrijkheid van een land niet af naar de uitgestrektheid van deszelfs grenzen, noch naar het aantal zijner bewoners, maar volgens de meer of min gewichtige herinneringen, welke daaraan voor hem door zijne godsdienstige of burgerlijke betrekking verbonden zijn. Alzoo zien wij in *Palestina* het bij uitstek bevoorrechte, het heilige Land, door de voetstappen van JEZUS en MARIA geheiligd; in *Rome*, de zetelplaats van den Paus, het groote middelpunt der Katholieke Kerk, waarop door alle tijden heen het oog zoowel van den ongeloovige als van den Katholiek gevestigd is; in *Nederland* eindelijk het land, de plaats onzer geboorte, de dierbare plek, waar wij bij onze intrede in de wereld het onwaardeerbare geluk genoten, in de wateren des H. Doopsels van de vlek der erfzonde

gezuiverd en tot kinderen van God en van de heilige Kerk te worden aangenomen.

Daarenboven weet een ieder, dat, al is ons Vaderland klein, het evenwel geene geringe plaats in de geschiedenis der volken inneemt. De Nederlandsche naam is door alle eeuwen heen vermaard geweest; ja er was zelfs een tijd, dat ons land onder de machtigste en bloeiendste gewesten van *Europa* kon gerekend worden; zijne schepen doorklieften alle zeeën, zijn handel breidde zich uit bij alle bekende volken; overal zag men zijne koopwaren ten toon gesteld.

Wij vertrouwen dan ook, jeugdige landgenooten, dat het u aangenaam zal zijn, in de volgende lessen eenigszins nader met dit Vaderland bekend te worden en te zien, welke groote en gewichtige gebeurtenissen in den loop der tijden op dit kleine plekje gronds zijn voorgevallen. Gij zult daardoor vernemen, welke de eerste bewoners dezer landen waren, welke hun aard in godsdienst was, hoe zij verder zijn beschaafd geworden, hoe het Christendom in deze streken doordrong en met welken ijver de zendelingen uit de naburige gewesten kwamen toegesnel, om het kruis op deze woeste kusten te planten en onze heidensche voorouders met de alleen zaligmakende leer van het Evangelie bekend te maken. Behalve de namen van de heilige Geloofsverkondigers **WILLIBORDUS** en **BONIFACIUS**, welke u reeds van elders bekend zijn, zult gij er ook de namen in aantreffen van mannen, zooals: de **HH. WILFRIDUS**, **LAMBERTUS**, **WULFRANNUS**, **SUITBERTUS**, **PLECHELMUS** en anderen, welke de eersten in hunne prediking ondersteund en hunnen ijver gedeeld hebben.

Verder zult gij kennis maken met een **CIVILIS**, die zich in den kamp tegen de Romeinen onverschrokken aan het hoofd zijner dappere landgenooten stelde, om de gehate onderdrukkers wegens hunnen meened te straffen; een **ADGILLUS**, die met mannenmoed de onrechtvaardige bevelen van een Frankischen dwingeland trotseerde; een **KAREL** den Grooten, wiens gebied zich over half *Europa* uitstreckte; een **DIRK I**, den stamvader der Hollandsche Graven; een **WILLEM II**, die om zijne rid-

derlijke deugd en bekwaamheid tot de Roomsche-Koninklijke waardigheid opklom; een FLORIS V, GERARDUS GROOTE, ALBRECHT BEILING, JAN VAN SCHAFFELAAR, KAREL den Stouten, KAREL V, FILIPS II, WILLEM van Oranje, MAURITS, TROMP, DE RUIJTER, koning WILLEM, den held van *Waterloo*, en eene menigte andere groote en vermaarde mannen, die u elk op hunne beurt eenige oogenblikken zullen bezig houden.

Welaan dan, jeugdige landgenooten, leest dikwijls met opmerkzaamheid de volgende lessen. Zij zullen u niet alleen de namen en groote verrichtingen uwer voorouders te binnen brengen, maar u daarenboven eene warme liefde voor uwen geboortegrond inboezemen; zij zullen u in menig voorbeeld het schoone der deugd en het hatelijke der ondeugd voor oogen stellen, maar boven alles zullen zij u met eene innige hoogachting en liefde voor onzen heiligen godsdienst bezielen, dien heiligen godsdienst, door den arbeid en het lijden van zoovele ijverige zendelingen in deze streken geplant, door onze Katholieke voorvaderen in latere dagen tusschen kwelling en vervolging standvastig bewaard, en eindelijk ten koste van velerlei opoffering als het dierbaarste kleinood op de erfenamen huns geloofs overgegaan.

De eerste bewoners.

De eerste bewoners dezer landen waren van Duitschen oorsprong en in verschillende stammen verdeeld, die ieder hunne eigene opperhoofden hadden, doch in aard en levenswijze nagenoeg overeenkwamen. Over het algemeen waren het ruwe, onbeschaafde menschen, sterk van lichaam en gehard tegen alle ongemakken.

De voornaamste onder hen waren de Friezen en de Batavieren.

Hoe en wanneer de eersten in *Nederland* gekomen zijn, weet men niet met zekerheid. Wat de Batavieren be-

treft, dezen woonden vroeger in *Hessen*, waar zij gedurig door hunne naburen, de Katten, verontrust werden. Zulks deed hen het besluit nemen, dat land te verlaten en elders een rustiger oord op te zoeken. Zij zakten in uitgeholde boomstammen den *Rijn* af en vestigden zich in het zuiden van Gelderland, vanwaar zij zich spoedig over een gedeelte van Zuid-Holland en Utrecht uitbreidden.

Hier leefden zij nu vele jaren vreedzaam en rustig bij elkander in het ruime veld of in de bosschen, en brachten den tijd door met visschen en jagen, hetgeen buiten den oorlog hunne liefste bezigheid was. Voorts bebouwden zij hunne akkers, voornamelijk geholpen door hunne slaven, alsook door hunne vrouwen, die tevens met de zorg voor de huishouding waren belast.

Te paard rijden en met de speer werpen waren de gewone uitspanningen der jonge lieden. Hierin stelden onze voorouders het grootste belang. Ook als boogschutters waren zij gunstig bekend. Men verhaalt onder andere van zekeren *SORANUS*, dat hij in het bijzijn van keizer *ADRIANUS* een pijl in de lucht schoot, en dien tot verwondering van allen door een tweeden zoo juist wist te treffen, dat hij hem in tweeën kliefde.

Van hunne woningen maakten de Batavieren niet veel werk; de meeste waren rond evenals een bijenkorf, en enkel uit hout en klei samengesteld.

Om voor overstromingen beveiligd te zijn, bouwden zij ze veelal op hoogten of terpen, vanwaar ons woord *dorp* zijn oorsprong ontleent. In deze hutten was het gewoonlijk zeer duister, want deur en schoorsteen waren de eenige openingen. Daarbij stond het huisraad ook niet in den weg. Aan bedden hadden de oude Bataven geene behoefte; en stoelen en tafels kenden zij niet. De koude grond was hunne zitplaats en eenige dierenvellen dienden hun tot legerstede. Des zomers namen zij hunne maaltijden in het groene gras, en des winters zooals het 't geschiktste voorkwam.

Hunne spijzen waren zeer eenvoudig. Behalve van visch

en wildbraad leefden zij van melk, boter, kaas, vleesch, spek en eenige wilde vruchten, zooals appelen en peren, die het land in genoegzame hoeveelheid voortbracht. Hun gewone drank was water; doch zij hielden ook van bier, en lieten bij openbare volksfeesten den welgevulden horen vroolijk rondgaan.

Ofschoon het hier te lande gewoonlijk nog al guur, en in den winter meestal vrij koud is, kenden de Batavieren geen verschil tusschen zomer- en winterkleeding.

De mannen droegen een soort van mantel van dierenvel, waardoor omtrent het geheele lichaam bedekt werd. Deze mantel werd met een haak of doorn op de schouders vastgemaakt. De meer aanzienlijken hadden daarbij nog een onderkleed met mouwen en ook eene broek, die met een paar kousen van dezelfde stof, benevens een wambuis slechts één geheel uitmaakte, en zeer nauw om het lichaam sloot.

Het kleedsel der vrouwen verschilde weinig van dat der mannen, maar het was fijner, en soms met purperen boorden afgezet.

Bij deze eenvoudigheid in voedsel en kleeding hadden onze voorouders meer dan ééne goede hoedanigheid. Vooral roemt men hunne gastvrijheid en gulhartigheid; nooit zouden zij hun huis voor een vreemdeling sluiten. Klopte iemand aan eene deur, dan was hij welkom. Kon men hem niets te eten of te drinken aanbieden, dan bracht men hem eenvoudig naar zijnen buurman, die den gast met evenveel liefde opnam.

De oude Batavieren waren ook oprecht; leugentaal en veinzerij konden zij niet dulden; de openhartigheid stond op hun aangezicht te lezen. Zonder twijfel eene schoone les, die de jeugd wel ter harte mag nemen.

Daarbij waren onze voorouders getrouw aan hun gegeven woord, zoodat naderhand de Romeinsche keizers hen dikwijls verkozen om deel te maken van hunne lijfwacht, wjl zij op hunne eigene onderdanen niet vertrouwen konden.

Ongelukkig werden deze voortreffelijke hoedanigheden

treft, dezen woonden vroeger in *Hessen*, waar zij gedurig door hunne naburen, de Katten, verontrust werden. Zulks deed hen het besluit nemen, dat land te verlaten en elders een rustiger oord op te zoeken. Zij zakten in uitgeholde boomstammen den *Rijn* af en vestigden zich in het zuiden van Gelderland, vanwaar zij zich spoedig over een gedeelte van Zuid-Holland en Utrecht uitbreidden.

Hier leefden zij nu vele jaren vreedzaam en rustig bij elkander in het ruime veld of in de bosschen, en brachten den tijd door met visschen en jagen, hetgeen buiten den oorlog hunne liefste bezigheid was. Voorts bebouwden zij hunne akkers, voornamelijk geholpen door hunne slaven, alsook door hunne vrouwen, die tevens met de zorg voor de huishouding waren belast.

Te paard rijden en met de speer werpen waren de gewone uitspanningen der jonge lieden. Hierin stelden onze voorouders het grootste belang. Ook als boogschutters waren zij gunstig bekend. Men verhaalt onder andere van zekeren *SORANUS*, dat hij in het bijzijn van keizer *ADRIANUS* een pijl in de lucht schoot, en dien tot verwondering van allen door een tweeden zoo juist wist te treffen, dat hij hem in tweeën kliefde.

Van hunne woningen maakten de Batavieren niet veel werk; de meeste waren rond evenals een bijenkorf, en enkel uit hout en klei samengesteld.

Om voor overstromingen beveiligd te zijn, bouwden zij ze veelal op hoogten of terpen, vanwaar ons woord *dorp* zijn oorsprong ontleent. In deze hutten was het gewoonlijk zeer duister, want deur en schoorsteen waren de eenige openingen. Daarbij stond het huisraad ook niet in den weg. Aan bedden hadden de oude Bataven geene behoefte; en stoelen en tafels kenden zij niet. De konde grond was hunne zitplaats en eenige dierenvelen dienden hun tot legerstede. Des zomers namen zij hunne maaltijden in het groene gras, en des winters zooals het 't geschiktste voorkwam.

Hunne spijzen waren zeer eenvoudig. Behalve van visch

en wildbraad leefden zij van melk, boter, kaas, vleesch, spek en eenige wilde vruchten, zooals appelen en peren, die het land in genoegzame hoeveelheid voortbracht. Hun gewone drank was water; doch zij bielden ook van bier en lieten bij openbare volksfeesten den welgevulden horen vroolijk rondgaan.

Ofschoon het hier te lande gewoonlijk nog al guur, en in den winter meestal vrij koud is, kenden de Batavieren geen verschil tusschen zomer- en winterkleeding.

De mannen droegen een soort van mantel van dierenvel, waardoor omtrent het geheele lichaam bedekt werd. Deze mantel werd met een haak of doorn op de schouders vastgemaakt. De meer aanzienlijken hadden daarbij nog een onderkleed met mouwen en ook eene broek, die met een paar kousen van dezelfde stof, benevens een wambuis slechts één geheel uitmaakte, en zeer nauw om het lichaam sloot.

Het kleedsel der vrouwen verschilde weinig van dat der mannen, maar het was fijner, en soms met purperen boorden afgezet.

Bij deze eenvoudigheid in voedsel en kleeding hadden onze voorouders meer dan ééne goede hoedanigheid. Vooral roemt men hunne gastvrijheid en gulhartigheid; nooit zonden zij hun huis voor een vreemdeling sluiten. Klopte iemand aan eene deur, dan was hij welkom. Kon men hem niets te eten of te drinken aanbieden, dan bracht men hem eenvoudig naar zijnen buurman, die den gast met evenveel liefde opnam.

De oude Batavieren waren ook oprecht; leugentaal en veinzerij konden zij niet dulden; de openhartigheid stond op hun aangezicht te lezen. Zonder twijfel eene schoone les, die de jeugd wel ter harte mag nemen.

Daarbij waren onze voorouders getrouw aan hun gegeven woord, zoodat naderhand de Romeinsche keizers hen dikwijls verkozen om deel te maken van hunne lijfwacht, wyl zij op hunne eigene onderdanen niet vertrouwen konden.

Ongelukkig werden deze voortreffelijke hoedanigheden

door hatelijke ondeugden ontluisterd; deze waren vooral het spel en de dronkenschap. Als zij des winters lui en werkeloos in hunne hutten lagen, sleten de Batavieren den meesten tijd met dobbelen. Dikwijls verspeelden zij op eenen dag hunne gansche bezitting, ja verloren daarbij zich zelven, dewijl zij soms hun eigen persoon op het spel zetten.

Hunne geneigdheid voor den drank was niet minder groot. Hadden zij eenmaal eenen goeden voorraad bier of ander sterk vocht opgedaan, dan mochten zij er niet aankomen. Zoo zij er eens van proefden, dan was het gedaan. Zij klonken en dronken, totdat de geheele voorraad verteerd was. Deze dronkenschap had meermalen zeer gevaarlijke twisten ten gevolge; zij keven en vochten, en brachten elkander wel eens zulke gevaarlijke wonden toe, dat menigeen op de plaats dood bleef; doch deze treurige gevolgen verbeterden die woeste menschen niet. In het voldoen van hunne booze lusten stelden zij hun grootste geluk en hiervan konden zij alléén genezen worden door de leer van het H. Evangelie, die eerst later onder hen verkondigd werd.

Hun godsdienst was als die van alle heidensche volken; de meesten wisten niet eens, wie hen geschapen had. Bij hunne komst in *Nederland* aanbaden zij, behalve WODAN, die als de opperste god doorging, en THOR, die onweders stilde en de strijders bezielde, ook nog de zon, de maan, het vuur en vele andere voorwerpen. Later bewezen zij goddelijke eer aan houten en steenen beelden, welke soms de afzichtelijkste gedaanten hadden. De vereering dier valsche godheden geschiedde altijd in groote bosschen, die nimmer mochten gekapt worden. Witte paarden werden door onze voorouders als halve goden beschouwd; raven, ooievaars en zwaluwen voorzegen volgens hunne meening de toekomst, en somtijds namen de goden, zoo zij voorgaven, de gedaante dezer vogelen aan, om den menschen goed of kwaad te doen, naarmate dezen zulks verdienden.

Ziet, aan deze en dergelijke dwaasheden sloegen die

arme lieden geloof, voordat zij zich bekeerd hadden. Wat erger is, op bepaalde tijden droegen zij ook aan WODAN menschenoffers op, welke men te zijner eer verdrank of aan de boomen ophing, om den raven en gieren tot voedsel te dienen. Tot zulke afschuwelijke en ont-eerende misdaden bracht de duivel door het heidendom den mensch! Gelukkig dus de volken, die door de leer van JEZUS, den eenigen Zoon van God, verlicht den alleen waren God aanbidden, en offers brengen aan Hem, die Hemel en aarde en alles, wat daarin is, geschapen heeft!

Komst der Romeinen hier te lande.

Ongeveer vijftig jaren konden de Batavieren rustig en vreedzaam in hunne nieuwe woonplaats doorbrengen. Weldra aan de streken gewoon, die hen zoo herbergzaam hadden opgenomen, vergaten zij hun vorig land geheel en dachten niet meer om in hetzelfde terug te keeren.

Maar zie — onverwachts werden zij door een verward geschreeuw van krijgslieden en het geweldig gedruisch van wapenen verontrust.

De Romeinen, die hunne veroveringen reeds in al de deelen der bekende wereld hadden uitgebreid, waren onder hunnen veldheer JULIUS CESAR met een machtig leger *België* binnengerukt. Te vuur en te zwaard verwoestten zij dat gewest, brachten een groot aantal inwoners ter dood en rustten niet, voordat alles zich naar hunnen wil gebogen had.

Weldra lagen nu ook de noordelijke streken aan de beurt, en de Batavieren konden ieder oogenblik den vijand op hun eiland verwachten. De Tenkteren en Usipeten waren reeds onder het zwaard van CESAR gevallen.

Deze volken, die evenals de Batavieren Duitschers waren, hadden zich in den winter van het jaar 55 vóór CHRISTUS, ten zuiden der *Maas* in het tegenwoordige *Noord-Brabant*

neergezet. Hun getal bedroeg bij de vijfmaal honderd duizend man. Beducht, dat die groote massa lieden, waaronder ook veel geoefende ruiters waren, de zuidelijke gewesten weer tot opstand zouden brengen, besloten de Romeinen die barbaren, gelijk CESAR ze noemt, met geweld vandaar te verdrijven.

Toen de vreemdelingen dit vernamen, zonden zij een gezantschap tot den Romeinschen veldheer met verzoek van hun die landstreek af te staan. CESAR bleef echter bij zijn plan en eischte, dat zij terstond dit gewest verlaten zouden, hetwelk den Tenkteren en Usipeten in het geheel niet aanstond. Zij vroegen dan drie dagen uitstel om zich te bedenken; doch dit was slechts eene list, want te vertrekken zochten zij niet; zij wilden enkel tijd winnen, wijl het grootste gedeelte hunner ruitery over de *Maas* getrokken was, om voorraad van levensmiddelen te zoeken. CESAR had spoedig begrepen, waar hun de schoen wrong, en gaf zijn leger bevel om vooruit te trekken. Dit bracht de vreemdelingen opnieuw in angst. Zonder toeven zonden zij een tweede gezantschap tot CESAR en stemden er in toe, om naar hun vaderland terug te keeren. Als eenige gunst verzochten zij den veldheer, dat hij zijne troepen zou gelasten, niet verder te gaan. CESAR beloofde dit, doch zijne belofte werd slecht nagekomen.

Nauwelijks waren de gezanten weg, of de Romeinsche ruiters, die de eersten waren, raakten met de Tenkteren en Usipeten handgemeen. Maar wat gebeurt er? Na een kort, doch hevig gevecht krijgen het de aanvallers te kwaad, en worden met een aanmerkelijk verlies teruggedreven. Dit was zonder twijfel eene groote schande; want de Romeinen waren 5000 man sterk, terwijl het aantal hunner tegenpartij slechts 800 bedroeg. CESAR nu oordeelde, dat die schande met het bloed dier ongelukkigen moest afgewasschen worden. Wat doet hij daarom? Zonder toeven trekt hij aan het hoofd der zijnen naar het vijandelijk kamp. Onderweg ontmoet hij eenige grijsaards, die hem wegens het gebeurde verschoo-

ning komen vragen. Dit baat niet. Hij laat de afgezanten zelfs gevangenzetten en vervolgt zijnen weg. — Verbeeldt u den angst en de ontsteltenis dier arme lieden, toen zij CESAR daar op eenmaal voor hun kamp zagen. Een ijselijk gejammer en gehuil steeg uit hun midden op: aan ontvluchten was niet meer te denken. Eenigen der vurigsten verkochten hun leven duur en stierven met de wapens in de hand: maar verreweg de meesten dachten aan geen tegenstand.

Met ontbloote zwaarden dreven de Romeinen hen vooruit, en versloegen alles wat er voorkwam: mannen, vrouwen, kinderen, grijsaards: niets werd gespaard. Velen van deze ongelukkigen sprongen in het water, om zich door zwemmen te redden, maar het getal dergenen, die ontkwamen, was zeer klein; de meesten vonden hun graf in de golven en het grootste gedeelte van den stam was uitgeroeid.

Zulk een treurig einde verschrikte de Batavieren. Zij hielden eene groote vergadering, en er werd besloten alles aan te wenden, om dergelijke rampen te voorkomen. Te dien eide zonden zij eenige mannen tot CESAR, met het doel om zijne vriendschap te winnen. Dit gelukte. De afgezanten sloten een verbond met den geduchten veldheer, en de Batavieren ontvingen den titel van Vrienden en Broeders der Romeinen. Zij bleven een vrij volk en behoeften geene schatting te betalen; alleen moesten zij den veldheer jaarlijks eenige manschappen leveren, om hem op zijne tochten te vergezellen.

Wat er van dit verbond geworden is, zult gij in de volgende les vernemen.

Opstand der Batavieren.

De Batavieren dienden de Romeinen trouw en bewezen hun meer dan eens gewichtige diensten.

Daar zij vooral goede zwemmers waren, trokken zij

menigmaal de grootste stroomen met paard en wapens over, en deden daardoor niet zelden de oorlogskans ten gunste hunner meesters keeren. De Romeinen, die dit zeer wel beseften, schatten hen daarom hoog en behandelden hen met onderscheiding. Er werd in hun land eene school gesticht, om de Bataafsche jeugd in de gebruiken der Romeinen te onderrichten; daarbij werden er dijken opgeworpen, wegen aangelegd, bruggen over rivieren geslagen, moerassen drooggemaakt, en dergelijke zaken meer. Onze voorouders verloren daardoor langzamerhand de woestheid, welke hun zoo eigen was, doch zij namen tegelijkertijd van hunne nieuwe meesters ook vele ondeugden over, zoodat zij er meer schade dan voordeel bij hadden.

De goede verstandhouding tusschen de Batavieren en de Romeinen duurde een geruimen tijd; eerst in het jaar 69 na Christus werd dezelve op eene ernstige wijze gestoord.

De Batavieren, die langzaam aan het juk waren gewoon geraakt, vroegen naar geene verandering; maar allengs werden de Romeinen overmoedig en schonden het verdrag. Zij vernietigden de vrijheid onzer voorvaderen geheel en al, en vorderden zooveel soldaten, als zij goedvonden; ja, het liep zoo erg, dat vele jongelingen met geweld uit hunne woningen werden gerukt. Zulk eene snoode handelwijze verbitterde een edel Bataaf, die voor den dapperste der natie gehouden werd. Zijn naam was CLAUDIUS CIVILIS. Hij trok zich de zaak van zijne verdrukte landgenooten op eene ernstige wijze aan, doch werd spoedig gegrepen en in de gevangenis geworpen. Dit lot trof ook zijn broeder JULIUS PAULUS, die kort daarna onthoofd werd. CIVILIS zelf werd naar Rome gezonden en daar gevangen gehouden tot na den dood van keizer NERO, toen hij zijne vrijheid terugbekwam.

In zijn land wedergekeerd, is zijne eerste gedachte, om zijn volk van den overlast der Romeinen te bevrijden. Te dien einde laat hij een groot gastmaal aanrichten en roept de voornaamsten zijner landgenooten op, om daar-

aan deel te nemen. Deze laten zich niet wachten, en in het midden van den nacht heeft het feest onder den blooten sterrenhemel plaats. De groote daden der voorouders worden luide bezongen, de beker gaat lustig rond, de harten zijn vol vreugd.

Te midden van die groote blijdschap staat CIVILIS eensklaps op, en alles wordt stil.

„Bataven, dus spreekt hij, hoort naar mij. De wreedheid onzer verdrukkers roept om wraak, het uur van strijden is aangebroken! denkt aan den moed uwer voorouders! denkt aan die oude Bataven! zij waren vrij; zij lieten zich door niemand de hand boven 't hoofd leggen. Doch wij? wij worden verdrukt, onder de voeten getrapt, verplet. Dit kan, dit mag zoo niet langer duren. Wel hoe, gij talmt nog? Gij zijt dus lafaards? — Komt, grijpt naar de wapens, en jaagt uwe onderdrukkers het land uit, dan eerst zult gij weder vrij zijn.”

Nauwelijks had CIVILIS deze woorden gesproken, of de geheele vergadering rees als een enkel man op; allen zwaaiden hunne wapens en zwoeren, niet te zullen rusten, voordat de laatste Romein uit hun land verdreven was. Daarop ging ieder naar huis.

CIVILIS bereidde nu alles in stilte voor en wilde den strijd nog wat uitstellen, doch de Kaninefaten, zijne bondgenooten, die langs de zee woonden, waren zoo geduldig niet. Onder aanvoering van zekeren BRINIO overvielen zij onverhoeds de Romeinsche winterkwartieren, overrompelden die en joegen de gansche bezetting op de vlucht. Door zulk een gunstig begin aangemoedigd, riep nu ook CIVILIS zijne wakkere Bataven op en zette de vluchtelingen na. Op den *Rijn* vond hij eene vijandelijke vloot van 24 schepen, die, naar men zegt, met wapenen gevuld was. CIVILIS tastte dezelve oogenblikkelijk aan, en geholpen door de roeiers, die meest allen stamgenooten waren, had hij ze in eenige uren bemachtigd. Kort daarop versloeg hij ook een leger, dat tegen hem afgezonden was, en maakte zich daardoor zoo geducht, dat zijn naam door het gansche land bekend

werd en iedereen hem den *redder der vrijheid* heette.

Twee jaren lang hield de held den strijd vol, en deed den Romeinen veel afbreuk. Nu eens bestormde hij ze in hun kamp, dan sloeg hij hen in 't open veld; nu maakte hij gebruik van eene list, dan tartte hij den vijand openlijk uit tot den strijd. Op zekeren dag bemerkte hij, niet verre van de legerplaats *Castra Vetera*, eene menigte wagens met een groot aantal soldaten, uitgezonden om koren te halen voor de bezetting. De officieren zoowel als de mindere krijgsknechten liepen zorgeloos door het veld en hadden hunne wapens op de karren geladen, juist alsof het vrede was. CIVILIS zet ze aanstonds achterna, valt hen op het lijf en drijft alles uit elkander, zoodat slechts een klein gedeelte en dat nog met de grootste moeite op de plaats der bestemming aankomt.

Om de rust weder te herstellen, zond de Romeinsche keizer in het jaar 70 na C. den dapperen CEREALIS naar deze landen; maar CIVILIS vreesde hem niet. Eenmaal drong de held midden in den nacht tot de legerplaats des vijands door, wierp de voorposten overhoop, verbrijzelde de omheining en verspreidde alom schrik en wanorde.

Eenigen tijd later vocht hij twee dagen achtereen op een stuk land, dat geheel onder water lag. Zijne Bataven weken geen voetstap achteruit, en zonder twijfel zouden zij de zege bevochten hebben, waren zij niet door een overlooper verraden geworden.

Vervolgens bracht CEREALIS op eene behendige wijze den oorlog naar het eiland der Batavieren over, waar hij schier alles verwoestte. CIVILIS, die juist om dezen tijd door vele bondgenooten verlaten werd, moest vrede maken. Dit geschiedde waarschijnlijk op eene half afgebrokene brug over den *IJsel* in het jaar 71 na CHRISTUS. De Batavieren werden hierbij in hunne oude voorrechten hersteld en traden weder in Romeinschen dienst evenals te voren.

De Franken.

Zonder twijfel hadden de Batavieren in den vorigen strijd veel roem behaald. Zij hadden hunnen dapperen stamgenooten geleerd, dat de macht der gevreesde Romeinen slechts een ijdel schrikbeeld was, en dat de meesters der wereld, al mochten zij er ook soms wat geducht uitzien, toch maar sterfelijke menschen waren evenals zij, die met een weinig overleg en goeden moed, benevens eene behoorlijke eendracht, gemakkelijk in bedwang konden gehouden worden. Deze les werd niet licht vergeten: spoedig kregen de Romeinen druk werk; er ging bijna geen jaar voorbij, of er moest gevochten worden en niet zelden droegen de barbaren de overwinning weg. De meeste Duitsche stammen langs den *Rijn* schudden het gehate juk af en werden dagelijks stouter. In het begin der derde eeuw waren het vooral de Franken en de Saksers, die de hoofdrol speelden.

De Franken, vermoedelijk aldus geheeten naar het woord *frank*, dat zooveel als *vrij* beteekent, maakten aanvankelijk geen bijzonder volk uit. Zij waren veeleer een mengelmoes van onderscheidene volken, die geen gezag erkenden; echte roovers, die er op roemden de schrik hunner naburen te zijn. Een handwerk uitoefenen of den grond bebouwen paste hun niet; zulks was enkel goed voor slaven en vrouwen. Een vrij man, aldus luidde hunne spreuk, moest van zijn zwaard leven; buiten dit had hij niets noodig.

Zoodra dan ook hun voorraad verteerd was, gingen zij met honderden te gelijk op roof, overvielen de arme landbewoners en namen weg, wat hun aanstond. Was iemand onverschrokken genoeg om zijne bezittingen te verdedigen, dan was hij veelal een verloren man. Het leven van een mensch schatten zij niet hooger dan zijn goed; ja veelal werd het laatste nog boven het eerste gesteld.

Zoolang de woeste horden aldus door plundering in haar onderhoud voorzagen, kozen zij geen vast verblijf: de

meesten zwierven langs den *Rijn* of in het noorden van *Duitschland* rond, en vormden daar een machtig bondgenootschap, dat spoedig voor de Romeinen zeer gevaarlijk werd.

Omstreeks het jaar 260 vertoonden zich de Franken voor het eerst in *Overijsel*; zij trokken van daar zuidwaarts en bezetten tien jaar later het land tusschen *Rijn* en *Maas*, welk gewest hun door de Romeinsche keizers in eigendom afgestaan werd. Van de oude bewoners dezer landstreek vindt men na dien tijd geen melding meer gemaakt; men gist dat de Batavieren, evenals de meeste andere volken, zich bij hunne overwinnaars aansloten, en in vervolg van tijd in de lotgevallen dier roofzuchtige horden gedeeld hebben.

Intusschen was de rust, welke de Franken in ons Vaderland genoten, niet van langen duur. Na eenige jaren waren zij de nieuwe landstreek moede, trokken meer en meer naar het zuiden en drongen allengs voort in noordelijk *Gallië*, waar zij zich eindelijk voor goed vestigden, en de grondslagen legden van een machtig rijk, dat nog heden ten dage naar hen genoemd wordt.

Het was natuurlijk, dat de Franken, eenmaal tot rust gekomen, door den omgang met de Galliërs, die binnen hun gebied woonden, en grootendeels Christenen waren, langzamerhand iets van hunnen wilden aard verloren. Die verandering werd echter eerst bijzonder merkbaar, toen zij zelve, op het voorbeeld van hunnen aanvoerder CLOVIS, zich in menigte tot het geloof hadden bekeerd. In 496 namelijk behaalde CLOVIS, in den slag bij *Tolbiac*, door de zichtbare bescherming van JEZUS CHRISTUS, dien hij had aangeroepen, eene schitterende overwinning; hij liet zich nu met 3000 der zijnen te *Rheims* door den H. REMIGIUS doopen, en dit voorbeeld werd kort daarop door een groot gedeelte zijner onderdanen gevolgd.

De zuidelijke streken van ons Vaderland, die mede tot het Frankische rijk behoorden, werden nu insgelijks door ijverige geloofsverkondigers bezocht. De H. ELIGIUS, bisschop van *Noyon* en *Doornik*, verscheen omstreeks 650

in *Zeeland*, terwijl de H. AMANDUS terzelfder tijd in de tegenwoordige provinciën *Limburg* en *Noord-Brabant* het licht des Evangelies verspreidde. De H. AMANDUS wijdde zelfs eene kerk of bidplaats op den zoogenaamden *Oeverberg*, waar de H. GERTRUDIS, dochter van den Frankischen hofmeester PEPJN van Landen, dikwijls haar verblijf hield. Deze *Oeverberg* wordt thans algemeen onder den naam van *Sint-Geertruidenberg* aangeduid, en is eene stad niet verre van 's-Bosch gelegen.

Het goede, door deze beide ijverige zendelingen in die streken uitgewerkt, ging echter grootendeels verloren. De H. LAMBERTUS, derde opvolger van den H. AMANDUS als bisschop te *Maastricht*, vond bij zijne komst in *Noord-Brabant* bijna geen enkel teeken van het Christendom.

De inwoners der Kempen vooral, die geene samenhandeling met hunne naburen hielden, vereerden eene menigte afgoden, en hunne domme onwetendheid in alles wat den godsdienst betrof, vermeerderde nog hunne aangeborene wreedheid. Toen de H. LAMBERTUS bij hen kwam prediken, gedroegen zij zich juist als wilde dieren: zij zouden hem verscheurd hebben. Niettemin heeft die heilige man hen allen door zijne onwankelbare verduldigheid tot zich getrokken, in de waarheden des geloofs onderwezen en door het H. Doopsel in de Kerk van Jezus binnengeleid.

De Friezen.

De Friezen, een dapper en vrijheidminnend volk, behielden hunne onafhankelijkheid langer dan de Batavieren.

Eerst in het jaar 10 voor CHRISTUS, toen de veldheer DRUSUS in deze streken kwam, moesten zij evenals de andere volken bukken en de Romeinen als hunne meesters erkennen. De Friezen, die zeer op hunne vrijheid gesteld waren, genoten evenwel het recht, om naar hunne eigene instellingen te leven; en behoefden slechts eene matige schatting in ossenhuiden op te brengen. Gedurende

verscheidene jaren ging ook alles goed; de Friezen brachten ieder jaar geregeld de huiden bijeen en de Romeinen namen die, zooals zij aankwamen, zoodat alles rustig bleef. In het jaar 28 na CHRISTUS verklaarde evenwel de nieuwe landvoogd OLENNIUS, dat de aangebrachte huiden niet goed waren, en eischte dat men in het vervolg grootere zou brengen. De Friezen kwamen hiertegen op. en beweerden dat dit niet zijn kon, wijl hun vee slechts middelmatig van grootte was. Doch de landvoogd stoorde zich daar niet aan, schreef dat zeggen enkel aan onwilligheid toe, en bleef bij zijn opzet. Al de huiden moesten voortaan de grootte van een buffelvel hebben, en kwam er soms eene die kleiner was, dan ontving men ze niet. Dit verdroot den Friezen; weldra staken ze de hoofden bijeen en namen het besluit, geen enkele ossenhuid meer te leveren. Zoodra dit aan OLENNIUS ter oore kwam, werd hij woedend; hij beval nu, hunne beesten zelve in beslag te nemen, en toen dit niet hielp, eigende hij zich ook hunne weilanden toe.

Zulk eene eigendunkelijke handelwijze konden de fiere Friezen niet verdragen. Als een enkel man stonden zij op en dreven de onderdrukkers uit hun land. De Romeinsche bevelhebber APRONIUS, toegesnel om OLENNIUS te helpen, werd zoo duchtig geslagen, dat hij met een groot verlies terugtrekken moest en verder niets meer tegen de Friezen durfde ondernemen. Vijftig jaren na CHRISTUS onderwierpen zij zich evenwel vrijwillig aan CORBULO, een ander Romeinsch veldheer, doch men leest niet, dat zij sinds nog ossenhuiden opbrachten. De Friezen, die zich dood zouden gevochten hebben voor hunne vrijheid, waren overigens hunne meesters zeer getrouw en durfden er openlijk voor uitkomen, dat geen enkel volk hen in gehechtheid aan de Romeinen overtrof. Zoo leest men onder andere, dat zich op zekeren dag twee hunner gezanten te *Rome* bevonden, juist toen er eene groote tooneelvertooning zou gegeven worden. De keizer wetende dat zoo iets in hun land nooit plaats had, gaf hun een geleider om hen derwaarts te brengen. Zooals licht te

denken is, zetten de Friezen groote oogen op en beschouwden alles zeer nauwkeurig. Terwijl zij zoo rondzagen, viel hun oog op eenige deftige mannen, welke op eene eereplaats te midden der Raadsheeren zaten. „Wat zijn dat toch voor lieden?” vraagden zij hunnen geleider, met den vinger naar die mannen wijzende. „Dat zijn de afgezanten van een volk, dat vooral in dapperheid en trouw jegens de Romeinen heeft uitgemunt,” antwoordde deze. „Welnu,” riepen de Friezen, „dan moeten wij daar ook zijn; want geen enkel volk kan met het onze in getrouwheid vergeleken worden!” — en tot verwondering van een ieder gingen zij op de zetels der Raadsleden plaats nemen.

Tijdens de herhaalde invallen der woeste Germaansche volksstammen in *Nederland*, mocht het den Friezen gelukken voortdurend hunne onafhankelijkheid te bewaren. Na de verwijdering der Franken slaagden zij er zelfs in, hunne heerschappij tot aan de *Maas* en de *Schelde* uit te breiden, en niet zelden deden zij verwoestende invallen op het Frankisch grondgebied.

Om hen deswege te straffen, viel koning DAGOBERT I omstreeks 631 met een machtig leger in hun land, en dreef hen tot *Willenburg* terug, waar hij een sterk kasteel aanlegde, om dat wrevelige volk in toom te houden. De onderwerping der Friezen was echter maar schijn, en meer dan eens durfden hunne vorsten de trotsche verlangens der Frankische gebieders in den wind slaan. Het volgende geval levert ons daarvan een merkwaardig voorbeeld op.

In 678 landde de H. WILFRIDUS, bisschop van *York*, door tegenwind op de Friesche kusten. Zijn doel was naar *Rome* te gaan, doch vermits het jaar reeds te ver gevorderd was, besloot hij zijne reis tot den volgenden zomer uit te stellen. Om echter zijn tijd niet in ledigheid door te brengen, verzocht hij koning ADGILLUS verlof om voor diens onderdanen te mogen prediken. De vorst stond dit gaarne toe, en WILFRIDUS won vele der aanzienlijkste personen voor het geloof. ADGILLUS zelf,

alhoewel een heiden, achtte den bisschop hoog en ontbood hem dikwijls. Toen nu WILFRIDUS op zekeren dag als naar gewoonte bij den koning was, meldden zich daar ook eenige vreemdelingen aan, die uit *Frankrijk* kwamen. Het waren afgezanten van EBROÏN, een wreed en bloeddorstig man, die onder den naam van hofmeester aan het hoofd der Franken stond, en die een doodelijken haat tegen den H. Bisschop van *Fork* had opgevat. Zoodra zij bij ADGILLUS waren toegelaten, overhandigden zij den vorst een brief van hunnen meester, in welken deze den koning eene groote som gouds aanbod, bijaldien hij WILFRIDUS levend of dood in zijne handen leverde. De vorst voelde zijn aangezicht gloeien op het vernemen van zulk een voorstel; hij las den brief in het bijzijn der Friesche edelen, der gezanten van EBROÏN en van WILFRIDUS voor, verscheurde dien voor hunne oogen en wierp hem in het vuur, terwijl hij met verontwaardiging uitriep: „Dat de goden het rijk van die verraders verdelgen, en dat hun een gelijk lot als dezen brief wedervare!”

Beschaamd en verlegen verlieten nu de gezanten van EBROÏN het paleis. WILFRIDUS bleef den geheelen winter in *Friesland*, en predikte rustig het Evangelie, totdat hij in den volgende zomer zijne reis naar *Rome* kon voortzetten.

De H. Willibrordus en zijne medehelpers.

Tien jaren na de aankomst van WILFRIDUS werd ons Vaderland bezocht door een Iersch priester, met name WIGBERTUS. Deze ijverige zendeling werkte met de grootste inspanning twee volle jaren aan de bekeering der Friezen, doch zijn arbeid bleef nagenoeg vruchteloos. De goede koning ADGILLUS, waarvan in de vorige les gesproken is en die zich voortdurend als een beschermer

der Christenen had doen kennen, was in 688 door zijn zoon RADBOUD opgevolgd.

Deze RADBOUD, een onstuimig en opvliegend man, wilde met de nieuwe leer niets te doen hebben en gebood, dat al zijne onderdanen slechts de plechtigheden hunner voorvaderen zouden volgen. Hij stelde daarenboven aan de verkondiging van het Evangelie zooveel hinderpalen in den weg, dat WIGBERTUS den moed opgaf en in 690 naar *Ierland* wederkeerde. Deze onverwachte tijding schrikte de andere geloofsverkondigers niet af. Nauwelijks was WIGBERTUS in *Ierland* aangekomen, of de H. WILLIBRORDUS scheepte zich met nog elf medehelpers in om het bekeeringswerk onder de Friezen voort te zetten. Toen hij evenwel te *Utrecht* kwam, vond hij de sterkte *Willenburg* in de macht der Friezen, de bidplaatsen der Christenen verwoest en de belijders der nieuwe leer vermoord of over de grenzen gedreven. Daarbij was de woeste RADBOUD ongenegen den zendelingen gehoor te geven. Zij begaven zich daarom eerst tot PEPLIN van Herstal, die het oppergezag over deze gewesten in handen had, en verzochten hem om diens bescherming tegen RADBOUD.

PEPLIN ontving de nieuwe geloofsverkondigers met vreugde en beloofde hun in alles zijne medewerking. Hij liet den H. WILLIBRORDUS naar *Rome* vertrekken, om van den Plaatsbekleeder van JEZUS CHRISTUS zelve zijne zending te erlangen, en wees zijnen elf medehelpers de gewesten langs den *Rijn* als eerste werkplaats aan. Daar evenwel die streek nog voor een groot gedeelte in de macht van RADBOUD was, toog PEPLIN in het begin van 692 met zijne Franken daarheen en versloeg de Friezen, zoodat de H. WILLIBRORDUS bij zijne terugkomst uit *Rome* onmiddellijk zijn Apostolisch werk beginnen kon. De prediking van den ijverigen priester en zijne onvermoeide medewerkers bleef niet zonder vrucht. Na vele bekeeringen bewerkt te hebben, vertrok hij in den zomer van het jaar 695 andermaal naar *Rome* en werd daar op aanbeveling van PEPLIN door Paus SERGIUS I tot Aartsbisschop der Friezen gewijd.

In *Nederland* teruggekeerd, hervatte WILLIBORDUS met nieuwen moed het aangevangen werk; doch nauwelijks had hij daarmede een begin gemaakt, toen de op-roerige Friezen, onder aanvoering van hunnen koning RADBOUD, een nieuwen inval op het Frankisch grondgebied ondernamen. De wakkere PEPIJN gaf hun echter den tijd niet, om veel kwaad te doen. Weldra stond hij met zijn leger op de Friesche grens en bracht den onrustigen RADBOUD zulk eene nederlaag toe, dat hij in allerijl naar het binnenste zijner staten de wijk nam, en het land ten zuiden van het meer *Flevo* (thans de *Zuiderzee*) aan de Franken overliet. PEPIJN schonk de sterkte *Wilttenburg*, die bij deze gelegenheid weder in zijne macht geraakte, aan den H. WILLIBORDUS, welke aldaar zijn verblijf vestigde, en op deze wijze de stad *Utrecht* tot zijnen zetel verkoos.

Men meene echter niet, dat de ijverige Apostel voortdurend in de stad verbleef; o neen, als een onvermoeide missionaris doorkruiste hij de gansche streek, drong tot in de afgelegenste plaatsen door en had geen rust, zoo lang er nog heidenen waren. De kerken, door hem te *Vlaardingen*, *Kerkwerve*, *Velzen*, *Oegstgeest*, *Petten* en *Heiloo* gesticht, getuigen alle van zijnen onbegrensden ijver. terwijl de voortdurende wonderkracht van het water uit het putje te *Heiloo*, dat op zijn bevel gegraven werd, ten duidelijkste doet zien, welk vermogen zijne voorbede voor ons bij God zal uitoefenen, indien wij met een nederig vertrouwen zijnen bijstand inroepen.

Intusschen waren de medehelpers van den H. WILLIBORDUS niet minder ijverig. Terwijl de H. SUITBERTUS de bewoners tusschen *Maas* en *Rijn* voor het geloof won, predikte de H. ENGELMUNDUS het Evangelie te *Velzen*, de H. ADELBERTUS te *Egmond*, de H. WERENFRIDUS te *Medemblik* en de H. PLECHELMUS te *Oldenzaal*. Allen waren met denzelfden geest beziel, ja geen hunner zou geaarzeld hebben, de H. Leer, welke hij verkondigde, met zijn bloed te bezegelen. En wie weet, hoe dikwijls zij in de gelegenheid zouden geweest zijn dit offer te

brengeu, zoo de goede God hen niet beschermd had. Tweemaal zelfs geraakte de H. WILLIBRORDUS in een oogenschijnlijk levensgevaar.

Zekeren dag op het eiland *Walcheren* zijnde, kwam hij te *Westkapelle*, waar de heidenen een afschuwelijk beeld vereerden, dat voor heilig doorging, en aan hetwelk zij nu en dan nog menschenoffers brachten. De H. Aartsbisschop kon zijnen ijver niet inhouden. Om aan die blinde heidenen een duidelijk bewijs van de onmacht hunner goden te geven, grijpt hij den afgod aan, rukt hem van zijn voetstuk, smijt hem ter aarde en vergruist hem in de tegenwoordigheid der wachters. Een kreet van ontzetting en wraak doet zich aanstonds hooren. Een der dienaars van den afgod springt op den Heilige aan, trekt zijn zwaard en brengt hem een geweldigen slag op het hoofd toe, hetgeen evenwel den heiligen Kerkvoogd niet verhinderde zijn bekeeringswerk met ijver voort te zetten.

Op een anderen tijd landde WILLIBRORDUS op een der eilanden, welke ten Noorden van ons Vaderland gelegen zijn, en waar de koning der Friezen op dat oogenblik zijn verblijf hield. De bewoners van dit eiland waren heidenen en zeer bijgeloovig. Evenals op *Walcheren* vereerde men ook hier op eene openbare plaats een afzich- telijk beeld, hetwelk men FOSITE noemde en dat een ware geescl voor de bevolking was. Zoodra de eene of andere bewoner, zelfs de meest onverschrokken held, in de nabijheid van dit schrikbeeld kwam, werd hij aanstonds stil en scheen zijn adem in te houden, uit vrees dat de ver- bitterde FOSITE hem hooren en op hetzelfde oogenblik straffen zou. Al het vee, dat in den omtrek graasde, werd als heilig beschouwd en mocht door niemand ge- dood worden, terwijl het iedereen verboden was, uit eene naburige beek anders dan in de diepste stilte water te scheppen. De H. WILLIBRORDUS, ten uiterste getrof- fen over de verblindheid dier heidenen, toonde aan het volk de dwaasheid van hun bijgeloof, en doopte eenige nieuwbekeerden in het water van die beek onder het

luide uitspreken der heilige woorden. Daarna gaf hij aan zijne mannen het bevel om daar ter plaatste eenig vee te slachten, ten einde hem en zijnen reisgenooten tot voedsel te dienen, zonder dat hun daarbij eenig letsel overkwam. De heidenen stonden verslagen, en wisten niet wat te denken; doch RADBOUD werd woedend, en liet aanstonds het lot werpen, om een hunner aan de wraak van FOSITE op te offeren. De priester, op wien het lot viel, werd onmiddellijk door de afgodendienaars vermoord, doch WILLIBORDUS bleef gespaard en keerde met de overigen ongehinderd tot PEIJN terug.

De Frankische vorst was verheugd over de terugkomst van den Heilige en verzocht hem met de uitroeiing van den afgodendienst voort te gaan in al de streken van *Friesland*, welke aan de beide oevers van den *Rijn* gelegen waren.

Dood van Radboud.

De Apostel der *Nederlanden* werd vooral in zijnen arbeid ondersteund door den H. Bisschop WULFRANNUS. Deze kwam waarschijnlijk in *Friesland*, kort nadat RADBOUD ten derden male verslagen was en plechtig beloofd had, den zendelingen geene beletselen meer in den weg te stellen.

WULFRANNUS trok dan vrij rond en predikte overal, tot zelfs onder de oogen van RADBOUD. Op zekeren dag vond hij den koning in het ruime veld, te midden eener talrijke vergadering. Men vierde een dier afschuwelijke heidensche feesten, welke gewoonlijk met menschenoffers vergezeld gingen. Op bevel des konings was nu ook juist het lot geworpen, en een jongeling, met name Ovo, zou opgehangen worden. WULFRANNUS verzocht den vorst het leven van dien jongeling te sparen. „Het betaamt niet,” dus sprak hij, „dat een mensch, naar het

beeld van God geschapen, aan den duivel opgeofferd worde." — RADBOUD antwoordde: „Mijne voorzaten en geheel het Friesche volk hebben vastgesteld, dat degene, op wien bij plechtige feesten het lot valt, zonder uitstel moet sterven." Niettemin hield de bisschop aan, doch zijn verzoek werd afgewezen. „Indien uw God zoo machtig is als gij voorgeeft," schreeuwden de heidenen, „en hij dien jongeling redden kan, zal hij u voor altijd toebehooren." Dit gezegd hebbende, hingen zij hem op. Twee volle uren bleef de jongeling aan de galg hangen en al dien tijd bracht WULFRANNUS met bidden door. Daarna brak het touw, en Ovo viel ter aarde. De bisschop ging nu tot hem, nam hem bij de hand en riep: „In den naam van JEZUS CHRISTUS sta op," en oogenblikkelijk stond Ovo op zonder eenige pijn te gevoelen.

Door dit en andere wonderen getroffen, kwamen de Friezen in groote menigte tot WULFRANNUS en verzochten het H. Doopsel. Onder de nieuwbekeerden bevond zich ook een zoon des konings, die weinige dagen daarna stierf. RADBOUD, door dit sterfgeval geschokt, gaf insgelijks het verlangen te kennen, om onder het getal der Christenen opgenomen te worden. Hij liet zich onderwijzen en kwam op den bepaalden dag ter kerke om het H. Doopsel te ontvangen. Reeds had hij den eenen voet in de doopvont, toen de ongelukkige zich omkeerde en den bisschop vraagde, waar zijne voorouders zich bevonden, die toch allen buiten het christendom gestorven waren. WULFRANNUS antwoordde, dat volgens de leer van JEZUS CHRISTUS, het getal der uitverkorenen klein is, en dat niemand hiertoe kan behooren, dan die door het Doopsel onder het getal der Christenen is opgenomen.

„Welnu," riep RADBOUD, terwijl hij zijn voet terugtrok, „dan wil ik liever bij mijne voorvaderen in de hel, dan met uw gering getal arme Christenen in den Hemel zijn."

De bisschop deed alle moeite om den koning tot andere gedachten te brengen, maar hij vermocht niets op zijn verhard gemoed; RADBOUD verliet de kerk en volhardde in het heidendom. Eenigen tijd daarna liet hij evenwel

den H. WILLIBORDUS bij zich roepen; want zijn geweten liet hem geen oogenblik rust. De H. WILLIBORDUS voldeed aan het verlangen des konings en begaf zich op weg; doch nauwelijks had hij eenige mijlen afgelegd, of men kwam hem berichten, dat de vorst plotseling overleden was. De Heilige keerde dan weder terug, en beeweende het vreeselijk uiteinde van den man, die de genade Gods zoo zichtbaar verstooten had.

Marteldood van den H. Bonifacius.

Nadat de H. WILLIBORDUS omstreeks 739 overleden was, werd hij door den H. BONIFACIUS in het bestuur van het bisdom *Utrecht* opgevolgd.

Deze ijverige zendeling, reeds in 716 bij de Friezen aan wal gestapt, vond toenmaals koning RADBOUD in zulke slechte stemming, dat hij het niet waagde lang in diens staten te vertoeven. Hij ging daarom weder naar *Engeland* terug, begaf zich kort daarop naar *Rome* en verkreeg van Paus GREGORIUS II verlof om overal, waar hij zulks verkoos, het Evangelie te verkondigen. BONIFACIUS maakte daarvan een ijverig gebruik; hij ging naar *Duitschland*, predikte met den besten uitslag in *Thuringen* en *Hessen*, en bekeerde daar vele heidenen. Toen hij echter in 719 den dood van RADBOUD vernam, dreef zijn ijver hem ten tweeden male naar *Friesland*. Hij bleef aldaar drie jaren, om de moeilijke taak van den Apostel der *Nederlanden* te verlichten; doch zoodra hij bemerkte, dat deze hem tot zijn opvolger wilde bestemmen, keerde hij naar *Duitschland* terug. Zijne prediking was zoo gezegend, dat de Paus hem in 723 naar *Rome* riep, en hem de bisschoppelijke wijding gaf, terwijl hij tevens den naam van WINFRIED, welken de zendeling tot dan toe gedragen had, in dien van BONIFACIUS, dat is *weldoener*, veranderde.

In *Duitschland* weergekeerd, hervatte de Heilige zijn verheven werk en doopte met eigen handen in den tijd

van veertig jaren vele duizenden heidenen. Zijn ijver kende geen hinderpalen. Dikwijls rukte hij met levensgevaar de altaren der afgoden omver, verbrijzelde hunne beelden en deed de rensachtige eiken, waaronder zij vereerd werden, uitroeien. Tot in zijn hoogen ouderdom ging hij aldus rusteloos voort, en reeds was hij zijn vijf en zeventigste jaar ingetreden, toen hij het verlangen te kennen gaf, om zijne laatste krachten aan de bekeering der Friezen te wijden. Hij begaf zich te dien einde met den H. EOBANUS en eenige andere geestelijken te scheep op den *Rijn*. Zijn ijver voor de zielen scheen hem de krachten, die hij door ouderdom en vermoeienissen verloren had, weder te geven. In korten tijd won hij vele duizenden heidenen voor het ware geloof, en bepaalde reeds dag en plaats, waarop hij aan de nieuwe geloovigen het H. Vormsel zou toedienen. In alle haast werd in de nabijheid van het tegenwoordige *Dokkum* eene groote tent opgeslagen en alles voor de plechtigheid in gereedheid gebracht. Maar ziet, — terwijl de eerwaardige grijsaard aldaar in het gebed was en de nieuwbekeerden afwachtte, hoorde men op eens het geroep van vele stemmen. Het waren eenige heidenen, die, met zwaarden en pieken gewapend, de tent van den heiligen bisschop omsingelden. Zijne dienaren wilden de heidenen met geweld te keer gaan; doch zoodra BONIFACIUS dit vernam, ging hij in gezelschap van zijne geestelijkheid naar buiten en riep den zijnen toe: „Mijne kinderen, vergeldt geen kwaad met kwaad. Ziet, de dag, waarnaar ik zoo lang gewenscht heb, is aangebroken. Stelt al uw betrouwen op den Heer en verzet u niet tegen zijnen heiligen wil.”

Nauwelijks had hij deze woorden gesproken of de barbaren vielen op hem aan, en vermoordden hem met twee en vijftig zijner metgezellen den 5 Juni van het jaar 755. Ongeveer eene eeuw later bouwde men aldaar te zijner eer eene kerk, die gedurende 700 jaren een der drukst bezochte bedevaartsplaatsen van ons Vaderland geweest is.

Karel de Groote.

/KAREL de Groote, zoon van PEPIJN den Korten, was een man van hooge gestalte, heerlijk van aanzien, innemend van manieren en onderricht in al de kundigheden van zijnen tijd.

2 Op 26jarigen leeftijd koning geworden, regeerde hij een tijd lang met zijnen broeder KARLOMAN; doch toen deze in 771 gestorven was, kwam KAREL aan het hoofd van het geheele Frankische rijk, dat weldra zeer machtig werd. Reeds in het tweede jaar na den dood zijns broeders begon hij eenen krijgstoct tegen de Saksers. 9 Deze onbeschaafde volken, die zich tusschen den *Rijn* en de *Elbe* gevestigd hadden, waren nog altijd woeste heidenen, die vooral jegens de Christenen zeer vijandig gezind waren. Bijna iederen zomer vielen zij verwoestend in het rijk der Franken, sleepten eene menigte Christenen met zich, en droegen die als slachtoffers aan hunne valsche godheden op. De dappere KAREL meende verplicht te wezen zijne onderdanen van dien geesel te verlossen en trok tegen de Saksers te velde. De vorst zegevierde volkomen over hen, en stelde als eerste voorwaarde van den vrede, dat zij den zendelingen volle vrijheid zouden schenken, om door het gansche land het Evangelie te verkondigen. De Saksers beloofden dit; doch zoodra was KAREL niet weg, of zij wierpen het juk weder af en verjoegen de geestelijken.

4 Nauwelijks had de koning dit vernomen, of hij kwam terug en herstelde de rust, doch evenals vroeger slechts voor korten tijd; het duurde dertig jaren, alvorens hij die woeste volken volkomen onderworpen had.

7 Behalve deze verschillende veldtochten tegen de Saksers, deed KAREL in 774 ook een inval in *Italië*, en bood den Paus hulp tegen de Longobarden, die een gedeelte zijner staten overweldigd hadden. Hij streed vervolgens ook tegen de Arabieren in *Spanje*, tegen den Beierschen hertog TASSILLO en eindelijk tegen de Noormannen, die in de

laatste jaren zijns levens zijne onderdanen verontrustten.

In het jaar 800 herstelde de Frankische vorst paus LEO III, die door eenige muitelingen verdreven was, weder op zijnen zetel. Hij kwam in persoon naar Rome en strafte de plichtigen op eene voorbeeldige wijze. Toen KAREL nu op het daaraanvolgende Kerstfeest in de Sint-Pieterskerk de H. Mis bijwoonde, kwam de H. Vader naar hem toe, zette hem eene prachtige kroon op het hoofd en al de aanwezigen riepen als uit éénen mond: „Heil en roem aan KAREL, den grooten en vredestichtenden keizer der Romeinen, gekroond door den wil Gods!” Groot was zonder twijfel de eer, welchen den Frankischen koning door die onderscheiding te beurt viel; doch geen vorst verdiende dezelve ook meer dan KAREL. Niet alleen onderscheidde hij zich door zijne aangeborene dapperheid en moed, maar vooral ook door zijn edel streven, om zijn volk waarlijk godsdienstig en gelukkig te maken. De geleerdste mannen van dien tijd waren zijne bijzonderste vrienden. Deugd en bekwaamheid golden bij hem voor de beste aanbeveling; rijkdom alleen achtte hij als niets. Toen hij op zekeren dag een schoolbezoek deed en bevond, dat sommige adellijke kinderen nog ver achter die der burgers waren, moesten zoowel de eenen als de anderen bij hem komen. Hij plaatste de ijverige aan zijne rechter- en de trage aan zijne linkerzijde, terwijl hij de eersten prees en bemoedigde en den laatsten eene strenge vermaning gaf. „Luie en onverschillige menschen,” zeide hij onder andere, „bezitten bij mij noch stand, noch eer; rekent dus noch op uwe geboorte, noch op den rijkdom uwer ouders, maar verbetert u, want zoo gij niet ten spoedigste uwe nalatigheid herstelt, zult gij nooit iets goeds van mij te hopen hebben.”

Deze groote vorst was ook een ijverig voorstander van de schoone kunsten en bevorderde die zooveel hij kon. Te *Nijmegen*, waar hij wellicht dikwijls zijn verblijf hield, treft men nog eenige overblijfselen aan van zijn prachtig lustslot, het *Valkenhof* genaamd.

KAREL stierf in den ouderdom van 72 jaren, algemeen

geacht en bemind door zijne onderdanen. Toen hij voelde, dat zijne laatste oogenblikken naderden, maakte hij zelf nog een kruis, legde de armen over elkander op zijne borst, sloot de oogen en zeide met eene stille stem de woorden van den stervenden Verlosser: „Heer, in uwe handen beveel ik mijnen geest.”

10 Aldus ontsliep de vrome vorst den 28 Januari 814, na eene luisterrijke regeering van 46 jaren. Hij werd in eenen gewelfden kelder van de Lieve-Vrouwekerk te *Aken* begraven. Omtogen met een ruw boetekleed, dat *KAREL* heimelijk gedragen had, en het aangezicht bedekt met eenen zweetdoek, werd zijn lijk in het graf geplaatst op eenen gouden zetel met het Evangelieboek in de handen en met de kroon op het hoofd. De schouders en het lijf waren bekleed met den keizerlijken mantel, en om zijn hals hing de gouden pelgrimstasch, die de vorst gewoonlijk meedroeg op zijne reizen naar *Rome*. Vóór het lichaam hing een gouden scepter met een gouden schild, door paus *LEO* gewijd.

11 *KAREL* werd beweend, niet alleen van zijne eigene onderdanen, maar ook van de geheele Christenheid en zelfs van de heidenen, die in hem den grooten man erkenden. Groot was hij inderdaad als Christen, als vorst, als krijgsman, als wetgever, als volkbeschaver, als stichter van een rijk, dat nagenoeg geheel westelijk *Europa* omvatte en zich over *Frankrijk*, *België*, *Nederland*, het noorden van *Spanje*, *Italië*, *Zwitserland* en het grootste gedeelte van *Duitschland* uitstrekte.

Uitbreiding van het Katholiek geloof in Nederland.

Na den marteldood van den *H. BONIFACIUS* werd zijn leerling, de *H. GREGORIUS*, door paus *STEPHANUS III* met de zorg over de Utrechtsche Kerk belast.

Als een uitmuntend navolger van zulk een verheven meester, wiens lessen hij reeds van zijn vijftiende jaar

genoten had, kende GREGORIUS geen grooter genoegen dan de kennis en den dienst van den waren God onder de nog overgebleven heidensche bevolking van *Friesland* te verspreiden. Hij zond den H. LEBUINUS, omtrent het midden der 8^e eeuw uit *Engeland* herwaarts gekomen, benevens den H. MARCELLINUS, die voor een kweekeling van den Apostel der Nederlanden gehouden wordt, naar de boorden van den *IJssel*, waar men nog vele afgodendienaars aantrof. De ijver dezer beide heilige zendelingen droëg in korten tijd de rijkste vruchten. Op vele plaatsen richtten zij bidplaatsen en altaren op ter eere van den waren God, en LEBUINUS zelf stichtte te *Deventer* eene kerk, die echter weldra verwoest werd. De heidensche Saksers namelijk hielden jaarlijks te *Marklo* aan den *Wezer* eene algemeene vergadering. Toen zij nu weder bij elkander waren, begaf de H. LEBUINUS zich derwaarts, hield voor hen eene treffende toespraak en bedreigde hen met de oordeelen Gods, indien zij in hunnen boozen wandel voortgingen. De Saksers, hierdoor woedend geworden, staan op, loopen naar een bijgelegen bosch, en snijden reeds stokken af, om den heiligen man het leven te benemen, doch de goede God redde hem op eene wonderbare wijze. Eenigen tijd daarna vielen echter de Saksers in *Overijssel*, en koelden hunnen euvelmoed op de nieuwgebouwde kerk te *Deventer*, die zij in asch legden.

In 772 landde ook de H. WILLEHADDUS op de Friesche kust. Hij begon zijne prediking niet ver van de plaats waar de H. BONIFACIUS den palm der Martelaren behaald had. Van daar ging hij naar *Drente* en won daar ook vele heidenen voor het geloof. Zijne leerlingen, door ontijdigen ijver vervoerd, wierpen op vele plaatsen de afgodsbeelden omver, en verwoestten alles, wat maaraan het heidendom herinneren kon. Dit bracht den heiligen zending in groot gevaar. De heidenen vielen woedend op hem aan, sloegen hem met stokken, en één van hen wilde hem zelfs met een sabel het hoofd afhouden; doch het zwaard beschadigde enkel het koord, waaraan de

zendeling eenige overblijfselen van Heiligen om den hals droeg, zonder verder eenig nadeel toe te brengen.

De H. GREGORIUS, innig verheugd over het bezit van zulke uitstekende mannen, was evenwel hiermede nog niet tevreden. Hij richtte te *Utrecht* eene kweekschool op, om al degenen, welke zich aan de verkondiging van het Evangelie wenschten toe te wijden, op eene waardige wijze tot het aanvaarden van hunne verhevene bediening voor te bereiden. Deze kweekschool werd weldra zeer beroemd. Uit onderscheidene gewesten werden aan GREGORIUS leerlingen toegezonden, met het doel om hen voor den godsdienst en de wetenschappen op te leiden. Een dier leerlingen was de H. LUDGERUS, uit een der aanzienlijkste geslachten van *Friesland* voortgesproten. Na den dood van den H. GREGORIUS tot priester gewijd, werd hij door diens opvolger, den H. ALBERICUS, naar *Dokkum* gezonden, om de Christen gemeente, die aldaar gevormd was, te besturen. Hij arbeidde onderscheidene jaren aan de bekeering der Friezen, bracht vele slechte Christenen tot eenen beteren levenswandel, stichtte kloosters en bouwde alom kerken op de puinhoopen van het heidendom. Maar een verwoestende inval der Saksers verplichtte hem zijn Apostolisch werk te staken en buiten het land eene schuilplaats te zoeken. Hij vertrok nu naar *Italië*, ging eerst naar *Rome* en vervolgens naar den berg *Cassino* in een klooster van den H. BENEDICTUS, ten einde zich daar eenigen tijd in de eenzaamheid meer bijzonder op de beoefening der deugd toe te leggen. Ruim drie jaren daarna vernam hij, dat KAREL de Groote de Saksers overwonnen had, en keerde naar *Friesland* terug. Hij hervatte met nieuwen ijver zijne zending onder de heidensche volksstammen en trok ook naar het vroeger vermelde *Fosite-eiland*, waar een der metgezellen van den H. WILBRORDUS als martelaar gestorven was. Het volk luisterde ditmaal aandachtig naar zijne woorden, en door de genade Gods overtuigd van de valsheid van FOSITE, verbrandde het de tempels en altaren, weleer te zijner eer opgericht.

LUDGERUS had de voldoening, het grootste gedeelte der bevolking te doopen in die zelfde bron, waar zij kort geleden niet dan met huivering en in de grootste stilte water gingen putten. Men zegt zelfs, dat LANDRICUS, de zoon des hoofdmans, den ijverigen Evangelieprediker vergezelde, en zich later aan den geestelijken stand toewijdde. LUDGERUS ging daarop naar *Saksen*, werd in 802 tot bisschop van *Munster* gewijd, en stierf den 26 Maart van het jaar 809 een heiligen dood.

Een ander beroemd Nederlander uit dit tijdvak treffen wij aan in den H. FREDERICUS, insgelijks uit een zeer voornaam Friesch geslacht afkomstig. Na het overlijden van den H. kerkvoogd RICFRIDUS, omstreeks 820, met eenparige stemmen tot deszelfs opvolger gekozen, werd hij in de tegenwoordigheid van keizer LODEWIJK den Vromen met veel plechtigheid gewijd. Deze vorst wekte hem vervolgens op, om de overblijfselen der afgoderij in zijn biskdom geheel uit te roeien en den ergerlijken levenswandel van vele naamchristenen, vooral op het eiland *Walcheren*, te doen ophouden. Maar zulk eene opwekking of aanmaning had de deugdzame bisschop niet noodig. Zonder toeven vertrok hij naar het hem aangeduide gewest, predikte onvermoeid met zijne geestelijken tegen de aldaar heerschende misbruiken en deed al wat hij kon, om de bewoners tot hun plicht terug te brengen. Niet dan met groote moeite lieten zich eenigen overhalen, om den weg der ondeugd te verlaten en openbare boete te doen. De meesten bleven halsstarrig, grepen naar de wapens, ruiden het gemeene volk op en dwongen den bisschop door eene overhaaste vlucht zijn leven in veiligheid te stellen. Met een weemoedig hart verliet FREDERICUS dit eiland en keerde naar *Utrecht* terug. Hij hield echter niet op door tranen en bidden de bekeering dier ongelukkigen van God af te smeeken. Hij zond hun ijverige priesters om het eenmaal begonnen werk onder hen voort te zetten, en had ook weldra den troost zijne pogingen met den gewenschten uitslag bekroond te zien.

FREDERICUS begaf zich vervolgens in gezelschap van den H. ODULPHUS, pastoor te *Oorschot* en later kanunnik te *Utrecht*, naar de noordelijke streken van ons Vaderland, waar eenige ketters begonnen waren eene valsche leer te prediken. Ook hier ondervond hij in het begin grooten tegenstand, en wist niet wat aan te vangen: maar allengs werden de Friezen meer gedwee; zij luisterden naar hem en keerden bijna allen tot de alleen zaligmakende Kerk terug.

De H. FREDERICUS bestuurde de kerk van *Utrecht* gedurende 18 jaren en eindigde zijn leven door den marteldood.

Terwijl hij op zekeren dag gereed was om de H. Offerande der Mis te gaan opdragen, kwamen twee vreemdelingen in de kerk, met het boos opzet, om den Heilige van het leven te berooven: zij hielden zich alsof zij den bisschop iets te vragen hadden en lieten hem verzoeken even bij hen te komen; maar FREDERICUS liet hun zeggen, dat hij hen na de Mis zou aanhooren. Hij begaf zich daarop naar het altaar, las de H. Mis en ging vervolgens in de kapel van den H. JOANNES den Dooper zijne dankzegging doen. Toen het volk uit de kerk was, kwamen de booswichten toegesnel, en brachten hem met een moordpriem verscheidene steken toe. De H. bisschop was doodelijk gewond. Men zegt dat hij, op den grond valende, deze woorden uitsprak: „Ik ben vermoord, om de waarheid, de zachtzinnigheid en de gerechtigheid!” Hij voorzegde aan de toegesnelde geestelijken, dat de Denen en de Noormannen de stad *Utrecht* en meer andere plaatsen zouden komen verwoesten en uitplunderen, gaf hun voor de laatste maal zijnen bisschoppelijken zegen, en stierf, den 18 Juli 838, onder het uitspreken dezer woorden: „Ik zal den Heer behagen in het land der levenden.”

De Noormannen.

Onder de zwakke opvolgers van KAREL den Grooten werd *Nederland* herhaalde malen door de Noormannen verontrust. Deze woeste volkeren, die vooral de kusten van *Denemarken* en *Noorwegen* bewoonden, verschenen onstreeks dezen tijd in alle zeeën, voeren de monden der rivieren op, overvielen de dorpen en niet versterkte steden, roofden en plunderden wat kostbaar was, en stelden hun vermaak in alles te verwoesten en uit te moorden. Hunne woede viel echter het meest op kerken, kloosters en geestelijke gestichten, die zij te gelijk met vele oude schriften en gedenkstukken vernielden en aan de vlammen prijs gaven.

In 834 hunnen eersten tocht in ons Vaderland ondernomen hebbende, verspreidden zij zich als een zwerm sprinkhanen over het gansche land, drongen tot bij *Utrecht* door en legden *Wijk-bij-Duurstede*, destijds eene voorname stad, in asch.

Van dien tijd af verzuimden de zeeschuimers niet, gedurig te komen en hunne strooptochten te hernieuwen. Nadat zij in 857 andermaal *Wijk-bij-Duurstede* overmeesterd hadden, besloten zij ook *Utrecht* aan te vallen, hetwelk hun tot dan toe door deszelfs sterkte nog altijd onzag had ingeboezemd. De inwoners, die eenen kloekmoedigen wederstand boden, konden het echter tegen de woeste Noren niet volhouden. Weldra was de sterkte in de macht der belegeraars, en schrikkelijk was nu het lot der stad. Bijna geen enkel gebouw bleef overeind: kerken, torens, muren, poorten, de burcht, alles werd omvergehaald. Een groot gedeelte der bevolking en de meeste geestelijken stierven door het zwaard, terwijl de H. Bisschop HUNGERUS benevens eenige kanunniken slechts met groote moeite aan de algemeene slachting ontkwamen.

De Noormannen intusschen versterkten de stad en vestigden daar het middelpunt hunner macht in *Nederland*. Zij herhaalden onophoudelijk nu hier, dan daar

hunne rooftochten, en er ging bijna geen dag voorbij, of men hoorde van nieuwe rampen spreken.

Onder hunne woeste aanvoerders tot bij *Egmond* doorgedrongen, verwoestten zij aldaar de kerk van den H. ADELBERTUS. Te *Noordwijk* doodden zij op eene wreed-aardige wijze den heiligen priester JEROEN, die wegens zijnen deugdzamen levenswandel algemeen in achting stond, en te *Voorburg* verwoestten zij een sterk kasteel. Twee dappere graven, GEROLF en DIETBOLD, die hen met een klein leger van Christenen wilden tegenhouden, werden verslagen en sneuvelden met de meesten hunner krijgers.

Woedend trokken daarop de Noren verder en liepen die landstreek te vuur en te zwaard af. Al de mannen, die zij in hunne macht konden krijgen, werden op eene vreeselijke wijze mishandeld en vermoord, terwijl de vrouwen en kinderen tot eene harde slavernij veroordeeld werden.

Twee jaren daarna bezochten zij ook de overige streken van ons Vaderland, verontrustten de beide oevers der *Schelde* en plunderden de *Betuwe*, waarop zij den roof verder in veiligheid brachten.

Van dag tot dag stoutmoediger geworden, vreesden zij ten laatste niemand meer en zagen naar de vorsten niet eens om. Nadat zij in 880 de stad *Nijmegen* bemachtigd hadden, kozen zij daar hun winterkwartier in het paleis des keizers. Tot meerdere veiligheid versterkten zij zich op hunne wijze met stevige muren en wallen, om in geval van nood eene belegering te kunnen dóórstaan. Vruchteloos beproefde dan ook koning LODEWIJK de Jongere, de plaats met geweld te hernemen; hij moest zich tevreden houden met dezelve nauw in te sluiten en den vijand uit te hongeren. Dit gelukte. De Noormannen kregen weldra gebrek en deden voorstellen om vrijen aftocht te verkrijgen. LODEWIJK stond dit toe, op voorwaarde, dat zij terstond zijn grondgebied zouden verlaten. De belegerden slechtten daarop de verschansingen, die zij zelven aangelegd hadden, zakten de rivier de *Waal*

weder af, doch staken te gelijker tijd het paleis in brand, dat hun zoo lang tot schuilplaats gediend had.

In 881 voeren eenige andere benden van die zeeschui-
mers de *Maas* op en kwamen tot bij *Hasloo*, thans het
dorp *Elstloo* in de provincie *Limburg*. De plaats beviel
hun, en weldra was hun kamp daar opgeslagen. Onder
twee voorname aanvoerders, *SIEGFRIED* en *GODFRIED*,
trokken zij moordende en brandende uit tegen de nabu-
rige steden en spaarden niets. Koning *LODEWIJK* was
niet bij machte hunnen moedwil paal en perk te stellen;
hij lag te *Frankfort* ziek en stierf aldaar den 20 Januari
882. Wjl hij geene kinderen naliet, kwam zijn rijk aan
KAREL den Dikken, die met een talrijk leger naar deze
landen afkwam, om eenen algemeenen tocht tegen de
Noormannen te ondernemen. Hij wilde hen echter eerst
in hun kamp aantasten. Het beleg der legerplaats nam
een begin in de eerste dagen van Juli 882. *Hasloo* werd
van alle kanten nauw ingesloten en gedurende twaalf
dagen gingen de werkzaamheden zoo voorspoedig, dat
men hopen kon, weldra meester van de sterkte te zijn.
Maar *Karel* was de man niet om tegen de Noormannen
te vechten. De hitte, die juist zeer drukkend was, deed
hem het beleg al spoedig te lang vinden. Tot overmaat
van ramp brak er op den 21 Juli een verschrikkelijk
onweder los, waarbij de geheele omtrek als in vuurscheen
te staan. Een ijselijke stortregen, eene bui van hagel-
steen, vuisten dik, en een dwarlwind, welke de daken
afrukte en de boomen ontwortelde, verspreidden een alge-
meenen schrik onder de belegeraars. Eene menigte tenten
werden tegen den grond geslagen, de loopgraven liepen
vol en over, de oorlogswerktuigen dreven weg, de man-
schappen stonden op vele plaatsen tot de knieën in het
water, de paarden braken los en liepen her- en derwaarts
door het veld. *Karel* voelde zijn hart krimpen, en had
weinig lust om het werk voort te zetten. Hij bemerkte
wel, dat het bij den vijand niet beter ging dan bij hem,
en dat de storm ook daar zijne verwoestingen aanrichtte;

maar hij verlangde naar rust. Hij trad met GODFRIED, den aanvoerder der Noormannen, in onderhandeling en deze verscheen met een vrijgeleide in KAREL's legerplaats. Wel verre van hier de voorwaarden aan te hooren, waarop de keizer zou aftrekken, eischte hij stoutmoedig den afstand van een grondgebied in *Friesland*, benevens een aanzienlijken schat in goud en zilver, om die aan zijne krijgsmakkers uit te deelen. Op deze en andere even vernederende voorwaarden verbond hij zich, om gedurende KAREL's leven geen voet meer in diens staten te zetten. In plaats van zulke voorstellen met verachting van de hand te wijzen, stond de keizer alles toe. GODFRIED ontving het gevraagde landschap en KAREL telde meer dan twee duizend pond goud en zilver aan diens woeste benden uit, welke bij hunnen aftocht twee honderd schepen, met buit en gevangenen beladen, voorop naar hun land zonden.

Treurig was alzoo de toestand van land en volk; rouw en ontsteltenis vervulden aller harten, en met weemoedige blikken staarde men elkander aan. De ongelukkige bewoners vonden bijna geen troost dan in den godsdienst. De bidplaatsen waren dagelijks opgevuld met menschen, en uit aller borst steeg hetzelfde smeekgebed, dat in de litanie van alle Heiligen was ingevoegd: „Van de woede der Noormannen verlos ons, Heer.”

Deze nederige bede om ontferming en genade vond eindelijk gehoor. De Duitsche koning ARNULF bracht den barbaren in 891 bij *Leuven* eene verschrikkelijke nederlaag toe. Duizenden en duizenden lieten hun leven op het slagveld, en de overgeblevenen waren zoo weinig in getal, dat zij geene belangrijke schade meer aan ons Vaderland konden toebrengen.

Het leenstelsel.

Kort na de verdrijving der Noormannen ontstonden in ons Vaderland vele kleine vorstendommen. De voornaamste waren *Holland*, *Friesland*, *Utrecht*, *Gelder* en *Brabant*.

Behalve in *Utrecht*, waar de bisschop tevens een wereldlijk gebied bezat, stond het volk onder het bestuur van hertogen, graven en andere gezagvoerders, welke door de Duitsche en Frankische vorsten waren aangesteld, om in deze gewesten de rust te handhaven en de bewoners der kust tegen de invallen der zeeschuimers te beveiligen. In tijd van oorlog waren deze bestuurders ook gehouden hunnen vorst op zijne krijgstochten te vergezellen. Zij riepen dan al de vrije lieden van hun gewest, die tot den krijgsdienst verplicht waren, op, en trokken aan derzelver hoofd naar het leger, waar zij niet zelden hunnen opperheer gewichtige diensten bewezen. Tot belooning hiervoor ontvingen zij menigwerf uitgestrekte landgoederen in leen, waarvan zij gedurende hun leven de inkomsten trokken. De schenker van zulk een *leen*, of de *Leenheer* bleef eigenaar van zijn goed, dat hij enkel voor zekeren tijd wegschonk, en om reden van ontrouw ook weder terugnemen kon. Die ontrouw had plaats, wanneer de *leenman* of vasal, die het leen ontvangen had, aan zijn eed te kort bleef. Het uitgeven van een leen ook wel *verlei* geheeten, geschiedde in de eerste tijden heel eenvoudig, doch naderhand werden hierbij meer plechtigheden in acht genomen.

Voordat de leenman in het bezit van eenig gewest gesteld werd, verscheen hij voor zijn vorst. Deze was op een stoel of troon gezeten en de leenman knielde vóór hem. Vervolgens legde hij zijne rechterhand in de uitgestrekte rechterhand van zijnen heer, welke deze weder met zijne linker dekte, en de drie handen in de hoogte hief, als een bewijs, dat hij den Hemel tot ge-

tuige riep van de belofte des leenmans. Daarop ontving de begiftigde de teekenen zijner waardigheid. Aanvankelijk was dit eene graszode met een tak, welke de leenheer zijnen vasal overreikte, als zinnebeelden van hetgeen in den grond gezaaid of geplant was en tot hem overging. Later geschiedde de beleening veelal met eene banier of eenen schepter, tot teeken van de heerschappij over de uitgeleende gewesten.

De groote verplichting van den leenman jegens zijnen heer bestond in zijne trouw, en van deze trouw moest hij te allen tijde door raad en daad bewijzen geven. Hij verbond zich, het leven, het goed en de eer van zijnen vorst als zijn eigen te verdedigen, hem in persoon en met een bepaald aantal manschappen in den strijd te vergezellen en goed en bloed veil te hebben voor diens belangen. De leenheer daarentegen was gehouden zijnen vasal te beschermen en in zijn leen te handhaven.

Indien de leenman een gedeelte van zijn gebied aan een ander opdroeg, dan werd dit een *achterleen* genoemd. In de twaalfde en dertiende eeuw gaven de vorsten ook leenen, waarin vrouwen konden opvolgen. Zulke leenen kregen den naam van *vrouwe- of spilleleenen*, ter onderscheiding van de *zwaardleenen*, welke alleen op mannen mochten overgaan.

Gewoonlijk behield ieder vasal het leen zoolang hij leefde. Veelal ook werd hij hierin door zijn zoon opgevolgd, vooral als deze bekwaamheid bezat en de vader door trouw en dapperheid had uitgemunt. In vervolg van tijd werden echter sommige leenmannen zeer machtig. Niet zelden geschiedde het, dat eenigen pogingen aanwendden, om zich aan het gezag hunner vorsten te onttrekken en naar eigen goeddunken te regeeren. Zij gingen te werk als kleine koningen, en durfden zelfs met elkander samenspannen, om hunne meesters te beoorlogen. Dikwerf ook beschikten zij naar goedvinden over hunne leenen. Vóór hunnen dood hadden zij menigmaal hunnen opvolger reeds benoemd, zonder den leenheer daarover te raadplegen. Weinige vorsten durfden

zich tegen dit misbruik verzetten. Velen waren daartoe te zwak; anderen hadden hunne leenmannen noodig, om de herhaalde invallen der woeste volkstammen af te weren, en alzoo werden de meeste leenen langzamerhand erfelijk.

Holland onder de eerste Graven. Abdij van Egmond.

7 Het graafschap *Holland*, dat eerst in de elfde eeuw onder dien naam voorkomt, was aanvankelijk zeer klein. Het strekte zich, naar men gist, van *Zuid-Beveland* tot *Alkmaar* uit, en bepaalde zich enkel tot de kusten. De vroegste geschiedenis van dit gewest ligt geheel in het duister. Als eersten graaf noemt men gewoonlijk zekeren DIEDERIK of DIRK, een treffelijk en deugdzaam man, die voor een kleinzoon van den vroeger vermelden GEROLF gehouden wordt. Door een giftbrief van KAREL den Eenvoudigen, in 922 te *Bladel* gegeven, verkreeg hij de kerk van *Egmond* met alle lieden, landen, bosschen, weiden, wateren en sluizen, die er volgens recht bij behoorden, om dit geheel en onafhankelijk voor zich en zijne nakomelingen te blijven bezitten, met de macht om daarmede naar welgevallen te handelen, zoowel als met zijne overige goederen, welke hij door erfrecht verkregen had.

2 De vrome DIRK, een groot vereerder van den H. ADELBERTUS, liet de kerk, die waarschijnlijk sedert de invallen der Noormannen nog altijd in puin lag, boven het graf van dien heiligen zendeling herstellen. Naast het nederige bedehuis, evenals de meeste gebouwen van dien tijd in hout opgetrokken, stichtte hij een klooster voor Benedictijner zusters, aan hetwelk hij een gedeelte van de hem afgestane goederen schonk.

3 DIRK II, zijn zoon en opvolger in het graafschap, deed nog meer. Nadat hij de West-Friezen, die tegen

hem waren opgestaan, verslagen had, liet hij de kerk, welke door de oproerigen aan de vlammen prijs gegeven was, in steen herbouwen.

4 Hij schonk verder aan de gevluchte kloosterzusters een veilig verblijf te *Bennebroek*, niet ver van *Haarlem* gelegen, en verving haar te *Egmond* door monniken van dezelfde orde, aan wier hoofd een abt geplaatst was, wyl dezen minder van den overlast der West-Friezen te duchten hadden.

5 De vestiging der nieuwe kloosterlingen in die woeste landstreek was een ware zegen voor het graafschap *Holland*. Het gansche leven der Benedictijnen was buiten den tijd hunner godsdienstoefeningen nagenoeg geheel aan het geestelijk en tijdelijk welzijn hunner medemenschen toegewijd. Beurtelings met de bijl, de schop, het truweel en den hamer gewapend, waren zij nu eens houthakkers en landbouwers, dan metselaars en bouwmeesters. Zij velden de groote bosschen neder, maakten onderscheidene moerassen droog, ontgonnen de woeste streken en legden alzoo den grondslag tot die stoffelijke welvaart, welke een groot gedeelte van *Europa* in de Middeleeuwen genoot. 6 Bovendien waren deze kloosterlingen de bewaarders der wetenschappen en wetenschappelijke schriften gedurende de invallen der barbaren. Zij waren de Apostels der heidenen, de beschavers der volken, de hervormers der samenleving. Door hen is *Engeland*, *Duitschland* en ook ons Vaderland tot de kennis van het ware geloof gekomen. De H. WILLIBRORDUS, BONIFACIUS, SUTBERTUS, WERENFRIDUS, ADELBERTUS en vele andere treffelijke zendelingen in *Nederland* waren leden dezer nuttige orde. Het was dan ook geen wonder, dat de vrome Benedictijnen bij graaf DIRK en zijne opvolgers in zulke hooge achting stonden.

7 De Hollandsche vorst, die hen te *Egmond* gevestigd had, vermeerderde nog de giften, weleer door zijn vader aan het klooster gedaan, en schonk hetzelfde uitgestrekte landerijen. Hij verrijkte de kerk der monniken met een

afschrift der vier Evangelien in een gouden , met edelgesteenten versierden band , terwijl zijne gemalin HILDEGAARDE haar eene gouden tafel , met edelgesteenten ingelegd , vereerde.

Door deze en andere giften van dien aard , nam de abdij van *Egmond* weldra zeer in aanzien toe. Volgens de thans nog van haar bestaande teekeningen , bevatte zij , behalve de kerk en de vertrekken voor de kloosterlingen , ook een godshuis voor de vreemdelingen , met eene daarbij behorende kapel , brouwerij , wapenhuis en vele andere gebouwen. Zij prijkte met drie hooge torens , waarvan een tegen het einde der twaalfde eeuw reeds een klokkenspel bezat , lang het eenige in het graafschap *Holland*. Wat de kerk betreft , deze overtrof alle andere gebouwen in schoonheid en pracht ; alles blonk er van goud , zilver en andere kostbaarheden. De Hollandsche graven , die haar veelal tot hunne begraafplaats kozen , schenen er vermaak in te vinden , dezelve zooveel mogelijk te begiftigen.

DIRK II , ook wel de Jongere genoemd , stierf in 988 en liet twee zonen na : ARNOUD of ARNULF , bijgenaamd de Gentenaar , omdat hij volgens sommigen te *Gent* geboren werd en aldaar burggraaf geweest is , en EGBERTUS , die op den aartsbisschoppelijken zetel van *Trier* verheven werd. ARNOUD , die zijn vader opvolgde , geraakte eenigen tijd na zijne verheffing in strijd met de West-Friezen , die hem weigerden te erkennen. In hun land doorgedrongen , legerde hij uithoofde van de vele moerassen met zijne troepen op eene hoogte , waar hij onvoorziens door den vijand werd ingesloten. Het leger van ARNOUD geraakte hierdoor in groot gevaar van bij gebrek aan drinkbaar water om te komen. An dezen uitersten nood , zegt men , viel de godvruchtige vorst , begaan met de ellende van zijn volk , voor de oogen zijner soldaten op de knieën en deed een vurig gebed. Daarop ontsprong op de plaats zelve eene bron , die zooveel water gaf , dat ARNOUD en de zijnen zich in ruime mate verkwikken konden. Niet lang daarna geraakten de Hollanders met de West-Friezen slaags ; doch de zegepraal bleef aan den vijand. ARNOUD

kwam met een groot gedeelte zijner troepen om. Zijn deerlijk verminkt lichaam werd naar de abdij van *Egmond* vervoerd en in den grafkelder zijner familie bijgezet.

Het sticht Utrecht.

De voornaamste Utrechtsche Kerkvoogden gedurende de 10^e eeuw, waren de H. RADBODUS met zijn leerling BALDERICUS, bijgenaamd de Vrome, en de H. ANSFRIDUS.

De H. RADBODUS stamde af van de Friesche koningen, en wel van dien RADBOUD, welke den geloofsverkondigers zoovele hinderpalen in den weg gesteld had. Van zijne jeugd af in de vreeze des Heeren en in de wetenschappen opgevoed, werd hij voor een der heiligste en geleerdste mannen zijner eeuw gehouden. Zijne nederigheid, matigheid, liefde voor de armen, godsvrucht en andere deugden, waren algemeen bekend. Dit spoorde de Utrechtsche geestelijkheid bij den dood van hunnen bisschop EGILBOLDUS aan, RADBODUS tot zijn opvolger te verkiezen. De Heilige, die bij deze keuze niet tegenwoordig was, hield zich in eene afgelegene plaats schuil, ten einde die waardigheid van zich af te schuiven. Maar kort daarna ontdekt zijnde, moest hij tegen zijnen wil het bisschopsambt op zich nemen. De schoone verwachting, die men van hem had opgevat, werd niet teleurgesteld. Onvermoeid in de vervulling van alles wat zijne heilige bediening betrof, reisde RADBODUS gedurig rond, om de Christenen van zijn bisdom te versterken, de ongeloovigen te bekeeren en de armen door milde giften te ondersteunen. In het bijzonder deed hij ook zijn best, om de stad *Utrecht* weder uit haren vervallen toestand op te beuren, doch hierin kon hij niet slagen. Door de Denen en Noormannen, welke zich nog in *Nederland* ophielden, uit zijne hoofdstad verdreven, zag hij zich genoodzaakt naar *Deventer* de wijk te nemen. Hij hield echter niet

op door woord en voorbeeld de hem toevertrouwde geloovigen aan te moedigen. Eens ontmoette hij op zijnen weg eene menigte Denen; hij vermaande hen op eene liefderijke wijze en hield hun voor, dat zij, om na hun dood gelukkig te zijn den katholieken godsdienst omhelzen en zich van alle wreedheden jegens de onschuldige Christenen onthouden moesten. De barbaren, hierdoor in woede ontstoken, dreigden den heiligen bisschop met den dood, en stelden alle pogingen in het werk, om hun boosaardig opzet ten uitvoer te brengen. Toen RADBODUS zag, dat goedheid deze ondeugende lieden nog boozzer maakte, kondigde hij hun Gods straffen aan, en de Heer wreekte zijnen dienaar op eene zichtbare wijze. Op hetzelfde oogenblik werden al degenen, welke op zijn leven waren uitgeweest, door het vuur des Hemels gedood. De H. RADBODUS stierf te *Ootmarsum* den 29 November 918. Ruim drie jaren vroeger had hij voorspeld, dat zijn leerling en opvolger BALDERICUS de kerken van *Utrecht* zou herstellen en aan de stad haren vroegeren luister wedergeven. Zoo als RADBODUS voorspeld had, geschiedde. BALDERICUS, zijn leerling, werd bisschop, en heerlijk herrees *Utrecht* uit zijne puinhoopen. Muren, poorten en bolwerken werden hersteld en tegen de aanvallen des vijands met grachten en torens versterkt. De ijverige kerkvoogd liet de bouwvallen der verbrande bedehuizen wegruimen en andere in derzelver plaats oprichten. Hij riep de gevluchte en verstrooide kanunniken naar *Utrecht* terug, liet zooveel hij kon de kostbare overblijfselen van onderscheidene geloofsverkondigers en andere uitstekende dienaren Gods opsporen en uit de aarde verheffen, stelde die aan de openbare vereering der geloovigen voor, en trachtte den ouden ijver voor den godsdienst bij de Christenen weder op te wekken.

Hendrik I van *Duitschland* hernieuwde ten gunste van BALDERICUS al de voorrechten, vroeger aan de Utrechtsche kerk geschonken. OTTO I, zoon van genoemden vorst, die zijne wetenschappelijke opleiding aan BALDERICUS ver-

schuldigd was, scheen in zijne dankbaarheid jegens zijnen ouden leermeester geene palen te kennen. Hij schonk aan hem en zijne opvolgers de landstreek tusschen *Lek* en *IJssel* tot aan de uitwatering der *Maas* in de *Noordzee*; de gronden langs de beide oevers der *Vecht*, waarbij in later tijd nog *Loenen* en *Muiden* gevoegd werden; het klooster met de nieuwe van steen gebouwde kerk te *Tiel*, en al wat den keizer verder behoorde in de stad *Wijk-bij-Duurstede*. Het gezag der bisschoppen nam daardoor aanmerkelijk toe, en het Sticht werd een der aanzienlijkste vorstendommen van *Nederland*. De vrome *BALDERICUS* overleed na een werkzaam bestuur van 59 jaren. Hij werd bij zijne heilige voorgangers begraven, en is bekend als een man van uitstekende begaafdheden, onvermoeiden ijver en zeldzame geleerdheid.

De *H. ANSFRIDUS*, ook wel *AUFRIDUS* genoemd, derde opvolger van *BALDERICUS*, was vóór zijne verheffing tot de bisschoppelijke waardigheid een beroemd krijgsman en een der machtigste edellieden uit *Brabant*. Hij hield veelal zijn verblijf op den burecht van *Driel*, waar hij eene kapel gesticht heeft, die tijdens de Calvinistische overheersching voortdurend het eigendom der Katholieken bleef.

In 995 op den zetel van *Utrecht* verheven, liet *ANSFRIDUS* te *Hohorst*, in de nabijheid van *Amersfoort*, de grondslagen leggen van een klooster voor *Benedictijnen*. Hij stond aan hetzelfde af al wat hem toebehoorde in de buurtschap *Driel*, benevens onderscheidene vlekken, hoeven, bosschen, enz. Later werd dit klooster, uit vrees voor vijandelijke aanvallen, naar de stad *Utrecht* verplaatst, en heette sedert dien tijd de *Sint-PAULUS*-abdij. De abten van dit gesticht genoten insgelijks een groot aanzien, en namen op de landdagen plaats onder de voornaamste edellieden.

ANSFRIDUS, oud en blind geworden, bracht de laatste jaren zijns levens in dit klooster door; hij stichtte ieder door zijnen voorbeeldigen levenswandel en diende dage-

lijks 72 armen met eigen hand. Hij stierf den 3 Mei 1008 en wordt als heilig vereerd. Deze kerkvoogd stond in hooge achting bij de keizers OTTO III en HENDRIK II, die het bisdom van *Utrecht* ter wille van ANSFRIDUS met nieuwe gunstbewijzen vereerden.

Verzet der Hollandsche graven tegen hunne leenheeren.

X DIRK III, die waarschijnlijk bij den treurigen dood zijns vaders nog slechts een kind was, geraakte weldra in onmin met zijne naburen.

Al te voortvarend en driftig van aard, had hij omtrent 1015 de stad *Dordrecht* gesticht op eene plaats aan de *Merwe*, die buiten zijn rechtsgebied lag. Bovendien had hij daar zonder voorkennis van den Duitschen vorst, die zijn leenheer was, een tol geheven van al de goederen, welke over de rivier vervoerd werden. De kooplieden van *Tiel* lieten hierover luide klachten hooren, maar graaf DIRK bekreunde er zich niet om. Zij zonden dan een gezantschap naar *Nijmegen*, waar keizer HENDRIK II in 1018 het Paaschfeest was komen vieren en rijksdag houden. De kooplieden werden hier ondersteund door ADELBOLD, bisschop van *Utrecht*, wiens rechten door den Hollandschen graaf insgelijks verkort waren. De keizer stelde alles in het werk om die zaak in der minne bij te leggen, maar zijne pogingen waren vruchteloos. DIRK, die op den rijksdag tegenwoordig was, bleef onverzettelijk en wilde met niemand in schikking treden.

2 Toen de keizer zag, dat hij op deze wijze niet tot zijn doel kwam, besloot hij geweld te gebruiken en den onwilligen graaf door de wapens tot zijn plicht te brengen. Hij gelastte GODFRIED, hertog van *Lotharingen*, onder medewerking van eenige leenmannen, met een leger naar *Holland* te trekken, de nieuw aangelegde stad te vernielen en die geheele landstreek in de handen van den Utrechtschen bisschop te stellen.

Men kan zonder moeite begrijpen, dat graaf DIRK de uitvoering van dit besluit niet stilzittend kon aanzien. Hij hield zijne krijgslieden in de nabijheid van *Dordrecht* gereed: en pas was de hertog met zijn volk ontscheept, of hij viel hem zoo onstuimig op het lijf, dat het leger des keizers in de grootste wanorde geraakte. Hertog GODFRIED zelf viel zwaar gewond in de handen van DIRK en deze bleef meester van het betwiste grondgebied, tot dat hij in 1039 stierf en hetzelfde ongestoord overbracht op zijnen oudsten zoon, die hem onder den naam van DIRK IV opvolgde.

4 De nieuwe graaf, even onstuimig als zijn vader, hervatte weldra den krijg. De toenmalige keizer, HENDRIK III, om billijke redenen op den graaf verstoord, ontnam hem onder andere de steden *Dordrecht* en *Vlaardingen*, en schonk die aan den opvolger van ADELBOLD, den H. BERNULPHUS. DIRK sloot zich inmiddels bij eenige oproerige leenmannen aan en joeg den keizer, die met eene vloot naar *Vlaardingen* gekomen was, op de vlucht, terwijl een zijner bondgenooten naar *Nijmegen* trok en daar het vorstelijk paleis in brand stak. Na alzoo den keizer verneederd te hebben, hernam DIRK de weggeschonken steden en begaf zich eerlang met een prachtig gevolg naar *Luik*, waar hij op een steekspel genoodigd was. De driftige graaf had echter het ongeluk bij deze gelegenheid een der Keulsche edellieden doodelijk te kwetsen. Vele ridders schreven zulks aan moedwil toe en vermoordden eenige lieden van zijn gevolg, terwijl de graaf enkel door eene overhaaste vlucht het gevaar ontwijken kon. Woedend over den hem aangedanen hoon, liet DIRK, te *Dordrecht* teruggekomen, al de Luiksche en Keulsche kooplieden in hechtenis nemen en hunne schepen verbranden. De keizer, wien dit ter oore kwam, zond onmiddellijk een leger naar *Holland*, dat zich van *Dordrecht* meester maakte. DIRK slaagde er evenwel in, met behulp van GERARD VAN PUTTEN, de stad te hernemen; doch toen hij daags daarna met een klein gevolg langs de muren wandelde, werd

hij eensklaps door eenen vergiftigden pijl getroffen, aan welke wonde hij drie dagen later, den 14 Mei 1049, overleed. De straat, waar dit ongeluk plaats had, draagt sedert dit voorval den naam van *Gravenstraat*.

Na den dood van DIRK IV werd het graafschap gedurende twaalf jaren door zijn broeder FLORIS bestuurd. Deze dappere vorst handhaafde met kracht den bovengemelden tol; doch werd hierdoor in eenen gevaarlijken strijd gewikkeld. In 1058 onverhoeds door zijne naburen overvallen, had hij maar even den tijd om zijne hoofdstad *Dordrecht* voor eenen vijandelijken aanslag te dekken. Voorziende welke wegen zijne tegenstanders kiezen zouden, liet hij overal diepe kuilen graven, welke daarna zorgvuldig met takken en graszoden bedekt worden. De vijanden rukten onbezorgd voort, stortten in de kuilen en aldus viel het FLORIS gemakkelijk eene volkomene zegepraal weg te dragen.

Drie jaren na deze gebeurtenis kwamen echter dezelfde vorsten met een groot aantal manschappen terug. FLORIS, ditmaal beter op zijne hoede, trok hun te gemoet en bracht hun bij het dorp *Neder-Hemert* andermaal eene geduchte nederlaag toe. Afgemat van vermoeienis en geene vijanden meer ziende, verlangde de graaf naar rust, legde zich zorgeloos onder een boom, en sliep in. In dezen toestand werd hij door HERMAN VAN KUIK, die zijne vluchtende soldaten weder vereenigd had, ontdekt en lafhartig van het leven beroofd.

De ontijdige dood van FLORIS stortte zijne familie in grooten rouw. Zijn minderjarige zoon DIRK werd weldra op last des keizers, door hertog Godfried den *Bultenaar* uit zijne staten verdreven en moest eenige jaren in den vreemde rondzwerven. Toen echter GODFRIED, na vijf jaar over *Holland* geheerscht te hebben, op eene verraderlijke wijze vermoord was, keerde DIRK zonder schroom terug, en bleef in het ongestoorde bezit van zijn graafschap, totdat het bij zijnen dood in 1091 aan zijn zoon FLORIS, bijgenaamd *de Vette*, overging.

Kruistochten.

Van de eerste tijden der Kerk af bestond bij de vrome Katholieken het gebruik, om op eene godsdienstige wijze de plaatsen te bezoeken, door de tegenwoordigheid en de smarten van den Godmensch en zijne gezegende Moeder geheiligd. Deze prijzenswaardige gewoonte nam metertijd nog meer toe, en werd tegen het einde der 10^e eeuw zoo algemeen, dat vorsten en onderdanen als om strijd ter bedevaart trokken ten einde het H. Graf des Verlossers te gaan vereeren.

Nadat evenwel in 1070 het H. Land door de Turken veroverd was, zagen de pelgrims zich onophoudelijk aan knevelarij en mishandeling blootgesteld. Aan vele bedevaartgangers, die uit de afgelegenste oorden der wereld gekomen waren, werd niet eens de toegang tot *Jeruzalem* vergund; en zij, die op de gastvrijheid en het medelijden der Oostersche Christenen gerekend hadden, moesten veelal buiten de poort van honger en ellende omkomen.

PETER van *Amiens*, een arme kluizenaar, die in 1093 zelf dien tocht gemaakt had, was door zulk een gezicht levendig getroffen. Hij ging naar *Rome* en trok vervolgens met toestemming van den Paus in een armoedig gewaad door gansch het Westen rond, schilderde in mannelijke taal de schromelijke rampen, welke de pelgrims en de Christenen van *Palestina* wegens hunnen godsdienst van de Turken te lijden hadden, en noodigde vorsten en volkeren uit, om met vereende macht hunne arme broeders te hulp te snellen en het graf des Verlossers aan de handen der ongelooovigen te ontrukken.

Toen de volkeren aldus voorbereid waren, belegde Paus URBANUS II te *Clermont* eene groote Kerkvergadering. Hij sprak aldaar met zooveel kracht over de noodzakelijkheid om de Turken uit het H. Land te verdrijven, dat iedereen bewogen werd. Bij het eindigen zijner rede, hoorde men slechts één geroep. „God wil het! God wil het!” klonk het van alle kanten, en zonder

moeite werd nu de eerste kruistocht tegen de ongelooovigen vastgesteld.

Zij, die aan de heilige onderneming deelnamen, hechten een kruis van rood doek op hunnen rechterschouder vast en maakten zich gereed, om bij den eersten oproep te vertrekken. Om hen nog meer aan te moedigen, verleende de Paus een vollen aflaat aan allen, die deze vrome kriegsverrichting met een oprecht gemoed zouden volgen, en stelde hunne goederen onder de bijzondere bescherming der Kerk.

Graaf Floris II, een zeer inhalig en gierig vorst, van wien een tijdgenoot zegt, dat hij slechts met zilveren koorden van zijne plaats kon getrokken worden, nam aan die algemeene geestdrift geen deel. Zulks belette evenwel niet, dat een VAN BORSELEN uit *Zeeland*, een BREDERODE en VAN ARKEL uit *Holland*, benevens de FORTEMAN'S, BOTHNIA'S en GALAMA'S met hun gevolg uit *Friesland* den degen aangordden en den 15 Augustus 1096 onder de banier van den dapperen GODFRIED VAN BOUILLON, naar *Konstantinopel* oprukten. In Mei 1097 belegerden zij met de Duitsche, Fransche, Italiaansche en andere kruisvaarders de stad *Nicea* en namen ze stormenderhand in. Daarop volgde een bloedige veldslag, waarin zij andermaal de zege wegdroegen, en niet minder dan 40,000 ongelooovigen buiten gevecht stelden. Vervolgens kwam *Antiochië* aan de beurt. Ook deze plaats bezweek, en nu konden de kruisvaarders veilig naar *Jeruzalem* optrekken. Den 10 Juni 1099 bereikten zij den top eens bergs en kregen van verre de H. Stad in het gezicht. Terstond wierpen allen zich op de knieën, kusten met eerbied den grond en stortten tranen van vreugde en aandoening.

Vervolgens zetten de heldhaftige strijders hunnen weg voort en bereikten onder groote vermoeienissen de stad. Daar was het einde van hunnen tocht, maar geenszins van hunnen arbeid. Het leger der kruisvaarders bestond nog ternauwernood uit 40,000 man, terwijl *Jeruzalem* door eene bezetting van 60,000 strijders verdedigd werd. Maar

de geestdrift van het Christen leger overwon alle zwa-
righeden: op den 7 Juli 1099 werd de stad omsingeld,
en zoo goed mogelijk ingesloten. Daarna haalde men
met ongeloofelijke inspanning hout bijeen om stormtuigen
te maken; en toen alles gereed was, trokken de vorsten
met de overige pelgrims in hunne beste wapenrusting,
door al de geestelijken voorafgegaan, onder het zingen
van heilige lofzangen rondom de stad. Eindelijk den
14 Juli waagde men eene algemeene bestorming. Als
onverschrokken krijgers, die nog niets geleden hadden,
stormden de Christenen tegen de muren aan; maar de
ongeloovigen wierpen hun aanhoudend steenen, balken,
potten met brandende zwavel en kokende olie op het
hoofd, terwijl zij bovendien de oorlogswerktuigen met
vuurpijlen in brand schoten.

Bij het vallen van den avond moesten de kruisvaarders
van vermoeienis terugtrekken, doch den volgenden dag
togen zij met nieuwen moed aan het werk. Na een moord-
dadig gevecht van zeven uren begonnen echter eenigen
aan den goeden uitslag te wanhopen, toen eensklaps
boven den *Olijfberg* een ridder in schitterende wapenrus-
ting verscheen, die zijne wapenen naar de stad uitstreckte,
alsof hij de Christenen tot voortzetting in den strijd wilde
aansporen. „Ziet! riep GODFRIED VAN BOUILLON eensklaps
uit: ziet, dit verzekert u van den bijstand des Hemels!”
— en eenige oogenblikken later sprong hij op de muren.
Op dit gezicht vluchtte de ontstelde vijand; de kruis-
vaarders achtervolgden hem onder het luide geroep van:
„God helpt, God wil het!” en weldra was het Graf des
Zaligmakers in hunne macht. Dit geschiedde den 15 Juli
1099, op een Vrijdag, des namiddags te drie uren. Tien
dagen later, werd de dappere GODFRIED met eenparige
stemmen tot koning van *Jeruzalem* verkozen; de nederige
vorst sloeg echter die waardigheid van de hand, en
noemde zich sinds dien tijd nooit anders dan: Bescher-
mer van het H. Graf.

De Graven van Holland en van Gelder in geschil met de Utrechtsche Bisschoppen.

Het uitgestrekte gebied der Utrechtsche kerkvoogden was den naburigen vorsten voortdurend een doorn in het oog en niet zelden berokkenden dezen aan de bisschoppen vele moeilijkheden. Zoo viel in 1144 OTTO VAN BENTHEIM, op aansporing van DIRK VI, graaf van *Holland*, met zijne troepen in *Overijsel* en richtte daar vele verwoestingen aan. De toenmalige bisschop HERIBERTUS zond onverwijld eenige kloeke ruiters naar die landstreek, ten einde den stroopers het verdere indringen te beletten. In de nabijheid van *Ootmarsum* ontmoetten dezen de roofzieke horden, tastten hen oogenblikkelijk aan, en namen hunnen aanvoerder gevangen, dien zij onder veilige bedekking naar *Utrecht* zonden. De graaf van *Holland*, over zulk een uitslag gestoord, trok zich de zaak van OTTO aan en vorderde zeer onstuimig zijne vrijlating. Maar de bisschop, oordeelende dat zulks voor de veiligheid zijner eigen onderdanen niet raadzaam was, gaf den aanzoeker geen gehoor. Verbitterd trok nu DIRK tegen de bisschoppelijke zetelstad op, sloot haar nauw in en stond reeds op het punt van haar te bestormen, toen de vrome HERIBERTUS, vol betrouwen op God, aan het hoofd zijner geestelijkheid de stad verliet en onverschrokken tot de tent van graaf DIRK doordrong. Verbaasd en ontsteld staarden de Hollanders den bisschop na, en vroegen, wat er zou gebeuren; doch weldra werd hun het raadsel opgelost. Nauwelijks was de kerkvoogd in de tegenwoordigheid van den Hollandschen vorst, of — ongewapend en weerloos tegenover eenen vijand, die geheel in staal en ijzer gehuld was, verhief HERIBERTUS zijne stem en dreigde den van toorn blakenden graaf met den kerkelijken ban, zoo hij niet aanstonds van zijn boos voornemen afzag.

Zijne woorden maakten op den anders onbeschroomden

DIRK zulk een indruk, dat hij, met eene godsdienstige vrees bevangen, de wapens uit de hand liet glijden en bevend aan de voeten van HERIBERTUS nederviel. De vrome bisschop echter richtte hem goedwillig op, ontving de belofte, dat aan de stad geen verder onheil zou geschieden, en keerde God dankend naar zijne in angst zittende onderdanen terug.

De vrede, die nu volgde, duurde een geruimen tijd. FLORIS III, opvolger van DIRK, ondersteunde zelfs den Utrechtschen kerkvoogd, GODEFRIDUS van *Rhenen*, tegen de booze aanslagen van diens tegenstrever HENDRIK van *Gelder*, welke de bisschoppelijke hoofdstad acht maanden lang tot een tooneel van moord en schrik maakte.

Dan, tegen het einde der 12^e eeuw ontvlamde de oorlog opnieuw. DIEDERIK of DIRK van der *Aare*, in 1198 bisschop geworden, vond bij zijne aankomst in het Sticht de schatkist geheel uitgeput. Daar hij behoefte aan geld had, wekte hij het volk op door milde bijdragen en liefdegiften daarin te voorzien, en trok naar *Friesland*, om aldaar in persoon een inzameling te doen. Dit stond WILLEM, stadhouder van dit gewest en broeder van den Hollandschen graaf DIRK VII, gansch niet aan: hij overviel den kerkvoogd, terwijl deze zich in het klooster van den H. ODULPHUS te *Stavoren* ophield, en zette hem gevangen in den burcht van *Oosterzee*. Maarsommige kloeke Friezen, dit bemerkte hebbende, overrompelden eenige dagen later het slot, redden den bisschop en voerden hem, ten spijt van WILLEM, in veiligheid naar *Utrecht*.

Hiermede nam de krijg een aanvang. OTTO van *Gelder* en DIRK van *Holland* kozen de partij van WILLEM en berokkenden den kerkvoogd veel leed. In korten tijd overmeesterde de Geldersche graaf geheel *Overijsel*, verdreef alom de dienaren van den Utrechtschen bisschop en legde zelfs eene talrijke bezetting in *Deventer*. DIRK, van zijnen kant, verwoestte geheel het land aan den linkeroever van den *IJsel* en sloeg vervolgens het beleg om *Utrecht*. Gelukkig had DIRK van der *Aare* gelegenheid

gevonden om in tijds zijn bondgenoot, HENDRIK van *Brabant*, te waarschuwen en diens hulp tegen zijne verdrukkers in te roepen.

HENDRIK zond onmiddellijk een bode tot OTTO van *Gelder*, die zijn leenman was, met het bevel den bisschop gerust te laten. Daar dit echter geen gevolgen had, liet de hertog hem op eene reis heimelijk oplichten en gevankelijk naar *Brabant* voeren.

Graaf DIRK lag nog met zijne troepen voor *Utrecht*, toen hem dit nieuws ter oore kwam. Van spijt ontstoken, brak hij aanstonds het beleg op, trok naar *Tiel*, dat toen eene Brabantsche stad was, en legde haar in asch. Daarna rukte hij voort tot *'s-Bosch*, hetwelk hij insgelijks na korten wederstand tot de overgave dwong, en er onder anderen twee van HENDRIKS bloedverwanten gevangen nam. Niet lang daarna vernomen hebbende, dat de hertog van *Brabant* zelf met een talrijk leger in aantocht was, wilde hij ijlings met den buit over de *Maas* naar *Holland* trekken; doch HENDRIK belette hem dit. DIRK werd bij *Heusden* achterhaald en moest slag leveren, hetgeen ten gevolge had, dat hij in 's hertogs handen viel en eerst in het begin van 1203 op zeer vernederende voorwaarden met zijn vriend OTTO ontslagen werd.

De beide graven, aldus door het ongeluk wijzer geworden, verzoenden zich nu ook met den Utrechtschen bisschop. Zij onthielden zich sedert van alle vijandelijkheden jegens het Sticht; doch dit belette niet, dat zij en hunne opvolgers gestadig een begeerig oog op de uitgestrekte bezittingen der Utrechtsche Kerk gevestigd hielden.

De helden van den Godsdienst.

Onder de groote en roemwaardige personen van dit tijdperk verdienen ook de zalige abt FREDERICUS en de H. GERLACHUS onze opmerking.

De zalige FREDERICUS, omtrent twee mijlen van *Leeu-*

warden te *Hallum* geboren, onderscheidde zich van jongs af door eene bijzondere zucht tot de godvruchtigheid. De beoefening der deugd beschouwde hij immer als zijn eersten plicht, en hij vermeed met de grootste zorg al hetgeen hem daarvan kon aftrekken. Priester geworden, werd hij kort daarop door zijn bisschop tot pastoor van zijne geboorteplaats aangesteld. In deze hoedanigheid was hij gedurende vele jaren voor zijne medeburgers een voorbeeld van alle deugden en niet zelden deed God wonderbare dingen door zijne tusschenkomst.

Zoo gebeurde het op zekeren middag, wanneer FREDERICUS aan tafel ging, dat iemand hem kwam berichten, dat een kind in *Hallum* zonder doopsel gestorven was. Verschrikt sprong de deugdzame pastoor op, liep naar de kerk, wierp zich voor het altaar van de Moeder Gods neder en smeekte haar op de hartroerendste wijze om bijstand voor het arme kind. Nadat hij een tijd lang aldus gebeden had, stond hij vol vertrouwen op, begaf zich naar het huis, waar het doode kind lag, legde zijn boek en stoel op hetzelfde neder, aanriep nogmaals de goedheid des Zaligmakers door de voorspraak van de Allerheiligste Maagd, en o wonder! op hetzelfde oogenblik herleefde het reeds betreurde kind, ontving het H. Doopsel en bleef in het leven tot den volgenden dag.

Na den dood zijner ouders legde FREDERICUS met toestemming van zijnen bisschop in zijne geboorteplaats de grondslagen eener kapel, welke hij aan de vereering der Moeder Gods en van den H. JOANNES *Evangelist* toewijdde. Bij de kapel bouwde hij vervolgens een klooster, hetwelk hij met eene gracht omringde en den naam van *hof van Maria* of *Mariëngaarde* gaf. Behalve dit gesticht vestigde hij nog een tweede te *Merne* en een ander in de nabijheid van *Dokkum* onder de aanroeping van den H. BONIFACIUS, volgens de algemeene overlevering op de plaats zelve, waar die H. Bloedgetuige den palm der Martelaren behaald had.

Eindelijk bouwde hij nog een vierde klooster voor godvruchtige vrouwen en noemde het ter eere van de Moe-

der Gods *Bethlehem*. Door de treffende vermaningen en opwekkingen van den deugdzamen stichter heerschte in hetzelfde zulk een geest van eendracht en liefde, dat het door ieder als een waar afbeeldsel der eerste Kerk werd aangezien. De zalige FREDERICUS stierf als abt van zijn klooster te Mariëngaarde den 3 Maart van het jaar 1175. De menigvuldige mirakelen, waarmede God zijn graf verheerlijkte, en die volgens de getuigenis van SIBRANDUS 6^{en} abt van Mariëngaarde, ontelbaar waren, maakten zijnen naam alom bekend en bekrachtigden de vereering, welke hem sedert dien tijd in de Kerk bewezen werd.

Wat den H. GERLACHUS betreft, deze was een voornaam edelman uit *Limburg*, die in zijne jeugd een zeer losbandig leven leidde. De onverwachte dood van zijne echtgenoot trof hem; hij kwam tot nadenken, erkende de ijdelheid van alle wereldsche vreugde en besloot tot eene ernstige boetvaardigheid. Nadat hij orde op zijne zaken gesteld had, deed hij eene bedevaart naar de graven der HH. Apostelen PETRUS en PAULUS, en biechtte zijne zonden aan den Paus, waarna hij deze verzocht hem eene zware boete op te leggen. De Paus voldeed aan zijn verlangen, en zond hem naar *Jeruzalem*, waar hij gedurende 7 jaren in een gasthuis de nederigste diensten verrichtte. De boete volbracht hebbende, keerde GERLACHUS over *Rome* naar zijn vaderland terug, verdeelde al zijne bezittingen onder de armen en verkoos tot woning eenen ouden hollen boom in de nabijheid van *Valkenburg*. Zijn voedsel bestond slechts uit gerstebrood, en zijne kleeding was zeer ruw. Des morgens zeer vroeg, eer de zon opkwam, ging hij naar *Maastricht*, om daar de godsdienstoefeningen in een klooster bij te wonen.

Intusschen werden eenige booze lieden nijdig over de zeldzame levenswijze van GERLACHUS; zij klaagden den deugdzamen man bij den bisschop aan, en zeiden, dat hij een huichelaar was, die een grooten schat van goud en zilver in den boom verborgen hield. De bisschop gebod de zaak te onderzoeken en liet den boom omhakken; maar gelijk men denken kon, werd er niets

gevonden. Nu verlangde de bisschop, dat men voor GERLACHUS eene kleine cel zou bouwen, waarin de dienaar Gods de overige dagen van zijn leven in strenge boetvaardigheid doorbracht. Hij smaakte evenwel in die enge kluis met God meer genoeg, dan hij vroeger te midden van al den glans en de pracht der wereld zonder God genoten had.

Willem I. Zijn kruistocht.

DIRK VII liet bij zijn overlijden in 1203 slechts eene eenige dochter na, ADA genaamd. Daar de meeste edelen niet genegen waren, haar als hunne gebiedster te erkennen, werd haar oom WILLEM, de langdvoogd van *Friesland*, tot de regeering geroepen. Deze liet zijne nicht ADA naar *Tessel* verbannen en toen hij vreesde, dat zij vandaar zou ontsnappen, heimelijk naar *Engeland* overbrengen, vanwaar zij eerst in 1207 mocht wederkeeren.

Graaf WILLEM I heeft zich vooral door zijnen heldhaftigen strijd tegen de ongelooovigen beroemd gemaakt.

In het jaar 1217 ondernam hij aan het hoofd van eenige Hollandsche, Friesche en Duitsche kruisvaarders eenen tocht naar het *H. Land*. Daar hij den weg over zee nam, had hij dikwijls met hevige stormen te kampen. Aan de kusten van *Spanje* gekomen, bezocht hij met zijne tochtgenooten, de beroemde bedevaartsplaats van den H. JACOBUS te *Compostella* en zeilde vervolgens naar *Lissabon*. Terwijl hij daar eenigen tijd vertoefde, riepen de bisschoppen en edelen des lands zijne hulp in tegen de Mooren, welke zich van *Alkazar*, eene sterke vesting in de nabijheid der hoofdstad, hadden meester gemaakt. De graaf gaf terstond aan hun verzoek gehoor en ondernam met zijne dapperen de belegering van het sterke *Alkazar*. Dan, weldra kwamen vier Moorsche koningen, elk met eene geduchte legermacht, opdagen, om de vesting te ontzetten. Zonder hun groot getal in aanmerking te

nemen, trokken de Christenen onverschrokken den onge-loovigen te gemoet en behaalden den 11 September 1217 eene volkomene overwinning; twee Moorsche vorsten en 14,000 Saracenen bleven op het slagveld. Ook de bezetting van *Alkazar* moest zich overgeven, en de Portugeezen zagen zich bevrijd van de wreede schatting van honderd Christen slaven, die jaarlijks aan den Sultan van *Marokko* moesten uitgeleverd worden. Kort daarop zette Graaf WILLEM zijnen tocht naar het Oosten voort. Hij verenigde zijne troepen met die der andere vorsten, stevende met hen naar *Afrika* en hielp hen in de verovering van *Damiate*, welke stad na eene belegering van ruim zestien maanden aan de kruisvaarders overging, ofschoon de sterkte door een zwaren toren, die in het midden van den *Nijl* stond, beschermd werd. Gedurende dit merkwaardig beleg vindt men melding gemaakt van zekeren kloeken Fries, met name Hajo, die, gewapend met een dorschvlegel van ijzeren kettingen voorzien, elken Muzelman, die hem onder de oogen durfde komen, ternedersloeg en een vaandrig des sultans den standaard uit de hand rukte. Tien andere Friezen vernielden te zamen eene nieuwe schipbrug, welke de Saraceensche aanvoerder over den *Nijl* had doen slaan, om de vrije vaart op die rivier te stremmen. In het gezicht der beide legers, welke over hunnen moed evenzeer verbaasd stonden, roeiden de dapperen in een klein vaartuig naar de brug, beklommen dezelve, maakten haar onbruikbaar, en namen vier der schepen, op welke zij gerust had, zegepralend met zich.

De Nederlanders, welke aan dezen kruistocht hadden deelgenomen, werden daarom ook bijzonder geprezen. Een ooggetuige verklaarde van hen, dat zij zich voor *Damiate* door ijver voor de goede zaak, wilwillendheid, gehoorzaamheid en stoutmoedigheid hadden onderscheiden; terwijl zij schrikkelijk waren voor de Saracenen en bemind door de Christenen. De patriarch van *Jeruzalem*, eenigen tijd later aan de abten van *Friesland* schrijvende, bevestigde deze getuigenis.

Intusschen was graaf WILLEM naar zijn vaderland teruggekeerd, en genoot gedurende de twee laatste jaren zijner regeering eenen gewenschten vrede. Als eene herinnering aan zijnen tocht naar het Oosten schonk hij, naar men beweert, aan de stad *Haarlem* eenige klokjes, die den naam van *Damiaafjes* dragen en nog tegenwoordig aldaar gevonden worden. WILLEM I overleed in 1222 en werd door zijn oudsten zoon FLORIS opgevolgd.

Floris IV. Ridderspelen.

FLORIS IV maakte vooral zijnen naam bekend door een roemvollen krijgstoct tegen de Stadingers. Deze Stadingers waren een samenraapsel van vreemdelingen, wien de aartsbisschoppen van *Bremen* bij den mond der *Wezer* grond hadden afgestaan, op voorwaarde dat zij daarvoor, behalve de tienden, jaarlijks eene zekere som aan de kerk zouden opbrengen. In het eerst ging alles goed; doch opgezet, naar het schijnt, door den graaf van *Oldenburg*, weigerden zij weldra alle schatting. Zij joegen de priesters met geweld uit het land en bedreven straffeloos de schandelijkste wreedheden. Uit haat tegen de geestelijken sproot ook haat tegen het Christendom. Sommigen vielen allengs van het ware geloof af, vereerden beeldjes van was, gingen duivelskunstenaars, waarzeggers, tovenaars en dergelijke lieden te rade, en oefenden de schrikkelijkste ontheilighingen uit jegens alles wat aan God toegewijd was; in één woord, het kwaad steeg in korten tijd zoo hoog, dat Paus GREGORIUS IX onderscheidene vorsten uitnoodigde om de orde in die landstreek te gaan herstellen.

HENDRIK van *Brabant* was een der eersten, om zich daartoe aan te bieden. Behalve meer anderen voegde zich bij hen ook FLORIS IV, die met ongeveer driehonderd schepen derwaarts voer. Met vereende macht vielen zij in het land der Stadingers en leverden hun slag in de maand Juni 1234. Men behoeft niet te zeggen, wie

de zege wegdroeg. De Stadingers verloren meer dan zeshonderd man, terwijl de anderen hun heil in de vlucht zochten, en de overigen zich met den aartsbisschop van *Bremen* verzoenden.

Graaf *FLORIS* overleefde deze roemrijke overwinning niet lang. Weinige maanden daarna werd hij te *Corbië* op een steekspel genoodigd. Aan zulke gemakkelikheden, ook wel tornooien genoemd, mochten alleen ridders deelnemen, en in dien stand werd men doorgaans eerst na eene langdurige oefening opgenomen. Reeds op zevenjarigen leeftijd werd de zoon eens edelmans onder het opzicht van een vreemden ridder gesteld, om als edelknaap de plichten van zijnen stand te leeren. Hij bediende zijnen heer en de gasten aan tafel, toomde de paarden, spande den boog, hield de wapenen schoon en bracht den overigen tijd in ridderoefeningen door. Als hij zijn veertiende jaar bereikt had, kreeg hij een zwaard en ontving den naam van schildknaap, volgde als zoodanig zijnen heer in de kampspelen en in den strijd, vocht aan zijne zijde en bood hem in alles eene behulpzame hand. Eerst in den ouderdom van een en twintig jaren kon hij ridder worden en dit geschiedde, zooals men in de volgende les zal zien, doorgaans zeer plechtig.

Het grootste vermaak, dat de meeste ridders kenden, waren de zooeven vermelde ridderspelen. Deze werden veelal ter gelegenheid van een feest, zooals de kroning van een vorst of de geboorte van een prins gehouden.

Nadat het steekspel was aangekondigd, moest ieder ridder, die daaraan deel wilde nemen, zich intijds bij den bestuurder van het feest laten inschrijven en zijne wapens verzenden, om dezelve te laten onderzoeken. In sommige landen geschiedde het tornooi op de markt, of wel op eene andere openbare plaats in de stad; in *Frankrijk* daarentegen, buiten de poort in de opene lucht, terwijl de plaats met eene dubbele heining was afgesloten; rondom en iets hooger waren de zitplaatsen voor de aanbouwers. Wanneer alles in gereedheid was, kondigde

het geschal der trompetten de komst der ridders aan. De vanen en banieren wapperden door de lucht, en op schuimbekkende paarden kwamen de helden, in eene schitterende wapenrusting en met een wapperenden vederbos op den helm, aanrijden. Alles was nu in gespannen aandacht en met ongeduld verwachtte men, dat de heraut een teeken tot den aavang van het spel zou geven. Zoo dra dit geschied was, verschenen twee ridders ieder aan eenen kant in de baan, en reden eenige oogenblikken stilzweigend op en neer. Maar weldra begonnen de paarden te steigeren, de ridders vielen in vollen galop met de lansen vooruit elkander aan, doch konden uit hoofde van de ijzeren wapenrusting moeilijk gewond worden. Het was dan ook meer te doen om elkander met een geweldigen stoot uit den zadel te lichten en op den grond te werpen. Wie hierin gelukken kon of zijne lans tegen het stalen harnas van zijne tegenpartij brak, had de overwinning behaald. Het gebeurde aldus meer dan eens, dat een ridder bij de vijftig lansen op een dag brak. De tornooien duurden gewoonlijk drie achtereenvolgende dagen, en eindigden met het uitdeelen van de prijzen, aan alwie het meest had uitgemunt. Deze prijzen bestonden veelal in een helm, een zwaard, een gouden keten of iets dergelijks. Vervolgens werd de overwinnaar onder den toeloop des volks naar het kasteel van den heer geleid, die het tornooi gaf, en het feest eindigde met een kostbaar maal, waarbij de overwinnaar voorzat.

Ofschoon bij deze kamp- of ridderspelen alle voorzorgen werden genomen om elkander niet te kwetsen, waren zij echter niet zonder groot gevaar en hadden meermaals een treurig einde. Menig ridder stortte in zijne zware wapenrusting van zijn paard en brak hals of beenen, terwijl sommige vijandig gezinde edelen het er juist op toelagden, om hunne tegenpartij een doodelijken steek toe te brengen, waaruit dan niet zelden een gevaarlijke strijd ontstond, die de kampplaats in een bloedbad veranderde. De Kerk verzette zich daarom ook sterk tegen

die spelen en bepaalde, dat men aan al degenen, welke daarbij zouden omkomen, de kerkelijke begrafenis moest weigeren. In vervolg van tijd werd echter dit vonnis, om grooter kwaad te voorkomen, verzacht; de Paus liet onder zekere voorwaarden de steekspelen toe, doch verlangde nitdrukkelijk, dat dezelve met geen ander doel zouden bijgewoond worden, dan om zich in het hantee-ren der wapenen te oefenen.

Graaf FLORIS IV van *Holland* behaalde op het tornooi te *Corbië* grooten roem. Hij brak, naar men gist, onderscheidene lansen en behaalde den prijs op elken mededinging.

Dit verwekte den nijd en de afgunst van den ouden graaf van *Clermont*, die met eenigen zijner edelen den jeugdigen ridder op eene verraderlijke wijze overviel en aan zijne jaloerschheid opofferde. Op zulk eene treurige wijze eindigde de dappere FLORIS zijn leven, terwijl hij nauwelijks den ouderdom van 24 jaren bereikt had. Zijn vriend DIRK van *Kleef*, bracht het lijk naar *Holland*, waar het in de abdij van *Rijnsburg* begraven werd. De abdij van *Rijnsburg* was een klooster van adellijke juffers, weleer door PETRONELLA van *Saksen*, echtgenoot van FLORIS II, gesticht, en evenals de abdij van *Egmond* door de Hollandsche graven in groote eer gehouden.

Wille m II, Roomsche-koning.

WILLEM II, die bij den dood zijns vaders nog nauwelijks zijn zevende jaar was ingetreden, toonde van zijne vroegste jeugd eene groote geneigdheid voor den wapenhandel. Hij was een jongeling van ridderlijken aard, rijk aan verstand en schitterende begaafdheden, van wien men alles verwachten mocht.

Toen hij den ouderdom van negentien jaren bereikt had, werd hij den 29 September 1247 door eenige gees-

telijke en wereldlijke rijksvorsten van *Duitschland* tot Roomsche-koning of plaatsvervanger van den Duitschen keizer gekozen.

Daar hij echter uit hoofde zijner jeugd nog niet onder het getal der ridders was opgenomen, had deze plechtigheid vooraf in de domkerk van *Keulen* met ongemeenen luister plaats.

Nadat alle vorsten en heeren aanwezig waren, werd jonkheer WILLEM, zoodra het Evangelie der Hoogmis gezongen was, door den Koning van *Bohemen* voor den Kardinaal en Pauselijken legaat PETRUS CAPUTIUS gebracht, met verzoek den edelen jongeling in het gezelschap der ridders op te nemen. De Kardinaal, met zijn bisschoppelijk gewaad bekleed, hield nu aan WILLEM de eigenschappen en verplichtingen van een goed ridder voor. „Ieder, zoo sprak de Prelaat, die ridder wil worden, moet van edele afkomst, milddadig, eerbaar, standvastig in tegenspoed, oprecht en dapper zijn. Hij moet den dag beginnen met het bijwonen der H. Mis en het overdenken van het lijden onzes Heeren; hij moet tot verdediging van het katholiek geloof zijn leven te pand stellen, de H. Kerk en hare bedienaren beschermen, de weduwen en weezen in den nood bijstaan, de onrechtvaardige oorlogen vermijden, de ongepaste giften afwijzen, voor de vervolgde onschuld in het strijdperk treden, geene steekspelen bijwonen dan tot ridderlijke oefeningen, den Roomschen keizer of zijnen stadhouder in tijdelijke zaken gehoorzamen, de algemeene rust bewaren, geene rijksleenen vervreemden en voor God en de wereld een onberispelijk leven leiden.”

Nadat WILLEM beloofd had deze verplichtingen naar zijn best vermogen te onderhouden, las hij met luider stem den voorgeschreven riddereed, waarop de koning van *Bohemen* nader kwam en den jeugdigen vorst drie slagen met het vlakke zwaard op hals en schouderen gaf, waardoor deze onder het getal der ridders was opgenomen. Hierop werd de H. Mis voortgezet en toen zij ge-

eindigd was, kondigde de krijgsmuziek een steekspel aan. Driemaal trad de jonge ridder met den zoon des konings van *Bohemen* in het strijdperk en toonde zijne vaardigheid in het hanteeren van het zwaard, waarna hij onder de rijksgrooten kostbare geschenken uitdeelde. In November 1248 werd hij met veel plechtigheid te *Aken* gekroond.

Koning WILLEM had voortdurend eene bijzondere liefde voor zijne Nederlandsche onderdanen; de toegang tot zijn persoon was voor elk hunner vrij, en ieder vond in hem een onpartijdigen verdediger zijner rechten. Hij bouwde in zijne hofstad *'s-Hage* een prachtig paleis, vaardigde wijze wetten uit en schonk aan onderscheidene gemeenten groote voorrechten. Daarbij liet hij als een blijk zijner genegenheid zijn naam in de lijst der Utrechtsche burgers opschrijven en spaarde geene moeite, om het welzijn van zijn volk te behartigen. Onbeschrijfelijk groot was dan ook de droefheid, toen men vernam, dat de geliefde vorst in een gevecht tegen de West-Friezen was omgekomen. In Januari 1256 tegen dat ontembare volk opgetrokken zijnde, reed hij zwaar geharnast, en zittende op een strijdpard, dat om zoo te zeggen geheel met ijzer bekleed was, aan het hoofd van zijne troepen. De tocht ging over het ijs en dus aanvankelijk zeer langzaam. Dan weldra werd WILLEM ongeduldig; evenals elders op het veld rent hij zijn volk vooruit, doch onverwachts breekt het ijs onder zijne voeten en zijn paard zinkt tot aan den buik in de modder. Aanstonds snellen eenige woedende Friezen toe, en eer de koning den tijd heeft om zich te doen erkennen, is hij onder hunne knotslagen bezweken. Zijn lijk werd vervolgens uit het water gehaald en heimelijk te *Hoogwoude* onder eene boerenhaardstede begraven, waar het ruim zes en twintig jaar verborgen bleef.

Koning WILLEM was een rechtschapen en godvruchtig vorst, goedhartig, weldadig, rondborstig, afkeerig van alle onrecht, verheven boven alles, wat naar valsheid, laaghartigheid of onedelheid zweemde, grootmoedig jegens

zijne vijanden , en bovenal erkentelijk voor bewezen diensten , welke deugd zooveel te bewonderenswaardiger is , naarmate zij zeldzamer in de grooten der aarde gevonden wordt.

Floris V.

Deze voortreffelijke vorst gaf in den aanvang zijner regeering een schitterend bewijs van kinderlijke liefde. Nadat hij onderscheidene malen tegen de West-Friezen was opgetrokken en hen ten eenemale verslagen had , deed hij alle moeite , om de moordenaars zijns vaders op te sporen en te straffen. Aan een oud man schonk hij evenwel genade, onder voorwaarde, dat deze de plaats zou aanwijzen , waar het lijk des konings verborgen lag. De grijsaard nam dit aan ; doch wie schetst de vreugde en ontroering van den graaf, toen hij de plek aanschouwde , waar de stoffelijke overblijfselen van den hem zoo dierbaren overledene rustten. „ Viermaal achtereen, aldus schreef hij aan den Engelschen vorst, heb ik de Friezen geslagen en geheel overwonnen ; doch dit verheugt mij niet zoozeer als het wedervinden van het lijk mijns vaders, hetwelk mij dierbaarder is dan alle aardsche goederen.” De deugdzame zoon liet nu de gevonden beenderen met eerbied reinigen , ging met dezelve naar *Utrecht* , en liet aldaar een plechtigen lijkdienst houden, waarop 's konings overblijfselen naar *Middelburg* gevoerd en met groote pracht in de abdijkerk bijgezet werden.

Graaf FLORIS was in vele opzichten het evenbeeld zijns vaders. Hij voltooidde het Hof te 's-Hage , bouwde het prachtige lusthuis de *Vogelenzang*, tusschen *Leiden* en *Haarlem* , stichtte onderscheidene kasteelen en was een voortdurend begunstiger van koophandel en nijverheid. De vrije burgers vonden vooral in FLORIS een ijverig beschermer hunner rechten en ontvingen van hem vele vrijheden. Dit wekte de afgunst der edelen op , die meenden , dat

alleen hun stand op voorrechten aanspraak had. GERARD VAN VELZEN, GIJSBRECHT VAN AMSTEL, JAN VAN KUIK, HERMAN VAN WOERDEN en eene menigte anderen verbonden zich, om den graaf in stilte op te lichten, en als een gevangene naar *Engeland* in te schepen. Er bood zich weldra eene gelegenheid aan om dit boos opzet uit te voeren. FLORIS kwam naar *Utrecht*, ten einde eene verzoening tusschen eenige twistende edelen te bewerken. Na den maaltijd, welken hij aldaar met eenigen dier snoodaards gehouden had, nam hij, ondanks de waarschuwingen eener oude vrouw, deel aan de valkenjacht. Nauwelijks was hij even buiten de poort of VAN WOERDEN sprong voor 's graven paard, greep het bij den tengel en riep: „Uwe hooge sprongen zijn uit, heer meester! gij zult nu niet meer den baas spelen, gij zijt onze gevangene.” „Ik weet wel beter,” zei FLORIS, die dit alles voor scherts hield. „En ik zweer u, dat het ernst is,” sprak een ander. Nu eerst gingen den ontstelden graaf de oogen open; hij greep naar zijn zwaard, maar op hetzelfde oogenblik werd hij omsingeld, van zijne wapens beroofd en gevangen genomen. Men voerde hem in allerijl naar het kasteel *Kroonenburg* aan de *Vecht* en vervolgens naar het slot te *Muiden*, om hem vandaar naar *Engeland* te brengen. Inmiddels was het volk uit den omtrek op de been gekomen, en wilde den geliefden vorst met geweld uit de handen der verraders redden. De samengezworenen, hierdoor verschrikt, maakten haast; zij trokken den graaf eenen grauwen rok aan, stopten hem een handschoen in den mond, bonden hem aan handen en voeten op een paard vast, en voerden hem aldus weg. Doch bij *Muiderberg* gekomen, schoten de Naardingers en Gooilanders toe en eischten met nadruk hunnen graaf terug. VAN VELZEN, die vooruitgereden was, antwoordde hun, dat dit niet zou gebeuren, rende spoorlags tot de anderen weder, en hief zijn zwaard omhoog om den vorst het hoofd te klieven. FLORIS trachtte den slag te ontwijken en deed

zijn best om met zijn paard over eene sloot te geraken, doch het dier stortte er in, en nu hieuw VAN VELZEN den weerloozen graaf de beide handen af. Daarop vielen ook de anderen op den ongelukkigen FLORES aan, en brachten hem met meer dan twintig steken wreed-aardig om het leven.

Zijn lijk werd vervolgens door de trouwe Gooilanders, die hem beschermen wilden, uit het water gehaald en naar *Alkmaar* gebracht, waar het aanvankelijk in het koor der kerk bijgezet, doch later door zijn zoon JAN te *Rijnsburg* plechtstatig begraven werd. Al degenen, die aan den moord hadden deelgenomen, werden vroeg of laat gestraft. GIJSBRECHT VAN AMSTEL, HERMAN VAN WOERDEN en JAN VAN KUIK verlieten het land en moesten hun leven lang als ballingen rondzwerven, terwijl GERARD VAN VELZEN en velen zijner medeplichtigen gegrepen werden en op het rad hun leven verloren.

Strijd tusschen Reinoud van Gelder en Jan van Brabant wegens het hertogdom Limburg.

Na den dood van OTTO I, graaf van *Gelder*, die in het begin der 13^e eeuw met zijn vriend DIRK VII van *Holland* eenigen tijd in de Brabantsche boeien moest doorbrengen, bestuurde diens zoon GERARD gedurende 22 jaren het graafschap. OTTO II, die GERARD opvolgde, genoot de achting en het vertrouwen der naburige vorsten, en werd niet zelden tot middelaar in hunne geschillen gebruikt. Gestadig op het welzijn zijner onderdanen bedacht, wendde hij alle middelen aan, om dezelve tegen den overmoed en de roofzucht van eenige plunderzieke edelen te beschermen; hij trachtte het zoogenaamde vuistrecht onder zijn volk uit te roeien en liet onderscheidene steden, zooals: *Arnhem*, *Roermond*, *Harderwijk* en *Wageningen*, met muren omringen. Zijn zoon REINOUD I

betrad denzelfden weg, en de Geldersche gewesten bevonden zich in de eerste jaren van zijn bewind zeer gelukkig. Maar weldra werd de landsheer in een oorlog gewikkeld, die voor hem en zijne onderdanen de verderfelijke gevolgen had.

Omstreeks 1280 namelijk stierf WALRAM IV, laatste hertog van *Limburg*. Zijne eenige dochter ERMENGARDE, die met REINOUD gehuwd was, volgde hem op; maar ook deze overleed drie jaren daarna, zonder kinderen na te laten. Nu trad haar neef ADOLF van *Berg* als naaste bloedverwant op, om de landen zijner nicht in bezit te nemen. Maar REINOUD, die reeds tijdens het leven zijner echtgenoot den titel van hertog van *Limburg* had aangenomen, ging voort met dit gewest te bestieren, zonder zich aan de eischen van ADOLF te storen. De graaf van *Berg*, niet in staat om zulk een machtigen tegenstrever het hoofd te bieden, verkocht met toestemming zijner broeders zijne rechten op *Limburg* aan JAN I, hertog van *Brabant*. REINOUD van *Gelder* kreeg nu met een geduchten en onversaagden mededinger te doen. Het was daarom ook voor hem van het grootste belang intijds naar goede bondgenooten uit te zien. Hij vond die in den Keulschen vorst, SIEGFRIED van *Westerburg*, in ADOLF, graaf van *Nassau*, HENDRIK IV van *Luxemburg* en eenige anderen. Hertog JAN van zijnen kant vond steun bij FLORIS V van *Holland*, de vorsten van *Luik*, van *Berg*, van *Hessen* en van *Loon*, benevens eenige Fransche heeren en baronnen.

Terwijl men zich van weerszijden strijdvaardig maakte, liet hertog JAN aan zijnen tegenstander eenige voorstellen doen om de zaak in der minne bij te leggen. Maar REINOUD wees die van de hand en de krijg begon. Hertog JAN opende de vijandelijkheden door de verovering van een slot in het land van *Valkenburg*, welks heeren niet genegen schenen hem te erkennen. De Geldersche graaf schoot onmiddellijk toe, en was op het punt om den hertog op het lijf te vallen, toen eenige minderbroeders uit een bijgelegen klooster met tranen in de oogen en

het kruis in de hand de krijgszuchtige bende tegenhielden en de beide aanvoorders, bij alles wat heilig was, bezwoeren, hun geschil door een bekwaam scheidsrechter te doen beslissen en zich aan diens oordeel te onderwerpen. De graaf van *Gelder* stemde ditmaal toe, en wjl ook hertog JAN hierin berustte, kwam het voor eenigen tijd tot wapenstilstand.

Daar men evenwel tot geen gewenscht akkoord kon komen, werd de krijg eerlang hervat, en het hertogdom *Limburg* was gedurende vijf achtereenvolgende jaren het tooneel van verschillende kleine gevechten. Nu eens bleef REINOUD, dan weder JAN van *Brabant* overwinnaar, doch immer ten nadeele der Limburgers. De bewoners zagen voor hunne oogen hunne velden door de legers plat geloopt en vernield, hunne beesten uit de weide gehaald, hunne schuren leeggeplunderd, de huizen in brand gestoken. Eindelijk toch schenen de beide partijen moede, en de vrienden van de twistende vorsten belegden in den zomer van 1288 eene groote vergadering, om, zooals zij voorgaven, aan alle geschillen wegens het hertogdom voorgoed een einde te maken. Hertog JAN toog daarom met zijne troepen naar *Maastricht*; doch aldaar aangekomen, vernam hij, dat de aanhangers van REINOUD, te *Valkenburg* vereenigd, op aanraden van SIEGFRIED van *Keulen* het betwiste grondgebied aan HENDRIK IV van *Luxemburg* hadden toegekend, op voorwaarde dat deze daarvoor aan den Gelderschen graaf eene schadeloosstelling in geld zou geven. Driftig brak alsdan de hertog met zijn leger op en ijde naar *Valkenburg*, om zijne tegenstrevers te verrassen; maar hij kwam te laat.

Zonder toeven zette hij de vluchtelingen na, viel op het Keulsche grondgebied, verwoestte er de hoven en wijngaarden van SIEGFRIED van *Westerburg*, en liet daar zelfs eene jacht aanleggen en feesten houden, als om zijne vijanden uit te tarten.

Terwjl hij alzoo zijne wraaklust voldoening gaf, kwamen onderscheidene aanzienlijke Keulenaars hem verzoeken

om met zijne manschappen naar *Woeringen* te trekken, ten einde een kasteel, hetwelk aan SIEGFRIED toebehoorde, en waar haast niemand voorbij kon zonder uitgeschud te worden, met den grond gelijk te maken. De hertog toonde zich aanstonds bereid en ging er met zijn volk heen. In de meening, dat zijn vijand hem thans onmogelijk kon ontsnappen, riep de Keulsche vorst oogenblikkelijk REINOUD van *Gelder* en diens bondgenooten op, om, gelijk hij voorgaf, aan eene gewisse zegepraal deel te nemen. „Daar was, zoo luidde zijn bericht, niet ver van *Keulen* een walvisch gestrand, zoo ver op het droog, dat hij nog wel woelen en draaien kon, maar wegekomen niet meer. Hij verzocht daarom den bureu, het gedrocht te helpen afmaken, zullende er voor ieder een goed deel mede te nemen zijn.” REINOUD en zijne vrienden begrepen deze spotternij en lieten zich niet wachten. Zij brachten reeds bij voorraad groote wagens en boeien mede, om de gevangenen veiliger te kunnen wegvoeren. Het duurde echter niet lang, of zij bemerkten, dat hunne berekeningen wegens den vijand onjuist waren. Het gevecht nam in den vroegen morgen van den 5 Juni eenen aanvang, en weldra waren de beste strijders van REINOUD gedood of buiten gevecht gesteld. HENDRIK IV van *Luxemburg*, een der vurigsten om hertog JAN in handen te krijgen, werd door een Brabantschen ridder overhoop geworpen; ook zijne beide broeders JAN en BOUDEWIJN schoten er het leven bij in.

SIEGFRIED van *Westerburg* verweerde zich, wel is waar, kloekmoedig tegen de Bergsche landleiden, die met zeisen, hooivorken en knotsen gewapend, onstuimig op hem aanvielen; maar eindelijk geheel ingesloten, moest hij zich op genade aan 's hertogs broeder, GODFRIED van *Brabant*, overgeven. De graaf van *Nassau*, een der stoutste ridders zijner eeuw, werd almede ontwapend. Nu bleef nog alleen de graaf van *Gelder* over. Hoewel zwaar gewond, vocht hij nog altijd dapper voort. Immer de eerste in het gelid, sprak hij van wijken nog overgeven, totdat zijn

vaandrig aan zijne zijde dood ter aarde stortte. REINOUD zelf, door het gedrang van zijn ros geworpen, raakte er onder, maar stond weldra weder overeind en streed nu een poos te voet, totdat de graaf van *Loon* hem een ander paard liet bezorgen, waarmede hij uit het gedrang geraakte. Vier Brabantsche ridders, die daar iets van merkten, ijden terstond den vluchteling na, haalden hem in, en brachten hem gevangen tot hertog JAN, welke hem naar *Brabant* deed overvoeren.

Aldus eindigde de veldslag bij *Woeringen*, die voor een der merkwaardigste uit de Middeleeuwen gehouden wordt. Hij bezorgde den gelukkigen overwinnaar niet alleen veel roem, maar ook het geruste bezit van het hertogdom *Limburg* met al zijne riddersloten en leenen; want het was enkel tegen den afstand van al zijne aanspraken en rechten op dit gewest, dat graaf REINOUD zijne vrijheid terugbekwam.

Huis van Henegouwen.

Daar JAN I, zoon van FLORIS V, na eene kortstondige regeering van slechts drie jaren kinderloos overleed, ging met zijn neef JAN II, graaf van *Henegouwen*, de regeering van het graafschap in een ander stamhuis over. Onder het bestuur van dezen vorst werd *Holland* en *Zeeland* hevig door de Vlamingen en Brabanders veront-rust. De eersten drongen zelfs zegevierend tot bij *Haarlem* door. Zij maakten reeds het plan, om ook *Utrecht* binnen te rukken, toen WITTE van *Haamstede*, een koen ridder van grafelijke afkomst, met eenige dapperen in *Holland* verscheen en den vijand bij het Mannepad, nabij *Haarlem*, eene geduchte nederlaag toebreacht. Dit wekte den neergeslagen moed der bevolking weder op, men greep naar de wapens, en binnen acht dagen was geheel *Holland* door de Vlamingen ontruimd. In *Zeeland* ging

dit echter zoo gemakkelijk niet. De vreemdelingen waren daar bijna geheel meester; alleen *Zierikzee* wederstond hun nog. Daar zij echter geene kans zagen, om die stad met geweld machtig te worden, namen zij het besluit haar uit te hongeren. Dit middel scheen hun in den aanvang te zullen gelukken. Dan, weldra kwam 's graven zoon, WILLEM, met eene aanzienlijke vloot tot ontzet der stad opdagen. Een verschrikkelijke strijd van anderhalven dag, die aan vele duizenden Vlamingen het leven kostte, noodzaakte den vijand tot den aftocht, en *Zeeland* was vrij. JAN II stierf nog in hetzelfde jaar, en werd opgevolgd door den dapperen WILLEM, bijgenaamd *de Goede*, die met leedwezen moest zien, dat zijne staten in 1315 geweldig door hongersnood en pest geteisterd werden. De nieuwe graaf verstond in hooge mate de kunst om de liefde zijner onderdanen te winnen. De Friezen, die in het begin ongenegen schenen hem te erkennen, en zelfs zijne beambten wegjoegen, wist hij door innemendheid en zachtheid zoo ver te brengen, dat zij uit eigen beweging verzochten met den landsheer in onderhandeling te treden, en zich van dan af zeer onderdanig toonden. Zoo dikwijls de graaf in het vervolg een Fries bemerkte, al was het ook op straat, riep hij hem tot zich, en liet hem op zijne klachten terstond recht wedervaren. Wanneer zijne edelen daarover morden, zeide hij: „Dit volk is de grootste schat van mijn gebied; mijne voorzaten hebben het met hun zweet en bloed gewonnen, ik alleen ben er heer van. Ik zal dus niet dulden, dat het door iemand verdrukt worde.” Deze woorden, met klem en nadruk gesproken, deden genoegzaam zien, dat het den vorst ernst was; hij toonde het ook bij menige gelegenheid. Zoo had, onder andere, een zijner ambtenaren bij een landman eene koe uit de weide gehaald, en daarvoor eene andere van veel minder waarde in de plaats gesteld. De boer, hierover niet tevreden, ging naar den graaf en deed hem zijne klachten. Aanstands liet deze den ambtenaar ontbieden en veroordeelde hem niet

slechts, om door betaling van 100 gouden kronen den boer schadeloos te stellen, maar gaf hem daarenboven nog eene geduchte straf, wijl hij als rechter dubbel verplicht was de wetten na te komen.

Door dezen ijver voor het recht en voor de belangen zijner onderdanen maakte WILLEM zich zeer bemind en de goede burgers hadden alles voor hem over. Op zekeren tijd om geld verlegen zijnde, verzocht hij aan zijn volk de som van duizend gulden. Men bood er hem aanstonds tienduizend aan, doch de belangelooze graaf wilde dezelve niet aannemen, zeggende, dat hij met zulke brave lieden nimmer te kort kon komen.

Willem III overleed in 1337 aan eene kwijnende ziekte. Weinig tijds voor zijnen dood riep hij zijn opvolger bij zijn sterfbed en drukte hem met eene vaderlijke teederheid de volgende les op het hart: „Mijn zoon, dus sprak hij, bemin God bovenal, eer de geestelijkheid, handhaaf het recht en houd rust en vrede in uwe landen.” Alzoo waren de laatste gedachten van den grijzen vorst nog aan het welzijn van zijn kind en aan het geluk zijner onderdanen gewijd.

WILLEM IV volgde echter de lessen van zijnen stervenden vader niet getrouw op. Hij was een liefhebber van pracht en weelde, gaf dikwijls groote feesten en maakte vele schulden. Daarenboven getuigen de geschiedschrijvers van hem, dat hij den strijd beminde, zonder de kunst des oorlogs te verstaan, hetwelk voor een vorst zeker niet lofwaardig is. Ook kwam de strijd-lustige WILLEM op eene ellendige wijze om het leven. Toen hij in 1345 de muitende Friezen wilde gaan bedwingen, werd zijne vloot door storm verstrooid; hij geraakte echter met groote moeite te *Stavoren* aan wal, doch zich al te lichtvaardig in een gevecht gewaagd hebbende, sneuvelde hij reeds, alvorens het grootste gedeelte zijner troepen aan land gestapt was.

Groote Oneenigheid in ons Vaderland.

1 De algemeene zucht naar grootheid en de voortdurende naijver tusschen burgers en edellieden hadden sinds eenigen tijd in *Nederland* eene gevaarlijke tweespalt verwekt. Op de meeste plaatsen was het volk als in twee vijandelijke kampen verdeeld. In *Friesland*, waar de twistende partijen onder den naam van Schieringers en Vetkoopers werden aangeduid, streed men soms met eene verwoedheid, die niet uit te drukken is. Waar men elkander ontmoette, viel een bloedig gevecht voor, en niemand werd gespaard. Een oneffen woord was soms genoeg, om op hetzelfde oogenblik doorstoken te worden.

2 In het graafschap *Holland* was de verdeeldheid niet minder groot. MARGARETA van *Henegouwen*, die met toestemming van haren keizerlijken echtgenoot, LODEWIJK van *Beieren*, haar broeder in 1345 was opgevolgd, stond eenige jaren later het bewind over *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* aan haren tweeden zoon WILLEM af, onder voorwaarde, dat deze haar daarvoor jaarlijks eene zekere som gelds zou uitkeeren. WILLEM echter betaalde niets, deels omdat hij niet goed kon, deels omdat men hem tegen zijne moeder had ingenomen.

3 Zoodra MARGARETA zag, dat de bedongen gelden niet verschenen, kwam zij naar *Holland* en vorderde het bewind terug. WILLEM onderwierp zich, en deed te *Geertuidenberg* afstand van zijn gezag. Niet lang daarna trok hij echter zijn woord weder in, en geraakte in openlijk verzet tegen zijne moeder. Zijne vrienden en bondgenooten, die meestal tot den burgerstand behoorden, noemden zich *Kabeljauwschen*, en wilden mogelijk daardoor te kennen geven, dat evenals de kabeljauw aan onze kusten eene zekere heerschappij over de kleine visschen uitoefent, zij op dezelfde wijze hunne tegenstrevers zouden beheerschen en ten onder brengen. 4 De aanhangers van MARGARETA daarentegen, waaronder de meeste edelen geteld

werden, kozen den naam van *Hoekschen*, naar den *hoek* of *angel*, waarmede de kabeljauw gewoonlijk gevangen wordt, en die voor hem het meest te vreezen is. In later tijd onderscheidden zich die twee partijen veelal door hun hoofddeksel, daar de Hoekschen eene roode en de Kabeljauwschen eene grauwe muts droegen.

5 MARGARETA, niet wetende wat aan te vangen, zocht hulp bij haren schoonbroeder, den koning van *Engeland*. In eene eerste ontmoeting versloeg zij de troepen van haren zoon in eenen scheepsstrijd bij *Veere*, doch zes weken later onderging zij zelve zulk eene geduchte nederlaag op de *Maas*, dat ten gevolge van dien strijd, zoo men schreef, de rivier drie dagen lang bloedroode golven voortstuwde. 6 Intusschen zag de diepbedroefde moeder kort daarop geheel van hare rechten af, en verzoende zich met WILLEM, die de betwiste landen behield en de regeering over die gewesten in het Beiersche stamhuis overbracht. Wat echter de oneenigheid en de twisten onder het volk betreft, deze namen met die bloedige worsteling geenszins een einde. 7 De hatelijke benamingen van Hoekschen en Kabeljauwschen bleven bestaan; en de partijschappen, met zulke onstuimigheid in 1350 begonnen, waren omstreeks anderhalve eeuw een geesel voor het graafschap *Holland* en zijn slechts met moeite in 1492 geheel uitgedoofd. Ook graaf WILLEM, die zich op zulke strafwaardige wijze aan zijne moeder vergrepen had, moest weldra zwaar boeten voor zijnen opstand. In 1357 krankzinnig geworden, bracht hij ruim dertig jaren in dezen rampzaligen toestand door, en is een waarschuwend voorbeeld voor alle kinderen, welke het groote gebod des Heeren: „*Eert vader en moeder*” zoo lichtvaardig uit het oog verliezen.

8 Evenals de beide vorige gewesten werd ook *Gelderland* omstreeks dienzelfden tijd door burgeroorlog geteisterd.

Na den dood van REINOLD II, te wiens behoeve het graafschap in 1339 door keizer LODEWIJK in een hertogdom veranderd was, ontstond er een zwaar geschil tus-

schen zijne beide zonen. REINOUD III, die de oudste was en zijn vader opvolgde, schonk bij zijne komst aan de regeering zijn volle vertrouwen aan de familie der HEECKERENS. Een der aanzienlijkste geslachten uit *Gelder*, de BRONKHORSTEN geheeten, toonde zich hierover gestoord. Men begon weldra eene samenspanning te vormen, en zette EDUARD, 'shertogs jongeren broeder, aan, om REINOUD, het gezag afhandig te maken, terwijl men hem hierbij alle hulp beloofde. EDUARD liet zich zonder moeite overhalen; hij stak de vaan des oproers op, en behield na een elfjarigen strijd de overhand. REINOUD, bij *Tiel* geslagen, stond de regeering aan zijn broeder af, welke hem op het slot *Nijenbeek*, niet ver van *Zutfen*, in zulk een eng hok liet opsluiten, dat hij zich nauwelijks bewegen kon.

Na den dood van EDUARD, in 1371 voorgevallen, werd REINOUD weder uit zijnen kerker verlost. Hij was evenwel door de gedwongen rust en het werkeloos leven zoo zwaarlijvig geworden, dat men verplicht was de deuren weg te breken, om hem het uitgaan mogelijk te maken. Hij stierf reeds na vier maanden, en liet het hertogdom *Gelder* aan zijn neef WILLEM VAN GULIK, die door minzaamheid, billijkheid en zachtmoedigheid aller harten won, en aan de gedurige woelingen der HEECKERENS en BRONKHORSTEN een einde maakte.

Gerardus Groote en zijne Volgelingen.

Wenden wij thans voor eenige oogenblikken onze gedachten van die bloedige krijgstooneelen af, en begeben wij ons in den geest naar het oude *Deventer*, waar wij omstreeks dien tijd een man aantreffen, die wegens zijne deugd en hooge geleerdheid aller aandacht tot zich trok. Zijne vrienden noemden hem GERARDUS MAGNUS, dat is *Groote*, en deze naam is hem sedert bijgebleven.

In de maand October 1340 uit een aanzienlijk geslacht

te *Deventer* geboren, ontving GERARDUS het eerste onderwijs in zijne vaderstad, waarna hij zich naar de hogeschool te *Parijs* begaf.

Na aldaar drie jaren door vlijt en leerzaamheid te hebben uitgemaakt, keerde hij op achttienjarigen leeftijd naar *Deventer* terug; maar dit was voor korten tijd. Weldra begaf hij zich naar de aartsbisschoppelijke school te *Keulen*, voltooide daar zijne studiën en begon zelf les te geven. Zijne geleerdheid lokte een groot getal toehoorders rondom zijnen leerstoel en zijn naam was weldra in ieders mond. Die groote roem had echter een nadeeligen invloed op zijne levenswijze. Ofschoon aan den dienst des Heeren toegewijd, en Diaken der heilige Kerk, gaf hij niettemin een ontstichtend voorbeeld. Hij leefde in overvloed en weelde, droeg schoone, zachte kleederen en sierlijk opgekapte haren. In zijne geboortestad teruggekeerd, overviel hem eene zware ziekte, die hem eenigszins tot nadenken bracht. Hersteld zijnde, volgde hij allengs weder zijne oude levenswijze en vestigde zich te *Utrecht*.

Doch weldra kwam hij voorgoed tot inkeer. Een vroom Karthuizer, die hem vroeger gekend had en te *Parijs* zijn biechtvader geweest was, bracht hem op zekeren dag een bezoek. Met leedwezen had hij vernomen, welke verandering in het gedrag van GERARDUS had plaats gehad; hij deed daarom zijn best, om hem op het goede pad terug te brengen en zeide met eene ontroerde stem: „Mijn zoon, ach, mijn zoon, laat ge u zoo door de wereld medeslepen! Zie, alles is ijdelheid, behalve God te beminnen en Hem alleen te dienen. De hoogste wijsheid bestaat daarin, dat men het aardsche veracht, en naar het eeuwige verlangt. Ijdelheid is het dus, naar eer te streven en te jagen naar hooge bedieningen. Het is ijdelheid, datgene lief te hebben, wat zoo spoedig voorbijgaat, en zich niet derwaarts te spoeden, waar de vreugde eeuwig duurt. Wat jaagt gij hier de ijdelheden na! — Maar neen, gij zult een ander mensch worden; gij zult uw gedrag veranderen en van dit oogenblik een

sieraad der Kerk, een getrouw navolger van CHRISTUS zijn."

GERARDUS voelde zich getroffen; de goede God had zijn hart geraakt. Op staanden voet volgde hij den pater naar het klooster *Monnikhuizen* bij *Arnhem*, trok een ruw boetkleed aan en leidde een zeer verstorven leven. Nadat hij alzoo drie jaren in de oefening van alle deugden had doorgebracht, gaven eenige wijze en verlichte mannen hem den raad, om zijne uitstekende bekwaamheden voor het heil der zielen aan te wenden en het woord Gods in de steden en dorpen van *Nederland* te gaan verkondigen.

GERARDUS volgde zonder toeven dien raad. Met verlof van zijnen Bisschop, predikte hij beurtelings in *Utrecht*, *Deventer*, *Zwool*, *Kampen*, *Amersfoort*, *Amsterdam*, *Haarlem*, *Gonda*, *Leiden*, *Delft*, *Zutphen* en vele andere plaatsen; doch immer met zulk een toeloop van volk, dat de kerken veelal te klein waren, om de toehoorders te bevatten. Niet zelden predikte hij tweemaal op éénen dag, en zijne sermonen duurden dikwijls twee of drie uren. Ontelbare personen werden door zijne krachtige taal bewogen; zij zegden aan hunne boosheden vaarwel, en leidden van dan af een geheel ander leven. Niet lang daarna voegde zich bij GERARDUS een zeer ijverig priester, FLORIS RADEWILNS geheeten, die weldra door anderen gevolgd werd. Zij vestigden zich eerst te *Deventer* en langzamerhand ontstond daar eene vereeniging van priesters en broeders, die, wjl zij samen woonden en alles in het gemeen bezaten, *Broeders van het gemeenzame leven* genoemd werden. Hun arbeid bepaalde zich voornamelijk tot het geven van kosteloos onderwijs aan arme kinderen en het afschrijven van boeken, waaraan in dien tijd, toen de boekdrukkunst nog niet was uitgevonden, eene groote behoefte bestond.

GERARDUS vormde op dezelfde wijze in 1374 eene inrichting voor vrouwen, welke buiten den tijd, dien zij aan het gebed besteedden, met naaien, spinnen en andere handwerken den kost verdienden.

Hij overleed in 1384 aan eene besmettelijke ziekte, welke hij in den dienst der liefde had opgedaan. Zijn

lijk werd in het koor der Lieve-Vrouwekerk, waar hij zoo dikwijls gepredikt had, ter aarde besteld, doch later naar de kerk van den H. LEBUINUS overgebracht.

FLORIS RADEWIJNS nam nu het bestuur over de nieuwe stichting op zich; hij volvoerde het plan van zijnen deugdzamen meester, stelde wijze regelen vast, en gaf aldus aan de vereeniging meer vastheid en kracht. Ook andere steden mochten zich spoedig in het bezit dezer broeders verheugen.

Zij verspreidden zich door *België, Duitschland, Frankrijk, Italië en Sicilië*, niettegenstaande de tegenkantingen, aan welke zij waren blootgesteld. Overal waar zij zich nederzetten, richtten zij scholen op en bewezen daardoor aan de maatschappij eenen gewichtigen dienst, wijl zij met de kennis en de wetenschap tevens deugd en godsdienstzin onder het volk verspreidden. Vele beroemde mannen hebben ook aan deze stichting hunne vorming en opleiding te danken. Onder hen onderscheidt zich vooral onze groote landgenoot, de vermaarde THOMAS van *Kempen*, die meer dan 70 jaren in het klooster der H. AGNES bij *Zwöl* doorbracht. Behalve het leven van GERARDUS MAGNUS en dat zijner eerste volgelingen schreef deze eerwaardige man ook eene verhandeling over de Navolging van CHRISTUS. Dit klein, doch heerlijk werk, in vier deelen gesplitst, is na de H. Schriftuur het schoonste boek, dat wij bezitten, en bevat in de eenvoudigste bewoordingen de verhevenste lessen van deugd en volmaaktheid. Het werd in de meeste beschaafde talen der wereld overgezet, en was weldra het gewone handboek van alle christelijke huisgezinnen.

Huis van Beieren.

ALBRECHT van *Beieren*, broeder en opvolger van WILLEM V, was een verkwistend vorst. Gedurende eenen geruimen tijd leidde hij zelfs een ergerlijk en onteerend

leven, tot groot misnoegen van adel en onderdanen. Hieruit ontsproot insgelijks eene afgekeerdheid tusschen den graaf en diens zoon WILLEM van *Oostervant*, welke van dit gevolg was, dat de laatste naar *Frankrijk* week. Het duurde echter niet lang, of WILLEM werd teruggeroepen. Het gebeurde namelijk, op Driekoningen van het jaar 1395, dat de jonge prins bij den Franschen vorst op een feestmaal genoodigd was. Zoodra hij nu met de andere genoodigden aan tafel zat, verscheen er een schildknaap en sneed vlak vóór hem een stuk van het tafellaken weg, zeggende dat geen ridder aan 's konings tafel mocht zitten, die zijne wapens verloren had. Bij het hooren dezer woorden sprong WILLEM gramstorig op en riep: „Wat zegt gij daar? — ik heb mijne eer bewaard, zoo goed als iemand ter wereld.” — „Neen, prins, hernam de schildknaap, roem daar niet op, want graaf WILLEM, uw oudoom, is te *Stavoren* door de Friezen geslagen, en niet een van uw huis heeft die woestelingen gestraft of het gebeente van den vorst teruggehaald.”

○ Dit alles was echter maar een opgemaakt werk, om den zoon in zijns vaders gunst hersteld te krijgen. Jonkheer WILLEM verliet schijnbaar gestoord het hof, en zond iemand tot zijn vader om dit voorval bekend te maken. De oude ALBRECHT deed hem weten, dat hij terug kon komen, schonk hem vergiffenis en trok reeds in het volgende jaar met een machtig heir naar *Friesland*. Ofschoon de Friezen een krachten wederstand boden, werden zij niettemin overwonnen, doch daar de graaf geen genoegzame krijgsmacht in hun land kon achterlaten, wierpen zij weldra het juk weder af, zoodat hij niets dan *Stavoren* behouden kon.

† ALBRECHT stierf in 1404 en liet het bestuur aan zijn zoon WILLEM. Deze graaf was niet bij machte de Friezen tot onderwerping te brengen, en moest nog daarenboven een geweldigen strijd voeren met de Heeren VAN ARKEL. Bij zijnen dood in 1417 verviel de regeering aan zijne zeventienjarige dochter JAKOBA, die reeds weduwe was van eenen Franschen prins en in de geschiedenis van die

dagen zulk eene treurige vermaardheid verworven heeft.

Eer wij echter deze vorstin meer in het bijzonder kennen, moeten wij twee gebeurtenissen vermelden, die in het begin van haar bestuur plaats hadden. De eerste wordt aldus verhaald:

In den nacht van den 18 November 1421, werd ten gevolge van een verschrikkelijken orkaan de landstreek tusschen *Dordrecht* en *Geertruidenberg* geheel onder water gezet. Deze watervloed, in de geschiedenis onder den naam van Sint-Elizabeths-vloed bekend, bracht groote schade teweeg. Onderscheidene dorpen werden voor immer verzwolgen, en er werd een waterplas gevormd, die nog heden den naam van *Biesbosch* draagt. Als een bijzonder blijk van Gods Voorzienigheid verhaalt men, dat bij deze gelegenheid te *Houweningen*, bij *Dordrecht*, aan den zoogenoemden Kinderdijk, eene wieg kwam aandrijven, waarin een meisje lag, en op welker rand eene kat gezeten was, die gedurig van den eenen naarden anderen kant sprong. Het kind, dat later den naam van BEATRIX ontving, droeg een kruisje aan den hals, waarop het wapen harer ouders stond, doch alle nasporingen wegens hare afkomst zijn vruchteloos gebleven.

De andere gebeurtenis, die nog meer onze aandacht verdient, is de uitvinding der boekdrukkunst. Deze nuttige uitvinding had plaats omstreeks het jaar 1423 door onzen beroemden landgenoot LAURENS JANSZON KOSTER van *Haarlem*. Men zegt, dat deze vernuftige man bij eene zijner wandelingen in den Haarlemmer Hout op den inval kwam, om eenige letters op schors uit te snijden. Hij wikkelde ze vervolgens in een papier en stak ze bij zich. Te huis gekomen, bevond hij, dat de letters door het vochtige hout verkeerd op het papier waren overgedrukt. Terwijl hij hierover nadacht, sneed hij in een ander stuk hout eenige letters verkeerd, drukte die wederom af, en zag nu, dat alles recht en leesbaar voor hem stond. Hierop ging hij verder, en begon op houten platen allerlei figuren en spreuken te snijden, bestreek die met inkt, bracht ze vervolgens op papier over, en

niet lang daarna was hij in het bezit van eene kunst, die meer dan eenige andere tot bevordering van kennis en wetenschap heeft bijgedragen.

Jakoba van Beieren.

Gravin JAKOBA vond weldra eenen geduchten tegenstander in haar oom JAN van *Beieren*. Nauwelijks had deze vernomen, dat zijn broeder overleden was, of hij ijldde naar *Dordrecht* en liet zich door de Kabeljauwschen als graaf huldigen. Te zwak om zulk een machtigen vijand alleen het hoofd te bieden, trad de jeugdige gravin eerlang met JAN van *Brabant* in het huwelijk. Deze verbintenis beantwoordde echter geenszins aan hare verwachting. Haar nieuwe gemaal dacht slechts aan jachtpartijen en feesten en zag naar de regeering niet om. Hierdoor was JAKOBA genoodzaakt een verdrag met haren oom aan te gaan, dat gansch niet voordeelig was. Geldgebrek deed daarenboven haren echtgenoot in 1420 een groot gedeelte van *Holland* verpanden; doch dit nam de fiere JAKOBA zoo euvel op, dat zij in stilte het Brabantsche hof verliet en naar *Henegouwen* trok.

Van nu af gevoelde JAKOBA een hevigen afkeer van haren man en wenschte er van bevrijd te zijn. Zij reisde heimelijk naar *Engeland* en verbond zich daar met HUMFRED van *Glocester*, ofschoon haar tweede gemaal, Jan van *Brabant*, nog leefde. Zulks was zonder twijfel eene zware overtreding van het goddelijk en kerkelijk gebod, en de treurige gevolgen van zulk eene dwaze en misdadige handelwijze konden voor de gravin niet achterwege blijven. In 1425 stierf haar oom JAN van *Beieren*, maar dit redde haar niet. Hij had bij uitersten wil al zijne rechten op het graafschap aan FILIPS van *Bourgondië*, JAKOBA's neef, afgestaan. De Bourgondische prins, verbolgen over haar ergerlijk gedrag, hetwelk zijn geslacht onteerde,

kwam haar kort na hare wederkomst uit *Engeland* te *Bergen* belegeren, en rustte niet, voor hij haar in handen had. Te *Gent* in een kasteel opgesloten, wist zij evenwel in manskleederen te ontsnappen en spoedde zich naar *Holland*, waar zij vele aanhangers telde, vooral bij de Hoekschen. Hare vrienden ondernamen ook voor haar de belegering van het kasteel te *Schoonhoven*. ALBRECHT BEILING, die aldaar slotvoogd was, bood echter dapper wederstand. Eindelijk door honger en gebrek genoodzaakt met de Hoekschen te onderhandelen, zag hij zich op de onrechtvaardigste wijze van het verdrag uitgesloten, dat aan de gansche bezetting het leven waarborgde. Hij werd veroordeeld om levend begraven te worden. Bedaard en kalm, hoorde de edele man dit vonnis aan, en verzocht eene maand uitstel om zijne bloedverwanten vaarwel te zeggen. Dit werd hem toegestaan. In alle haast sloeg hij nu den weg naar *Zeeland* in, bracht aldaar zijne zaken in orde, en keerde op den bepaalden tijd naar *Schoonhoven* terug. Zijne vijanden stonden over zulk een edel gedrag verbaasd, doch hun haat werd er niet minder door. Nauwelijks was de duisternis ingevallen, of het wreede vonnis werd voltrokken; tot eeuwige schande van JAKOBA, die den dapperen slotvoogd met een enkel woord had kunnen redden.

Intusschen hielden de rampen geen oogenblik op, de schuldige gravin te vervolgen. Paus MARTINUS V, tot wien JAN van *Brabant* zich gewend had, om uitspraak over zijn huwelijk te doen, verklaarde, dat de verbintenis van JAKOBA met GLOCESTER onwettig en misdadig was, en gebood hun van elkander te gaan. De Engelsche prins onderwierp zich en verliet JAKOBA. Haar neef FILIPS van *Bourgondië* bracht haar daarop meer en meer in het nauw. In 1428 dwong hij haar zelfs tot een nadeelig verdrag, waarbij zij hem als ruwaard en erfgenaam over *Holland*, *Zeeland* en *Henegouwen* moest erkennen en tevens beloven, geen nieuw huwelijk meer aan te gaan zonder zijne toestemming. JAKOBA behield nu slechts den titel van gravin. Wijn haar wettige ge-

maal sinds eenigen tijd overleden was, hield zij zich van nu af meestal te *Goes* op, waar zij menigwerf aan de volksvermaken deelnam.

Maar weldra schond zij het verdrag met haar neefaan-gegaan. FRANK VAN BORSELEN, die haar menigwerf in hare benarde omstandigheden met geld ondersteunde, won van lieverlede hare genegenheid en zij sloten samen een geheim huwelijk. Zoodra FILIPS dit vernam, liet hij VAN BORSELEN oplichten en naar het kasteel van *Rupelmonde* overvoeren, waar hij zoolang gevangen gehouden werd, totdat JAKOBA ook den titel van gravin had afgestaan. De laatste dagen van haar treurig leven sleet zij nu op haar slot te *Teilingen* bij *Leiden*, en stierf aldaar den 9 October 1436, zonder kinderen na te laten.

De gelukzalige Lidwina.

Tijdens het bestuur der Beiersche vorsten leefde in het zuidwestelijk gedeelte van *Holland* eene vrome maagd, met name LIDWINA. Zij was den 18 Maart 1380 te *Schiedam* geboren, en had van hare vroegste jeugd eene teedere godsvrucht tot de H. Maagd MARIA. Zoo dikwijls zij uit de school terugkeerde, waarheen zij voor hare broeders het eten brengen moest, ging zij in de kerk en bad daar eenigen tijd voor een beeld van Onze Lieve Vrouw, dat door de inwoners van *Schiedam* bijzonder vereerd werd. Op zekeren dag langer dan naar gewoonte uitgebleven zijnde, kreeg zij van hare moeder een klein verwijt, doch het schuldellooze kind antwoordde, dat zij in de kerk was gegaan, om MARIA te begroeten, en dat deze haar daarvoor had toegelachen. Dit kinderlijk antwoord stelde de moeder tevreden en verheugde haar zeer.

Toen de goede LIDWINA 15 jaren oud was, overkwam haar oogenschijnlijk een groot ongeluk. Het was winter; de grachten lagen dicht en de liefhebbers van het schaatsenrijden vermaakten zich naar hartelust. Ook LIDWINA

bevond zich met eenige harer gezellinnen op het ijs. Vroolijk en vlug ging het nu op en neer over de gladde baan, totdat een onbedreven vriendin, zich niet op de been kunnende houden, haar bij de hand greep en zoo onzacht tegen eenige ijsschollen deed aanvallen, dat zij eene der korte ribben in de rechterzijde brak, en zwaar gekwetst naar huis gedragen werd. Van dat oogenblik af tot aan haren dood toe, die eerst 38 jaren later voorviel, was LIDWINA gestadig ziek. Hare bedroefde ouders stelden alle pogingen in het werk, om hunne dochter te doen genezen, doch het was vruchteloos. Meester ANDREAS, een zeer ervaren geneesheer uit *Delft*, voorspelde, dat zij nooit en op geenerlei wijze weer gezond zou worden, en zoo geschiedde het ook. Weldra openbaarden zich allerlei ongekende kwalen, die door geene geneeskundige hulp konden weggenomen worden. Er was bijna geen deel aan haar lichaam, dat niet eenige kwaal had. Haar rechteroog was geheel blind en haar linker zoo zwak, dat zij noch bij dag, noch bij nacht eenig licht verdragen kon. Daarom lag LIDWINA ook altijd in het duister, en er was voor haar bed een eenvoudig voorhangsel, zoodat zij maar zelden van de menschen gezien werd. Zij had gestadig onverdraaglijke hoofdpijnen, hevige tandpijn, vele koortsen, eene langdurige waterzucht en zulke afzichtelijke wonden, dat het verhaal alleen ons met walging zou vervullen.

In de drie eerste jaren van hare ziekte had LIDWINA veel verdriet. Zij was dikwijls ongeduldig en klaagde herhaalde malen over de langdurigheid harer pijn. Maar een eerbiedwaardig priester, die haar dikwijls bezocht, raadde haar, dat zij zich aan Gods heiligen Wil zou onderwerpen en zich oefenen in de overweging van de smarten van CHRISTUS, haar verzekerende, dat zij daarin veel troost zou vinden. LIDWINA deed dit, en spoedig was zij door dit middel zoover gekomen, dat zij eens in vertrouwen tot iemand zeide: „Indien ik door een enkel gebed de volmaakte gezondheid des lichaams kon verwerven, zou ik het niet doen, noch wenschen.”

De ongehoorde ellende van deze vrome maagd lokte vele nieuwsgierigen naar hare woning. Ofschoon dit haar dikwijls veel last veroorzaakte, ontving zij echter iedereen met de grootste minzaamheid. Zoo gebeurde het in 1428, toen FILIPS van *Bourgondië* met een groot leger in *Holland* kwam, dat eenige booze lieden van zijn gevolg den wensch te kennen gaven om LIDWINA te zien. In het vertrek der lijderes aangekomen, begonnen die ruwe menschen haar op verschillende wijze te beledigen. Zij rukten met geweld het voorhangsel weg, ontstaken licht en bedreven allerlei moedwil aan haar, zonder ontzag voor God, noch voor de menschen. Hiermede niet tevreden, lasterden zij de eerbare maagd, gaven haar scheldnamen en brachten haar vele slagen toe.

De gelukzalige maagd verdroeg dit nieuw lijden met zeer veel geduld, en verbood alle menschelijke wraak. Doch de booswichten ontvingen niettemin kort daarop hunne welverdiende straf, en stierven nog dienzelfden winter een haastigen dood.

LIDWINA overleed den 14 April 1433 in het 53^e jaar haars levens. Nauwelijks had zij den geest gegeven, of hare wonden verdwenen, en er bleef bijna geen teeken van het vroegere lijden op haar lichaam zichtbaar. Niemand twijfelde of zij behoorde reeds onder de zaligen. De heerlijke glans, die haar aangezicht omstraalde, werd door de meesten beschouwd als een zeker bewijs, dat hare ziel de glorie des Hemels was binnengegaan.

Het Bourgondische huis.

FILIPS de Goede, hertog van *Bourgondië*, had een zeer uitgestrekt gebied, en behoorde tot de aanzienlijkste vorsten van zijnen tijd. Zijne regeering was over het algemeen een tijdperk van voorspoed en bloei voor deze gewesten. Alles leefde hier van handel en nijverheid.

bevond zich met eenige harer gezellinnen op het ijs. Vroolijk en vlug ging het nu op en neer over de gladde baan, totdat een onbedreven vriendin, zich niet op de been kunnende houden, haar bij de hand greep en zoo onzacht tegen eenige ijsschollen deed aanvallen, dat zij eene der korte ribben in de rechterzijde brak, en zwaar gekwetst naar huis gedragen werd. Van dat oogenblik af tot aan haren dood toe, die eerst 38 jaren later voorviel, was LIDWINA gestadig ziek. Hare bedroefde ouders stelden alle pogingen in het werk, om hunne dochter te doen genezen, doch het was vruchteloos. Meester ANDREAS, een zeer ervaren geneesheer uit *Delft*, voorspelde, dat zij nooit en op geenerlei wijze weer gezond zou worden, en zoo geschiedde het ook. Weldra openbaarden zich allerlei ongekende kwalen, die door geene geneeskundige hulp konden weggenomen worden. Er was bijna geen deel aan haar lichaam, dat niet eenige kwaal had. Haar rechteroog was geheel blind en haar linker zoo zwak, dat zij noch bij dag, noch bij nacht enig licht verdragen kon. Daarom lag LIDWINA ook altijd in het duister, en er was voor haar bed een eenvoudige voorhangsel, zoodat zij maar zelden van de menschen gezien werd. Zij had gestadig onverdraaglijke hoofdpijnen, hevige tandpijn, vele koortsen, eene langdurige waterzucht en zulke afzichtelijke wonden, dat het verhaal alleen ons met walging zou vervullen.

In de drie eerste jaren van hare ziekte had LIDWINA veel verdriet. Zij was dikwijls ongeduldig en klaagde herhaalde malen over de langdurigheid harer pijn. Maar een eerbiedwaardig priester, die haar dikwijls bezocht, raadde haar, dat zij zich aan Gods heiligen Wil zou onderwerpen en zich oefenen in de overweging van de smarten van CHRISTUS, haar verzekerende, dat zij daarin veel troost zou vinden. LIDWINA deed dit, en spoedig was zij door dit middel zoover gekomen, dat zij eens in vertrouwen tot iemand zeide: „Indien ik door een enkel gebed de volmaakte gezondheid des lichaams kon verwerven, zou ik het niet doen, noch wenschen.”

De ongehoorde ellende van deze vrome maagd lokte vele nieuwsgierigen naar hare woning. Ofschoon dit haar dikwijls veel last veroorzaakte, ontving zij echter iedereen met de grootste minzaamheid. Zoo gebeurde het in 1428, toen FILIPS van *Bourgondië* met een groot leger in *Holland* kwam, dat eenige booze lieden van zijn gevolg den wensch te kennen gaven om LIDWINA te zien. In het vertrek der lijderes aangekomen, begonnen die ruwe menschen haar op verschillende wijze te beledigen. Zij rukten met geweld het voorhangsel weg, ontstaken licht en bedreven allerlei moedwil aan haar, zonder ontzag voor God, noch voor de menschen. Hiermede niet tevreden, lasterden zij de eerbare maagd, gaven haar scheldnamen en brachten haar vele slagen toe.

De gelukzalige maagd verdroeg dit nieuw lijden met zeer veel geduld, en verbood alle menschelijke wraak. Doch de booswichten ontvingen niettemin kort daarop hunne welverdiende straf, en stierven nog dienzelfden winter een haastigen dood.

LIDWINA overleed den 14 April 1433 in het 53^e jaar haars levens. Nauwelijks had zij den geest gegeven, of hare wonden verdwenen, en er bleef bijna geen teeken van het vroegere lijden op haar lichaam zichtbaar. Niemand twijfelde of zij behoorde reeds onder de zaligen. De heerlijke glans, die haar aangezicht omstraalde, werd door de meesten beschouwd als een zeker bewijs, dat hare ziel de glorie des Hemels was binnengegaan.

Het Bourgondische huis.

FILIPS de Goede, hertog van *Bourgondië*, had een zeer uitgestrekt gebied, en behoorde tot de aanzienlijkste vorsten van zijnen tijd. Zijne regeering was over het algemeen een tijdperk van voorspoed en bloei voor deze gewesten. Alles leefde hier van handel en nijverheid.

Dordrecht, Amsterdam, Middelburg, Rotterdam, Vlissingen en *Zierikzee* wedijverden met de machtigste koopsteden van *Europa*; *Leiden, Delft* en *Haarlem* muntten uit door hunne weverijen, terwijl de groote visscherij, sinds de uitvinding van het haringkaken door *WILLEM BEUKELS-ZOON* van *Bierliet* voor *Hoorn* en *Medenblik*, ja voor gansch *Noord-Holland* een bron van welvaart werd, die vele eeuwen heeft voortgeduurd. Ook de macht ter zee was niet minder groot. In een oorlog, dien *FILIPS* met de Engelschen te voeren had, rustten de Zeeuwen en *Hollanders* op last van den Hertog eene vloot uit, welke den Engelschen eene volslagen nederlaag toebrecht. De *Nederlanders*, aldus meester van de zee gebleven, voerden tot teeken, dat zij die schoon geveegd hadden, een bezem op den mast.

FILIPS' zoon en opvolger, *KAREL* de Stoute, was van eenen vurigen aard. Rusteloos en onverpoosd werkzaam, gunde hij slechts weinige uren aan den slaap en was des morgens vóór alle anderen aan het werk. Nooit scheen hij vermoeid, nooit kende hij vrees. De toegang tot zijn persoon stond aan ieder vrij; hij hoorde naar al de klachten zijner onderdanen zonder onderscheid en deed recht zonder aanzien van persoon; de edellieden duchtten hem evenzeer als de burgers. Te *Middelburg* liet hij eenmaal in zijne tegenwoordigheid drie broeders onthoofden, die zich aan eenen manslag hadden schuldig gemaakt. Dit verwekte opschudding onder het volk; doch de Hertog schoot met zijne strijdbijl toe, en dadelijk was alles stil.

Ofschoon *KAREL* veel hield van uiterlijke praal, was zijne eigen kleeding meestal zeer eenvoudig. In zijne houding jegens de grooten toonde hij zich trotsch en streng, doch ten opzichte van de geringeren was hij minzaam. Zekeren dag op de jacht verdwaald zijnde, kreeg hij honger en trad met den stadhouder van *Holland* eene armoedige hut binnen. Eene oude vrouw, die *KAREL* niet kende en hem misschien wel voor een knecht hield, zocht zonder toeven het beste uit haar huis bijeen en bood dit den stadhouder aan. Maar *KAREL*, die grooten

honger had, begon zich terstond te bedienen. „Ach heer, riep de oude, men kan wel zien, dat gij weinig opvoeding genoten hebt, daar gij de hand naar den schotel uitsteekt vóór mijnheer den stadhouder.” KAREL begon te lachen, doch zweeg. Maar zijn jachtgezel zeide: „Stil, stil, moedertje, gij weet zeker niet, dat die heer onze hertog van *Bourgondie* is.” Geheel ontsteld wierp zich de goede vrouw op de knieën en vroeg om vergiffenis. „Sta op, voegde KAREL haar minzaam toe, ik zie met genoegen, dat gij achting hebt voor mijnen stadhouder, ik zal voor u zorgen en u weldoen.”

KAREL zou dus met deze schoone eigenschappen een zeer goed regent geweest zijn, doch zijne verregaande heerschzucht stortte hem in het ongeluk. Meenende, dat hem niets onmogelijk was, had hij het denkbeeld opgevat, om een Bourgondisch koninkrijk te stichten en zijne bezittingen tot aan de *Middellandsche zee* uit te breiden. Ten einde dit plan te verwezenlijken, werden vele schatten verkwist, en om deze te bekomen moest KAREL zijne toevlucht nemen tot drukkende belastingen. En toch bereikte de hertog zijn doel niet. Keizer FREDERIK III, die hem in de hoofdkerk van *Trier* tot de koninklijke waardigheid zou verheffen, verliet heimelijk de stad in den nacht, die de kroning voorafging. KAREL werd bovenmate vertoornd, toen hij zulks vernam; doch er was niets aan te doen. Hij trok dan naar *Lotharingen*, welks vorst hij verjoeg, en maakte zich vervolgens gereed om de Zwitsers te straffen, die den moedwil zijner stadhouders niet verdragen konden. Hij werd echter herhaalde malen door die fiere bergbewoners geslagen, en vond op den 5 Januari 1477 onder de muren van *Nancy* het einde van zijn onrustig en woelziek leven. Drie dagen daarna zag men eerst zijn lijk terug; het was op drie plaatsen gewond, en lag met het aangezicht in eenen modderpoel, waarin hij gestikt was, vastgevroren.

MARIA, de eenige dochter van den hertog, volgde haren vader in de moeilijkste omstandigheden op. De Fransche koning betwistte haar een deel van hare staten.

de geldmiddelen waren uitgeput, en eene groote menigte harer onderdanen schenen niet geneigd haar bijstand te verleen, indien de vorstin hun geene nieuwe voorrechten schonk, en de oude nog nader bevestigde. ¹ MARIA was dus genoodzaakt veel toe te geven. Zij verleende aan het volk het dusgenoemde *grootte privilegie*, en trad nog hetzelfde jaar in den echt met MAXIMILIAAN van Oostenrijk, zoon van FREDERIK III. Ongelukkig stierf zij reeds in 1482 ten gevolge van een val van het paard, latende de regeering aan haren eenigen zoon, FILIPS, bijgenaamd de Schoone, onder voogdijschap van zijn vader MAXIMILIAAN.

Ontaard gedrag van Adolf van Gelder.

¹ Hertog ARNOUD van Egmond, die sinds 1423 het land van Gelder bestierde, leefde in gedurige spanning met zijne onderdanen. De immer aangroeiende tegenwerking der steden, de onophoudelijke verdeeldheden en klachten van allerlei aard deden hem menig verdrietig oogenblik doorbrengen. Wat hem echter boven alles ter harte ging en zijn leed ten toppunt voerde, was de tweedracht in zijn eigen huisgezin. ² ADOLF, zijn zoon, was bovenmate heerschzuchtig. De vader was reeds meermalen getuige geweest van zijne oproerige gezindheid, en had hem omstreeks 1462 als pelgrim naar het H. Land gezonden, in de hoop dat hij met betere gevoelens vandaar zou wederkeeren, maar dit gebeurde niet. In 1463 teruggekomen, gaf hij eerlang nieuwe blijken zijner booze ziel. Twee broeders, die in hoedanigheid van boden voor den hertog naar Arnhem reisden, werden op last van den ontaarden zoon in de kerk van Zellem aangehouden, gebonden naar Nijmegen gevoerd en aldaar op de onrechtvaardigste wijze ter dood gebracht. ³ Deze nieuwe wandaad griefde den vader zeer. Door tusschenkomst van zijn broeder WILLEM van Egmond, liet hij zich echter bewegen,

den ondankbare andermaal vergiffenis te schenken. Nadat ADOLF met al de uiterlijke teekenen van een oprecht berouw aan zijne voeten was gevallen, richtte de goede man hem vriendelijk op, en gaf hem de duidelijkste blijken zijner vaderlijke toegenegenheid.

4 Het bleek evenwel maar al te spoedig, dat de zoon een lage huichelaar was. Door medewerking zijner nietswaardige moeder had de booswicht in de voornaamste steden een grooten aanhang verworven. Hij wilde hiervan gebruik maken om zijn ouden vader heimelijk op te lichten en zelf de regeering over *Gelder* in handen te nemen. Dit schelmstuk werd den 10 Januari 1465 uitgevoerd. 5 Te midden van een kouden winternacht, nadat vader en zoon in het paleis te *Grave* het feest der verzoening gevierd hadden, drongen drie verkleede dienaars van ADOLF met uitgetogen zwaard het slaapvertrek des grijsaards binnen, en rukten dezen op eene ruwe wijze uit zijn bed. De oude hertog, die meende, dat het slot door den vijand overrompeld was, riep met eene ontstelde stem zijn zoon ADOLF. De booswicht kwam aanstonds toegelopen, en zegde met een huichelend gelaat: „Ach vader, geef u maar over, het moet nu toch zoo wezen.” — „Wat heb ik dan gedaan, om zoo behandeld te worden?” vroegde ARNOUD weder. Maar op een gegeven teeken werd de halfgekleede grijsaard over het ijs buiten de stad geleid. Aldaar stond een paard gereed om den hertog te vervoeren. Men wierp hem er haastig op, en bracht hem naar het slot te *Buren*, waar hij ruim vijf jaren moest doorbrengen.

6 Middelerwijl verwekte dit schandelijk gedrag van ARNOUDS zoon eene algemeene verontwaardiging. Paus PAULUS II, vergeefs getracht hebbende den snooden ADOLF op eene zachte wijze tot betere gevoelens te brengen, deed hem in den ban en verzocht KAREL den Stouten, zich de zaak des vaders aan te trekken. Dit geschiedde. De Bourgondische vorst liet in 1471 de beide partijen voor zich komen, en stelde ADOLF voor, om zijn ouden vader den titel van hertog te laten en hem tevens een

behoorlijk jaargeld te schenken, zullende hij zelf als regent of verbeider het hertogdom besturen en al de voordeelen der regeering genieten. Maar de ontaarde zoon antwoordde, dat hij liever zijnen vader in eenen put zou werpen en zich zelven er boven op, dan in zulke voorwaarden toe te stemmen. „Mijn vader, voegde hij er bij, is ruim veertig jaren hertog geweest; het wordt meer dan tijd, dat ik aan de beurt kom.” — Wyl hij echter vreesde, dat KAREL dwangmiddelen zou gebruiken, verliet hij heimelijk het paleis en wilde, als monnik verkleed, naar *Gelder* wederkeeren; doch te *Namen* erkend zijnde, werd hij gevat en op last van KAREL te *Vilvoorden* opgesloten.

De oude ARNOUD, nu niets meer te vreezen hebbende, trok in vrede naar zijn land, waar hij weldra denzelfden tegenstand ontmoette. Hij verpande daarom zijne staten aan KAREL den Stouten, vestigde zijn verblijf te *Grave* en stierf na een leven van kommer en ellende den 23 Februari 1473. Zijn booze zoon werd vier jaar later door de Gentenaars uit zijnen kerker verlost, en aan het hoofd van een leger gesteld, dat tegen de Franschen zou te velde trekken. Maar dit werd juist de oorzaak van zijn ongeluk. De Eeuwige Waarheid, die gezegd heeft: „*Eert vader en moeder, opdat het u welga,*” heeft ook verklaard, dat, „*al wie zijn vader of zijne moeder slaat of vloekt, moet sterven*”; en deze laatste godspraak werd weldra letterlijk aan ADOLF vervuld. In eene schermutseling met de Franschen werd hij onder de muren van *Doornik* doodelijk gewond, en door zijn paard naar de stad teruggesleept, waar hij ellendig den geest gaf.

Het Oostenrijksche huis.

1 Gedurende het regentschap van MAXIMILIAAN werden de Nederlandsche gewesten door herhaalde opschuddingen zwaar geteisterd. De Hoekschen, die van dag tot dag hun aanhang sterk zagen afnemen, beproefden eene laatste worsteling. Door hunne machtige tegenstanders uit het graafschap *Holland* verdreven, hielden zij zich veelal te *Amersfoort* op, en deden daar en in den omtrek veel kwaad. 2 Op zekeren dag als naar gewoonte in de velden rondzwerfende, bemerkten zij in de verte eene kleine bende Kabeljauwsche soldaten, 18 of 19 man sterk, die zonder toeven werden nagezet. Met groote moeite geraakten de vervolgdten uit de voeten, en verschansten zich met hunnen dapperen aanvoerder JAN VAN SCHAFFELAAR in den toren van *Barneveld*. Nauwelijks hadden de Hoekschen dit bemerkt, of zij kwamen hen belegeren. VAN SCHAFFELAAR verdedigde zich moedig tegen den steeds aangroeienden vijand; doch ziende dat er onmogelijk hulp te krijgen was, besloot hij met zijne vervolgers in onderhandeling te treden. 3 De Hoekschen eischten daarop, dat de belegerden hunnen aanvoerder door een der kijkgaten naar beneden zouden werpen, terwijl zij enkel op deze voorwaarde aan de anderen lijfsbehoud toezegden. De metgezellen van VAN SCHAFFELAAR wezen echter dit aanbod met afschuw van de hand; doch de edele aanvoerder stond al gereed om het offer te brengen. „Spitsbroeders, riep hij, ik moet toch eens sterven; ik wil u in geene ongelegenheid brengen. Vaartwel....” en — eer zijne makkers hem konden tegenhouden, sprong hij naar beneden, waar hij door zijne verwoede vijanden wreedelijk werd afgemaakt.

4 Groot en edel vertoont zich de held, die zijn eigen leven voor dat zijner broeders opoffert; zijne nagedachtenis zal immer in zegening zijn.

Tien jaren lang gingen de Hoekschen voort het land in onrust te brengen. Jonker FRANS VAN BREDERODE

veroverde zelfs de stad *Rotterdam*, en maakte haar tot den schuilhoek van alle misnoegden. Maar de plaats ging weldra voor de opstandelingen verloren. BREDERODE onderging eene geduchte nederlaag bij *Brouwershaven*, en stierf ten gevolge der bekomen wonden, terwijl een ander opperhoofd, FILIPS VAN KLEEF geheeten, de wijk naar *Frankrijk* nemen moest, waardoor de bloedige twisten tusschen de Hoekschen en Kabeljauwschen voorgoed een einde namen.

§ In hetzelfde jaar (1492) werd ook de opstand van het dusgenoemde Kaas- en Broodvolk gedempt. Eenige Noord-Hollandsche landlieden, die uit hoofde van misgewas en zware belasting niet wisten, hoe zij hun gezin de noodige levensmiddelen zouden verschaffen, lieten kaas en brood op hunne vaandels schilderen, en brachten de gansche streek in oproer. Zij richtten verschrikkelijke verwoestingen aan te *Alkmaar*, *Hoorn* en *Enkhuizen*, maakten zich meester van *Haarlem*, vermoordden daar den burgemeester VAN RUIVEN met een zijner schepenen, en drongen verder tot bij *Leiden* door. Gelukkig werden zij in de nabijheid dezer stad door de geregelde troepen van MAXIMILIAANS bevelhebber, ALBRECHT van *Saksen*, tot staan gebracht en geheel verslagen, zoodat er aan dit oproer spoedig een einde kwam.

§ Intusschen was MAXIMILIAAN na den dood zijns vaders keizer van *Duitschland* geworden, en liet de regeering over de *Nederlanden* aan zijn zoon FILIPS. De jonge vorst werd in alle gewesten gehuldigd, behalve in *Gelderland*. In dit hertogdom heerschte sinds eenigen tijd de zoon van den beruchten ADOLF, KAREL van *Egmond*, die omtrent 40 jaren lang een hardnekkigen strijd met de Aarts-hertogen van *Oostenrijk* te voeren had. In 1496 trad FILIPS de Schoone in het huwelijk met JOANNA, dochter van FERDINAND van *Arragon* en ISABELLA van *Kastilië*. Door den dood zijner schoonmoeder in 1504 erfgenaam van hare staten geworden, vertrok hij eenigen tijd later naar *Spanje*, om de regeering over het koninkrijk *Kastilië* op zich te nemen. Hij stierf te *Burgos* in het jaar 1506

aan de gevolgen van eenen kouden dronk, dien hij nam, toen hij verhit was.

Zijn zoon KAREL II, als Duitsch vorst meer bekend onder den naam van KAREL V, kwam evenals zijn vader onder de voogdij van keizer MAXIMILIAAN, die het bestuur over deze landen aan zijne dochter MARGARETA opdroeg. Hij zorgde daarenboven op eene treffelijke wijze voor de opvoeding van den jongen prins, daar hij hem als leermeester gaf den verdienstelijken priester ADRIANUS FLORISZON BOYENS van *Utrecht*, die later den pauselijken stoel beklom onder den naam van ADRIANUS VI.

Karel V.

De jeugdige KAREL had nauwelijks den ouderdom van vijftien jaren bereikt, toen zijn grootvader hem reeds bekwaam oordeelde, om zelf als vorst op te treden. Door den dood van FERDINAND van *Arragon* in 1516 koning van *Spanje* geworden, werd hij na het overlijden van MAXIMILIAAN in 1519 tevens tot keizer van *Duitschland* gekozen, zoodat hij reeds op twintigjarigen leeftijd de voornaamste vorst van *Europa* was.

Maar al die wereldsche grootheid en luister schonken den grooten KAREL geen rust. FRANS I, koning van *Frankrijk*, zijn mededinger naar de Duitsche heerschappij, gaf hem al aanstonds de handen vol werk. Gedurig door afgunst en jaloerschheid aangezet, kende FRANS geen grooter genoegen dan vreemde vorsten tegen den keizer op te ruïen. Viermaal greep hij zelf naar het zwaard, doch viermaal werd hij door KAREL ook met het zwaard tot rede gebracht. In den slag van *Pavia* door de troepen des keizers gevangen gemaakt, werd hij ongeveer een jaar lang te *Madrid* onder streng toezicht gehouden. KAREL van *Egmond*, door den Franschen koning ondersteund, had mede de wapens opgevat. De Utrechtsche Bischof, HENDRIK van *Beieren*, geene macht

genoeg bezittende, om den Gelderschen het hoofd te bieden, stond in 1528 *Overijsel* en *Utrecht* aan keizer KAREL af. *Groningen* en *Drente* stelden zich mede onder de bescherming van het Oostenrijksche huis en onttrokken zich daardoor aan het gezag van den Gelderschen hertog, die zich haastte om vrede te maken.

Na den dood van KAREL van *Egmond*, die in 1538 kinderloos te sterven kwam, beproefde WILLEM VAN GULIK om zijne aanspraken op diens hertogdom te doen gelden, doch de keizer trok tegen hem op en dwong hem tot afstand. Aldus vereenigde KAREL V in 1543 de zeventien Nederlandsche gewesten onder één bestuur.

Acht jaren vroeger had de vorst een tocht naar *Afrika* gedaan, ten einde de Mahomedanen te straffen, wegens de gewelddadigheden en zeerooverijen, waaraan zij zich plichtig maakten.

Wijl KAREL wist, van hoeveel belang het is, zijne onderdanen gade te slaan, bezocht hij dikwerf zijne legerplaats. Op zekeren nacht een schildwacht willende beproeven, hield hij zich alsof hij van den vijand kwam, en naderde zoo stil mogelijk. „Werda!” riep de soldaat. „Houd u stil, ik zal u gelukkig maken,” sprak KAREL met eene nagebootste stem. Doch de schildwacht loste zijn geweer, dat gelukkig zijn doel miste, maar KAREL in het vervolg voorzichtiger deed wezen. Ten einde zijne troepen aan te moedigen, ging de keizer ook soms voorop in het midden der voorhoede. Een zijner generaals, met recht voor zijn leven bevreesd, zeide hem eens: „Vorst, als veldheer beveel ik u, dat gij bij den standaard in het midden des legers gaat.” En KAREL gehoorzaamde zonder iets te zeggen, ten einde de krijgstucht niet te verzwakken, welke hij zelf had ingevoerd. Niet lang daarna behaalde de vorst eene schitterende overwinning. Hij versloeg den aanvoerder der roovers en verlostte te *Tunis* meer dan 20000 Christen slaven, die in zegepraal met den keizer naar hunne familiën wederkeerden.

Na dit alles kreeg KAREL nog met een geduchter vijand te kampen. MAARTEN LUTHER, JAN KALVIJN en andere nieuwigheidszoekers hadden door hunne verderfelijke dwalingen in het geloof een groot gedeelte van *Europa* in oproer gebracht. Vele Duitsche prinsen, hunne gevoelens toegedaan, voerden die nieuwe ongerijmdheden in hunne staten in, verbanden den katholieken godsdienst en zijne bedienaren en schaften deszelfs eeredienst en plechtigheden af. Deze omwenteling in het godsdienstige kreeg weldra een schoonen naam. Men noemde haar eene *hervorming*; doch daar men overtuigd was, dat de keizer eene zoodanige hervorming niet zou goedkeuren, sloten de afgevallenen prinsen een verbond van onderlinge hulp en verdediging tegen ieder, die hen om geloofszaken zou aanranden. Het bleek weldra, dat zij zich niet vergist hadden. Keizer KAREL, die met waren ijver het geloof zijner vaderen voorstond, verzette zich krachtig tegen de verspreiding dier valsche leer. De protestanten vlogen nu te wapen, doch werden na verschillende kleine gevechten in 1547 geheel geslagen. De trouwelooze MAURITS van *Saksen*, welke zich eerst vóór, doch later tegen den keizer verklaarde, deed echter de oorlogskans eene andere wending nemen. KAREL zag zich in 1555 gedwongen eenen algemeenen godsdienstvrede toe te staan, die te *Augsburg* geteekend werd. Al deze tegenwerkingen en beslommeringen deden den vorst naar rust verlangen. Hij had, gelijk hij zelf getuigde, gedurende zijne veertigjarige regeering negen reizen naar *Duitschland* gedaan, zes naar *Spanje*, tien naar de *Nederlanden*, vier naar *Frankrijk*, twee naar *Engeland* en twee naar *Afrika*. Bij dit alles had hij achtmaal de *Middellandsche* zee doorkruist en driemaal den *Atlantischen* oceaen bevaren. Zooveel vermoeienissen en oorlogen hadden eindelijk zijne gezondheid gekrenkt, en hem het besluit doen nemen de regeering neder te leggen, ten einde zich in stille eenzaamheid tot den dood te kunnen voorbereiden.

Eene maand na het sluiten van den godsdienstvrede, stond hij te *Brussel* in eene plechtige vergadering de *Ne-*

derlanden aan zijn zoon FILIPS af, terwijl hij hem, als een niet te verzuimen plicht, de handhaving en de bescherming van het katholiek geloof aanbeval. Drie maanden later schonk hij hem ook de koninkrijken *Napels* en *Spanje* met al derzelver bezittingen, en zond de keizerlijke sieraden en kroon aan zijn broeder FERDINAND, die sinds eenige jaren tot Roomsche-koning verheven was.

In September 1556 stak KAREL naar *Spanje* over en begaf zich in het klooster te *Vuste* in *Estremadura*. Hier vergat hij, om zoo te zeggen, wat hij geweest was, en sleet zijnen tijd met wandelen, het kweken van boomen en planten, het lezen van stichtelijke boeken, het bijwonen der godsdienstoefeningen en het vervaardigen van allerlei kunstwerken. Hij bereidde zich met den grootsten ijver tot een zalig einde voor, en liet zelfs kort voor zijnen dood in zijne tegenwoordigheid zijne uitvaart houden. Daags daarna overviel hem eene koorts, waaraan hij den 21 September 1558 in de gevoelens van een waar christen overleed.

De Wederdoopers.

Niettegenstaande de loffelijke pogingen van KAREL V om den voortgang der zoogenaamde hervorming te stuiten, en zijne Nederlandsche onderdanen tegen het vergift der nieuwe ketterij te behoeden, vond de valsche leer allengs ook hier hare aanhangers. De Wederdoopers, eene zeer oproerige en woelzieke sekte, die zich door geestdrijverij en buitensporigheid boven al de andere van haren tijd onderscheidde, waren reeds vroeg bekend.

DAVID JORIS, in 1501 te *Delft* geboren, wilde op 24-jarigen leeftijd het volk doen gelooven, dat hij de ware Messias, de derde DAVID was. De Hemel, zeide hij, stond ledig, en nu was hij naar de aarde afgezonden om bewoners voor dit eeuwige rijk aan te werven. Indien

men hem gelooven mocht, dan werd ieder, die zijne leer aannam, onfeilbaar gelukkig, hoedanig voor het overige ook zijne levenswijze was. Het eenige wat men te doen had, was een tweede doopsel te ontvangen; meer werd daartoe niet vereischt.

Na vele menschen bedrogen en verleid te hebben, werd hij op last der regeering gegeeseld en verbannen, zoodat hij verplicht was de wijk naar *Zwitserland* te nemen, waar hij in 1556 overleed.

De Wederdoopers vonden evenwel spoedig een ander hoofd. JAN MATTHIJSZON, een bakker uit *Haarlem*, die voor Mozes wilde doorgaan, verbond zich met JAN BEUKELS, een kleermaker van *Leiden*, om het volk te bedriegen. In 1534 bemachtigden zij bij verrassing de bisschoppelijke stad *Munster* en plunderden daar de voornaamste huizen en kerken. JAN BEUKELS deed zich vervolgens tot koning van *Sion* uitroepen. Hij zette eene gouden kroon op, kleeedde zich in zwart fluweel, dat rijk met edelgesteenten was versierd, en hing eene groote gouden keten om, die op den rechterschouder vastgemaakt, schuins over het lijf langs de linkerzijde afhing. Met gouden sporen aan, reed hij op een rijk getooid paard door de stad, gevolgd door een grooten stoet en voorafgegaan van twee bedienden, waarvan de eene een bijbel droeg, en de andere een ontbloot zwaard, om ieder, die niet voor den koning boog, het hoofd af te slaan. Zijne eerezucht aldus bevredigd ziende, zond hij eenige mannen uit, om ook in de voornaamste steden van *Nederland* de overhand te krijgen, hetgeen echter door de waakzaamheid der hooge overheid mislukte. Te *Amsterdam*, *Leiden*, *Dordrecht*, *Deventer* en elders, waar de Wederdoopers geheime vergaderingen hielden, werden dezelve van regeeringswege verboden, verscheidenen werden gebannen en sommigen zelfs met den dood gestraft. Dit verwekte op eenige plaatsen eene gevaarlijke beweging. De stad *Amsterdam* werd door een zoogenaamd profeet, DIRK DE SNIJDER, geheel in rep en roer gebracht. Hij liep met nog twaalf anderen, als waanzinnigen over

de straat, gedurig roepende: Wee! wee! de wraak Gods! de wraak Gods! Doch de wraak Gods trof hen zelven eerder dan zij gedacht hadden. Zij vielen allen in de handen van het gerecht en werden zoowel om hunne schending der openbare rust, als om andere nog veel zwaardere gruweldaden ter dood veroordeeld.

Ook het rijk van JAN BEUKELS te *Munster* viel weldra in duigen. Terwijl de stad door een talrijk leger werd ingesloten, hielden de dwepers nog schouwspelen en luidruchtige feesten en paaidden het volk met ijdele beloften en eene hersenschimmige hulp uit den Hemel. Doch deze daagde niet op. Den 23 Juni 1535 werd de stad hernomen, en JAN BEUKELS geraakte levend in de macht der overwinnaars. Dezen voerden hem een tijd lang als een zeldzaam dier van stad tot stad rond, en brachten hem vervolgens naar *Munster* terug, waar hij wreedelijk ter dood gebracht werd. Zijn lijk werd in eene ijzeren kooi, die men heden nog zien kan, aan een der torens opgehangen. Aldus ging het kortstondig rijk der Wederdoopers te niet. Sinds dien tijd hielden zij zich meestal schuil, verspreidden hunne leer in het geheim en werden eerlang vervangen door de Calvinisten, die zulk eene geduchte rol in de gebeurtenissen van die dagen gespeeld hebben.

De gelukzalige Petrus Canisius.

De naam van dezen beroemden Nederlander is u zonder twijfel bekend. Op den 8 Mei 1521 te *Nijmegen* geboren, scheen hij reeds in zijne jeugd tot iets groots bestemd. Hij was bovenmate levendig en vurig van geest, oprecht in woorden en handelingen, beminnelijk in zijnen omgang en van eene engelachtige zoetaardigheid. In spelen en beuzelachtige vermaken vond hij weinig genoegen; zijn grootste lust bestond in bidden en studeeren; hij zou

er zijne nachtrust aan opgeofferd hebben. Hierdoor kwam het ook, dat hij in latere jaren als een wonder van deugd en geleerdheid beschouwd werd. Zoodra CANISIUS den ouderdom van 22 jaren bereikt had, trad hij in de orde der Jezuiten, en twee jaren later werd hij priester. Thans begon voor onzen grooten landgenoot die loopbaan van opoffering en arbeid, die eerst bij zijnen dood in 1597. een einde nam. Meer dan 50 jaren lang ging hij als een ware Apostel in alle streken van *Duitschland* rond. *Oostenrijk*, *Bohemen*, *Hongarije*, *Tyrol*, *Beieren*, de *Rijn-provinciën*, ja zelfs *Polen* en *Zwitserland* zagen hem binnen hunne grenzen. Vijfmaal kwam hij in *Italië* en te *Rome*, eens te *Messina* op *Sicilië*, en als verkondiger van Gods H. Woord ook eenmaal te *Nijmegen*, zijne vaderstad. In het midden van den winter reisde hij dikwijls langs wegen, door sneeuw en ijs onbegaanbaar geworden, en huisde en at met arme landleiden, met herders of houthakkers. Voor kleeding en onderhoud des lichaams was de vrome priester het minst bezorgd. Hiervan gaf hij een schoon bewijs in 1565, bij gelegenheid dat hij zijne geboorteplaats bezocht. Zoodra hij te *Nijmegen* aankwam, snelden zijne broeders en bloedverwanten hem te gemoet, en verzochten hem dringend, dat hij bij hen zijnen intrek zou nemen; maar de heilige man bedankte hen vriendelijk, en ging als een arme pelgrim naar het algemeen gasthuis. Hij bleef daar acht volle dagen, predikte bijna dagelijks voor het volk en hoorde de biecht van allen, die tot hem kwamen. Zijne bloedverwanten, g sticht door zijne liefde en zijnen ijver, wilden hem nu ten minste een feestmaal bereiden, en twistten onder elkander wie hem het eerst aan tafel zou hebben. CANISIUS maakte aan den strijd een einde, zeggende, dat hij hun verzoek aannam, op voorwaarde, dat ieder zijn aandeel naar het gasthuis zou brengen om daar gezamenlijk te spijsigen. Bij het aanbreken van den bepaalden dag predikte de eerbiedwaardige man eerst voor de zieken, hoorde hunne biecht en gaf aan allen de H. Communie. Op het uur van den maaltijd diende hij met al zijne bloedverwanten die

ongelukkigen, en schonk hun het grootste en beste van hetgeen er aangebracht was. Daarna zette hij zich met de zijnen aan een sober maal en hield niet op hen te vermanen, nooit een ander doel te hebben dan God, en immer getrouw te blijven aan het geloof hunner voorvaderen, dat hen alleen gelukkig kon maken.

De ijver van CANISIUS kende geene grenzen. Gansche steden en provinciën waren aan hem het behoud des geloofs of den terugkeer tot de Katholieke Kerk verschuldigd. Hij predikte in de steden en in de dorpen, vermaande en onderrichtte de verdwaalden, schreef boeken en verhandelingen over het geloof en dit alles met het gezezendste gevolg. Op drie verschillende rijksdagen voerde hij het woord voor de vorsten en grooten des lands en moedigde hen aan om den overmoed der nieuwsgezinden te beteugelen. Te *Worms* trad hij openlijk met de hoofden der ketterij in eenen woordenstrijd, en bracht hen door zijne geleerdheid zoozeer in het nauw, dat zij als waanzinnig werden en in de grootste wanorde uiteenliepen.

Woedend over zulk eene nederlaag, stitoiden nu die hatelijke lieden allerlei lasteringen en verdichtsels wegens CANISIUS onder het volk uit. Meermalen legden zij zich in hinderlagen om hem te vermoorden; zij hitsten het gemeene volk tegen hem op; en onophoudelijk moest de dienaar Gods de grofste mishandelingen verduren. Op zekeren dag in eene kleine stad aangekomen, werd hij onder schoppen en slagen schandelijk uit de kerk gejaagd. In eene andere plaats wierp men hem met steenen naar het hoofd en bracht hem onderscheidene wonden toe. Hier met slijk en vuiligheid overdekt, daar op eene onwaardige wijze aangevallen, scheen de deugdzame priester nergens meer veilig, en keizer FERDINAND, die hem ongaarne zou verloren hebben, achtte zich verplicht hem eene lijfwacht te geven, ten einde den onverschrokken prediker voor de listigen zijner vijanden te behoeden. De nederige CANISIUS liet zich dit welgevallen, doch was overigens voor zijn leven niet bevreesd. „Ach, hoe gaarne, zeide hij op zekeren dag,

zou ik mijn leven geven voor JEZUS CHRISTUS en voor het heil van dit volk! Maar, voegde hij er bij, ik ben zulk eene eer niet waardig."

Door ouderdom en arbeid uitgeput, stierf eindelijk de vrome man te *Freiburg in Zwitserland* den 21 December 1597. Hij werd den 11 Augustus 1864 door Z. H. Prus IX onder het getal der zaligen opgenomen.

Filips II. Zijn verblijf in de Nederlanden.

FILIPS III, als koning van *Spanje* meestal FILIPS II genoemd, was reeds in den aanvang zijner regeering niet gezien. De nieuwe vorst had evenals zijn vader een goed hart en goede bedoelingen. Hij was zacht van aard, rechtvaardig, mild, werkzaam en bij uitstek godsdienstig. Bij voorvallen, die velen in hevigen toorn hadden doen opstuiven, bleef hij gewoonlijk kalm. Zoo had hij eens den ganschen nacht met een zijner geheimschrijvers gewerkt, om eenige stukken, waarbij spoed vereischt werd, naar *Frankrijk* te kunnen afzenden, toen de geheimschrijver bij ongeluk over het laatste en gewichtigste vel den inktkoker in plaats van den zandkoker uitstortte. Zonder boos te worden nam de koning de beide voorwerpen in de hand, hield hem die voor de oogen, en zeide heel bedaard: „Zie, dit is de inktkoker, en dat is de zandkoker."

Voor het overige bezat FILIPS een geheel ander karakter dan zijn vader. Hij was geheel Spanjaard. In 1527 te *Valladolid* geboren, had hij het grootste gedeelte zijner jeugd in *Spanje* doorgebracht; hij ging immer op zijn Spaansch gekleed, volgde in alles de Spaansche manieren en was zelfs in *Nederland* altijd door Spanjaarden omringd. Gedurende zijn verblijf alhier deed hij veel moeite, om zich naar den volksaard te schikken en zich aangenaam te maken, doch kon daarin niet slagen. De Nederland-sche edelen vonden weinig genoeg bij hem. Hij was

naar hun zin te statig, te afgetrokken, vol van mistrouwen jegens ieder, dien hij niet wel kende en daardoor moeilijk te naderen. In zijne woorden was hij uiterst karig; zelden zou hij iets te veel zeggen. Dit kwam echter voornamelijk daaruit voort, dat hij in de landtaal niet goed bedreven was en zich derhalve niet gemakkelijk kon uitdrukken. In *Spanje* toonde hij zich ook geheel anders. Daar was hij liefstallig en aangenaam in den omgang, vooral ten opzichte van de edelen, aan wier feesten hij dikwijls deelnam.

Nauwelijks had de nieuwe koning eenigen tijd de regeering in handen, of hij geraakte in oorlog met de Franschen. In dezen strijd werd FILIPS getrouw door den Nederlandschen adel bijgestaan, en had hij het geluk volkomen te zegevieren. De eerste veldslag viel voor bij *Sint-Quentin* op het feest van den H. LAURENTIUS in 1557. De koning nam aan denzelfden geen werkelijk deel. Terwijl zijne soldaten aan het vechten waren, lag hij ootmoedig in eene kapel te bidden, ten volle overtuigd dat de zege alleen van God kan komen. De Franschen werden geslagen en moesten met een zwaar verlies terugtrekken. Deze eerste overwinning werd door eene andere gevolgd. Bijgestaan door een twaalfstal Engelsche schepen, bracht LAMORAAL, graaf van *Egmond*, in den loop des volgenden jaars den vijand zulk eene geduchte nederlaag bij *Grecelingen* toe, dat de Fransche veldheer gevangengenomen en zijn gansche leger vernietigd werd. EGMOND zelf verloor bij die gelegenheid nauwelijks 500 man.

Nadat de vrede in 1559 hersteld was, maakte FILIPS zijne voorbereidselen om naar *Spanje* te vertrekken. Tegen den zin van WILLEM van *Oranje*, dien wij in de volgende les nader zullen leeren kennen, en die met een begeerig oog naar de hoogste posten uitzag, benoemde de koning zijne zuster MARGARETA van *Parma* tot landvoogdes over de *Nederlanden*, terwijl hij een Raad van State aanstelde, om haar in het bestuur behulpzaam te zijn. Bovendien moest zij in zaken, die spoed vereischten, drie voorname personen raadplegen: GRANVELLE, een der grootste staat-

kundigen zijner eeuw, later Aartsbisschop van *Mechelen*, *VIGLIUS*, een vermaard rechtsgeleerde, en *KAREL BARLAÏMONT*.

FILIPS voorzag verder in het bestuur der onderscheidene provinciën, hetzij door de aanstelling van nieuwe stadhouders, hetzij door de bevestiging van dezulken, welke reeds vroeger benoemd waren. *Vlaanderen* en *Artois* verwrouwde hij aan den graaf van *Egmond*; *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* aan den prins van *Oranje*, en zoo met de andere gewesten. Na aldus de zaken geregeld te hebben, beriep de koning een landdag te *Gent*, waar hem een groot ongenoegen wachtte. Ingeblazen door den prins van *Oranje*, verzochten de Staten bij monde van den advocaat *BORLUUT*, dat het den vorst behagen mocht alle vreemde krijgslieden af te danken of te verwijderen, en onze grenssteden enkel door inboorlingen te laten bewaren. Dit doelde natuurlijk op de Spanjaards, welke *FILIPS* in den vorigen oorlog gebruikt had, en die hij tot meerdere veiligheid der burgers in het land wilde achterlaten.

Eene dusdanige vraag stiet den koning tegen de borst. „Waarom spreekt men ook niet van mij af te danken, die hier insgelijks een vreemdeling en een Spanjaard ben?” riep hij uit, terwijl hij opstond en de vergaderzaal verliet.

De vorst bedaarde echter spoedig, en beloofde, dat hij het volk genoegen zou geven. Daarop nam hij afscheid van zijne Nederlandsche onderdanen, en vertrok met een groot gevolg naar *Vlissingen*, waar hij zich met de eerste gunstige gelegenheid naar *Spanje* inscheepte.

Willem I. prins van Oranje.

WILLEM I, prins van *Oranje*, graaf van *Nassau* en heer van onderscheidene plaatsen in *Nederland*, werd den 14 April 1533 te *Dillenburg* in *Nassau* geboren. Zijn vader was *WILLEM*, graaf van *Nassau-Dillenburg*, en zijne moeder *JULIANA* van *Stolberg*, die beiden de Luthersche dwaling waren toegedaan. Zij toonden zich daarom ook zeer

vijandig jegens de Katholieken en duldden niet, dat hunne kinderen andere dan Lutersche leermeesters hadden. Op elfjarigen leeftijd kwam de jeugdige WILLEM evenwel aan het hof van KAREL V te *Brussel*, en werd sinds dien tijd in den waren godsdienst opgevoed. Door zijne bevallige manieren won de prins weldra de liefde van zijnen grooten meester, die er meermalen vermaak in vond, den veelbelovenden jongeling zelf te onderrichten. Toen hij een en twintig jaar oud was, stelde de keizer hem reeds aan het hoofd van eenige troepen, die tegen de Franschen moesten te velde trekken. Hij gaf hem zelfs de voorkeur boven eenige oudere veldheeren, die hun leven in het kamp gesleten hadden.

Koning FILIPS behandelde den gunsteling zijns vaders met niet minder onderscheiding. Hij stelde hem niet slechts tot stadhouder aan over *Holland, Zeeland en Utrecht*, maar benoemde hem daarbij nog tot lid van den staatsraad, om hem door deze gunstbewijzen voor zijne belangen te winnen; maar dit was onmogelijk.

Prins WILLEM was bovenmate trotsch en heerschzuchtig. Zoolang hij onderdaan moest blijven, scheen hij niet voldaan; hij moest gebieder wezen; dit alleen kon zijne eerezucht tevreden stellen. Om tot dit doel te komen, gebruikte hij allerlei middelen, voegde zich naar alle omstandigheden, nam hier deze, daar geene gedaante aan, al naar het hem dienstig toescheen. In de kunst om menschen naar zijnen wil te voegen en de harten des volks te winnen, werd hij door niemand overtroffen. Als hij sprak, wist hij iedereen te boeien en mede te slepen. Hij was beleefd, mild, prachtig in zijn manier van leven, had niets terugstootends, noch zag minachtend op iemand neder. Hij scheen zelfs voor zijne minderen de hem aangeborene trotschheid af te leggen, toonde zich zeer gemeenzaam in omgang en gesprek, en wist ook aan den geringsten man de eer te geven, die dezen toekwam.

Zijn eigen voordeel stelde hij immer voor de belangen van zijn vorst of van het land. In de vergadering der Staten werkte hij gewoonlijk de goede bedoelingen des

konings tegen, ofschoon hij daar nooit openlijk voor uit durfde komen. In de kunst van veinzen en het uitdenken van looze streken kon hij aan elk zijner tijdgenooten tot meester dienen.

FILIPS II begreep dit reeds in 1559, eer hij deze landen verlaten had. Men verhaalt namelijk, dat toen de vorst te *Vlissingen* was en zich naar de haven begaf om scheep te gaan, hij, gelijk het betaamde, uitgeleid werd door zijne zuster MARGARETA en de voornaamste heeren des lands welke zich in twee rijen schaarden, om hem bij het doorgaan den afscheidsgroet te geven. Onder hen stond ook de prins van *Oranje*, welke door den koning aangesproken werd. FILIPS verweet hem onder andere, dat hij door heimelijke streken de plannen zijns meesters tegengewerkt had. De prins, een weinig verlegen, antwoordde op zachten toon, dat zulks niet aan hem, maar aan de Staten te wijten was. „Neen, neen, hernam de koning, hem de hand schuddende, de Staten niet, maar gij, gij, gij alleen.”

Daar WILLEM voor niemand onder wilde doen, leefde hij te *Brussel* als een vorst van den eersten rang. Hij had tot zijnen dienst 24 edellieden, 18 hofjonkers en zooveels koks, dat hij er eens bij wijze van bezuiniging acht en twintig wegzond. Daarenboven hield hij den geheelen dag open tafel voor een stoet van vrienden en dienaren, wier getal met den dag toenam. Alle uitheemsche en Nederlandsche edelen, regenten van steden en voorname burgers, die aan het hof der landvoogdes iets te verrichten hadden, genoten vrijen toegang tot hem en werden op de minzaamste wijze onthaald.

Wat het punt van godsdienst betreft, hierin toonde WILLEM zich vrij onverschillig. „Wanneer het te doen is om de macht in handen te krijgen, moet men zooveel niet om den godsdienst geven,” schreef hij aan een Franschen prins, en hierin schijnt zijne gezindheid duidelijk genoeg uit. Om iedereen tot vriend te houden scheen hij aanvankelijk met de Roomschen Roomsch en met de Lutherschen Luthersch; doch in 1573 ging hij tot de Kal-

vinisten over, wyl deze partij hem de stoutmoedigste scheen en de meeste kans van slagen gaf. Groot zijn en heerschen, ziedaar het eenige doel van al zijne handelingen.

Nauwelijks was FILIPS naar *Spanje* vertrokken of *Nederland* geraakte ter prooi aan hevige onlusten. Uiterlijk keurde de Zwijger (aldus werd de prins ook genoemd, wyl hij zijne plannen zoo goed verborgen wist te houden,) elke daad van opstand af, en strafte zelfs eenige muitelingen met den dood, doch in het geheim blies hij het vuur des oproers aan, en was de ziel van alles, wat er tegen den koning gesmeed werd.

Margareta van Parma.
Samenspanning der grooten tegen Granvelle.
Smeekschrift der edelen. Beeldstormerij.

De nieuwe landvoogdes geraakte weldra in de moeilijkste omstandigheden. Vóór zijn vertrek had de koning ten sterkste aangedrongen op de handhaving van alle plakkaten of wetten, tijdens de regeering zijns vaders tegen de ketters uitgevaardigd; ook had hij tot behoud van den Katholieken godsdienst voor de oprichting van veertien nieuwe bisdommen gezorgd. Deze beide maatregelen mishagden aan de nieuwgezinden en zelfs aan vele treffelijke Katholieken; waarvan eenige grooten des lands met ORANJE aan het hoofd gebruik maakten, om de gemoederen tot onrust te brengen, en de menigte op te ruïnen, ten einde daarna zelf in troebel water te kunnen visschen. Zij beschouwden GRANVELLE, die met bijzonderen ijver de belangen des konings en der Nederlanders ter harte nam, en die door zijne waardigheid als Kardi-naal en Aartsbisschop van *Mechelen* ver boven hen verheven was, als de voornaamste oorzaak van deze verordeningen. Altijd op zijn post en altijd werkzaam en oplettend, kon de Kerkvoogd ook door niemand bedrogen

of misleid worden. Menigmaal wist hij zelfs de geheime listen en kuiperijen van ORANJE en diens aanhang te raden en aan het licht te brengen, zoodat hij hun weldra tot last werd. De prins verbond zich daarom met de graven van *Egmond* en *Hoorne* om den Kardinaal tegen te werken en hem uit het land te doen verwijderen. In korten tijd waren allerlei leugens en verdichtfels onder het volk verspreid. Men sprak alom van beulen en moordschavotten, van Spaansche inquisitie en brandstapels, welke de koning eerstdaags op verzoek van zijnen Minister tegen de onschuldige Nederlanders zou doen woeden. Spotprenten, schimpschriften, gemeene liedjes, niets werd gespaard om den Kardinaal in minachting te brengen. Herhaalde malen dienden de misnoegden klachten in bij koning FILIPS, en verzochten hem GRANVELLE terug te roepen. Maar de Spaansche vorst weigerde langen tijd hun hierin te voldoen; hij antwoordde, dat hij niet gewoon was een dienaar zonder goede reden te ontslaan. Na lang dralen en op het dringend aanzoek van MARGARETA en van den Kardinaal zelve, gaf FILIPS eindelijk toe, en GRANVELLE verliet in 1564 de Nederlanden. Oogenschiijnlijk was nu het land in rust. ORANJE, EGMOND en HOORNE, die zich uit haat tegen 's konings Minister uit den raad verwijderd hadden, keerden thans terug, en betuigden aan de landvoogdes, dat de zaken nu weldra een geheel ander aanzien zouden krijgen, wijl alles veel beter zoude gaan. MARGARETA van *Parma* sloeg lichtvaardig geloof aan deze schoone betuigingen, maar zij werd deerlijk teleurgesteld. Wjl de koning, gelijk zijn plicht het vorderde, immer onverzettelijk bleef op het handhaven van den Katholieken godsdienst, en den voortgang der ketterij niet wilde gedooogen, zag men weldra andere tooneelen.

Op den 5 April 1566 trokken ongeveer 300 edelen, onder aanvoering van HENDRIK van *Brederode* en LODEWIJK van *Nassau*, broeder van WILLEM van *Oranje*, naar het paleis der hertogin te *Brussel*, en boden de landvoogdes een smeekschrift aan, waarin zij op de afschaffing der straf-

wetten tegen de ketters en andere zoogenaamde grieven aandrongen. MARGARETA gaf ten antwoord, dat het niet in hare macht was deze bede in te willigen, maar dat zij hun verzoek ten spoedigste aan den koning zou voorstellen. In afwachting daarvan zou zij bij de rechtbanken op meer zachtheid aandringen, opdat niemand te klagen hadde.

Toen de landvoogdes de edelen had zien binnenkomen, was zij een weinig ontsteld geworden. Met ontroering bemerkte zij, dat het meestal vrienden en aanhangers van ORANJE waren, zoodat zij geen woord kon uitbrengen, en de tranen haar in de oogen stonden. Om haar gerust te stellen, zeide de graaf van *Barlaimont* in het Fransch: „Vrees niet, Mevrouw, het zijn maar geuzen, of bedelaars, die iets komen verzoeken.” In plaats van zich door dien scheldnaam beleedigd te achten, schenen de edelen er door vereerd te zijn. Gedurende eenen maaltijd, welken zij nog dienzelfden dag te zamen hielden, dronken zij gestadig op de gezondheid der geuzen. ORANJE, EGMOND en HOORNE, die tegen het einde van het feest ook binnenkwamen, werden onder een luid geroep van: „Leve de koning! Leve de geuzen;” ontvangen, en mochten niet heengaan, dan nadat zij evenals de anderen uit den houten nap van HENDRIK van *Brederode* gedronken hadden. Om hunne ingenomenheid met dien schoonen naam nog meer aan den dag te leggen, vonden de edelen zelfs eene spreuk uit, die later op eene looden of tinnen medalje gegraveerd, hunne borst versierde. Aan den eenen kant der medalje zag men het beeld van den vorst met de woorden: *Getrouw aan den koning*; aan den andere, twee samengevoegde handen en een bedelzak, met het overige der spreuk: *tot aan den bedelzak*. Deze medalje droeg den naam van geuzenorde. Sedert dien tijd werden ook de Calvinisten vooral in de Noorderlijke provinciën meestal *geuzen* genoemd, zoodat *geuzen* en *Kalvinisten* woorden van dezelfde beteekenis waren.

X Niet lang na deze gebeurtenis, traden de dwaalleeraars voorgoed op. Ieder, die maar spreken kon en durfde, gaf zich voor predikant uit. Hoedenmakers, leerlooiers,

blauwververs en andere ambachtslieden, wierpen hunne gereedschappen weg en liepen steden en dorpen af, om, gelijk zij voorgaven, het zuivere Evangelie te verkondigen. Evenals vroegere ketters schaften zij alles af, wat den mensch natuurlijk tegenstrijdt: zij verwierpen niet alleen de H. Mis, maar ook het vasten, het biechten en andere zaken, die gewoonlijk aan de tragen tot grooten last verstrekken. Daarbij vergaten zij niet, hevig over de gebreken der geestelijken uit te varen. Wie van hen het best kon schelden op de priesters en den Katholieken godsdienst, werd het liefst aangehoord. Verbazend was ook het aantal menschen, dat die preeken bijwoonde. Te *Antwerpen* zag men er eens 13000 bij elkander. De hoofden van die arme lieden geraakten eindelijk geheel op hol. Men had hun wijs gemaakt, dat de Katholieken allen afgodendienaars waren, wyl zij de voorspraak der Heiligen inriepen en hunne overblijfsels en beelden ver eerden. Het onwetende volk hechte geloof aan deze ongerijmdheden, en de Calvinisten wisten hiervan op eene looze wijze gebruik te maken, om hunne woede tegen de Roomschegezinden bot te vieren. In de maand Augustus 1566 verwoestten zij in *Vlaanderen* alleen in den tijd van 10 dagen meer dan 400 kerken. Alles wat heilig en eerbiedwaardig was, sloegen zij aan stukken; de beelden werden verbrijzeld, de kostbare priester gewaden verbrand, de biecht- en predikstoelen omvergehaald, de heilige Hostiën op den grond geworpen en vertreden, de grafplaatsen onteerd, de kostbare gedenkstukken der kunst vernield: in een woord, de razernij was zoo groot, dat ieder meende de Noormannen der negende eeuw terug te zien. Van *Vlaanderen* sloeg het kwaad over naar *Antwerpen*, waar de dolzinnigen in de Lieve-Vrouwekerk alleen, voor 400000 dukaten schade aanrichtten; vervolgens naar *Mechelen*, *Doornik* en andere plaatsen; eindelijk naar 's-Bosch en zoo over geheel *Noord-Nederland*. In *Amsterdam* begon de beeldstormerij den 23 Augustus. De schout met een zijner dienaren poogden

de kwaadwilligen uiteen te jagen, maar hunne krachten schoten te kort. De ketters drongen de kerk en het klooster der Minderbroeders binnen en joegen de monniken met stokslagen er uit. Daarna liepen zij de andere heiligdommen af, en kwamen met groot gedruisch in de kerk, waar het H. Sacrament van Mirakel bewaard werd. Hier ontmoetten zij evenwel een hevigen tegenstand. Eene menigte vrouwen, toegesneld om het H. Sacrament te verdedigen, schaarden zich manmoedig rondom het altaar en verklaarden, liever op de plaats te willen sterven, dan toe te laten, dat het Allerheiligste Sacrament onteerd werd. Hierdoor verschrikt, verlieten de ketters in alle stilte de kerk, en het heiligdom bleef verschoond. Dit schoone voorbeeld vond echter weinig navolging. *Utrecht, Leiden, Groningen, Leeuwarden* en honderden andere plaatsen zagen weldra dezelfde tooneelen; op het eiland *Walcheren* bleef zelfs niet ééne kerk in haar geheel.

19 Zoodra de koning van *Spanje* door de brieven van MARGARETA van dit alles bericht gekregen had, was zijn geduld ten einde. Hij zond den hertog van *Alca*, die bij zijne uitstekende bekwaamheden als veldheer, eene uiterst gestrengte en trotsche inborst voegde, met een leger van 10000 man naar *Nederland*, om de oproerigen en kerksehenders te straffen. De prins van *Oranje*, voor zich zelve het ergste vreezende, legde zonder toeven zijne posten neder en week naar zijne Duitsche staten, terwijl de graaf van *Egmond*, te veel op 's konings goedwilligheid vertrouwende, in deze landen achterbleef.

Eerste daden van ALVA.

De aankomst van dezen geduchten veldheer was niet zeer gewenscht. Velen, die aan de vorige woelingen hadden deelgenomen, verlieten het land of zochten eene schuilplaats in de bosschen van *Vlaanderen* en *Henegouwen*, vanwaar zij hunne woede tegen de priesters en koninklijke rechtsbeambten bot vierden.

Intusschen had ALVA de graven van *Egmond* en *Hoorne* doen aanhouden en naar het kasteel van *Gent* overvoeren. MARGARETA, welke door deze daad haar gezag miskend achtte, legde hare betrekking neder en vertrok, terwijl ALVA hare plaats innam. Hij stelde aanstonds een Raad van Beroerte in, welke onderzoek moest doen naar alles, wat op de vorige onlusten en beroerten betrekking had. De prins van *Oranje* en andere aanzienlijken, die in het buitenland omzwierven, werden gedagvaard om binnen zes weken te *Brussel* voor den hertog te verschijnen, ten einde zich over de hun te last gelegde misdaden te verantwoorden. Daar echter niet een hunner aan de oproeping voldeed, werden zij ten eeuwigen dage gebannen en al hunne goederen verbeurd verklaard. FILIPS WILLEM, ORANJE's oudste zoon, die te *Leuven* studeerde, werd daarenboven door den hertog opgelicht en naar *Spanje* gezonden, waar hij volgens zijnen stand en rang onderhouden en door koning FILIPS, die bij het Doopsel zijn peter geweest was, steeds minzaam behandeld werd.

De prins van *Oranje* meende nu een voorwendsel te hebben om het zwaard tegen zijnen heer te kunnen aangorden. Hij verzamelde in aller haast een leger en zond zijn broeder, LODEWIJK van *Nassau*, met 6000 man naar *Groningen*. Deze versloeg den 23 Mei 1568, in de nabijheid van het klooster te *Heiligerlee*, de Spanjaarden, die door AREMBERG werden aangevoerd. AREMBERG zelf schoot er het leven bij in, zoowel als ADOLF van *Nassau*, die zijn broeder LODEWIJK aan het hoofd van 200 ruiters gevolgd was.

5 Zoodra ALVA het bericht van deze nederlaag ontving, maakte hij voorbereidselen om zijne tegenstrevers in persoon te gaan bevechten. Voor hij echter *Brussel* verliet, deed hij den 1 Juni negentien gevangen edellieden op het schavot ter dood brengen. Vier dagen later trof ook hetzelfde lot de graven van *Egmond* en *Hoorne*; hunne hoofden bleven eenigen tijd op staken ten toon gesteld, doch daarna weggenomen zijnde, werden hunne lijken naar ieders bijzondere heerlijkheid overgebracht, om daar begraven te worden.

De dood van deze twee groote mannen stortte geheel *Nederland* in rouw. *EGMOND* vooral werd diep betreurd. Hij was de lieveling des volks, een edelmoedig en goed-aardig man en innig gehecht aan zijn vaderland. *ALVA* zelf, die slechts blindelings de bevelen zijns meesters volbracht, kon zijne tranen niet wederhouden, toen het vonnis voltrokken werd.

Eenige dagen na deze bloedige terechtstelling toog de landvoogd naar de Noordelijke provinciën om *LODEWIK* van *Nassau* op te zoeken. Hij vond dezen met zijne troepen te *Jemmingen* aan de *Eems*, tastte hem zonder toeven aan en versloeg hem geheel en al. Zeven duizend manschappen van *LODEWIK's* hulpbenden kwamen op het veld of in het water om, en zestien stukken geschut, benevens eene menigte vaandels en de geheele voorraad van levensmiddelen vielen in de handen der overwinnaars, terwijl *ORANJE's* broeder zelf zich ternaauwernood door de vlucht redde. De hertog van *Alva* daarentegen had in alles slechts zeventig dooden te betreuren. Hij had zodoende de nederlaag van *AREMBERG* ten volle hersteld, maar moest nu ook zonder dralen die gewesten verlaten, om in het Zuiden aan den prins van *Oranje* het hoofd te bieden. Deze stak den 6 October met een leger van 28000 man bij *Stockem* over de *Maas*. *ALVA*, zijn volk willende sparen, leverde den prins geen slag, maar hield hem gestadig in het oog, zoodat deze eindelijk door geldgebrek genoodzaakt was zijn leger af te danken. Door die dubbele overwinning opgeblazen, liet de landvoogd

voor zich zelven te *Antwerpen* een standbeeld oprichten. Dit standbeeld, vervaardigd uit het geschut, dat te *Jemmingen* veroverd was, verbeeldde den hertog met een dreigend gelaat, in de linkerhand den bevelhebbersstaf voerende en de rechter naar de stad uitstrekkende. Het gansche gedenkteeken droeg den stempel zijner trotschheid, en was een doorn in het oog der Nederlanders. Daarenboven verbitterde ALVA het volk door zijne buitengewone strengheid. De Raad van Beroerte zette immer zijn gehaat werk voort. Duizenden menschen werden gevonnist en verloren hun leven op het schavot, terwijl het heffen eener buitengewone belasting, ook wel de tiende penning geheeten, de misnoegdheid ten top voerde. Ieder burger moest in eens de waarde van het honderdste gedeelte zijner bezittingen opbrengen, benevens een twintigste der onroerende, en een tiende der roerende goederen, zoo dikwijls die verkocht werden. Deze maatregel vond bij niemand goedkeuring; de koophandel, meende men, zou er door te gronde gaan. In *Brussel* zelf sloten de winkeliers hunne huizen, en de tegenstand werd zoo groot en algemeen, dat de langdvoogd ten laatste verplicht was van zijn ontwerp af te zien.

Herman de Ruyter. De Watergeuzen veroveren den Briel.

Te midden van dit heerschend ongenoegen zaten de Calvinisten niet stil, maar deden meer dan ééne stoute onderneming.

In 1570 beproefde HERMAN DE RUYTER, een moedig ossenkooper uit 's-Bosch, op last van ORANJE, een aanval op het slot *Loevestein*. Vergezeld van ongeveer twintig personen, wist hij heimelijk tot bij het kasteel te komen. Hij vertoonde zich met zes of zeven der kloeksten voor de poort, en vroeg den slotvoogd, of hij ook tot de

partij des prinsen behoorde. Op het antwoord, dat men op het kasteel geen anderen prins kende dan den koning, nam DE RUYTER zijn pistool en brandde op den slotvoogd los. Deze viel aanstonds zwaar gekwetst op den grond, werd nu zonder moeite overmand en het kasteel overrompeld. Toen de gouverneur van *'s-Bosch* dit voorval vernam, zond hij onmiddellijk vijftig soldaten derwaarts, en later op ALVA's bevel nog zestig andere. Dezen heroverden het slot in ééne week, na een moorddadig gevecht, waarin DE RUYTER en al de zijnen sneuvelde. Het hoofd van den verslagen aanvoerder werd van het lijk gehouwen, en evenals dat van een straatschender aan de galg ten toon gehangen.

De prins van *Oranje*, die tot hertoe al zijne pogingen had zien mislukken, beproefde nu een ander middel.

Onderscheidene Nederlandsche bannelingen, welke het zwaard van ALVA ontvlucht waren, hadden een veiliger verblijf op zee gevonden. Zij noemden zich Watergeuzen, en waren grootendeels menschen van een woest karakter. Calvinisten, fortuinzoekers, berooide edelen, lieden, die hunne schuldeischers ontloopen waren, in een woord het slechtste volk uit *Nederland*. In haat, trouweloosheid en dorst naar bloed en buit, deden zij voor niemand onder. Van tijd tot tijd kwamen zij aan land, en voerden dan dikwijls mannen, vrouwen, kinderen en grijsaards met zich naar hunne vaartuigen, om van derzelver bloedverwanten een zwaar losgeld te kunnen vorderen. De meeste ongelukkigen, die op zee in hunne handen vielen, werden zonder genade in het water geworpen; anderen bonden zij aan den mast hunner schepen, om ze tot mikpunt hunner kogels te doen dienen. Het meest van allen waren zij echter op de Spanjaarden gebeten; doch onder dezen naam verstonden zij ook alle Nederlanders, die de zijde des konings hielden en den Katholieken godsdienst getrouw wilden blijven. Het was met dit soort van lieden, dat de prins van *Oranje* zich verbond, ten einde in *Nederland* meester te worden. In 1569 randden deze vrijbuiters eene rijke Nederlandsche

vloot aan, die met koopwaren geladen, uit de *Oostzee* huiswaarts keerde. Zestig vaartuigen vielen daarbij den Geuzen in handen. Weinige dagen later wedervoor hetzelfde lot aan eene andere vloot van veertig schepen. De zeeschuimers brachten het geroofde in *Engeland* ter markt, en de prins van *Oranje*, die als hun hoofd doorging, ontving van alles zijn aandeel, waardoor hij in staat gesteld werd, om den oorlog tegen zijnen vorst voor te zetten.

In den loop van 1571 voegde zich bij deze benden een berucht edelman uit *Luik*, met name WILLEM VAN DER MARCK, graaf van *Lumey*. Deze woestaard onderscheidde zich weldra door zijn onstuimig karakter boven al zijne bondgenooten. Hij liet baard, haren en nagels groeien totdat hij den dood der graven van *Egmond* en *Hoorne* op ALVA zou gewroken hebben. Op zijn vlag stonden tien penningen afgebeeld, als zinnebeeld der nieuwe belasting, waarvan hij het land verlossen wilde.

Tot groot genoegen der Watergeuzen, ontving LUMEX weldra het bevel over een gedeelte hunner vloot, waarna zij met nieuwen ijver aan 'trooven gingen. Koningin ELIZABETH intusschen verbood hun in Maart 1572, uit vrees voor den Spaanschen vorst, met wien zij vrede wenschte te houden, het binnenloopen in de Engelsche havens. Op raad hunner aanvoorders besloten zij nu naar het eiland *Tessel* te varen, met het plan om de eene of andere *Noord-Hollandsche* stad te bemachtigen. Op hunnen weg daarheen kaaptten zij den 28 Maart nog twee Spaansche schepen; doch weldra liep de wind hun tegen en zij namen hunnen koers meer zuidwaarts, zoodat zij vier dagen later den mond der *Maus* binnenzeilden. Omstreeks twee uren na den middag wierpen zij het anker voor den *Briel*. LUMEX en de zijnen eischten de stad in naam van den prins van *Oranje* op, doch daar de regeering na verloop van den vastgestelden tijd om zich te beraden, nog geen antwoord gaf, staken de Watergeuzen de Noorderpoort in brand, en liepen haar vervolgens open met den mast van een schip, waar-

na zij de stad binnentrokken. Aan de burgers geschiedde echter geen kwaad, want dezen zocht men te winnen; maar des te meer koelden die woestaards hunnen haat op de priesters en monniken, die den volgenden dag voor een groot gedeelte vermoord werden. Onmiddellijk na de inneming van den *Briel* werd de plaats behoorlijk versterkt, en de hoofden der Watergeuzen verspreidden zich door het gansche land om overal oproer te verwekken. Vele steden in *Holland* en *Zeeland* werden door hunne onvermoeide pogingen voor den prins gewonnen. *Vlissingen*, *Veere*, *Zierikzee*, *Enkhuizen*, *Oudewater*, *Dordrecht* en andere schaarde zich onder de vanen van ORANJE, die daardoor eene sterke partij in de Noordelijke provincien verkreeg.

De H. Martelaars van Gorkum.

De nieuwe gebieders deinsden voor niet ééne misdaad terug.

Op den 26 Juni verscheen MARINUS BRANDT, een aanvoerder der Watergeuzen, met dertien schepen en nagenoeg honderd vijftig manschappen voor de stad *Gorkum*. Wyl de Calvinisten overal uitgestrooid hadden, dat zij niet als vijanden, maar als bevrijders van het Spaansche juk optraden, en dat niemand wegens de uitoefening van zijnen godsdienst zou lastig gevallen worden, kwamen zij nog dienzelfden dag in het bezit der stad. Daags daarna had ook de overgave plaats van het kasteel, nadat de hoofdman der Watergeuzen onder eede verklaard had, dat al de daar aanwezig zijnde personen, zoowel geestelijke, als wereldlijke, zonder onderscheid, vrij en ongehinderd konden aftrekken. Maar BRANDT, eenmaal meester van het kasteel geworden, stoorde zich geenszins aan deze overeenkomst. Hij liet DIRK BOMMER en ARNOUD DE KONINCK, twee Katholieke burgers, die zich in de sterkte bevonden, op de openbare plaats aan eene galg

ophangen. GASPAR TURCK, de bevelhebber, werd in boeien geklonken, en de overigen moesten in de gevangenis hun verder lot afwachten. Niet lang daarna werden echter de wereldlijken tegen een groot losgeld ontslagen; maar de priesters en de kloosterlingen moesten in het kasteel achterblijven.

Men bracht de gevangenen eerst naar een vuil en afzigtelijk hol, en liet hen bijna van honger omkomen, terwijl zij gedurig aan den ruwen moedwil der soldaten waren blootgesteld. Eenige slechte burgers uit *Gorkum* hadden het krijgsvolk wijsgemaakt, dat onderscheidene Katholieken der stad eene groote som gelds in het kasteel verborgen hadden. Begeerig om dien schat machtig te worden, trokken de beulen des nachts naar den kerker en eischten met groote onstuimigheid, dat de gevangenen dit geld zouden aanwijzen; maar er werd niemand gevonden, die hun verlangen kon inwilligen. In hunne verwachting teleurgesteld, begonnen zij nu de dienaren Gods te mishandelen. Een hunner greep NICOLAAS VAN POPPEL, den jongsten pastoor der stad, aan, zette hem een geladen pistool op den mond, en eischte, dat hij terstond zijn geloof zou afzweren. Maar de heilige priester bleef onverschrokken. Op de vraag zijner vijanden, of hij bereid was, al hetgeen hij geleerd en gepredikt had, met zijn bloed te bezegelen, antwoordde hij: „Ja, ik zal gaarne voor het Katholieke geloof sterven, en bijzonder voor het geloofspunt, hetwelk ons zegt, dat het H. Lichaam en Bloed van onzen Heer JEZUS CHRISTUS, wezenlijk onder de gedaanten van brood en wijn in het hoogwaardige Sacrament tegenwoordig is.” Wjl dit laatste punt door de Calvinisten geloochend werd, meende NICOLAAS, dat hij nu zeker zou moeten sterven; maar de Heer behoeftte hem, en de soldaat durfde zijn pistool niet afschieten. De barbaren lieten evenwel den pastoor hiermede niet vrij. Zij ontnamen een der Franciskanen zijne koord, sloegen die den ijverigen herder om den hals, en trokken hem gedurig op en neer over eene deur, totdat hij geheel

bewusteloos was. Daarop kwam de beurt aan den overste der Minderbroeders, NICOLAAS PIECK, die nog wreeder mishandeld werd.

De beulen sleurden en trokken den Gardiaan evenals NICOLAAS VAN POPPEL, staken ten laatste een dik hout in de deur, en bonden er het touw aan vast, zoodat de Martelaar weldra met een geweldigen plof ter aarde viel. Hiermede was hunne woede geenszins gestild. Om te onderzoeken of hij dood was, plaatsten de booswichten hem met zijn rug tegen den muur, brandden hem met flambouwen het voorhoofd, den schedel, den mond, de ooren, de oogen, ja geheel zijn aangezicht. Vervolgens braken zij hem den mond open, staken ereene brandende kaars in, en verzengden zijne tong en zijn gehemelte, waarna zij hem als dood achterlieten.

De heilige kloosterling had echter den geest niet gegeven. De goede God behield hem zonder twijfel in het leven om zijne broeders tot het laatste oogenblik van den strijd aan te moedigen.

Eenigen tijd later kwam een beschonken Fries in de gevangenis en gaf den Martelaars zulke geweldige vuistslagen op de wangen, dat bij velen het bloed uit den mond sprong, zonder dat de wreedaard bewogen werd.

Bij al deze mishandelingen bleven nochtans de Martelaars altijd even tevreden en geduldig. Een der kloosterlingen, WILLEHADDUS geheeten, een grijsaard van omtrent 90 jaren, sprak bij iederen slag niets dan: God zij dank; en toen een ruwe soldaat, hem na eene gevoelige versmading vraagde, wat hij hierop te zeggen had, antwoordde de Martelaar rustig: „Ik zal den Heere God voor u bidden.” Nauwelijks echter had de woestaard die woorden gehoord, of hij riep: „Zult gij voor mij bidden?” en aanstonds ging hij als een woedende tijger op den ouden man los, en bracht hem zulke onbarmhartige slagen toe, dat deze bijna in onmacht viel.

Intusschen was het aan eenige Gorkumsche Katholieken gelukt, den oudsten hunner pastoors, LEONARDUS VAN VECHTEL, voor veel geld uit de gevangenis te bevrijden.

Hij moest evenwel in de stad blijven en zich onthouden van de H. Mis te lezen. Op het feest van MARIA's bezoeking, den 2 Juli, beklom hij niettemin den predikstoel en hield onder een grooten toeloop van volk een sermooon over de verhevenheid der H. Maagd, terwijl hij zijne hoorders gestadig tot volharding in het Katholieke geloof aanspoorde. De Calvinisten, hierover gestoord, zochten hem nu weder in hunne macht te krijgen. Dienzelfden dag ontving LEONARDUS de tijding, dat zijne moeder te 's-Bosch gevaarlijk ziek lag. Zijne vrienden wisten van BRANDT een paspoort te verkrijgen, waarmede de pastoor veilig vertrekken kon. Nauwelijks was hij echter weg, of eenige nieuwsgezinden zetten hem achterna, overvielen hem aan de overzijde der *Maas* bij *Woudrichem*, verscheurden het paspoort van BRANDT, en voerden hem onder schimp en mishandeling naar *Gorkum* terug. Zonder toeven werd hij vervolgens weder naar het kasteel geleid, om vandaar met de overige Martelaars naar den *Briel*, het roofhol van LUMEY, te worden overgebracht. In den vroegen morgen van den 7 Juli kwamen zij in laatstgenoemde stad aan. Toen de bevelhebber vernam, welke mannen men aanbracht, stond hij haastig op en ontving de gevangenen onder schimp en hoon. De priesters werden door de soldaten twee aan twee gebonden, en bij wijze van processie rondom de galg geleid, terwijl men hen hierbij dwong, om eenige kerkgezangen aan te heffen. Vervolgens beval LUMEY, dat men hen in eene gevangenis zou werpen, waar zij nog twee andere priesters aantroffen, welke de Calvinisten in de omstreken van *Dordrecht* opgelicht hadden. Een half uur later werd hun getal nog met twee vermeerderd. Maar daags daarna ontving LUMEY van den prins van *Oranje* eenen brief, waarin deze het bevel gaf om de gevangen priesters op vrije voeten te stellen. De woeste LUMEY begon hierop te razen, en zeide, dat hij het gezag des prinsen niet erkende, dat hij alleen meester in *Holland* was, en dat hij gezworen had geen enkelen monnik te sparen. Hij weigerde nu ook het losgeld,

dat hem voor den overste der Minderbroeders werd aangeboden, en gaf in den nacht tusschen den 8 en 9 Juli na eene onstuimige drinkpartij het bevel om de gevangenen ter dood te leiden. Dit onrechtvaardige vonnis werd oogenblikkelijk volvoerd, en in den vroegen morgen van den 9 Juli telde de kerk van *Nederland* negentien heilige bloedgetuigen meer.

Zijne Heiligheid paus PIUS IX heeft hen den 29 Juni 1867 op eene plechtige wijze aan de openbare vereering der gansche Katholieke Kerk voorgesteld.

Nog eenige andere Martelaars.

Na den dood der Martelaars van *Gorkum* drong de woeste LUMEY tot in het binnenste van *Holland* door. In de eerste dagen van October 1572 kwam hij met zijn krijgsvolk naar *Schoonhoven*, waar men weldra de bloedige tooneelen van den *Briel* zag vernieuwen. De kloosterlingen van zeker gesticht buiten de stad waren tot meerdere veiligheid binnen hare muren gevlucht. Hier zagen zij zich echter spoedig aan den moedwil van LUMEY's rooverbenden blootgesteld. Twee hunner werden aan een notebom tegenover het raadhuis opgehangen, een ander werd doorstoken, en een vierde aan den staart van een paard naar *Gouda* gesleept, waar hij na vele martelingen den geest gaf. Toen LUMEY vervolgens naar diezelfde stad gekomen was, legerde hij het grootste deel zijner troepen bij de Broeders van het gemeenzame leven, en verontrustte de kloosterlingen op eene verschrikkelijke wijze. In dezen bedroefden toestand ging de overste JOANNES VAN RIXTEL met nog een anderen pater tot LUMEY, om hem te verzoeken aan de baldadigheden zijner krijgsknechten een einde te maken. De graaf, die hen van verre zag aankomen, riep spottend: „Ziet, de schapen komen bij den wolf geloopen!” Vervolgens gaf hij zijnen soldaten een teeken; en de beide kloosterlingen werden

met de blanke sabels nagezet. De woestaards joegen hen over de binnenplaats en door den tuin des kasteels, sleepten hen door doornen en distels voort, en wyl zij na al deze mishandelingen nog eenige teekens van leven gaven, sneden de onmenschen hun het hart uit het lichaam, waardoor de roemrijke Martelaars hunnen strijd voleindigden.

Zoovele gruweldaden brachten intusschen LUMEY's naam al meer en meer in verachting. Wat hem echter boven alles gehaat maakte, was de afgrijselijke moord, aan CORNELIUS MUSIUS, bestuurder van het klooster der H. AGATHA te *Delft*, gepleegd. Deze eerbiedwaardige man werd op last van den dwingeland met de uitgezochtste foltering en gemarteld. Nadat de beulen den 72jarigen grijsaard met koorden op eene ladder hadden vastgebonden, rukten zij diens leden met geweld uit elkander, hingen hem aan de teenen op, schroeyden en brandden zijn lichaam met fakkels, sneden zijne teenen één voor één af, en hingen hem eindelijk in het midden van den nacht aan eene galg, ofschoon niemand de geringste misdaad aan den deugdzamen geestelijke kon ten laste leggen.

Wijl de prins van *Oranje* vreesde, dat zulke ongehoorde gruwelen zijne partij veel kwaad zouden doen, liet hij LUMEY gevangennemen, en verbande hem uit *Holland*. De booswicht nam nu de wijk naar het land van *Luik*, waar hij vijf jaren later rampzalig aan zijn einde kwam. Hij werd door zijn eigen hond gebeten en deerlijk gewond; deze wonde had brandende koortsen en zulk een zware ziekte ten gevolge, dat hij als razend werd, en in wanhoop uitriep: „kan er wel iemand gevonden worden, die zoozeer gepijnd wordt, als ik?” Te midden van deze en dergelijke uitroepen, gaf hij den geest, zonder een enkel teeken van boetvaardigheid te geven.

Wie erkent hier niet de wrekende hand van God, die zelfs reeds in dit leven de vervolgers zijner dienaren op zulk eene zichtbare wijze straft.

De graaf van *Lumey* was intusschen niet de eenige vervolger. Den 16 April, 1572 werd PETRUS JANSSENS, naar zijne geboorteplaats ook PETRUS VAN CALMPHTHOUT geheeten, en pastoor van *Haaren* bij *Oosterwijk*, gedurende den nacht in zijne pastorij door eene bende geuzen overvallen. Terwijl de overige huisgenooten gebonden lagen, onderging de pastoor de wreedste mishandelingen. Op zijne standvastige weigering om tot de partij der nieuwsgezinden toe te treden, werd hij door het bandelooze krijgsvolk deerlijk verminkt, en eindelijk onthoofd. Te *Alkmaar* in *Noord-Holland*, dat in het begin van Juni tot de partij van ORANJE overing, werden zes Minderbroeders uit het klooster gesleept, en te *Enkhuizen* op bevel van SONOX, 's prinses stadhouder, opgehangen.

In de maand October van hetzelfde jaar, moesten zeven kloosterlingen derzelfde orde te *Zutphen* een gelijk lot ondergaan. Dit geschiedde op last van graaf WILLEM van den *Berg*, welke deze stad, benevens eene menigte andere plaatsen, als: *Harderwijk*, *Elburg*, *Hattem*, *Zwolle*, *Kampen*, 's *Heerenberg*, enz., voor den prins van *Oranje* gewonnen had.

Zoodra deze laatste het bericht ontving, dat de opstand meer veld begon te winnen, achtte hij het oogenblik gunstig om den krijg te hernieuwen.

Den 23 Juli 1572 stond hij met een leger van 23000 man voor de muren van *Roermond*. De stad werd ingenomen, en door de ruwe soldaten geheel uitgeplunderd. Twaalf Karthuizers, twee Franciskanen en twaalf andere geestelijken stierven als Martelaars. De beulen rukten hun op eene barbaarsche wijze het vel van den schedel, sneden onder een honend gelach kruisen op hunne borst en doodden hen vervolgens met een kogel. Eenigen tijd daarna vaardigde ORANJE een plakkaat uit tegen deze bandeloosheid; doch het kwaad was geschied, en de misdadigers werden wegens het gebeurde niet gestraft.

Niet minder wreed toonden zich de Calvinisten in 1573 bij de verovering van *Geertruidenberg*. Nauwelijks hadden zij deze plaats in hunne macht, of hun eerste werk was

de stad te doorloopen, en alle schuilhoeken nauwkeurig te doorsnuffelen, ten einde priesters, monniken en koninklijke soldaten te ontdekken, en dezen aan hunne wraaklust op te offeren. De eerste priester, dien zij vonden, was *WILHELMUS VAN GALEN*, welken zij onverwijd doodsloegen. Het lichaam van den waardigen geestelijke bleef twee dagen op straat liggen, en werd ten laatste met de lijken van 150 koninklijke krijgsknechten buiten de vesting in het water geworpen. De priesters, welke in de stad achtergebleven waren, werden gegrepen en in den kerker opgesloten, uitgezonderd twee kanunniken, die door de vlucht aan de handen der vervolgers ontkwamen. Een dezer, met name *ARNOLDUS SWAANS*, was van de stadsmuren in de gracht gesprongen, en moest daar veertien uren tot aan het hoofd in het water doorbrengen; de andere, *KASPAR JAKOBS*, door zijne vrienden heimelijk langs den wal afgelaten, school den ganschen dag in eene moerassige weide, en kon eerst tegen het vallen van den avond een beter verblijf opzoeken.

Onder de gevangen priesters van *Geertruidenberg* bevond zich ook een Minderbroeder, *WILHELMUS van Gouda* geheeten, die bij de Calvinisten bijzonder gehaat was. De soldaten, door zijne standvastigheid in het geloof verbitterd, wierpen hem onder de snoodste mishandelingen in een afzonderlijk vertrek, waar zij hem ijzeren boeien aan de voeten legden. Hij werd den 4 September te gelijk met een soldaat der koninklijke troepen opgehangen. Met zulke ergerlijke en schrikverwekkende tooneelen ging de overgang der meeste steden aan de Calvinisten gepaard.

Onderscheidene steden wegens haren afval gestraft.

Het bedrogen volk moest weldra voor zijn opstand boeten. *ALVA* zond zijn zoon, don *FREDERIK*, naar de Noordelijke provinciën, ten einde dezelve tot onder-

werping te brengen. Den 16 November 1572 bemachtigden de Spaansche troepen de stad *Zulfen* en richtten daar zulk een ijselijk bloedbad aan, dat de bewoners der omstreken er geheel door verschrikt werden, en al de Geldersche en Overijselsche steden zich haastten, om onder de gehoorzaamheid des konings terug te keeren. Graaf WILLEM van den *Berg*, die zich zoo onversaagd betoonde, als hij slechts met weerlooze burgers te doen had, nam ijlings de vlucht. Hierdoor aangemoedigd, zette don FREDERIK zijnen tocht voort, en maakte zich ook meester van *Naarden*, dat men als een schuilhoek van de wederdoopers beschouwde, en dat nu door de krijgsknechten van ALVA bijna geheel uitgemoord werd. Na deze beide overwinningen lag *Haarlem* aan de beurt. De regeering dezer stad, welke zich zelve en de burgerij voor eenen gewissen ondergang wilde behoeden, zond jonker CHRISTOFFEL VAN SCHAGEN, DIRK DE VRIES, oud-burgemeester en ADRIAAN VAN ASSENDELFT naar *Amsterdam* tot don FREDERIK, om met hem te onderhandelen. Nauwelijks was dit echter in de stad ruchtbaar geworden, of WYBOLT RIPPERDA, die bij den beeldstorm van *Groningen* een der voornaamste opruiers geweest was, riep al degenen, welke evenals hij geene genade verwachten konden, onder zijne banieren, en wist zich weldra tot bevelhebber van *Haarlem* op te werpen. Hij verzocht hulp aan den prins van *Oranje*, en om te toonen, dat hij in geen verdrag met don FREDERIK zou bewilligen, plunderde hij met zijne aanhangers de prachtige SINT-BAVO-kerk, en verklaarde den Katholieken eeredienst afgeschaft.

Daags na deze beeldstormerij kwamen twee der afgevaardigden uit *Amsterdam* terug; de derde, DIRK DE VRIES, bleef uit bezorgdheid voor zijn leven buiten de stad. De uitkomst bewees ten duidelijkste, dat zijne vrees niet ongegrond was. RIPPERDA liet op eigen gezag CHRISTOFEL VAN SCHAGEN en ADRIAAN VAN ASSENDELFT in hechtenis nemen, en zond hen geboeid naar *Delft*, waar de eerste, na vele gruwzame martelingen geleden

te hebben, in de gevangenis overleed, en de laatste door den prins van *Oranje* terechtgesteld werd.

Intusschen was don FREDERIK aan het hoofd van 30000 man de stad genaderd, en het beleg nam een aanvang. Driehonderd gewapende vrouwen, die zich onder aanvoering van zekere weduwe KENAU SIMONS HASSELAAR bij de bezetting gevoegd hadden, deden meer dan eens de Spanjaarden terugdeinzen. Ook ORANJE liet niets onbeproefd om de benauwde stad te ontzetten, doch zijne troepen werden telkens teruggeslagen. Na de eerste nederlaag der Calvinistische troepen in de nabijheid van *Haarlem* vorderde ALVA's zoon de stad op, doch wyl men hem ten antwoord gaf, dat de bevolking zich tot den laatsten man verdedigen zou, liet hij de kanonnen planten, en beschoot de stad drie dagen lang. De bezetting van *Haarlem* deed haar best om de gemaakte openingen aanstonds weder dicht te maken, en gebruikte hiertoe bij voorkeur de beelden en sieraden der kerk, hetgeen de belegeraars zeer verbitterde. Een Spaansch soldaat, verontwaardigd, dat een beeld van de H. Maagd in eene bres geworpen was, klom er ondanks de kogels der vijanden heen, omarmde het beeld, dat zeer groot was, en liet er zich mede van den muur vallen. Den 4^{en} dag gaf don FREDERIK aan zijne troepen het bevel om storm te loopen, doch nauwelijks kwamen zij onder de muren der stad, of er viel een regen van steenen, brandende pek en kokende olie op de hoofden der aanvallers neder, zoodat zij met een aanmerkelijk verlies teruggedreven werden. De Spaansche bevelhebber zag nu van deze gevaarlijke onderneming af, en besloot de stad door mijnwerken aan te tasten. Daar elke toevoer van levensmiddelen zorgvuldig afgesneden werd, deed zich de honger spoedig op eene verschrikkelijke wijze gevoelen. Uitgeteerd en vermagerd liepen velen als schimmen langs de straat, en vielen somtijds dood op de wallen neder. Ongelukkig maakten eenige muitelingen van deze rampen gebruik, om de hartstochten nog meer op te winden.

werping te brengen. Den 16 November 1572 bemachtigden de Spaansche troepen de stad *Zulfen* en richtten daar zulk een ijselijk bloedbad aan, dat de bewoners der omstreken er geheel door verschrikt werden, en al de Geldersche en Overijselsche steden zich haastten, om onder de gehoorzaamheid des konings terug te keeren. Graaf WILLEM van den *Berg*, die zich zoo onversaagd betoonde, als hij slechts met weerlooze burgers te doen had, nam ijlings de vlucht. Hierdoor aangemoedigd, zette don FREDERIK zijnen tocht voort, en maakte zich ook meester van *Naarden*, dat men als een schuilhoek van de wederdoopers beschouwde, en dat nu door de krijgsknechten van ALVA bijna geheel uitgemoord werd. Na deze beide overwinningen lag *Haarlem* aan de beurt. De regeering dezer stad, welke zich zelve en de burgerij voor eenen gewissen ondergang wilde behoeden, zond jonker CHRISTOFFEL VAN SCHAGEN, DIRK DE VRIES, oud-burgemeester en ADRIAAN VAN ASSENDELFT naar *Amsterdam* tot don FREDERIK, om met hem te onderhandelen. Nauwelijks was dit echter in de stad ruchtbaar geworden, of WYBOLT RIPPERDA, die bij den beeldstorm van *Groningen* een der voornaamste opruiers geweest was, riep al degenen, welke evenals hij geene genade verwachten konden, onder zijne banieren, en wist zich weldra tot bevelhebber van *Haarlem* op te werpen. Hij verzocht hulp aan den prins van *Oranje*, en om te toonen, dat hij in geen verdrag met don FREDERIK zou bewilligen, plunderde hij met zijne aanhangers de prachtige SINT-BAVO-kerk, en verklaarde den Katholieken eeredienst afgeschafft.

Daags na deze beeldstormerij kwamen twee der afgevaardigden uit *Amsterdam* terug; de derde, DIRK DE VRIES, bleef uit bezorgdheid voor zijn leven buiten de stad. De uitkomst bewees ten duidelijkste, dat zijne vrees niet ongegrond was. RIPPERDA liet op eigen gezag CHRISTOFEL VAN SCHAGEN en ADRIAAN VAN ASSENDELFT in hechtenis nemen, en zond hen geboeid naar *Delft*, waar de eerste, na vele gruwzame martelingen geleden

te hebben, in de gevangenis overleed, en de laatste door den prins van *Oranje* terechtgesteld werd.

Intusschen was don FREDERIK aan het hoofd van 30000 man de stad genaderd, en het beleg nam een aanvang. Driehonderd gewapende vrouwen, die zich onder aanvoering van zekere weduwe KENAU SIMONS HASSELAAR bij de bezetting gevoegd hadden, deden meer dan eens de Spanjaarden terugdeinzen. Ook ORANJE liet niets onbeproefd om de benauwde stad te ontzetten, doch zijne troepen werden telkens teruggeslagen. Na de eerste nederlaag der Calvinistische troepen in de nabijheid van *Haarlem* vorderde ALVA's zoon de stad op, doch wyl men hem ten antwoord gaf, dat de bevolking zich tot den laatsten man verdedigen zou, liet hij de kanonnen planten, en beschoot de stad drie dagen lang. De bezetting van *Haarlem* deed haar best om de gemaakte openingen aanstonds weder dicht te maken, en gebruikte hiertoe bij voorkeur de beelden en sieraden der kerk, hetgeen de belegeraars zeer verbitterde. Een Spaansch soldaat, verontwaardigd, dat een beeld van de H. Maagd in eene bres geworpen was, klom er ondanks de kogels der vijanden heen, omarmde het beeld, dat zeer groot was, en liet er zich mede van den muur vallen. Den 4^{en} dag gaf don FREDERIK aan zijne troepen het bevel om storm te loopen, doch nauwelijks kwamen zij onder de muren der stad, of er viel een regen van steenen, brandende pek en kokende olie op de hoofden der aanvallers neder, zoodat zij met een aanmerkelijk verlies teruggedreven werden. De Spaansche bevelhebber zag nu van deze gevaarlijke onderneming af, en besloot de stad door mijnwerken aan te tasten. Daar elke toevoer van levensmiddelen zorgvuldig afgesneden werd, deed zich de honger spoedig op eene verschrikkelijke wijze gevoelen. Uitgeteerd en vermagerd liepen velen als schimmen langs de straat, en vielen somtijds dood op de wallen neder. Ongelukkig maakten eenige muitelingen van deze rampen gebruik, om de hartstochten nog meer op te winden.

Zij wezen de beste Katholieke burgers aan als de oorzaak van deze ongelukken. Eenige razende soldaten en het opgewonden grauw ijlden daarop naar de gevangenis, en koelden hunne woede aan eenige weerlooze vrouwen en grijsaards. De 84jarige LAMBERTUS ROESENVELD, welcer burgemeester der stad, benevens QUIRINUS TALESIUS, op wier gedrag niemand iets te zeggen had, werden in het gezicht der Spanjaarden opgehangen; een priester, een gevangen jongeling en vijf koninklijke soldaten ondergingen hetzelfde lot; terwijl de dochter van TALESIUS met nog eene andere vrouw in het water gesmoord werden. Daarbij meldde de hertog van *Alva* aan zijnen vorst, dat de bezetting van *Haarlem* op zekeren dag voor aller oog een kruisbeeld, twaalf geestelijken en eenige burgers, aan de galg ophing. Dit gezicht verontwaardigde de belegeraars bovenmate en deed hunne verbittering tegen de Calvinistische troepen nog meer toenemen.

Eindelijk na een beleg van 7 maanden gaf de stad zich den 12 Juli 1573 op genade en ongenade over. De burgerij werd weinig of geen leed gedaan; slechts eenigen der meest schuldigen werden gestraft. De bezetting werd, met uitzondering van 600 Duitsche soldaten, geheel over de kling gejaagd, en 300 personen, twee aan twee gebonden, in het *Haarlemmermeer* geworpen; ook de woeste RIPPERDA moest zijne euvelheden met het hoofd boeten. Zoo wrang zijn de vruchten van afval en ongehoorzaamheid!

Van *Haarlem* trok don FREDERIK met 16000 man naar *Alkmaar*, hetwelk door JAKOB KABELJAUW, DIRK DUIVEL en anderen, meestal Watergeuzen of beeldstormers, verdedigd werd. Doch hier stiet de Spaansche bevelhebber geweldig het hoofd. De inwoners hadden aan SONOY doen verzoeken, de zeesluizen open te zetten, als het eenige middel om de stad te behouden. ORANJE's vertrouweling gaf daaraan gehoor en de Spanjaarden, die reeds eenmaal een zwaar verlies hadden ondergaan, braken den 8 October het beleg op en moesten naar *Haarlem* terugtrekken. Deze vernedering werd drie dagen later

nog door eene nieuwe ramp gevolgd. ALVA had namelijk te *Amsterdam* eene vloot van 30 schepen doen uitrusten, ten einde daarmede de Hollanders ook ter zee aan te tasten. De vloot geraakte onder bevel van Bossu met de mannen van CORNELIS DIRKSZON van *Monnikendam* slaags, en werd heerlijk gehavend. Het admiraalschip, dat op eene zandbank was vastgeraakt, moest zich overgeven, en de graaf van Bossu werd naar *Hoorn* vervoerd, waar hij drie jaren lang in een voormalig klooster opgesloten bleef. Deze onverwachte voordeelen deden den moed der bevolking bovenmate zwellen, en de wreedheden der Spanjaarden, bij onderscheidene gelegenheden gepleegd, waren de voornaamste oorzaak, dat zoowel Katholieken als Calvinisten zich vaster aaneensloten, om hun het hoofd te bieden.

Don Louis de Requesens.

De koning van *Spanje*, door wijze en verstandige mannen van den ellendigen staat des lands onderricht, zag eindelijk in, dat de hertog van *Alva* niet geschikt was, om de Nederlanders tot hunnen plicht terug te brengen. De hertog zelf scheen hiervan ten volle overtuigd, en verzocht bij herhaling om van de landvoogdij ontslagen te worden. De vorst stemde daar eindelijk in toe, en benoemde tot zijn opvolger don LOUIS DE REQUESENS, die den 17 November te *Brussel* aankwam. Eene maand later verliet ALVA dit land, te gelijk met zijn zoon FREDERIK, die met zijn vader naar *Spanje* wederkeerde. De nieuwe landvoogd was van een geheel ander karakter dan zijn voorganger. Hij zocht het volk bij voorkeur door zachtheid te winnen, en toonde zich bij iedere gelegenheid inschikkelijk en vredelievend. Het trotsche standbeeld, dat ALVA voor zich zelven te *Antwerpen* had opgericht, werd weggenomen, de tiende penning met toestemming des konings afgeschaft, en de Raad van

Beroerte geheel buiten werking gesteld. Deze en meer dergelijke maatregelen misten evenwel voor een groot gedeelte hunne uitwerking. De verandering in het bestuur bracht geene verandering in de gezindheid des volks te weeg, en de afkeer tegen de Spanjaarden bleef even groot, vooral in *Holland* en *Zeeland*, waar men niet geneegen scheen de wapens zoo spoedig neer te leggen.

REQUESENS besloot dan ook den oorlog met ijver voort te zetten. Zijne eerste onderneming werd echter met geen gelukkigen uitslag bekroond. De stad *Middelburg*, sinds zes maanden door de troepen van ORANJE ingesloten, eischte eene spoedige hulp. De landvoogd zond er die onmiddellijk heen, doch de vloot, welke de manschappen moest overbrengen, werd door de Zeeuwen onder bevel van Boisot bij de thans verdronken stad *Roemerswaal* geslagen, en *Middelburg* viel in de handen van den prins, die er tot teeken zijner heerschappij de uitoefening van den Katholieken godsdienst deed ophouden. Eene tweede onderneming van REQUESENS liep beter af. Graaf LODEWIJK van *Nassau* en diens broeder HENDRIK hadden in *Duitschland* een nieuw leger geworven. Na vele wisselvalligheden sloegen zij zich den 13 April 1574 met 6000 man voetvolk en 3000 ruiters bij het dorpje *Mook* aan de *Maas* neder. Hier ontmoetten zij SANCHIO D'AVILA, opperbevelhebber der Spaansche legerbenden, die hun het voorttrekken beletten. Terugkeeren was voor LODEWIJK bijna onmogelijk, en den strijd aannemen niet zonder gevaar. Hij wilde evenwel beproeven, om de legermacht van D'AVILA te vernietigen en zich vervolgens bij zijn broeder WILLEM in den *Bommelerwaard* aan te sluiten. Tot zijn ongeluk begonnen de Deutsche huurlingen op hetzelfde oogenblik om hunne soldij te schreeuwen. Hij streed evenwel moedig voort, en dreef meer dan eens de vijandelijke troepen terug, zonder hun echter groote schade toe te brengen. Verbitterd over dien tegenstand, drong D'AVILA's ruitery vooruit, wierp het paardenvolk van LODEWIJK omver en richtte zulk eene slachting onder diens voetvolk aan, dat er meer dan

3000 Nassauwers den dood vonden. Te midden van het grootste gewoel verdwenen ook de beide aanvoerders, LODEWIJK en HENDRIK, zonder dat men hunne lijken heeft kunnen wedervinden.

De dood zijner beide broeders trof ORANJE zeer; hij was er zichtbaar door geschokt, doch wel verre van den aangevangen strijd op te geven, toonde hij zich veeleer bereid de worsteling met nog grooteren ijver voort te zetten.

Beleg van Leiden.

Na de nederlaag van LODEWIJK van *Nassau* in de omstreken van *Mook* werd de stad *Leiden*, die reeds van November tot Maart eene belegering had uitgestaan, andermaal door de Spanjaarden ingesloten. Het bevel over dit beleg was toevertrouwd aan VALDES, die binnen korten tijd twee en zestig schansen rondom de stad liet opwerpen. Zulks bracht de inwoners van *Leiden* in groote verlegenheid. De plaats was op dit oogenblik nagenoeg zonder bezetting, zoodat de bevolking, die bij de 14000 zielen telde, zelve voor hare veiligheid te zorgen had. Aan het hoofd der schutterij stond Jonkheer JAN VAN DER DOES, terwijl PIETER ADRIAANSZOOM VAN DER WERF den post van burgemeester bekleedde. Wyl de stad zeer schaars van levensmiddelen voorzien was, bepaalde het bestuur, dat ieder burger in de twee eerste maanden slechts een half pond brood zou ontvangen, en dat niemand de melk tot een ander einde, dan tot het maken van boter mocht aanwenden. Er werd daarenboven eene papieren munt van 14 en 28 stuivers waarde in omloop gebracht, benevens eene koperen noodmunt van twee en een halven cent, welke later door de regeering zou ingewisseld worden.

Ten spijt harer vijanden verduurde de burgerij de hieruit ontstane ongemakken met een bewonderenswaardig geduld. De onverzettelijke hardvochtigheid, met welke

de andere steden gestraft waren , bracht hiertoe veel bij. De Leidenaars weigerden elke onderhandeling met den Spanjaard, en schenen vast besloten, den laatsten druppel bloeds voor de verdediging hunner belangen veil te hebben. In de laatste dagen van Mei riep de regeering der stad door dringende brieven de hulp in van ORANJE , die zich toen te *Rotterdam* ophield. De prins antwoordde , dat hij alles zou aanwenden om de stad te redden, mits zij het drie maanden kon uithouden. De burgerij achtte zich hiertoe in staat en toonde eenen grooten moed ; doch de gestelde drie maanden verliepen , en de beloofde hulp kwam niet opdagen. ORANJE zag geen kans , om de plaats door krijgsvolk te ontzetten. Niettemin bleven de Leidenaars standvastig en sloten het oor voor elke voorstelling des vijands. Tegen het einde van Augustus was al hun graan verteerd en het rundvee in grooten deele geslacht , zoodat de hongersnood weldra met al deszelfs afgrijselijkheden voor de deur stond. Het arme volk behielp zich reeds met paardenvleesch , dat op gezette tijden in zeer geringe mate werd uitgedeeld. Maar weldra ontbrak ook dit , en de uitgehongerde menigte wierp zich nu op alles , wat maar eetbaar was. Honden en katten behoorden tot de zeldzame gerechten , bladen van boomen golden voor lekkernij , ja , het walgelijkste voedsel werd met gretigheid verslonden , om het ellendig leven nog eenige dagen te rekken. Tot overmaat van ramp brak er in de stad eene soort van pestziekte uit , welke nagenoeg de helft der bevolking ten grave sleepte. Eenige misnoegde burgers ijlden hierop naar het stadhuis , en vorderden met onstuimigheid , dat de regeering tot de overgave besluiten zou. Doch de burgemeester PIETER ADRIAANZOOM VAN DER WERF liet zich door dit dreigen en schreeuwen niet afschrikken. Door zijne fiere houding en krachtige taal wist hij die wanhopige kreten te verstikken en den neergeslagen moed weder op te beuren.

De prins van *Oranje* had intusschen aan de Staten van *Holland* het voorstel gedaan om de dijken door te steken,

en de wateren der zee toegang naar de stad te verleen. Ofschoon de uitvoering van dit plan groote bezwaren medebracht, en eene schade van 600000 Gld. ten gevolge moest hebben, werd het nochtans den 30 Juli door de vergaderde leden goedgekeurd en vier dagen later zonder hinder ten uitvoer gebracht. De IJseldijken werden in de nabijheid van *Kappelle* op zestien plaatsen doorgestoken en een groot gedeelte van *Zuid-Holland* aan de golven prijs gegeven. Terzelfder tijd had ORANJE omtrent tweehonderd platgebodemde vrachtschepen uit *Zeeland* ontboden, om krijgs- en levensbehoeften naar de belegerde stad te brengen. Dit gaf echter aan de benauwde plaats nog weinig hoop. Het land rondom *Leiden* was veel hooger, dan de streken, vanwaar het water komen moest; daarbij was de wind zoodanig tegen, dat het dwaasheid scheen eenig vertrouwen in den goeden uitslag te hebben. Doch zie — tegen den 29 September keerde de wind eensklaps naar het Zuidwesten, en deed de binnenwateren zoodanig zwellen, dat de belegeraars er last van kregen. Zij verlieten hunne schansen, en den 3 October bereikten de Zeeuwsche schepen ongehinderd de stad, ten einde de uitgehongerde burgers met de aangevoerde levensmiddelen te verkwikken.

Den volgenden dag kwam de prins zelf naar *Leiden*, prees de ingezetenen wegens hunne trouw en schonk de stad als een roemrijk aandenken harer standvastigheid en ook ter vorming van protestantsche leeraars, eene hoogeschool, welke den 8 Februari des volgenden jaars met groote plechtigheid geopend werd, en vele bekwame mannen aan *Nederland* geschonken heeft.

Schrikbewind van Sonoy.

Het juk der Calvinisten werd voor het Nederlandsche volk weldra een zware last. De bloeddorstige Sonoy, die van Waalsche afkomst en 's prinses stadhouder in *Noord-Holland* was, oefende in zijn gewest een waar schrik-

bewind uit. Te *Medemblik* wilde hij den zoon van een burger laten ophangen, omdat deze over de stadsmuren geklommen was. De inwoners trokken zich echter het lot van hunnen medeburger aan, en wendden zich tot *ORANJE*, door wiens toedoen de zaak werd bijgelegd. Te *Hoorn* was men niet zoo gelukkig. De stadhouder zette daar op eene gewelddadige wijze achttien der voornaamste burgers buiten de stad, terwijl hij hunne bezittingen verbeurd verklaarde, omdat één hunner aanmerking maakte op het afleggen van een eed, waarbij men zich verplichtte de wapens te dragen. Den bewoners van het platteland ging het nog erger. Nauwelijks was *Enkhuizen* in 1572 tot de prinsgezinden overgegaan, of *SONOY* zond zeventien of achttien zijner manschappen in de omliggende gemeenten rond, om de boeren te brandschatten. Elk dorp moest eene bepaalde som gelds bijeenbrengen, en zoo iemand weigerde hieraan te voldoen, werd hij te vuur en te zwaard vervolgd. Daar onderscheidene steden zwaarigheid gemaakt hadden, om zijne bandelooze soldaten in te nemen, legerde hij een groot gedeelte zijner troepen in de abdij van *Egmond*, terwijl hij de monniken verplichtte onder den blooten hemel te verblijven; het overige van zijn krijgsvolk werd bij de dorpelingen gehuisvest. Sedert dit oogenblik was niemand meer zeker van zijn eigendom. Wee den landman, die den naam had van rijk te zijn! Hij werd onverhoeds overvallen, door de bandieten opgelicht, en met den strop bedreigd, indien hij zich niet voor een aanzienlijk losgeld vrijkocht. De stadhouder was met dit alles bekend, doch bekreunde er zich niet om. Hij verbood zelfs op doodstraf aan de landlieden hun goed te bergen; zij mochten slechts voor veertien dagen levensbehoefte in huis hebben; al het overige moest naar de steden gebracht worden. Gedurende den strengen winter van 1575 beval hij het ijs van *Petten* tot *Alkmaar*, en voorts langs de *Schermer* en de *Beemster* tot aan *Purmerend* en *Monnikendam*, open te houden. Tot dit werk werden de dorpelingen met geweld aangezet, onder bedreiging, dat de onwilligen als vijan-

den des Vaderlands gestraft en hunne huizen verbrand zouden worden.

Weinig tijds daarna deden de Spanjaarden eenen inval in *Noord-Holland*, welke echter zonder gevolg bleef. Te gelijk verspreidde zich het gerucht, dat de vijand eenige lieden van de slechtste soort gehuurd had, om de voor-naamste dorpen van het gewest in brand te steken. Zonder toeven werden meer dan twintig personen, die een kwaden naam hadden, aangehouden. Om hen tot de bekentenis dier wandaden te dwingen, stelde SONOY eene bijzondere rechtbank aan, die hare taak met zulk eene wreedheid uitvoerde, dat zij eerlang, evenals ALVA's Raad van Beroerte, den naam van Bloedraad kreeg. Terwijl de beschuldigten op de pijnbank uitgestrekt en deerlijk gepijnigd werden, vraagde men hen, of zij in den omtrek ook eenige burgers kenden. Werd die vraag met *ja* beantwoord, en kon men de namen van eenige dier personen te weten komen, dan onderzocht men of dezen hen niet tot brandstichten hadden omgekocht. Dit werd echter altijd ontkend tot groot leedwezen der rechters. Men wist evenwel spoedig raad, en beloofde den aangehoudenen de vrijheid, mits zij de waarheid bekenden. Dit was voldoende om verscheidene welgestelde lieden te doen betichten. Één der gevangenen bleef bij zijne ontkenning, hetgeen de rechters verbitterde. Hij werd nu, met de armen achterwaarts omgedraaid en met een gewicht van tweehonderd pond aan zijne groote teenen, drie uren achtereen aan eene ladder gehangen, totdat hem ten laatste zijne standvastigheid verliet. Hij en eenige zijner makkers, wien het niet gelijk sommige anderen gelukt was, uit den kerker te ontsnappen, werden in weerwil der gedane beloften tot het vuur veroordeeld. Ter dood gaande betuigden zij evenwel tot hunnen laatsten adem toe, dat noch zij, noch de aangeklaagde personen aan de gewaande brandstichting eenig deel hadden, hetgeen ook later gebleken is. Niettemin werden de betichte landlieden aangehouden en voor den Bloedraad gebracht. De rechters ondervraagden hen, en wjl zij niet aanstonds

het verlangde antwoord ontvingen, werden die onschuldige lieden op de pijnbank geworpen, met berkenroeden gegeeseld en van het hoofd tot de voeten geblakerd, totdat zij zoo zwart als kolen waren. Aldus gemarteld liet men de lijdens eenige nachten op den blooten vloer liggen, en hield hen door aanhoudende slagen wakker. Voor voedsel gaf men hun enkel pekelharing en andere zoute spijzen, terwijl men hun hardnekkig allen drank weigerde, hoezeer zij er om verzochten.

Hiermede waren echter die onmenschen niet tevreden. Onderscheidene andere meer walgende, smartelijke en ont-eerende folteringingen werden in het werk gesteld, om hen tot de bekentenis der gewaande brandstichting te dwingen. Een der beschuldigten, JACOB KOPPE KORNELISZON, door al dat lijden afgemarteld, viel dood voor de voeten zijner rechters. Zijn zoon NANNING, zelf zwaar mishandeld, bekende daarop alles, wat men verlangde, doch werd toen in naam van SONOY veroordeeld om het hart uit het lijf gerukt en gevierendeeld te worden, welk vonnis te *Hoorn*, ofschoon met weerzin der stedelijke overheid, is ten uitvoer gelegd. Ziedaar hoe SONOY en zijne aanhangers de vrijheid verstonden; dusdanig was het lot, hetwelk een volk verwachten kon, dat zich zonder nadenken in de armen van zulke gebieders wierp!

Voorspoed der Spaansche wapenen. Dood van Requesens. Groote verwarring hieruit ontstaan.

Na den mislukten inval der Spaansche troepen in *Noord-Holland*, trokken deze, onder aanvoering van HIERGES, stadhouder des konings in *Gelderland*, naar het stadje *Buren*, dat den 26 Juni stormenderhand werd ingenomen. Drie dagen later maakte MONDRAGON, een ander bevelhebber, zich meester van *Fijnaart* en de *Klundert*, welke als zeer voorname stellingen werden aangezien.

2 Van *Buren* trok de Geldersche stadhouder naar *Oude-water*, dat na eene dappere verdediging den 7 Augustus insgelijks in de macht der Spanjaarden viel. Daags te voren had *HIERGES* aan de bezetting en de burgerij volkomen vergiffenis aangeboden, indien zij zich wilden overgeven; doch wijl dit van de hand geslagen was, werd het geheele garnizoen over de kling gejaagd en de inwoners zelve voor een groot deel vermoord. De verbittering der belegeraars was vooral daardoor opgewekt, dat de belegerden, om hen te tergen, op de muren de beelden der Heiligen, benevens de kruisen en kerksieraden bijeengebracht en verbrand hadden.

3 De stad *Schoonhoven*, die ongaarne het juk der Kalvinisten droeg, keerde zonder moeite onder de gehoorzaamheid des konings terug en bleef gespaard. Ook *Krimpen* werd door de Spaansche troepen bezet. De belangrijkste onderneming van het jaar 1575 was evenwel de stoute tocht der koninklijke soldaten naar het eiland *Schouwen*. Om aldaar te komen moesten zij de kreek, welke *Philipsland* van *Duiveland* afscheidt, doorwaden. Vijftienhonderd manschappen ondernamen op bevel van *REQUESENS* dit waagstuk. Ieder van hen had behalve zijne wapenen, ook brood en kaas voor zes dagen, benevens het noodige kruit in flesschen en een paar schoenen bij zich. De tocht nam om middernacht een begin en was in den aanvang zeer voorspoedig, doch naarmate de Spanjaarden hun doel naderbij kwamen, ondervonden zij ook grooter moeilijkheden.

5 Niet alleen hadden zij te kampen met het water, maar zij moesten nog een hevig geweervuur uitstaan van de Zeeuwsche vloot, die acht en dertig schepen groot was, en aan de beide zijden der ondiepte had post gevat. In weerwil van al deze tegenkantingen vervolgden de Spaansche troepen hunnen weg, doch zagen tot hunne ontsteltenis, dat meer dan duizend vijandelijke soldaten hen aan den oever opwachtten. Aan terugkeeren was niet meer te denken; zij moesten vooruit naar het eiland *Schouwen* of hun graf vinden in de golven: er was geen

middelweg. Aan den dijk gekomen, stormden de voorste gelederen, met don JAN D'OSORIO aan hun hoofd, zoo onstuimig op ORANJE's krijgsvolk aan, dat het haastig de vlucht nam. De overige afdeelingen kwamen nu zonder letsel aan wal en bemachtigden een groot gedeelte des eilands. De stad *Zierikzee* bezweek na eene belegering van negen maanden; doch REQUESENS beleefde het einde dezer onderneming niet, hij stierf reeds den 5 Maart 1576, zonder dat er een opvolger benoemd was.

De dood van dezen bekwamen staatsman bracht het land in een hachelijken toestand. De Spaansche soldaten, die sinds langen tijd niet meer betaald waren, geraakten in volslagen opstand, weigerden op vele plaatsen hunnen dienst en trokken roovende en plunderende door het land. De gruwelen, welke zij in *Maastricht* en *Antwerpen* bedreven, gaan alle beschrijving te boven. In de laatste stad hield het moorden drie dagen aan; de straten lagen bedekt met dooden; zeven duizend burgers en soldaten lieten er het leven, terwijl vijfhonderd huizen eene prooi der vlammen werden. Daarop plunderden de muitelingen de voornaamste woningen der stad en richtten in weinige dagen eene schade aan van vier en twintig millioen gulden.

8 De prins van *Oranje* maakte zonder toeven van deze verwarring gebruik, om de Zuidelijke gewesten over te halen, zich met *Holland* en *Zeeland* tegen de vreemdelingen te verbinden. Het verdrag, dat hierop tot stand kwam en reeds den 8 November 1576 geteekend werd, is in de geschiedenis bekend onder den naam van pacificatie of bevrediging van *Gent*. Bij deze overeenkomst werd bepaald, dat ieder gewest het zijne zou bijdragen om de Spaansche troepen uit de *Nederlanden* te doen vertrekken; dat de Katholieke godsdienst, behalve in *Holland* en *Zeeland*, de heerschende zou zijn; dat men de strenge plakكاتen tegen de ketters zou schorsen; dat de schulden, door ORANJE in zijne veldtochten gemaakt, ten laste der Algemeene Staten zouden komen; dat de prins zijne waardigheid van admiraal en stadhouder over de

hem opgedragen provinciën zou behouden, en dat al de verbeurd verklaarde goederen, welke nog niet verkocht waren, aan de eigenaars teruggegeven zouden worden.

Vijf dagen voor het sluiten van deze bevrediging was de overwinnaar van *Lepanto*, Don JAN van Oostenrijk, als opvolger van REQUESENS in *Luxemburg* aangekomen.

Don Jan van Oostenrijk, landvoogd. De aartshertog Matthias.

De nieuwe landvoogd was naar deze gewesten gezonden, om door zachte middelen den vrede aan de zwaar geteisterde provinciën weer te geven.

Met dit doel sloot hij in de eerste plaats een verdrag met de afgevaardigden der Staten, dat veel overeenkomst had met de bevrediging van *Gent*, en gewoonlijk *Eeuwig edict* genoemd wordt. Daarbij was een zijner voornaamste zorgen de Spaansche troepen weg te zenden, ofschoon hij zeer wel inzag, dat hij hierdoor zijn hechtsten steun verloor.

De prins van *Oranje*, die met spijt de benoeming van don JAN vernomen had, liet niets onbepoefd om de verschillende Staten tegen den nieuwen landvoogd op te zetten. Hij gaf hun zelfs den raad om zich in tijds van don JAN meester te maken. Velen, wien het aan genoegzaam doorzicht ontbrak om 'sprinsen bedoelingen te raden, sloten zich bij hem aan en volgden meestal blindelings zijne raadgevingen. Daarbij had ORANJE te *Brussel* eene groote menigte handlangers, met wie hij gedurig briefwisseling hield, en die het volk op zijne zijde wisten te brengen. De landvoogd daarentegen en zijn gevolg moesten herhaalde malen de grofste beleedigingen verduren; zijne bedienden konden niet meer veilig op de straat verschijnen, en er liep zelfs een gerucht, dat de prins van *Oranje* volk had uitgezonden, om don JAN op te lichten en gevankelijk naar *Zeeland* te voeren. Om uit dezen neteligen toestand te geraken en zijn persoon

in veiligheid te stellen, verraste de landvoogd het kasteel van *Namen*. Tevergeefs deed hij echter zijn best om zijn gedrag te rechtvaardigen. De Algemeene Staten, die geheel onder den invloed van ORANJE stonden, wilden hem niet langer als landvoogd erkennen, en noodigden WILLEM uit, om naar *Brussel* te komen. Deze gaf met veel genoegen aan die uitnoodiging gehoor en wist zich door geheime listen tot Ruwaard van *Brabant* te doen benoemen, terwijl de algemeene landvoogdij aan den onervaren aartshertog MATTHIAS van *Oostenrijk*, broeder van den Duitschen keizer, werd opgedragen. MATTHIAS had echter zoo weinig macht, dat de aanhangers van don JAN hem spottend den griffier des prinsen noemden.

De koning, door zijnen landvoogd van alles onderricht, zond weldra een leger af onder de bevelen van ALEXANDER FARNESE, zoon van MARGARETA van *Parma*, om de oproerigen tot hunnen plicht te brengen. Den 25 Januari 1578 verklaarde don JAN den oorlog aan de Algemeene Staten, die reeds troepen geworven hadden, om hem het hoofd te bieden. De beide legers ontmoetten elkander bij *Gemblours*, in de provincie *Namen*, en de Spaansche troepen behaalden eene volkomene overwinning. Niet lang daarna verloor de koning evenwel verschillende steden in *Holland* en *Zeeland*, en hieronder ook het machtige *Amsterdam*. De regeering dezer stad onderwierp zich aan het gezag van ORANJE op de volgende voorwaarden: Binnen derzelver muren en hetgeen tot haar gebied behoorde, zou alleen de Roomsche godsdienst uitgeoefend worden, doch daar buiten moest ieder vrij zijn. Ook zou aan de andersgezinden eene geschikte begraafplaats binnen de muren toegestaan worden. De stad zou, behalve de vijf of zeshonderd soldaten, uit de ingezetenen zelven geworven, niet dan bij hoogen nood meer krijgsvolk behoeven in te nemen. De ballelingen mochten weder in de stad komen wonen; de wereldlijke overheid zou den eed doen aan den koning als graaf en aan den prins als zijnen stadhouder, doch de geestelijkheid zou zich regelen naar de voorschriften van den

Bisschop van *Haarlem*. Deze en andere punten, door den prins zelf bekrachtigd, werden echter weldra geschorren. Nauwelijks was de overeenkomst gesloten, of een groot aantal uitgeweken kooplieden keerden naar *Amsterdam* terug. Hierdoor overmoedig geworden, verwekten de Calvinisten eene hevige opschudding. Zij beschuldigden de regeering van kwade trouw, en gaven voor, dat zij in hunne billijkste rechten verkort werden, doordien men de aangegane overeenkomst niet nakwam.

WILLEM BARDES, het hoofd der opruiers, verzocht SONOR, wiens stedehouder hij tijdens zijne ballingschap in *Noord-Holland* geweest was, om wapenen en tevens om krijgsvolk. SONOR voldeed aan zijn verlangen, en gebood aan de troepen van *Monnikendam*, *Zaandam* en elders, zich gereed te houden. BARDES begaf zich nu den 26 Mei met eenigen zijner vrienden naar het stadhuis, ten einde te beproeven of hij de aldaar vergaderde regeeringsleden voor den opstand kon winnen. Na vele vruchteloze pogingen hiertoe aangewend te hebben, komt hij schijnbaar ontmoedigd naar buiten, doch eensklaps gaat er een schot af, en bij dit sein springt een matroos voor den dag, die eene ontrolde vaan in de hand houdt en roept: „Wie *Oranje* lief heeft, toone het en volg mij!” Dadelijk stuiven alle Calvinisten op straat, doch de ballingen vooraan. Een deel loopt naar het tuighuis en sleept het geschut naar den *Dam*. Daarop beginnen de anderen met steenen te smijten naar de getraliede vensters, waar de raad gezeten was, om de wacht te verdrijven, die aldaar in tijden van onrust gewoonlijk een stuk geschut bewaarde. Doch bemerkende dat er van dien kant geen vuur gegeven werd, stormde de menigte het stadhuis in, haalde den schout en de regeeringsleden van daar, en bracht hen benevens onderscheidene priesters en al de Minderbroeders, tusschen twee gelederen soldaten naar het *Water*, terwijl het opgehitste grauw schreeuwde, dat men ze naar de galg voeren moest, waar zij zoo menigeen aan geholpen hadden. De gevangenen hadden ook geen beter lot verwacht, doch de aanleiders hiel-

den zich tevreden met hen buiten de stad te brengen. Het gemeen stootte daarop naar het klooster der Minderbroeders, waar de gruwelijke tooneelen der beeldstormerij vernieuwd werden. Weldra werd er ook eene nieuwe regeering aangesteld, die geheel uit Calvinisten bestond en WILLEM BARDES aan haar hoofd had.

Na den overgang van *Amsterdam* tot de zijde van den prins, volgde er insgelijks eene hevige beweging te *Haarlem*, waar de soldaten eene groote baldadigheid bedreven en zelfs den priester PETRUS BALLING wreedaardig vermoordden. In *Friesland* werd de Bisschop van *Leeuwarden*, CUNEBUS PETRI, op eene verraderlijke wijze in hechtenis genomen en te *Harlingen* opgesloten.

JAN van *Nassau*, oudste broeder van ORANJE, die in het begin van Maart 1578 stadhouder van *Gelderland* werd, had bij de aanvaarding van zijn ambt gezworen, den Katholieken godsdienst te zullen handhaven, doch zijn eerste werk bestond hierin, dat hij alles aanwendde, om de verspreiding der nieuwe leer in dit gewest te bevorderen. Om hiertoe te komen voorzag hij de soldaten, die meestal Duitschers en Calvinisten waren, van predikanten. Welhaast sloegen dezen aan het beeldstormen, en wel met zulk eene woede, dat de voornaamste leden der ridderschap, met de afgevaardigden der steden *Venlo*, *Zutphen*, *Doesburg*, *Doetichem*, *Lochem*, *Groenlo* en andere, daarover klachten deden bij de Algemeene Staten, terwijl zij de medeplichtigheid van den stadhouder JAN van *Nassau*, die alles door de vingers zag, in het helderste daglicht stelden. Maar de Algemeene Staten, door ORANJE beheerscht, schenen er zich weinig aan te storen en de gewelddadigheid tegen de Roomschegezinde burgers bleef aanhouden.

Onderscheidene tooneelen van openbaar geweld en onderdrukking der Katholieken hadden ook in hetzelfde jaar plaats in *Zeeland*, doch vooral in *Vlaanderen* en *Antwerpen*, waar de razernij der Calvinisten alle palen te buiten ging.

Alexander Farnese. Dood van den Aartsbisschop Frederik Schenk van Tautenburg.

Don JAN van *Oostenrijk* stierf reeds den 1 October 1578, en werd door ALEXANDER FARNESE, prins van *Parma*, opgevolgd. Het grootste gedeelte der *Nederlanden* was op dit oogenblik voor den koning verloren. Van de zeventien gewesten, waaruit ons Vaderland toen bestond, waren er slechts drie getrouw gebleven: maar de gruwelen der Calvinisten en hun boosaardig streven om den voorvaderlijken Godsdienst geheel uit te roeien deden menigeen de oogen opengaan. In de Waalsche streken vormde zich eerlang eene kleine partij, die den naam van *Malkontenten* of *ontevreden* droeg. Deze partij nam met iederen dag in getalsterkte toe, en voerde met goed gevolg krijg tegen de Gentenaars en de Vlaamsche beeldstormers. De Staten van eenige zuidelijke gewesten sloten daarenboven den 6 Januari 1579 het vermaarde verdrag van *Atrecht*. De onderteekenaars van dit verdrag betuigden eenen uitersten afkeer van alles, wat de ketters hadden aangewend, om het Roomsch-Katholiek geloof in *Nederland* te vernietigen en de valsche leer ingang te doen vinden. Zij verklaarden in niets te willen deelnemen aan het kwaad van anderen, noch den blaam van trouweloosheid op zich laden. Daarom zwoeren zij als Christenen en eerlijke lieden de vroeger gemaakte bepalingen der Gentsche bevrediging getrouw te zullen nakomen, het Roomsch-Katholiek geloof en de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning te handhaven en daarin te volharden en elkander de behulpzame hand te bieden, om met behoud van vroeger verkregen gunsten en voorrechten het welzijn en de rust van hun Vaderland te bevorderen. Weinig tijds daarna zonden zij ook gezanten tot den prins van *Parma*, om over hunne verzoening met den

vorst te handelen. De landvoogd ontving hen met goedheid en wist het door inschikkelijkheid en minzaamheid zoover te brengen, dat zij, ondanks de kuiperijen der Calvinisten, in hun genomen besluit volhardden en vrede met den koning maakten.

De prins van *Oranje*, wiens invloed door deze gebeurtenis sterk begon te verminderen, had het raadzaam geoordeeld in de Noordelijke provinciën een gelijk verbond tot stand te brengen. Dit geschiedde ook werkelijk te *Utrecht*, door 's prinsen broeder en plaatsvervanger JAN van *Nassau*, den 23 Januari 1579. Dit verbond, onder den naam van Unie van *Utrecht* bekend, werd echter niet terstond door alle gewesten onderteekend. De afgevaardigden van *Friesland* deden het eerst twee maanden later, die van *Overijssel*, *Zutphen* en *Drente* in het volgende jaar, en die der stad *Groningen*, welke in 1580, door den terugkeer van den graaf van *RENNENBERG* onder 's konings gezag weder in de macht der Spanjaarden viel, niet vóór het jaar 1595, nadat zij door prins MAURITS, ORANJE'S zoon, hernomen was.

Bij de genoemde Unie werd bepaald, dat deze gewesten vereenigd zoude blijven, alsof zij slechts één landschap uitmaakten, echter zoo, dat elke Staat zijne afzonderlijke vrijheden en rechten kon behouden. De bondgenooten zouden elkander ondersteunen en bijstaan, onder welk voorwendsel men hen ook mocht aanranden. De Staten van ieder gewest zouden elk in hunne provincie het oppergezag uitoefenen; doch de gewichtige zaken, welke de geheele Unie aangingen, zooals het sluiten van bondgenootschap en vrede, het voeren van oorlog en dergelijke, waren aan de beslissing der Algemeene Staten of afgevaardigden der verschillende gewesten voorbehouden. Ten aanzien van den godsdienst mochten *Holland* en *Zeeland* naar goedvinden handelen, doch in de andere provinciën moest alles zoo geregeld worden, dat ieder vrijheid genoot.

Maar de woede der Calvinisten tegen de Katholieken was nog niet verminderd, en de rechtgeloofigen konden niet dan in het grootste geheim aan hunne godsdienstplichten voldoen. Twee jaren later vaardigde de prins van *Oranje* zelfs een plakkaat uit, waarbij de uitoefening van den Katholieken godsdienst in de provinciën *Holland* en *Zeeland* verboden werd.

Te midden dezer droevige gebeurtenissen stierf de doorluchtigen Kerkvoogd FREDERIK SCHENK, baron van *Tautenburg*, die den 25 Mei 1561 door Paus PIUS IV tot Aartsbisschop van *Utrecht* was aangesteld. Hij had zijne verhevene bediening ruim negentien jaren bekleed, en had gedurende al dien tijd met groote moeilijkheden te kampen gehad. Ongeveer vier jaren vóór zijnen dood, moest hij in zijn eigen woning eene gevoelige beleediging ondervinden. Eenige burgers van *Utrecht*, die de partij van ORANJE toegedaan waren, veronderstelden, dat de Aartsbisschop veel geld moest bezitten, wijl hij tot een zeer voornaam adlelijk geslacht behoorde en toch hoogst eenvoudig leefde. Zij gaven voor, dat die schatten lichtelijk door het krijgsvolk konden geroofd worden, en dat het dus raadzamer was dezelve ten nutte der stad aan te wenden. Er werd dan spoedig een geschrift opgesteld, waarbij men den Kerkvoogd eenige duizenden gulden, tegen zestien honderd, in leen verzocht. Vervolgens werden tegen het vallen van den avond alle toegangen tot het paleis door burgers bezet, terwijl eenigen der meest onbeschaamden naar den Bisschop gingen, om hem het voorstel te doen. Daar de grijze Kerkvoogd in zijne kamer bleef, sloegen zij de deur open en drongen met geweld tot hem door. Op eene huichelachtige wijze stelden zij hem thans den nood der stad voor en de gevaren, welke zijn geld bedreigden, waarna zij hem de som van vijftig duizend gulden verzochten. De Kerkvoogd bood er terstond vijf duizend aan; doch wijl hun dit niet genoeg scheen, verzocht hij tijd tot den volgende morgen, om zich te kunnen bedenken. Men ant-

woordde, dat dit niet zijn kon, en begon dadelijk alles te doorsnuffelen.

Bij deze gewelddadige en smadelijke handelwijze gedroeg de doorluchtige prelaat zich zeer gelaten. Geene enkele klacht ontsnapte aan zijne lippen. Alleen toen men des morgens het geld zou wegvoeren, zeide hij, dat hij het aan God overgaf, die de dienaars der ondeugd niet ongestraft laat; hij bekommerde zich niet over het geld, maar vond het onredelijk, dat men hem zelfs geen tijd van beraad had willen gunnen.

De waardige Kerkvoogd overleed den 25 Augustus 1580, ruim een jaar voor dat het bovengenoemde plakkaat tegen de Katholieken door den prins van *Oranje* werd afgekondigd.

Banvonnis tegen *Oranje*. Afzwering van *Filips II*. De Hertog van Anjou.

Onder bemiddeling van keizer *RUDOLF II* had er kort na het sluiten der beide Unie's, te *Keulen* een vredehandel plaats, die door de listen van *ORANJE* geheel verijdeld werd. De prins had sedert lang een geheel ander plan. Hij wilde namelijk zijnen wettigen vorst de regeering over deze gewesten onttrekken, en zich zelve de grafelijke kroon opzetten. De koning, hiervan onderriocht, vaardigde den 15 Maart 1581 een banvonnis tegen hem uit. Hij verweet den prins zijne verregeaande ondankbaarheid, meenedigheid, huichelarij en andere ondeugden, noemde hem den eenigen aanstoker der Nederlandsche onlusten, den bestrijder van zijnen wettigen heer, den verrader van zijnen vorst en van zijn geloof; in het kort, een vijand van het land, van God en van de *H. Kerk*. Hij stelde daarom diens hoofd op prijs, en beloofde 25000 gouden kronen, be-

nevens de verheffing tot den adelstand, aan ieder, die hem levend of dood zou overleveren.

De prins van *Oranje* beantwoordde dit vonnis met een verdedigingsgeschrift, dat hij naar alle hoven van *Europa* zond, en hetwelk vol was van de onbeschaamde lasteringen tegen zijnen vorst. Hij bewoog vervolgens de Algemeene Staten, om *FILIPS II*, den 26 Juli 1581 plechtig af te zweren. De koning werd van alle macht en gezag in deze landen vervallen verklaard, zoowel voor zijne nakomelingen als voor hem zelve. Alle leenmannen, ambtenaren en verdere ingezetenen werden van hunnen eed, aan hem als graaf gedaan, ontslagen, en men noodigde den hertog van *Anjou*, broeder van den Franschen vorst uit, naar deze gewesten te komen, om voorloopig als souverein der *Nederlanden* gehuldigd te worden. De aartshertog *MATTHIAS*, die gedurende vier jaren eene nietsbeduidende rol vervuld had, legde nu zijne waardigheid neder, en vertrok weder naar *Duitschland*.

De hertog van *Anjou* kwam eenigen tijd daarna met eene aanzienlijke krijgsmacht naar deze landen. Hij zag echter spoedig in, dat hij evenals zijn voorganger, enkel den titel van gezagvoerder had, en dat hij overal de tweede was. Het stiet hem tegen de borst, dat hij, een Fransche prins, in het land geroepen om als souverein te gebieden, bij de Staten zoo weinig ondersteuning vond, terwijl *ORANJE* alles gedaan kreeg, en overal den voorrang had. Op raad zijner vrienden besloot hij spoedig hieraan een einde te maken, en zich tegen elken prijs als meester te doen eerbiedigen. Zijne soldaten, welke hier en daar in garnizoenen lagen, maakten zich eensklaps van onderscheidene steden meester, doch toen de hertog zelf dit in *Antwerpen* beproeven wilde, werd hij deerlijk te leur gesteld. Terwijl zijne troepen op een gegeven teeken de poorten binnentrokken, raakten al de burgers in beweging, ieder maakte zich gereed om den Franschman het hoofd te bieden. Zulk een wederstand had de hertog niet verwacht; zijn krijgsvolk vlood in wanorde naar de poorten terug, doch het

gedrang was zoo groot en het musketvuur der burgers zoo hevig, dat men niet dan met groote moeite uit de stad geraakte. Vijftienhonderd Franschen en bijna honderd burgers verloren bij dien aanslag het leven, terwijl ANJOU, met schande overladen, de wijk naar *Frankrijk* nam, waar hij den 10 Juni 1584 overleed.

Dood van Willem I.

Onmiddellijk na het vertrek van den hertog van *Anjou* geraakte ook WILLEM van *Oranje* te *Antwerpen* in groot gevaar. De haat en de woede des volks was zoo hevig, dat men elk, die met de Franschen in betrekking gestaan had, als een vijand beschouwde. De prins, die het eerst op de gedachte gekomen was, om die vreemdelingen te hulp te roepen, bleef hiervan niet uitgezonderd. Men schold hem voor een verrader en aanhanger der Franschen, die met dat volk heulde, om het land ongelukkig te maken. Men ging zelfs zoover, dat men bij helderen dag zijne woning doorzocht, om te ontdekken of er ook Franschen verborgen waren. X Deze openbare beleediging kon de prins niet verdragen; hij verliet eerlang de stad en begaf zich naar *Middelburg*, doch kort daarop naar *Delft*, waar hij in het St. Agathaklooster zijnen intrek nam. Het was hier, dat de dood hem wachtte. Na de afkondiging van 's konings banvonniss in 1581 was zijn leven geen oogenblik meer veilig geweest. Reeds den 18 Maart 1582 had JAN JAUREGUI, een jonkman van 23 jaren, waarschijnlijk door geldzucht gedreven, te *Antwerpen* een aanslag op 's prinsens leven gewaagd. X Met een pistool onder den hoed, aldus verhaalt men, was hij, zonder opgemerkt te worden, tot in de eetzaal doorgedrongen, juist toen de prins van tafel opstond en zich naar eene zijkamer begaf. JAUREGUI volgde hem op den voet en reikte hem een verzoekschrift over; doch terwijl ORANJE dit las, greep de Spanjaard zijn pistool en schoot hem naar het voorhoofd. De kogel drong den

prins onder het rechteroor in, ging langs het verhemelte, en kwam beneden het linkerkakebeen weder uit. Door het schot bedweld, viel hij terstond in onmacht, terwijl de Spanjaard door een hellebaardier werd afge maakt. Maar de prins herstelde in minder tijd dan men gedacht had; hij verliet in het volgende jaar de Zuidelijke provinciën, en stond reeds op het punt om als erfelijk graaf over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* gehuldigd te worden, toen een treurig voorval de uitvoering daarvan verhinderde.

BALTHASAR GERARD, een Bourgondiër van geboorte, was er sinds eenigen tijd in geslaagd, het vertrouwen van ORANJE te winnen. Hij had zich onder een verdichten Franschen naam bij hem ingedrongen en eenig geld gekregen om kousen en schoenen te koopen. De huichelaar schafte zich hiervoor een paar pistolen aan, en begaf zich vervolgens weder naar het St. Agatha-klooster onder het voorwendsel van een paspoort te halen. De prins zat juist aan tafel; te twee uren stond hij op, doch aan de trap der eetzaal gekomen, bemerkte hij GERARD, die in reisgewaad voor hem stond. De Bourgondiër maakte eene diepe buiging, als wilde hij hem groeten, nam gezwind een pistool en brandde los. Het schot werd oogenblikkelijk door den dood gevolgd; drie kogels hadden te gelijk het hart van den prins doorboord; geen teeken van leven was meer in hem te zien. Aldus viel op den 10 Juli 1584 een der bekwaamste staatsmannen der 16^e eeuw, in het 52ste jaar van zijnen ouderdom, nadat hij ruim zestien jaren een zeer hardnekkigen strijd met een der machtigste vorsten van *Europa* gevoerd had. Hij werd met meer dan koninklijke pracht te *Delft* begraven. Wat den Bourgondiër betreft, deze was in de eerste verwarring ontvlucht, doch werd weldra gegrepen en moest nu eene zeer verschrikkelijke doodstraf ondergaan. Eerst werd hem de rechterhand met een toesluitend gloeiend ijzer afgeschroeid, daarna het vleesch op zes plaatsen met gloeiende tangen uit zijn lichaam gehaald, en eindelijk werd hij gevierendeeld. GERARD onderging

deze vreeselijke straf met groote koelbloedigheid, en liet, naar men beweert, zelfs in het midden der hevigste folteringen, geen enkel teeken van smart hooren.

Maurits.

/ Door den onverwachten dood van den prins van *Oranje* geraakten de verschillende Staten der Noordelijke gewesten in groote verlegenheid. ALEXANDER FARNESE, die na het afsterven zijner moeder den titel van hertog voerde, maakte van de verwarring gebruik, om zijne veroveringen in het Zuiden voort te zetten. Met uitzondering van *Sluis* en *Ostende*, bracht hij in korten tijd geheel *Vlaanderen* onder het gezag des konings terug en herstelde in die gansche provincie den Katholieken godsdienst. Hetzelfde geschiedde te *Brussel*, *Mechelen*, *Nijmegen*, *Doesburg* en *Antwerpen*, welke laatste stad hij na een merkwaardig beleg van zes maanden den 27 Augustus 1585 zegevierend binnentrok.

Door dit alles verloren evenwel de Noordelijke provinciën den moed niet. Terstond na ORANJE's dood werd er een Raad van State aangesteld met MAURITS, WILLEM's tweeden zoon aan hun hoofd. De zeventienjarige prins had nog wel een ouderen broeder, FILIPS WILLEM geheeten, die zich in *Spanje* bevond, maar deze was Katholiek, en de Calvinisten begeerden geen aanvoerder, die niet tot hunne sekte behoorde. Daar men echter beducht was, dat de jeugdige MAURITS niet tegen den hertog van *Parma* bestand zou zijn, zag men andermaal naar vreemde hulp uit. Men wendde zich tot HENDRIK III, koning van *Frankrijk*; doch wijl deze vorst zwarigheid maakte, om het oppergezag aan te nemen, nam men zijne toevlucht tot ELIZABETH van *Engeland*, die eenige hulptroepen zond. Aan het hoofd dier troepen stond de graaf van *Leicester*, wiens bevallig voorkomen den Nederlanders zoodanig beviel, dat zij hem bij zijne aankomst tot Gouverneur-generaal over de zeven Veree-

nigde gewesten benoemden. 5 De Staten van *Holland* zagen echter weldra in, dat zij bedrogen waren; LEICESTER was de man niet, dien zij noodig hadden. Gelukkig hadden zij in tijds op voorstel van den bekwamen JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, den jeugdigen MAURITS van *Nassau* tot stadhouder en admiraal over *Holland* en *Zeeland* aangesteld. Deze maatregel mishaaide bovenmate aan ELIZABETH's gunsteling; hij wilde, naar het schijnt, evenals weleer ANJOU, niemand boven zich hebben, en streefde al aanstonds naar het oppergezag. 6 Om beter zijn doel te bereiken, nam hij zijn verblijf te *Utrecht*, bedroog de groote menigte door eene gehuichelde vroomheid, en hield zich als een ijverig protestant. Na aldus eenen kleinen aanhang verworven te hebben, wist hij eenige overheidspersonen in zijn belang te winnen, en trad onbeschaamd als gebieders op. Zonder op de voorstellingen zijner raadslieden acht te geven, matigde hij zich een veel grooter gezag aan, dan hem van rechtswege toebehoorde; hij zette het volk tegen de Nederlandsche gezagvoerders op; stremde den handel, bemoeilijkte de scheepvaart en verbitterde de inlandsche krijgslieden met hun Engelsche officieren te geven. 7 Door deze en andere hatelijke verordeningen kwam er in het land eene groote spanning. De hertog van *Parma* veroverde *Grave*, *Venloo*, *Nuis* en *Deventer*, terwijl de krijgsverrichtingen van den Engelschman, uit hoofde van de slechte medewerking der Staten, grootendeels schipbreuk leden; *Doesburg* was de eenige stad, welke hij den Spanjaarden afhandig maakte. 8 Tot zijn innige spijt droegen nu de Staten aan MAURITS het opperbevel over het leger op en lieten de soldaten eenen nieuwen eed afleggen. Om zijn verloren gezag te herwinnen, trachtte LEICESTER eene omwenteling tot stand te brengen; doch eenigen zijner handlangers werden te *Leiden* gevat en aan den scherprechter overgeleverd. Weinig tijds daarna keerde hij naar zijn land terug, en de Staten der vereenigde Provinciën hadden de voorzichtigheid, geene vreemde gebieders meer aan hun hoofd te stellen.

De onoverwinnelijke vloot.

De koning van *Spanje* was hevig gestoord, toen hij vernam, dat ELIZABETH de Nederlanders met hulptroepen had bijgestaan. Om haar deswege te tuchtigen en ook om haar te straffen voor den moord, aan hare deugdzame nicht MARIA STUART gepleegd, rustte de koning eene ontzaglijke vloot uit, welke door de Spanjaarden met den trotschen naam van *onoverwinnelijke* bestempeld werd. Deze vloot, welke insgelijks tegen de Noordelijke Nederlanden gericht was, bestond, naar men zegt, uit 135 groote oorlogsschepen en was met ongeveer 20000 soldaten en 7000 matrozen bemand. Aan het hoofd dier uitrusting stond de hertog van *Medina Sidonia*, een der voornaamste edellieden des rijks, die echter meer door rijkdom en aanzien, dan door schitterende bekwaamheden uitblonk.

In *Spanje* hield men zich volkomen zeker van de overwinning, te meer wijl de hertog van *Parma* zich met 30000 man voetvolk en 1800 ruiters bij de troepen van SIDONIA zou aansluiten. Intusschen ging de vloot in Mei 1588 onder zeil, doch werd reeds op de kusten van *Gallicië* door zulk een hevigen storm overvallen, dat zij genoodzaakt was terug te keeren. Zoodra men de schade hersteld had, koos zij andermaal zee, en vertoonde zich na eenige weken aan de zuidkust van *Engeland*. Indien de Spaansche scheepsbevelhebber onverwijld de vijandelijke vloot bij *Plymouth* aangetast had, dan ware het ongetwijfeld met ELIZABETH's heerschappij gedaan geweest; doch de lastbrief des admiraals hield in, dat hij geen aanval wagen mocht, voordat PARMA zich met hem vereenigd had. Zoodra de Engelschen bemerkten, dat zij niet verontrust werden, vielen zij de Spaansche vloot van alle kanten aan, en brachten haar in onderscheidene kleine gevechten gevoelige verliezen toe. Daarbij kwam nog, dat de landvoogd PARMA door de Hollandsche en

Zee-
van,
kan
In
Bed
des
sche
geh
en,
dez
in
ond
van
doe
een
vlo
het
teis
zich
ver
den
I
geh
voo
naa
eve
te
hel
?
laa
arr
du
der
bee

Zeeuwsche vaartuigen in de haven van *Duinkerken* als gevangen gehouden werd, terwijl *MEDINA SIDONIA* geene kans zag, om hem uit dien neteligen toestand te verlossen.

Intusschen waren de Engelschen niet zonder vrees. Beducht dat de hertog van *Parma* van de duisterheid des nachts gebruik zou maken, om door de Nederlandsche schepen heen te boren, liet *HOWARD* acht zijner meest gehavende vaartuigen met kruit en brandstoffen vullen, en, in stilte naar de Spaansche vloot sturen. Zoodra deze in derzelver nabijheid gekomen waren, stak men ze in brand en verspreidde daardoor schrik en ontsteltenis onder het vreemde scheepsvolk. Vele onderbevelhebbers van *SIDONIA* kozen zelfs de ruime zee en brachten zoo doende alles in verwarring. Daarenboven brak er nog een hevige storm los, zoodat ieder aan het behoud der vloot wanhoopte. Te gelijk door de woedende golven en het vuur der Engelsche en Nederlandsche schepen geteisterd, waren de meeste schepelingen buiten staat om zich te verdedigen; onderscheidene vaartuigen werden veroverd of in den grond geboord, en een groot gedeelte der bemanning verloor het leven in de golven.

De hertog van *Medina Sidonia*, wiens vloot thans zeer gehavend was, nam het besluit met eenige der best voorziene vaartuigen langs het noorden van *Schotland* om, naar *Spanje* terug te keeren. Op de terugreis had hij evenwel nog voortdurend met de grootste moeilijkheden te kampen, waardoor ternauwernood 53 schepen met de helft der bemanning in de Spaansche havens terugkeerden.

Toen *FILIPS II* de tijding van deze onverwachte nederlaag ontving, bleef hij geheel kalm. Hij schonk aan de arme gekwetste soldaten en matrozen eene som van 50000 dukaten, en onderwierp zich gelaten aan de beschikkingen der goddelijke Voorzienigheid, terwijl hij Haar tevens bedankte, dat zijne vloot niet geheel vernietigd was.

Verrassing van Breda.

Na de vernieling der Spaansche vloot werd de oorlog van 's konings zijde hier te lande met minder hevigheid voortgezet. De hertog van *Parma* was verplicht een groot gedeelte zijner troepen naar *Frankrijk* te zenden, ten einde den voortgang der protestantsche wapenen in dat koninkrijk te stuiten. Deze gebeurtenis stelde MAURITS, die reeds stadhouder over vijf provinciën was, in de gelegenheid om zijne veroveringen uit te breiden. Zijne eerste voorname onderneming was tegen *Breda* gericht. Eenige schippers, die aldaar gewoon waren de Spaansche bezetting van turf en hout te voorzien, hadden hem te kennen gegeven, dat zij kans zagen om heimelijk eenig krijgsvolk in het kasteel te brengen. MAURITS sprak hierover met den bekwamen OLDENBARNEVELT, die dit plan goedkeurde en den kapitein HERAUGIÈRE aanwees als den geschiktsten persoon, om hetzelve uit te voeren. Kapitein HERAUGIÈRE achtte zich ten hoogste vereerd door deze keus; hij ontbood terstond ADRIAAN VAN BERGEN, met wiens schip de zaak moest uitgevoerd worden, en overlegde met hem, hoe dezelve aan te leggen. Na een kort onderhoud besloot men het schip van eene zoldering te voorzien, waaronder een zeventigtal soldaten konden verborgen worden, terwijl de boven hun hoofd gestapelde turf de krijgslieden aan ieders oog onttrekken zou. De zaak aldus geregeld zijnde, betrokken de daartoe uitgekozen manschappen op Maandag den 26 Februari hun zonderling verblijf. Daar het weder gunstig was, meende de schipper, dat de tocht zeer kort zou zijn; doch nauwelijks had men een eind wegs afgelegd, of de wind keerde eensklaps om, zoodat men genoodzaakt was drie dagen stil te blijven. Gedurende dezen tijd hadden de soldaten veel te lijden. Zij kwamen echter behouden te *Breda*, en daar de bevelhebber, die insgelijks over *Geertruidenberg* gebod, juist dien dag afwezig was, werd het schip door den korporaal der wacht niet behoorlijk onderzocht. De grachten waren nog vol ijs, en daarom hielpen zelfs

eenige Spaansche soldaten om het vaartuig binnen het kasteel te trekken. Hierop ging men terstond aan 't lossen. Het scheelde echter weinig, of alles ware verraden geworden: het schip had onvoorziens een lek gekregen, waardoor de manschappen, die tot de knieën in het water stonden, zoo verkouden werden, dat zij den hoest onmogelijk konden bedwingen. Zeker luitenant MATTHIJS HELT, die buiten staat was zich van hoesten te onthouden, trok zijn zwaard en verzocht zijnen tochtgenooten hem te dooden, wanneer hij oorzaak mocht zijn, dat de onderneming zou mislukken. Gelukkig behoefden de soldaten tot zulk een uiterste hunne toevlucht niet te nemen. De schipper, een vroolijke gast, liet gestadig pompen, en wist door zijne zonderlinge kwinkslagen en aardige grappen de turfdragers zoo te verlustigen, dat dezen geene de minste achterdocht opratten. Intusschen begon de turf zichtbaar te verminderen en VAN BERGEN was beducht, dat de zoldering weldra voor den dag zou komen. Hij hield zich dus vermoeid, en de invallende schemering te baat nemende, sprak hij tot de dragers: „Sa! mannen, 't wordt duister en 't weer is guur; ziedaar eenig drinkgeld, morgen zullen we de rest wel aan wal brengen.” De dragers lieten zich dit aanstonds welgevallen, namen het geld, en verwijderden zich.

Tegen middernacht kropen nu HERAUGIÈRE en zijne manschappen uit hun somber verblijf, overrompelden de wacht, en dreven de Spaansche soldaten, welke op het gerucht kwamen toegesnel, in het kasteel terug. Nauwelijks was dit geschied, of men zond er bericht van aan MAURITS. Deze kwam in allerijl met eene groote legermacht aanrukken, en geholpen door die van binnen, was hij weldra meester van de stad. Deze zonderlinge inneming had plaats op den 4 Maart 1590. Allen, die tot het welslagen der onderneming hadden bijgedragen, werden mild beloond; MATTHIJS HELT kreeg den graad van kapitein, terwijl HERAUGIÈRE tot bevelhebber der veroverde vesting werd aangesteld.

**De oorlog wordt voortgezet. Dood van den hertog
van Parma en van Filips II. Albertus
en Isabella.**

1 De laatste jaren der zestiende eeuw waren voor de Nederlandsche wapenen zeer voorspoedig. In 1591 veroverde MAURITS *Zutphen*, *Deventer*, *Hulst* en *Nijmegen*; in de twee volgende jaren *Koevorden* en *Geertruidenberg*, en in 1594 ook de stad *Groningen*, waardoor dit gansche gewest weder met de Unie vereenigd werd.

2 Sedert dien tijd zette de prins onverschrokken zijne krijgsverrichtingen voort, en durfde zelfs de Spanjaarden buiten de grenzen der Vereenigde provinciën aanvallen. De hertog van *Parma*, zijn geduchtste tegenstrever, overleed den 3 December 1592 en werd in den tijd van vier jaren door drie verschillende landvoogden opgevolgd. 3 Eindelijk benoemde de Spaansche vorst zijn neef ALBERTUS van *Oostenrijk*, in wiens gevolg ook FILIPS WILLEM, ORANJE's oudste zoon, in de *Nederlanden* wederkeerde. ALBERTUS zette den oorlog moedig voort; hij veroverde de stad *Hulst* in *Zeeland*, en zond kort daarna den graaf DE VARAS met 3500 man naar *Turnhout*, om aan de knevelarijen der Bredasche bezetting in de omstreken dier stad een einde te maken. 4 Nauwelijks had MAURITS hiervan bericht gekregen, of hij snelde met ongeveer 7000 zijner krijgsknechten daarheen, en behaalde in minder dan een uur eene volkomene overwinning. In hetzelfde jaar bemachtigde hij ook *Rijnberk*, *Meurs*, *Groenlo*, *Enschede*, *Ootmarsum* en andere plaatsen in *Gelderland* en *Overijsel*. Door al deze roemrijke wapenfeiten werd zijn naam alom bekend, en onderscheidene jongelingen der aanzienlijkste familiën kwamen uit vreemde landen tot hem, om onder zijne leiding de krijgskunst te leeren.

5 FILIPS II, die inmiddels zijn einde voelde naderen, had in de laatste jaren zijns levens een nieuw ontwerp be- raamd, om aan den oorlog een einde te maken. Hij gaf namelijk zijne dochter ISABELLA aan den aartshertog

ALB
van
gift.
dan
en
zou
kro
K
een
ree
wat
zaa
wel
dat
vul
ten
H.
dag
da
Sa
va
an
ge
we
me
zo
N
ve
ja
de
ha
tr
m
h
h
m
S
v

ALBERTUS ten huwelijk, en schonk hun met toesteming van zijn zoon en opvolger de *Nederlanden* als huwelijks-gift. De nieuwe vorsten mochten evenwel geen anderen dan den Katholieken godsdienst in hunne Staten dulden, en indien zij zonder kinderen kwamen te overlijden, zouden de afgestane gewesten weder met de Spaansche kroon vereenigd worden.

¶ Kort na deze schikking overleed de grijze vorst aan eene zeer smartelijke ziekte. Twee jaren lang was hij reeds aanhoudend geplaagd geweest door jichtpijnen en waterzucht, doch hij staakte daarom zijne gewone werkzaamheden niet. In den zomer van 1598 kreeg hij evenwel zulke groote gezwellen aan de borst en aan de knieën, dat hij verplicht werd het bed te houden. Zijne veelvuldige wonden veroorzaakten hem de hevigste smarten, doch zijn geduld en zijne overgeving aan Gods H. Wil waren zeer voorbeeldig. Gedurende meer dan 50 dagen lag hij gestadig op den rug en deed haast niets dan bidden, totdat hij, na het ontvangen der laatste H. Sacramenten, op den 13 September 1598 in het 72ste jaar van zijnen ouderdom stierf. Zijn dood bracht geene verandering te weeg in het bestuur der Nederlandsche gewesten. ALBERTUS en ISABELLA voltrokken hun huwelijk en werden in den herfst van het volgende jaar met ongehoorde plechtigheid te *Brussel* gehuldigd. ¶ Gaarne zouden zij van nu af in ongestoorden vrede met de Noordelijke provinciën geleefd hebben, doch MAURITS verkoos dit niet. Op het einde der maand Juni van het jaar 1600 drong hij eensklaps met 15000 man in *Vlaanderen* door, en sloeg zich bij *Nieuwpoort* neder. ALBERTUS had dit zoo haast niet vernomen, of hij verzamelde zijne troepen en trok den prins te gemoet. De eerste schermutseling was den aartshertog gunstig. 's Prinsen veldheer ERNEST van *Nassau*, dien MAURITS vooruitgezonden had om ALBERTUS tegen te houden, werd met zijne 800 manschappen verslagen.

¶ MAURITS hield deze nederlaag voor zijn volk zorgvuldig verborgen; hij stelde zonder toeven zijn leger in slag-

orde, en om bij iedereen de hoop van ontvluchten weg te nemen, deed hij de vloot, welke hen overgebracht had, van wal steken. Er bleef dus niets over dan te sterven of te overwinnen. Gelukkig had MAURITS eene zeer gunstige stelling gekozen, zoodat de wind al het stof en den rook den Spanjaarden in het aangezicht joeg, waardoor dezen in hunne werkzaamheden zeer gehinderd werden. Na eene zware worsteling van vier uren behaalde de prins eene luisterrijke overwinning, doch niet zonder groote opoffering. Van de zes duizend dooden, die het slagveld bedekten, hadden er ongeveer 3000 tot zijn leger behoord. Gering waren dan ook de voordeelen van dezen slag. De stadhouder moest bij gebrek aan krijgsvolk het beleg van *Nieuwpoort* laten varen en naar *Holland* aftrekken. Ten einde MAURITS de terugkomst in *Vlaanderen* te beletten, omsingelde ALBERTUS in het volgende jaar het sterke *Ostende*. De Vereenigde gewesten, die aan het behoud van deze plaats een groot gewicht schenen te hechten, zonden haar over zee gedurig nieuwe troepen, totdat de dappere SPINOLA eindelijk dien toevoer afsneed en de stad innam. De belegering had drie jaren en tachtig dagen geduurd, en, naar men berekent, aan meer dan honderd duizend menschen het leven gekost.

Gebeurtenissen op zee.

Omtrent dezen tijd geraakten de Nederlanders ook door hunne stoute zeetochten bekend.

De Portugeezen, gedurende vele jaren de voornaamste zeevaarders van *Europa*, hadden sinds de ontdekking van de kaap *de Goede Hoop*, door hunnen handel op *Indië* groote schatten verworven. *Lissabon*, de hoofdstad van hun gewest, was het middelpunt van den Europeeschen handel en de stapelplaats der Indische voortbrengselen. De meeste volken van ons werelddeel kwamen daar ter

markt, en ook de Nederlanders bleven niet achter. ² Dit duurde zoo tot 1580, wanneer *Portugal* bij *Spanje* werd ingelijfd, en *FILIPS II* den Nederlanders allen handel met dit rijk verbood. Geen wonder dat de Nederlanders nu op de gedachte kwamen, om zelve den weg naar het afgelegen *Indië* te zoeken. Tot driemaal toe beproefde men door de *Noordelijke IJzee* heen eene doorvaart naar dat verre gewest te vinden, doch telkens vruchteloos. ³ **HEEMSKERK** en **BAREND**S, die na vele moeilijkheden en gevaren tot bij *Nova-Zembla* waren doorgedrongen, geraakten in de nabijheid van dit eiland door groote ijschotsen zoodanig ingesloten, dat hun schip verbrijzeld werd, en zij den geheelen winter in die barre streken moesten doorbrengen. ⁴ Een groot gedeelte der bemanning stierf van koude en gebrek; de wakkere **BAREND**S zelf, die reeds aan drie tochten had deelgenomen, was van dit getal; de groote vermoeienissen hadden zijne krachten uitgeput. **HEEMSKERK** kwam met eenige weinigen behouden in het Vaderland terug, en liep den 29 October 1597 de *Maas* weder binnen.

Middelkerwyl hadden **CORNELIS HOUTMAN** met vier, en na hem **VAN NECK** met acht schepen de reis langs de kaap *de Goede Hoop* gedaan, die gunstig was uitgevallen. Nu werd de handel op *Indië* weldra algemeen; onderscheidene kleine handelgenootschappen kwamen tot stand, en hieruit ontstond mettertijd de groote Oost-Indische Compagnie, die het recht verkreeg om uitsluitend op de Oost te varen en handel te drijven. ⁶ De Nederlanders verjoegen de Portugeezen uit vele streken. In 1600 vestigden zij eene volkplanting aan de *Kaap*; vier jaren later veroverden zij de kust van *Guinea*, ontdekten *Nieuw-Holland* en maakten zich in 1607 meester van de *Molukken*. Omstreeks dien zelfden tijd deed ook **OLIVIER VAN NOORT** eene reis rondom de wereld, en maakte den Nederlandschen naam bij vele afgelegen volken bekend.

Ten einde den opkomenden Indischen handel te beschermen en den Spanjaarden zooveel mogelijk afbreuk

toe te brengen, zonden de Staten van tijd tot tijd eenige schepen in zee. Ofschoon het geluk hun dikwijls gunstig was, ondervonden zij toch meermalen grooten tegenspoed. In 1606 onder andere werd de vice-admiraal REINIER KLAASSEN door eenige Spaansche galeien aangevallen. De Nederlandsche schepen, welke hem vergezelden, gingen ijlings op de vlucht; doch KLAASSEN verdedigde zich als een kloek zeeman, zoolang hij kon. Twee dagen lang vocht hij tegen den overmachtigen vijand en bracht hem geduchte schade toe. Toen hij evenwel zag, dat er voor hem geene hulp kwam opdagen, stak hij voorbedachtelijk den brand in het kruit en vloog met zestig man in de lucht. Door deze roekelooze en wanhopige daad bracht hij echter den Staten geen het minste voordeel aan. In het volgende jaar geraakte ook JAKOB VAN HEEMSKERK op de hoogte van *Gibraltar* met de Spaansche vloot onder d'AVILA slaags, en behaalde eene luisterrijke overwinning. Maar in het heetste van het gevecht werd zijn been door een noodlottigen kogel weggerukt, en hij overleed reeds aan zijne wonde, voordat de slag geëindigd was.

Twaalfjarig bestand. Oldenbarnevelt.

De aartshertog ALBERTUS en zijne echtgenooten haakten intusschen vurig naar den vrede. Reeds meermalen hadden zij op eene schikking tusschen de Noordelijke en de Zuidelijke *Nederlanden* aangedrongen, doch wjl dit telkens mislukte, zonden zij tegen het einde van 1606, Pater JOANNES NEYEN naar 's-Hage, om aan de vereenigde gewesten een voorstel tot vrede te doen. 's Lands Advocaat, OLDENBARNEVELT en de Staten van *Holland* leenden daaraan een gunstig oor, doch MAURITS was er tegen, en wilde met geweld den krijg voortzetten. De prins moest evenwel toegeven; er werden onderhandelingen aangeknoopt, en den 24 April 1607 was men zoover

gevorderd, dat er een wapenstilstand voor acht maanden te land en te zee afgekondigd werd. Aan een duurzamen vrede was echter voor het oogenblik nog niet te denken: de vaart op *Indië* en de vrijheid van godsdienst waren te belangrijke punten, om dezelve op eenmaal te beslissen. Door bemiddeling van de Fransche en Engelsche gezanten kwam het evenwel den 29 April 1609 te *Antwerpen* tot een Twaalfjarig bestand, waarbij de vrijheid en onafhankelijkheid der zeven Vereenigde gewesten erkend werden. Men kon dus zeggen, dat er voor de Noordelijke provinciën een nieuw tijdperk was aangebroken; zij hadden voor het grootste gedeelte het doel hunner wenschen bereikt.

De tijd van rust en verademing, welke men thans genoot, werd echter grootendeels in godsdienstige geschillen en staatkundige twisten doorgebracht. Twee protestantsche hoogleraren van de Leidsche hoogeschool, ARMINIUS en GOMARUS, geraakten in een hevigen twist over eenige punten des geloofs, waardoor het geheele land in opschudding kwam. Onderscheidene predikanten, die het gevoelen van den eerste waren toegedaan, werden van hun ambt ontzet; er hadden samenrottingen en oproerige bewegingen plaats, er ontstonden vechtpartijen, en niet zelden moest de wereldlijke macht met geweld tusschenbeide treden, om de twistende partijen uiteen te jagen. Ongelukkig geraakte in 1617 de regeering des lands zelve verdeeld. OLDENBARNEVELT en de Staten van *Holland* kozen de partij van ARMINIUS, die de gematigdste was; MAURITS daarentegen meende niets beters te kunnen doen, dan zich bij de GOMARISTEN aan te sluiten, ten einde eerlang, door deze machtige partij ondersteund, het opperbewind in handen te krijgen. De grijze OLDENBARNEVELT deed echter zijn best om de aanmatigheden van MAURITS te keer te gaan, zóó zelfs, dat er van lieverlede eene vijandschap tusschen de twee voornaamste personen der Republiek ontstond, die de treurigste gevolgen na zich sleepte. Om de rust en de orde bij de toenemende beweging beter te kunnen handhaven, stelde OLDENBARNEVELT den Staten

van *Holland* voor, om aan de steden de vrijheid te vergunnen, eenige gewapende troepen of *Waardgelders* in dienst te nemen. Dit voorstel, door de meeste leden der vergadering goedgekeurd, werd aanstonds op onderscheidene plaatsen in werking gebracht. MAURITS echter stelde zich met kracht tegen dezen maatregel en ontbond de *Waardgelders*. Hij maakte daarenboven vele veranderingen in de stedelijke regeeringen, plaatste daarin personen van zijne partij, en liet OLDENBARNEVELT, HUGO DE GROOT, HOOGERBEETS en eenige anderen, welke zijne inzichten tegenwerkten, in hechtenis nemen. De Staten van *Holland* verzetten zich tegen deze eigendunkelijke handelwijze, doch zonder gevolg. Er werd eene bijzondere rechtbank benoemd van 24 leden, 12 uit *Holland* en 12 uit de overige provinciën, om het vonnis der gevangenen op te maken. De leden dezer rechtbank waren vrienden van MAURITS, en droegen den beschuldigten een kwaad hart toe; doch men sloeg daar geen acht op. MAURITS had den val zijner tegenstrevers besloten, en wilde hen zoo diep mogelijk vernederen. Nadat de aangestelde rechters de zaak schijnbaar zeer nauwkeurig onderzocht hadden, brachten zij den 13 Mei 1619 hun eerste vonnis uit: het betrof OLDENBARNEVELT. Den een en zeventigjarigen grijsaard werd om verscheidene verdichte misdaden de dood aangezegd; de rechters wilden het zelfs doen voorkomen, alsof hij een landverrader was. Dit trof den edelen man op eene gevoelige wijze. „Wel hoe, riep hij uit, is dit dan de belooning voor den drie en veertigjarigen dienst, welke ik het land bewezen heb!” Maar een der rechters onderbrak hem en zeide: „Uw vonnis is gelezen, voort! voort!” en terzelfder tijd wees men hem naar de deur. OLDENBARNEVELT ging. Met waardigheid beklom hij de trappen van het schavot. Op de hoogste trede gekomen sloeg hij voor het laatst de oogen ten hemel, en zuchtte: „O God, wat komt er van den mensch!” Daarna vestigde hij zijne blikken op het volk en riep: „Mannen, geloof niet, dat ik een landverrader ben, ik heb oprecht en vroom gehandeld als een goed patriot, en zoo wil ik sterven.” Toen

hij deze woorden gezegd had, knielde hij neder, ontblootte zijnen hals, en eenige oogenblikken later viel zijn hoofd door de hand des scherprechters. Zulk een treurig uiteinde had de groote OLDENBARNEVELT.

Hugo de Groot.

Vijf dagen na deze bloedige strafoefening stond het schavot nog overeind. De rechters maakten met het vonnis der overigen geen spoed; zij wilden dezen enkel schrik aanjagen, opdat zij zich tot MAURITS zouden wenden en vergiffenis verzoeken; hierdoor zouden de gevangenen zich zelven plichtig erkend en de handelingen hunner tegenstrevers gerechtvaardigd hebben. DE GROOT en HOGERBEETS lieten zich evenwel in dien strik niet vangen; zij waren onschuldig aan de misdaden, hun ten laste gelegd, en behoefden dus in dit opzicht geene vergiffenis; zij vorderden enkel, dat men hun recht zou laten wedervaren. De rechters, aldus in hunne verwachting bedrogen, wendden zich tot derzelver bloedverwanten, doch ondervonden daar dezelfde teleurstelling. Zelfs MARIA VAN REIGERSBERGEN, de echtgenoot van DE GROOT, betoonde eene gelijke onverschrokkenheid. Aan een hooggeplaatst persoon, die er wat sterk op aandrong, dat zij voor haren man vergiffenis zou verzoeken, antwoordde de fiere vrouw: „Ik zal het niet doen; heeft mijn man den dood verdiend, men sla hem het hoofd af.” De rechters brachten evenwel DE GROOT en HOGERBEETS niet op het schavot, maar veroordeelden hen tot eene levenslange gevangenschap op het slot *Loevestein*. De majoor der vesting ontving de beide vrienden met zeer veel onderscheiding, en schonk aan hunne bloedverwanten vrijen toegang tot de gevangenis. Zulk eene handelwijze viel geenszins in den smaak van 's prinsen vrienden, die liever gezien hadden, dat de veroordeelden met

meer strengheid behandeld werden. Het duurde dan ook niet lang, of er kwam eene aanmerkelijke verandering in hun lot: de majoor werd afgezet en vervangen door den luitenant PROUNINCK, een stuursch en achterdochtig man, die wel in staat was om den veroordeelden het leven bitter te maken. Van het oogenblik af, dat PROUNINCK in bediening trad, mochten de gevangenen zonder toestemming van den slotvoogd geene brieven meer schrijven, hunne nabestaanden en vrienden konden hen niet zoo vrij meer bezoeken, en indien zij eenigen dienst van hunne echtgenooten verlangden, moesten dezen bij hen opgesloten blijven, en mochten den kerker niet zonder vergunning verlaten. Na een herhaald aandringen werd echter aan deze laatsten toegestaan geregeld tweemaal per week iemand uit te zenden, of zelve uit te gaan om zich het noodige aan te schaffen.

De hulp, welke HOOGERBEETS en DE GROOT aldus van hunne echtgenooten ontvingen, was voor hen een ware troost en verzachtte in grooten deele het verdrietige hunner afzondering. DE GROOT evenwel had nog eene andere afleiding, namelijk de studie. Zijn geleerde vriend, VAN ERP uit *Leiden*, bezorgde hem van tijd tot tijd eenige boeken, welke hij DE GROOT met toestemming des slotvoogds in een koffer toezond. Deze koffer werd echter weldra het middel tot zijne bevrijding. In den beginne werd de kist bij het heen en wederzenden zorgvuldig nagezien; doch zooals het gewoonlijk gaat, werd men er allengs aan gewoon en niemand lette er meer op. Dit werd aanstonds door de schrandere MARIA VAN REIGERSBERGEN opgemerkt. Zij kwam op de gedachte, dat haar man lichtelijk met die kist zou kunnen ontsnappen, en sprak er over met DE GROOT, die den inval zijner vrouw voortreffelijk vond.

Hij nam weldra de proef, en na eenige oefening kon hij het zoolang in de kist uithouden, als noodig was om behoorlijk de vaart van *Loevestein* naar *Gorkum* te doen. Dit was zonder twijfel voldoende. Op zekeren

dag liet hij zich voor het oog zijner wachten uit het fort dragen; zijne trouwe dienstmaagd *ELSJE VAN HOUWENING* vergezelde hem. Te *Gorkum* aangekomen, droeg *ELSJE* zorg, dat de kist aanstonds door eenige knechten van den schipper in het huis van zekeren *DAATSELAAR*, een goed vriend van *DE GROOT*, werd binnengebracht. De vluchteling stapte hier zonder ietsel uit zijn somber verblijf, stak zich in een metselaarspak, en ging onverwijld naar *Brabant*, waar hij in veiligheid was. Hij week vervolgens naar *Parijs* en eindelijk naar *Zweden*, waar hij met de grootste toegenegenheid ontvangen werd. De koningin *CHRISTINA* benoemde hem zelfs in 1634 tot haren raad, en zond hem later als afgezant naar *Frankrijk*. Hij overleed in 1645 te *Rostock* in den ouderdom van 62 jaren, toen hij op het punt stond om openlijk tot de Katholieke Kerk weder te keeren. In 1777 heeft men te *Delft* eene prachtige graftombe tot eer van dezen beroemden man opgericht.

Eene Katholieke zending in Holland.

De toestand der Katholieken in de Vereenigde provinciën was nog weinig veranderd. De priesters, die zich heimelijk in deze streken durfden wagen, hadden veelal geen vast verblijf. Strenge plakkatenvoroden op zware boeten elke uitoevening van den Roomschen godsdienst; de geloovigen moesten veelal te midden van den nacht in eene afgelegene woning, op zolders, in kelders of schuren ter sluik bijeenkomen, om de H. Diensten bij te wonen. En toch maakten de Katholieken in den aanvang der zeventiende eeuw nog het grootste deel der Nederlandsche bevolking uit.

Daar het echter te vreezen was, dat ter oorzaak van het gering getal geestelijken, vele zwakke Roomschen mettertijd tot de partij der Calvinisten zouden overgaan,

gelastte Paus CLEMENS VIII in 1592 aan den generaal der Jezuïeten eenige leden zijner orde derwaarts te zenden. De eersten, die daartoe uitgekozen werden, waren WILHELMUS DE LEEUW en CORNELIUS DUYST, beiden Nederlanders. Om niet gezamenlijk in de handen der Calvinisten te vallen, drong ieder van hen langs een verschillenden weg in de Vereenigde provinciën. Even buiten *Antwerpen* werd pater DE LEEUW door eene benede kwaaddoeners overvallen, die hem alles ontnamen, wat hij bij zich had. Vervolgens stampten zij hem met hunne voeten en sloegen hem zoo onbarmhartig met stokken, dat hij half dood op den weg bleef liggen. Hij zette niettemin zijnen weg naar *Holland* voort, en kwam in zulk een ellendigen toestand te *Dordrecht* bij zijne ouders aan, dat zijn vader groote moeite had om hem te erkennen. Nauwelijks was hij evenwel een weinig hersteld, of hij begaf zich naar *Utrecht* en *Overijsel*, terwijl pater DUYST in *Holland* achterbleef. Twintig jaren lang arbeidden deze vrome zendelingen met een onvermoeiden ijver aan de zaligheid der zielen. De goede God alleen weet, wat zij in dien tijd te verduren hadden. Men kan zich daarvan licht een denkbeeld maken, als men de zware moeilijkheden leest, welke een hunner medearbeiders, met name THEODORUS TACK, die van 1608 tot 1624 in 's-Gravenhage werkzaam was, aanhoudend moest ondervinden.

Terwijl deze ijverige priester op zekeren dag ergens eene onderrichting hield, kwam men hem berichten, dat de baljuw (of ambtenaar van het gerecht) onvoorziens het huis was binnengekomen. Wat zou de zending nu aanvangen? Vol vertrouwen op God, en met den kelk nog in de hand, kroop hij niet zonder de grootste moeite en met kneuzing zijner borst, door eene opening in het daarnaast gelegen huis, alwaar hij eene geschikte kamer vond, en zoo aan het gevaar ontsnapte. Daags daarna, toen hij in een ander huis de H. Mis had opgedragen en nog aan het altaar stond, drong de onderbaljuw met zijne mannen dezelfde woning binnen. Wijn

de portier begreep, waar het om te doen was, paste hij wel op, dat de beambte niet aanstonds naar boven ging, maar hij gaf met de bel een teeken van de aanwezigheid des officiers. De Pater, dit teeken kennende, zocht spoedig eene schuilplaats, en hoorde bijna op hetzelfde oogenblik in zijne nabijheid de stem van den heer des huizes, die zich zeer beleedigd toonde, dat men in zijne woning eenen priester durfde zoeken. De beambte ging nu terstond heen, vroeg om verschooning en beloofde voortaan niet meer zoo licht aan verklikkers geloof te zullen slaan. Evenwel gebeurde het in dat zelfde jaar nog onderscheidene keeren, dat de baljuw tot drie- en viermaal op éenen dag pogingen aanwendde, om den Pater te overvallen, maar het was telkens verloren moeite. Zoo drong de ambtenaar op een Zondag, na de deur met een hamer te hebben opengeslagen, verraderlijk in het huis van een der bloedverwanten des Paters, en dwong dezen een geschrift te onderteekenen, waarbij hij beloofde 600 gulden boete te betalen.

Zoodra Pater TACK deze handelwijze van den baljuw vernam, vertrok hij uit de stad, want hij wilde niemand in gevaar brengen, en hij ging bij de bewoners van het platte land een onderkomen zoeken. Vandaar trok hij menigmaal bij het vallen van den avond, nu eens als een landman, dan weder als een soldaat verkleed, naar *'s-Hage*, oefende daar gedurende den nacht zijne priesterlijke bedieningen uit, en keerde vervolgens, eerdat de zon nog aan den hemel stond, naar zijne schuilplaats terug.

Na aldus veertien jaren aan zijne belagers ontkomen te zijn, viel de zendeling ten laatste in de handen van het gerecht. Den 31 Augustus 1623 in het huis van zeker deftig burger eene godsdienstoefening gehouden hebbende, maakte hij zich gereed om tegen tien uren des avonds een ander verblijf te zoeken. Zonder twijfel was dit ontdekt door een bespieder, welke zulks ter kennis gebracht had van een officier der politie. Deze had den ganschen avond met een dienaar de wacht gehouden, totdat de Pater met zijn gastheer naar buiten kwam. Nauwelijks

waren zij op de straat, of de ambtenaar, die hen op den voet volgde, greep eensklaps beiden vast. De gastheer wist door Gods beschikking gelukkig te ontkomen, doch de zendeling werd in boeien geklonken en in een zeer onzindelijk hok opgesloten. Na eenigen tijd bekwam hij nochtans een minder afschuwelijk verblijf, en zelfs het gezelschap van een ander zendeling, met name pater MAILLARD, die in *Gouda* was gevangen genomen. In denzelfden kerker, doch in een ander vertrek, zat de beroemde OPHOVIVS, later bisschop van 's-Bosch.

Bij de uitwisseling der kriegsgevangenen in 1624 werden de drie priesters op vrije voeten gesteld. Zij mochten echter hunne priesterlijke bediening binnen de grenzen der Republiek niet uitoefenen, en bleven bij de overtreding van dit verbod gelijk vroeger aan de zwaarste straffen blootgesteld. Alle priesters, doch inzonderheid de Jezuiten, waren voor goeden prijs verklaard, en bij inhechtenisneming veroordeeld tot eene willekeurige boete, die gewoonlijk van 600 tot 900 gulden bedroeg. Eene gelijke som moesten ook zij betalen, die een priester huisvesting gaven, terwijl allen, die bij de godsdienstoefening tegenwoordig werden bevonden, 25 gulden verbeurden. SASBOLDUS VOSMEER, in 1583 tot Apostolisch Vicaris over de Noordelijke provinciën aangesteld, was in 1602 te Rome met de Aartsbisschoppelijke waardigheid bekleed, doch nauwelijks hadden de Staten hiervan kennis gekregen, of hij werd tot ballingschap veroordeeld en zijne goederen verbeurd verklaard. Zijnen opvolger PHILIPPUS ROVENIUS trof hetzelfde lot. De groote zorg, welke hij voor de Katholieken van *Nederland* betoonde, en zijne wijding tot Aartsbisschop werd hem door de Staten van *Utrecht* met eenwigdurende verbanning en berooving van al zijne goederen vergolden. Na vele vervolgingen en bittere kwellingen overleed hij nochtans te *Utrecht*, waar hij zich veelal met groot gevaar had opgehouden.

Laatste levensjaren van Maurits.

Zoodra de wapenstilstand in 1621 was ten einde geloopt, maakte men van weerszijden voorbereidselen om den oorlog te hervatten, doch de krijgsverrichtingen leverden aanvankelijk nog weinig belangrijks op. De dood van FILIPS III en van den aartshertog ALBERTUS was oorzaak, dat men in de Zuidelijke gewesten niet zeer ernstig op het voortzetten van den krijg bedacht was.

In het volgende jaar sloeg echter SPINOLA het beleg voor *Bergen-op-Zoom*, hetwelk hardnekkig verdedigd en eindelijk door MAURITS ontzet werd. Maar de stadhouder verloor weldra zijne vroegere veerkracht en moed. De heillooze twisten, waarvan in de vorige lessen gesproken is, hadden hem vele vijanden berokkend en onder deze vooral de zonen van OLDENBARNEVELT, die door den dood huns vaders een aanzienlijk gedeelte hunner bezittingen verloren hadden. WILLEM, heer van *Stoutenburg*, de jongste dezer zonen, haalde in 1623 zijnen ouderen broeder REINIER van *Groeneveld*, over, om met eenige anderen een aanslag op 'sprinsen leven te wagen. De misdadige toeleeg werd ontdekt door vier matrozen, die een koffer met wapens naar *Rijswijk* hadden gebracht. WILLEM van *Stoutenburg* ontvluchtte naar de Zuidelijke provinciën, en trad daar in den dienst des konings, nadat hij vooraf tot den Katholieken godsdienst was wedergekeerd. REINIER daarentegen, die minder schuldig was, werd, als een visscher verkleed, op het eiland *Vlieland* gegrepen en ter dood veroordeeld. Zijne oude moeder had dit nauwlijks vernomen, of zij begaf zich tot MAURITS, en smeekte om genade voor haar schuldig kind. „Het verwondert mij, sprak MAURITS, dat gij thans voor uwen zoon komt vragen, wat gij geweigerd hebt te doen voor uwen man.” — „Ik heb, hernam de weduwe bedwaard, voor mijn man geene genade verzocht, wijl hij onschuldig was, maar mijn zoon is schuldig, en daarom roep ik voor

hem uwe goedgunstigheid in." Dit fiere antwoord maakte waarschijnlijk op den stadhouder een pijnlijken indruk. Hij verzuimde de schoone gelegenheid om zich grootmoedig te toonen en liet aan het gerecht zijnen loop. Eenige dagen later werd de ongelukkige met het zwaard gestraft. Het verdriet, dat MAURITS over dit voorval gevoelde, en de geringe achting, welke hem sedert de terechtstelling van OLDENBARNEVELT bewezen werd, verbitterde zijne laatste levensjaren. Daarenboven beproefde hij te vergeefs de stad *Breda*, welke in 1624 door SPINOLA ingesloten was, te ontzetten. Om den Spaanschen veldheer naar elders te lokken, zond de stadhouder een duizendtal voetgangers en tweehonderd ruiters als Spanjaarden verkleed naar *Antwerpen*, om de citadel aldaar te overrompelen. In het holle van den nacht kwamen zijne troepen ter bestemde plaats aan, beklommen de ladders, die in alle haast tegen de wallen werden opgericht, en stonden gereed om het kasteel aan te vallen, toen een oud soldaat, die op wacht stond, de indringers bemerkte. Oogenblikkelijk loste de krijgsman zijn geweer, waardoor de bezetting gewaarschuwd werd; een plotselinge schrik beving daarop de bestormers en zij trokken ijlings af.

Verslagen en onthutst over het mislukken dezer onderneming, welke hij zorgvuldig geheim gehouden had, zag MAURITS van alle andere krijgsverrichtingen af. Zijne gezondheid was merkkelijk verzwakt en hij verlangde naar rust. Hij liet daarom het opperbevel over de troepen aan zijnen broeder FREDERIK HENDRIK en keerde naar *de Hage* terug, waar hij den 23 April 1625 overleed.

MAURITS werd door velen als de eerste veldheer van zijnen tijd beschouwd. Hij zelf scheen hiervan zoozeer overtuigd, dat hij aan zekere vrouw, welke hem vrij onbescheiden vraagde, wie de grootste veldheer was, ten antwoord gaf: „SPINOLA is de tweede.”

Frederik Hendrik.

Na den dood van MAURITS werd diens broeder FREDE-RIK HENDRIK door de Algemeene Staten tot stadhouder over vijf gewesten en kapitein-generaal der Unie aangesteld. In *Groningen* en *Friesland*, waarbij zich ook het landschap *Drente* aansloot, werd de waardigheid van stadhouder vervuld door ERNST CASIMIR, tweeden zoon van ORANJE's oudsten broeder, JAN van *Nassau*.

De eerste daad van FREDERIK HENDRIK in zijne nieuwe betrekking was eene poging om *Breda* te ontzetten, doch deze mislukte; de stad moest zich eerlang aan de Spanjaarden overgeven. Met een beter gevolg sloeg hij in 1626 het beleg om *Oldenzaal*, dat weldra ingenomen werd. Ook *Groenlo* moest een jaar later voor zijne zegevierende wapenen bukken. Wat hem echter den meesten roem bezorgde, was de verovering van het sterke '*s-Bosch*. Het beleg dezer plaats ving aan den 1 Mei 1629, nadat SPINOLA in den vorigen winter uit de *Nederlanden* teruggeroepen was. FREDERIK HENDRIK toonde vooral bij deze gelegenheid, dat de moed zijner voorouders ook op hem was overgegaan. Hij bevond zich gestadig op die plaatsen, waar zijne tegenwoordigheid het dringendst gevorderd werd, en ontzag zich hierbij zoo weinig, dat de Algemeene Staten hem daarover eene opmerking maakten. In den tijd van drie weken waren dan ook de meeste ver- schansingen voltooid; het water van de *Dommel* en de *Aa*, dat afgeleid was, liep in de grachten, welke de belegeringswerken omgaven, en FREDERIK HENDRIK bevond zich in zijn kamp geheel veilig. De aartshertogin ISABELLA, die na den dood van haren gemaal de Zuidelijke *Nederlanden* in naam van den Spaanschen vorst bestuurde, zond daarop graaf HENDRIK VAN DEN BERG met 30000 man naar '*s-Bosch* om de sterkte te ontzetten. Maar de graaf kon aldaar niets uitrichten en rukte met zijn krijgsvolk naar *Gelderland*, waar hij, door een keizerlijk leger versterkt, grooten schrik teweegbracht. Dit gevaar kon evenwel FREDERIK HENDRIK niet bewegen, om het beleg op te

breken; de eer der Republiek en de zijne, meende hij, hing van deze onderneming af, en hij wilde dezelve niet roekeloos op het spel zetten. De stadhouder bleef dus op zijn post, en liet zich door de treurige tijdingen, welke hem dagelijks van alle kanten werden aangebracht, niet afschrikken. Tot zijn groot genoegen werd hij weldra uit deze verlegenheid getrokken. OTTO VAN GENT, heer van *Dieden*, bemachtigde bij verrassing het stadje *Wezel*, dat thans tot het koninkrijk *Pruisen* behoort. Door den overgang dezer gewichtige plaats tot de zijde der Staten, konden de vreemde troepen moeilijk eenigen toevoer van levensmiddelen of krigsbehoeften meer ontvangen, zoodat zij verplicht waren op eenen spoedigen terugtocht bedacht te zijn.

De prins zette vervolgens het beleg van 's-Bosch met nadruk voort. De baron VAN GROBBENDONK, die in de vesting het bevel voerde en tevergeefs naar ontzet had uitgezien, moest zich den 15 September 1629 overgeven en verliet drie dagen later de stad aan het hoofd der gansche bezetting, welke overeenkomstig het gemaakte verdrag met alle krijgseer de plaats ontruimen mocht.

De verovering van zulk een gewichtig punt als 's-Bosch was van groot belang voor den nieuwen Staat, maar terzelfder tijd ook drukkend voor de Katholieken, welke daar en in de omstreken woonachtig waren.

In het verdrag van overgave was bepaald, dat alle geestelijke personen van het mannelijk geslacht, zoowel wereldlijke priesters als kloosterlingen, binnen den tijd van twee maanden uit de stad moesten vertrokken zijn, en dat al de goederen, welke aan eenig geestelijk gesticht behoorden, met uitzondering van de beelden en sieraden der kerk, aan de Staten zouden vervallen, om door hen naar goedvinden te worden aangewend.

De Katholieken van 's-Bosch vleiden zich inmiddels met de hoop, dat zij door de tussekomenst van den koning van *Frankrijk* de vrije uitoefening van hunnen godsdienst zouden verkrijgen. Maar de lofwaardige pogingen van den deugdzamen LODEWIJK XIII leden schip-

breuk op den overzettelijken afkeer, welke de hoofden der Calvinisten den Roomschen godsdienst toedroegen.

De mannen, die het bestuur in handen hadden, waren niet gezind, hunne nieuwe onderdanen met eenige toegevendheid te behandelen. De prachtige St.-Janskerk en nog twee andere bedehuizen werden terstond voor den dienst der Calvinisten ingericht, terwijl de overige kerken en kapellen tot bergplaatsen van krijgsbehoeften, tot stalling voor de paarden of andere lage oogmerken werden aangewend.

Zoodra de nieuwsgezinden zich voor goed in 's-Bosch genesteld hadden, besloten zij verder te gaan. De Staten hadden bij de inneming bedongen, dat behalve de stad ook de dusgenoemde Meierij, voor zooverre die van 's-Bosch afhankelijk was, aan de Republiek vervallen zou. Nu verscheen er den 20 October 1629 van wege de Algemeene Staten een bevelschrift, waarin den Roomschen priesters gelast werd de kerken der Meierij te ontruimen, met verbod van in dezelve voortaan eenigen dienst te verrichten. Zij moesten die daarenboven aan de Calvinistische predikanten overgeven met eene duidelijke lijst van al de goederen, welke aan die kerk toebehoorden. Tegen dit hoogst onrechtvaardig bevel verzette zich de koning van *Spanje* met alle kracht; hij beweerde, dat de vier afdeelingen of kwartieren, waaruit de Meierij bestond, in geenen deele tot de stad 's-Bosch behoorden, en verbood daarom aan de geestelijken het gebod der Staten uit te voeren. Voor het oogenblik bleef nu alles op den ouden voet, doch wyl *FILIPS IV* zijne rechtmatige aanspraken niet wilde opgeven, werd het bevelschrift der Staten in Mei 1631 hernieuwd. Al de pastoors, welke men ontdekken kon, werden vastgegrepen en niet dan tegen een aanzienlijken losprijs vrijgelaten: de overigen moesten zich schuilhouden en betere tijden afwachten. Ook de Bisschop *OPHOVIUS*, die na de inneming van 's-Bosch meestal te *Geldrop* vertoefde, achtte het raadzaam een veiliger oord op te zoeken.

Voortzetting der vijandelijkheden. Vrede van Munster.

De verovering van 's-Bosch was door eene belangrijke gebeurtenis op zee voorafgegaan. In navolging der Oost-Indische Compagnie hadden de Noord-Nederlandsche kooplieden ook eene dergelijke Maatschappij voor de West opgericht, welke van 1623 tot 1636 ongeveer 800 schepen uitrustte. De admiraal WILLEKENS en zijn onderbevelhebber PIET HEIN bemachtigden in 1624 de hoofdstad van *Brazilië*, waar zij een aanzienlijken buit maakten. Drie jaren later versloeg de laatste eene Spaansch-Portugeesche vloot van 26 schepen, en veroverde er 23 van, terwijl hij in 1628 nog een veel gewichtiger voordeel behaalde. De held maakte zich namelijk zonder slag of stoot meester van de Spaansche zilvervloot, die bij het eiland *Cuba* in de baai van *Matanzas* gereed lag, om met eene aanzienlijke lading goud, zilver en andere kostbaarheden naar *Spanje* weder te keeren. De waarde der buitgemaakte goederen beliep meer dan elf millioen gulden, zoodat het niemand verwonderen kan, dat de held van *Matanzas*, bij zijne terugkomst in het Vaderland, alom met groot gejuich ontvangen werd. PIET HEIN sneuvelde echter reeds in het volgende jaar in een gevecht tegen eenige vijandelijke schepen.

Terwijl de Nederlandsche zeevaarders op deze wijze hunnen naam bij den vreemdeling geducht maakten, zette FREDERIK HENDRIK ook te lande den strijd met een goed gevolg voort. In 1632 veroverde hij *Venlo*, *Sittard* en *Roermond*, waarna hij zijne wapenen keerde tegen *Maastricht*, dat na eene belegering van tien weken overging. Een nieuwe vredehandel, in hetzelfde jaar met goedvinden der Aartshertogin tusschen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden aangevangen, ten einde eene vereeniging tusschen de beide gewesten te beproeven, bleef zonder gunstig gevolg. ISABELLA stierf in 1633 zonder kinderen na te laten; zij was 67 jaren oud. Hare zachtmoedigheid, voorzichtigheid en rechtvaardigheid

hadden haar bij het Zuid-Nederlandsche volk eene groote achting verworven. Zij werd opgevolgd door FERDINAND, broeder van FILIPS IV, welke zich spoedig door zijne wapenfeiten beroemd maakte.

Om den krijg met meer kracht te kunnen voeren, sloot FREDERIK HENDRIK in 1635 een verbond met den Franschen vorst, die insgelijks met de Spanjaarden in oorlog was en aan den stadhouder een hulpleger zond. De prins van *Oranje* trok nu in hoedanigheid van opperbevelhebber der beide legers verder in *Brabant*, en zegepraalde op onderscheidene plaatsen. *Diest* werd ingenomen, *Thienen* stormenderhand veroverd en geplunderd, en *Leuven* nauw ingesloten. Terwijl men hiermede bezig was, ontstond er een misverstand tusschen de hoofden der verbonden troepen, het gebrek aan leeftocht deed zich gevoelen, en men moest het beleg opbreken. Meer dan de helft der Fransche soldaten kwam door ziekte en ellende om. Men vond onder hen edellieden, welke hunne paarden voor een rijksdaalder verkochten; anderen moesten door de liefdadigheid der ingezetenen ondersteund worden. De dappere FERDINAND maakte hiervan gebruik, om de ingenomen plaatsen te hernemen; hij bemachtigde verder in 1637 de steden *Limburg*, *Venlo* en *Roermond*, terwijl FREDERIK HENDRIK van zijnen kant *Breda* innam.

Twee jaren later onderscheidde zich de onverschrokken Nederlandsche zeeheld MAARTEN HARPERTSZOON TROMP. Bijgestaan door JOOST BANCKERT en WITTE CORNELISZOON DE WITH, bijgenaamd Vechtgraag, vernietigde hij den 21 October 1639 bij *Duins* eene vloot van 67 oorlogsschepen, welke FILIPS IV tegen ons Vaderland had afgezonden.

Na den gunstigen afloop van dezen strijd begon evenwel de lust tot den oorlog al meer en meer te verflauwen. In 1644 veroverde FREDERIK HENDRIK *Sas-van-Gent* en in het volgende jaar ook *Hulst*, welke beide steden in dien tijd geenszins onbelangrijk waren; doch de voordeelen, welke uit die zegepralen voor de Vereenigde Provinciën ontsproten, konden tegen de gemaakte onkosten niet op-

wegen. Men verlangde daarom algemeen naar rust. *Munster* was ditmaal de plaats, waar men met de afgezanten des konings onderhandelen zou. Na vele beraadslagingen en tegenkantingen werd men het over de voorwaarden eens, en de vrede kwam tot stand den 30 Januari 1648.

Bij dit verdrag werden de Vereenigde Provinciën als eene vrije republiek erkend en behielden al de bezittingen, die zij tijdens den oorlog in Oost- en West-Indië bekomen hadden. De veroverde gedeelten van *Brabant*, *Limburg* en *Vlaanderen* werden als wettige eigendommen aan den nieuwen Staat toegevoegd, en hem tevens het recht toegekend de *Schelde* voor vreemde schepen gesloten te houden.

De stadhouder FREDERIK HENDRIK had deze gewichtige gebeurtenis niet mogen beleven; hij was den 14 Maart 1647 te 's-Hage overleden en door zijn eenigen zoon WILLEM II opgevolgd.

Eenige beroemde mannen uit dit tijdperk.

De eerste helft der 17de eeuw was voor de Vereenigde Provinciën in vele opzichten een schitterend tijdperk.

Zoowel te water als te land gaven onze dapperen aanhoudend de heerlijkste bewijzen van bekwaamheid en moed. De vlag der Republiek wapperde in alle oorden der wereld, en hare schepen voorzagen de meeste Europeesche Staten van de Indische voortbrengselen, zoodat de bevolking van ons Vaderland eene tot dan toe ongekende stoffelijke welvaart genoot.

Bovendien was het onder het stadhouderschap van FREDERIK HENDRIK, dat de kunsten en wetenschappen op eene voortreffelijke wijze aangemoedigd en beoefend werden. REMBRANDT, GERARD DOU, POTTER, FRANS HALS en JAN STEEN muntten uit als schilders; JAKOB

VAN KAMPEN en DE KEYZER als bouwmeesters; IZAAK en GERARDUS Vos, benevens de beide HEINSIUSSEN, als letterkundigen; PIETER BOR en PIETER CORNELISZON HOOFT als geschiedschrijvers, terwijl HUGO DE GROOT als rechtsgeleerde en staatsman eenen grooten roem verwierf, ofschoon sommige zijner werken, wegens daarin voorkomende dwalingen, door de Kerk veroordeeld zijn. Onder de dichters (wier geschriften echter niet alle zonder gevaar kunnen gelezen worden), telt men: HOOFT, HUYGENS, REAAL, VAN BAERLE en CATS, welke laatste gedurende twee eeuwen de lievelingsdichter van *Nederland* geweest is, tot groot nadeel van de eerbaarheid en goede zeden. Voorts heeft men SPIEGEL, ROEMER VISSCHER met zijne beide dochters ANNA en MARIA TESSELSCHADE, die mede als dichters bekend zijn, en bovenal den grooten VONDEL, welke terecht als de vorst der Nederlandsche dichters beschouwd wordt.

Deze waarlijk beroemde man werd den 17 November 1587 uit eene Nederlandsche familie te *Keulen* geboren. Zijne ouders, die de leer der Doopsgezinden volgden, keerden tien jaar later in het Vaderland terug, en vestigden zich te *Amsterdam*, alwaar zij eenen kousenwinkel opzetten. De jonge VONDEL gaf vroegtijdig blijken van een zeer verheven geest, en werd door al de groote vernuften zijner eeuw hooggeschat. Toen hij evenwel op meer gevorderden leeftijd tot de overtuiging was gekomen, dat de Katholieke geloofsleer de ware is, en in 1641 tot den godsdienst zijner vaders wederkeerde, kreeg hij vele vijanden. Zelfs de verdienstvolle Hooft, die meer dan veertig jaren zijn vriend geweest was, vermeed van dan af zijnen omgang, en bejegende hem voortdurend met bitsheid. Dit belette echter niet, dat de ijverige nieuwbekeerde met Gods hulp aan zijn besluit getrouw bleef en tot zijnen dood in het Katholiek geloof volhardde.

Intusschen hadden de groote gebeurtenissen, in zijn Vaderland en elders voorgevallen, VONDEL gelegenheid

gegeven om zijn talent als dichter te doen kennen, Het treurig uiteinde van den edelen OLDENBARNEVELT had hem met eene diepe verontwaardiging vervuld. Hij vervaardigde een treurspel onder den naam van *Palamedes of de vermoorde onnoozelheid*, waarin hij op eene bedekte wijze aan alle tegenstanders van dien grooten Staatsman, de onrechtvaardigheid hunner handelwijze onder het oog bracht. De dichter werd wegens dit stuk hevig vervolgd, doch zulks nam geenszins weg, dat het in weinige jaren tot dertigmaal herdrukt werd. In 1629 bezong VONDEL de inneming van de steden 's-Bosch en Wezel door FREDERIK HENDRIK; in 1637, de verwoesting van *Amsterdam* en de ballingschap van GUSBRECHT van *Amstel* na den dood van FLORIS V; terwijl hij een weinig later een treurspel op de ongelukkige MARIA STUART in het licht gaf.

Sedert zijne bekeering maakte VONDEL meestal godsdienstige gedichten. De voornaamste waren ontleend aan de Bijbelsche Geschiedenis, zooals: koning DAVID in ballingschap, koning DAVID hersteld, SAMSON of de heilige wraak, ADAM in ballingschap, NOË, of de ondergang der eerste wereld, LUCIFER, JOZEF in *Dothain* en *Egypte*, JOANNES de Boetgezant en vooral zijn voortreffelijk leerdicht, *de Altaargeheimenissen*, hetwelk de H. Offerande der Mis tot onderwerp heeft.

Na vele wederwaardigheden en gestadige miskenning stierf VONDEL den 5 Februari 1679 in het 92ste jaar van zijnen ouderdom. Onderscheidene dichters vereerden zijne nagedachtenis door schoone lijkzangen, en in 1867 heeft men tot zijne eer in de stad *Amsterdam* een heerlijk standbeeld opgericht.

Willem II.

De vrede van 1648 schonk aan de Vereenigde Provinciën weinig rust. Wyl de oorlog nu ten einde was, drongen de Staten van *Holland* op eene sterke vermindering van het krijgsvolk aan. De andere gewesten stemden hiermede in, doch vermits de eerstgenoemden daarin verder gingen, dan de prins van *Oranje* en de Algemeene Staten zulks verlangden, ontstonden daaruit andermaal zeer droevige geschillen. Eene bezending aan de steden van *Holland* om met hen over de zaak te onderhandelen, mislukte geheel en al. WILLEM II, die zich op eene onvoorzichtige wijze aan het hoofd der bezending had doen stellen, werd op de meeste plaatsen zeer onheusch bejegend, zoodat hij gramstorig aftrok.

Weinig tijds daarna keerde de Hollandsche admiraal WITTE CORNELISZ. DE WITH zonder toestemming der regeering uit *Brazilië* terug. De prins liet hem op last der Algemeene Staten te 's-Hage in hechtenis stellen, gelijk ook eenige zijner officieren te *Amsterdam*. De Staten van *Holland* beschouwden deze handelwijze als eene schending hunner rechten, terwijl de regenten van *Amsterdam* de deuren der gevangenis openbraken en den officieren de vrijheid schonken. Om alle verdere onaannameheden te voorkomen, liet de prins den admiraal op vrije voeten stellen, doch besloot tegelijk door een stoutmoedigen stap zijnen wil te doen zegevieren. Hij liet onverwachts zes der voornaamste leden uit de Staten van *Holland* oplichten en naar *Loevestein* brengen, terwijl de Friesche stadhouder, WILLEM FREDERIK, op zijn bevel heimelijk met troepen naar *Amsterdam* oprukte, om die stad te overrompelen en derzelver regeering haren overmoed betaald te zetten. Een gedeelte der troepen geraakte des nachts door duisternis en regen op de Gooische heide verdwaald, en kwam eerst tegen den middag zeer vermoeid te *Amsterdam* aan. De Hamburger postbode,

welke daar voorbij getrokken, doch waarschijnlijk door de soldaten niet gezien was, had de tijding hunner aankomst in de stad verspreid. WILLEM FREDERIK kwam dus met zijn krijgsvolk te laat; hij vond, gelijk men denken kan, de poorten gesloten, de bruggen opgehaald en het geschut op de wallen gebracht. Zoodra de stadhouder hiervan bericht ontving, kwam hij zelf toegesneld om de onwillige bevolking desnoods door eene belegering te dwingen. Hij leende echter het oor aan een verdrag, dat grootendeels te zijnen gunste uitviel. De regeering van *Amsterdam* beloofde, dat zij den prins met alle onderscheiding in haar midden zou ontvangen, en wegens het besluit tot afdanking van het krijgsvolk zich naar het gevoelen des stadhouders en der Algemeene Staten zou schikken. Daarop werden de zes vermelde heeren uit hunne gevangenis te *Loevestein* ontslagen, en de prins trok met zijne krijgsbenden af.

WILLEM II overleed den 6 November 1650 in den onderdom van 24 jaren. Zijn vroegtijdige dood wierp alles, wat hij te *Amsterdam* en elders verricht had, in duigen. Op den 13 Januari 1651 werd onder de leiding van den raadpensionaris JACOB CATS te 's-*Hage* eene groote vergadering gehouden. Deze vergadering bestond uit de afgevaardigden der zeven provinciën, te zamen driehonderd in getal, en duurde ruim zeven maanden. De voornaamste punten, welke daar ter sprake kwamen waren de Unie, de godsdienst en het krijgswezen. De tegenstanders van het huis van *Oranje* behielden hier de bovenhand. Behalve in *Groningen* en *Friesland* werd voorloopig geen nieuwe stadhouder aangesteld, en de jeugdige erfgenaam van WILLEM II bleef gedurende 22 jaren van de waardigheid zijner vaderen uitgesloten.

Met betrekking tot den godsdienst werd bepaald, dat de leer van KALVIJN de heerschende zou zijn, terwijl de andere gezindheden geduld zouden worden, doch alleen in die plaatsen, waar zij reeds bestonden. Omtrent het krijgswezen kwam men overeen, dat de Algemeene Staten het oppergezag over het leger zouden hebben, terwijl

de provinciale Staten de officieren mochten benoemen bij die krijgsbenden, welke van hen soldij ontvingen.

Na op deze wijze de zaken geregeld te hebben, ging de vergadering uiteen. JACOB CATS legde zijne waar- digheid van raadpensionaris neder, en werd daarin vervangen door ADRIAAN PAUW, die in 1653 stierf. Men benoemde in zijne plaats JAN DE WITT, een man van uitstekende begaafdheden en kennis, die een zeer belangrijken invloed in den nieuwen Staat verkreeg.

Eerste Engelsche oorlog.

De al te groote naijver tusschen het Engelsche volk en de Nederlandsche kooplieden, alsmede de weigering der Algemeene Staten om onze provinciën met de Engelsche republiek te vereenigen, deden weldra een nieuwen oorlog uitbarsten.

De beruchte OLIVIER CROMWELL, de moordenaar van zijnen wettigen vorst, had zich door list en kuiperij aan het hoofd der Engelsche regeering gesteld. Ten einde het volk zijne euvelheden te doen vergeten, besloot hij de Engelsche natie tot eene groote zeemogendheid te maken. Om hierin te slagen vaardigde hij in 1652 de dusgenoemde *Akte van Scheepvaart* uit, volgens welke de Europeesche volken alleen voortbrengselen uit hun eigen land in de Britsche havens mochten binnenbrengen, terwijl de producten uit de Oost en West uitsluitend door Engelsche vaartuigen moest ingevoerd worden. Deze akte bracht aan onzen handel een gevoeligen slag toe. Alle pogingen om dien af te weren bleven vruchteloos; CROMWELL werd in zijne eischen voortdurend stouter. Aldus vorderde hij, dat de Nederlandsche visschers van de haringvangst op de Engelsche kusten tienden zouden geven, en dat onze zeelieden, bij het naderen van een

Engelsch schip, hetzelfde zouden groeten met de vlag te strijken. Dit laatste punt gaf het sein tot het uitbarsten der vijandelikheden. MAARTEN HARPERTSZOON TROMP, met een gedeelte der vloot in zee gestoken, om eenige koopvaardijschepen te beschermen, ontmoette op de hoogte van *Dover* den Engelschen admiraal BLAKE, en voer voorbij, zonder eenig teeken van eerbied te toonen. Om hem te waarschuwen leste BLAKE een schot, dat van onzen kant met een tegenschot beantwoord werd. Hieruit ontstond een algemeen gevecht, hetwelk een oorlog van twee jaren ten gevolge had. In dezen geduchten strijd, waarin niet minder dan zeven groote zeeslagen geleverd werden, deed zich de groote MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUYTER voor de eerste maal als een bekwaam en onverschrokken vlootvoogd kennen. Deze uitstekende zeeheld was den 24 Maart 1607 te *Vlissingen* uit geringe ouders geboren. Op elfjarigen leeftijd als kajuitsjongen op een schip geplaatst, was hij zoo oplettend en vlijtig geweest, dat hij na achtereenvolgens de mindere rangen doorloopen te hebben, eindelijk tot scheepskapitein bevorderd werd. Acht reizen naar *West-Indië* en twee naar *Brazilië* verwierven hem in 1641 den rang van schout-bij-nacht.

In den oorlog, waarvan hier gesproken wordt, tastte DE RUYTER den 26 Augustus 1652 de Engelsche vloot aan in het *Kanaal*, en joeg haar na een hardnekkig gevecht tot *Plymouth* terug. Op den 8 October daaraanvolgende moest hij echter met DE WITH, wegens de lafheid van onderscheidene officieren, voor den vijand wijken. Een driedaagsche zeestrijd in het voorjaar van 1653 tusschen BLAKE en TROMP, op de hoogte van *Portland* geleverd, was ook niet gelukkig. DE RUYTER enterde bij deze gelegenheid een reusachtig schip, doch geraakte hierbij zoodanig tusschen de vijandelijke vaartuigen, dat men hem verloren achtte. Hij werd slechts met groote moeite gered. Eenige dagen later behaalde een ander scheepsbevelhebber, JAN VAN GALEN, eene schitterende overwinning bij *Livorno*. De held schoot er evenwel het

leven bij in, want al te voortvarend op den vijand indringende, kreeg hij een kogel in het been en overleefde de duur bevochten zege slechts negen dagen.

In een gevecht bij *Nieuwpoort* en *Duinkerken* moest de groote TROMP andermaal wijken. De Engelschen, hierdoor stouter geworden, kruisten nu op onze kusten, om aan DE WITH het uitzeilen te verhinderen. De wakkere TROMP tastte hen daarom nogmaals aan bij het eiland *Texel*; doch de strijd leverde weinig voordeel op. Twee dagen later, nadat DE WITH er in geslaagd was zich met hem te vereenigen, werd het gevecht op de hoogte van *Ter Heide* of *Scheveningen* hervat. TROMP werd in dezen laatsten slag door een musketkogel doodelijk getroffen. Weinige maanden later nam de oorlog een einde. JAN DE WITT trad met CROMWELL in onderhandeling en den 15 April 1654 kwam de vrede te *Westminster* tot stand. De akte van scheepvaart behield echter hare volle kracht en de Staten van *Holland* moesten CROMWELL beloven, dat zij den jeugdigen prins van *Oranje*, die door zijne moeder met den ter dood gebrachten Engelschen koning vermaagschapt was, nimmer tot stadhouder en kapitein-generaal zouden verheffen.

De Staten bieden hulp aan den koning van Denemarken. Tweede Engelsche oorlog

FREDERIK III, koning van *Denemarken*, geraakte in 1658 in oorlog met den Zweedschen vorst, KAREL GUSTAAF. De Algemeene Staten, niet zonder reden beducht, dat de handel op de Oostzee daardoor lijden zou, sloten zich bij *Denemarken* aan, en zonden eene vloot naar de *Sont* onder het opperbevel van den luitenant-admiraal JAKOB VAN WASSENAAR, heer van *Obdam*. In een hevigen zeestrijd nabij *Koppenhagen*, waarin de voor-

treffelijke onderbevelhebber WITTE CORNELISZOOM DE WITH het leven verloor, werd de Zweedsche admiraal WRANGEL tot den aftocht genoodzaakt. In het volgende jaar landde ook DE RUYTER met eene nieuwe vloot op het eiland *Funen*, verdreef de Zweden uit de stad *Nyborg* en bracht daartoor veel bij tot den vrede van *Kopenhagen*, die den 6 Juli 1660 geteekend werd.

In 1661 vereffenden de Staten een langdurig geschil met den koning van *Portugal* wegens *Brazilië*, en stonden hem hunne rechten op dat rijk voor acht millioen gulden af.

Vier jaren later moesten zij andermaal het hoofd bieden aan *Engeland*. KAREL II, zoon van den vroeger onthoofden vorst, was op den troon zijner vaderen hersteld, en vorderde van JAN DE WITT, dat deze de met CROMWELL aangegane verbintenis, om zijn neef WILLEM van *Oranje* van het stadhouderschap uit te sluiten, zou vernietigen. De raadpensionaris stemde hierin toe, doch belette tevens, dat de jonge prins tot de waardigheid zijner vaderen verheven werd.

Ten hoogste hierover gebelgd, liet de Engelsche vorst onze bezittingen in *Afrika* en *Amerika* aanranden en onzen handel belemmeren. De hertog van *York*, zijn broeder, nam vele onzer koopvaardijschepen weg, en legde daarenboven beslag op al de Nederlandsche vaartuigen, welke in de Engelsche havens lagen. Om de Britten te straffen zonden de Staten in Juni 1665 JAKOB VAN WASSENAAR, met eene vloot in zee. Nauwelijks was de admiraal met den vijand in het strijdperk getreden, of zijn schip vloog met een vreeselijken knal in de lucht. De ontsteltenis hieruit ontstaan, en de weinige eensgezindheid tusschen de verschillende vice-admiraals veroorzaakten terstond eene algemeene verwarring, en de Nederlanders moesten met een verlies van 17 schepen en 4000 man aftrekken.

In den dusgenoemden vierdaagschen zee-strijd, die in Juni 1666 onder het opperbevel van DE RUYTER geleverd werd, verloren de Engelschen op hunne beurt 23 schepen en 5000 man aan dooden, terwijl de Nederlanders

bove
winn
adm
VAN
E
niet
eigen
wer
tast
N
op
Flie
vold
beg
den
zee
Eng
tege
wer
kwa
en
Shee
groc
gem
bij
Eng
zink
de
kat
des
schi
doer
klap
over
gevo
kett
oorl
bran

bovendien nog 3000 krijgsgevangenen maakten. Deze overwinning kostte nochtans het leven aan den luitenant-admiraal CORNELIS EVERTSEN en den onderbevelhebber VAN DER HULST, twee dappere zeehelden.

Een volgend treffen op de hoogte van *Duinkerken* was niet zoo voordeelig. Terwijl CORNELIS TROMP geheel eigenzinnig de achterhoede der Engelschen aanrandde, werd de RUYTER door de vijandelijke overmacht aangetaast en op de vlucht gedreven.

Niet lang na dezen strijd verbrandden de Engelschen op eene roekeloze wijze 140 onzer schepen, die in het *Flie* ten anker lagen. Zulk eene stoute daad eischte voldoening, en ofschoon de vredesonderhandelingen reeds begonnen waren, werd CORNELIS DE WITT, broeder van den raadpensionaris, als gevolmachtigde der Staten in zee gezonden, om aan DE RUYTER last te geven de Engelschen in hun eigen land te gaan aantasten. Niet-tegenstaande deze onderneming uiterst gevaarlijk was, werd zij echter met geestdrift aangevangen. Den 17 Juni kwam de Nederlandsche vloot aan den mond der *Theems* en voer onverschrokken de rivier op. In de sterkte *Sheerness*, welke de onzen bemachtigden, vond men een grooten voorraad scheepsbehoeften, die aanstonds buit gemaakt werd. DE RUYTER zeilde nu verder tot dicht bij *Chattam*, waar de meeste koningsschepen lagen. De Engelschen hadden hier twee groote vaartuigen laten zinken, waardoor de vaart zeer gehinderd werd, terwijl de stroom verder met eene zware ijzeren ketting op katrollen afgesloten was. Onder het geweldig schieten des vijands zeilde JAN VAN BRAKEL met een zeer slecht schip al de anderen voorbij zonder een enkel schot te doen; doch tot de ketting genaderd, brandde hij eensklaps los, klampte een groot fregat aan boord en veroverde het in eenige oogenblikken. VAN RIJN, die hem gevolgd was, zeilde nu met zulke kracht tegen de ketting aan, dat dezelve aan stukken sprong. Een oorlogsschip, dat daar dicht bij lag, zette hij met zijn brander in vlam; drie andere trof weldra hetzelfde lot,

terwijl het grootste, dat gediend had om koning KAREL naar *Engeland* over te voeren, veroverd werd. Zulk een stoutmoedig wapenfeit bracht eene groote verslagenheid onder de vijanden. Zij dachten waarschijnlijk, dat de Nederlanders nog hooger zeilen, en de hoofdstad zelve aantasten zouden, doch dit geschiedde niet. Nadat DE RUYTER den volgenden dag nog eenige andere schepen vernield had, voer hij ongehinderd de rivier weder af, en keerde met roem beladen in het Vaderland terug. Tot innig genoegen der Nederlandsche kooplieden, werd kort daarop de eensgezindheid hersteld. Dit had plaats te *Breda* den 31 Juli 1667. Ofschoon de vredesvoorwaarden niet zoo voordeelig waren, als men hier telande verwachtte, had KAREL II zijn doel niet kunnen bereiken. WILLEM van *Oranje* bleef voortdurend van alle posten uitgesloten, en weldra verscheen er een besluit vanwege de Staten van *Holland*, waarbij de stadhouderlijke waardigheid in hun gewest voor altijd afgeschaft werd. Deze verordening, onder den naam van *Eeuwig Edict* bekend, berokkende aan JAN DE WITT vele vijanden, en was zonder twijfel eene voorname oorzaak van zijn val.

Treurige toestand der Republiek. Willem III, Stadhouder. Jan en Cornelis de Witt vermoord.

De oorlogszuchtige plannen van LODEWIJK XIV, koning van *Frankrijk*, brachten de Vereenigde Provinciën weldra opnieuw in angst. JAN DE WITT, wegens de invallen van dien heerschzuchtigen vorst in de Spaansche Nederlanden, voor de onafhankelijkheid der Nederlandsche Republiek bezorgd, sloot een verdrag met de koningen van *Engeland* en *Zweden*, ten einde aan de veroveringen der Franschen paal en perk te stellen. Dit *drievoudig Verbond* had werkelijk den vrede van *Aken* ten gevolge.

Het
Fran
nam
te li
H
driev
den
met
te d
Keul
gest
Staa
noch
Eng
werd
vluc
spoe
V
pers
over
de
of s
in l
prin
kapi
zwa
om
over
zoo
Hol
onn
stek
stel
Lon
gen
eisc
bui
het

Het haalde ons echter dermate de gramschap van den Franschen vorst op den hals, dat hij het korte besluit nam, de Vereenigde provinciën geheel bij zijne staten in te lijven.

Hij slaagde niet alleen om door slinksche wegen het driefoudig verbond te vernietigen, maar hij wist tevens den Engelschen koning over te halen, om in vereeniging met de Fransche troepen een inval in ons Vaderland te doen. De twee kleine vorsten van *Munster* en van *Keulen* zouden hem insgelijks behulpzaam zijn. Aldus gesterkt, haastte de Fransche koning zich om onzen Staat aan te randen. Op zee behield de Republiek nochtans de bovenhand. Den 7 Juni 1672 geraakte de Engelsche vloot bij *Solebay* met DE RUYTER slaags en werd zoo deerlijk gehavend, dat zij haar heil in de vlucht moest zoeken. Maar dit eerste voordeel werd zeer spoedig door eene groote nederlaag gevolgd.

Vijf dagen na deze zegepraal trok LODEWIJK XIV in persoon met eene krijgsmacht van meer dan 100000 man over den *Rijn*, terwijl zijne Duitsche bondgenooten in de Oostelijke provinciën binnendrongen en zonder slag of stoot een gedeelte van *Gelderland*, *Overijsel* en *Drente* in bezit namen. In dezen algemeenen nood werd de prins van *Oranje* voor eenen enkelen veldtocht tot kapitein-generaal aangesteld. Hij stond met een zeer zwak leger van nauwelijks 22000 man nabij den *IJsel*, om den vijand in zijne vaart tegen te houden, doch de overwinningen van den Franschen vorst waren ditmaal zoo snel, dat de prins maar even tijd had, om naar *Holland* terug te trekken. Hier aangekomen liet hij onmiddellijk de dijken tusschen *Gorkum* en *Muiden* doorsteken, als het eenige middel tot behoud. Geheel ontsteld zonden de Staten vervolgens een gezantschap tot LODEWIJK, die reeds in *Utrecht* was, en stelden pogingen in het werk, om een bestand te treffen. De eischen van den trotschen vorst schenen echter zoo buitensporig, dat men die niet wilde aannemen. Zoodra het volk hiervan onderricht was, geraakte het in woede;

het schreef al die rampen toe aan de gebroeders DE WITT en drong er bij de regeering op aan, dat het *Eeuwig Edict* vernietigd en de prins van *Oranje* in al de waardigheden zijner voorvaderen hersteld zou worden. JAN DE WITT legde nog dienzelfden dag zijne betrekking als raadpensionaris neder, doch bleef niettemin aan al den haat eener dolzinnige menigte blootgesteld. Veertien dagen vroeger, in den nacht van den 21 Juni, toen de raadpensionaris zeer laat uit de vergadering van *Holland* naar huis had willen gaan, was hij onverhoeds door vier booswichten aangegrepen en zoodanig verwond, dat hij eenige weken het bed had moeten houden. Een dezer snoodaards, met name DE GRAAF, de zoon van een der voornaamste raadsheeren, was aangehouden en gevonnist om onthoofd te worden. JAN DE WITT was niet te bewegen, om voor den schuldige gratie te verzoeken, ofschoon zijn eigen vrienden daartoe herhaaldelijk bij hem aandrongen. De verbittering van het vooringenomen volk was hierdoor nog meer opgewekt. WILLEM TICHELAAER, een berucht booswicht, die barbier en wondheeler te *Piershil* in *Zuid-Holland* was, betichtte CORNELIS DE WITT, burgemeester van *Dordrecht*, van eenen aanslag op het leven van WILLEM III. Terstond na deze aanklacht werd de beschuldigde door het hof van *Holland* aangehouden en op de pijnbank geworpen; doch geene folteringën waren in staat den burgemeester de bekentenis eener misdaad af te persen, waaraan hij niet plichtig was. Maar de rechters sloegen daarop geen acht, en veroordeelden hem tot eene levenslange ballingschap. Nauwelijks was het vonnis uitgesproken, of men zond iemand naar JAN DE WITT, met het bericht, dat zijn broeder vrij was en hem verlangde te spreken. De gewezen raadpensionaris kwam aanstonds toegesnel, doch nauwelijks hadden de beide broeders elkander gezien, of de onstuimige menigte bestormde onder aanvoering van den verachtelijken TICHELAAER de poort, stoof de trappen op en sleurde de beide broeders naar buiten, waar zij in weinige oogenblikken onder de

raw
lijk
en
gesl
mid
stil,
in h
naar
reec
Zoo
dom
vrag
DE

Oor

I
wa
ver
En
het
wo
gew
des
het
I
gel
gev
ge
den
ov
bur
ge

ruwste mishandelingen den dood vonden. Hunne deerlijk misvormde lijken werden vervolgens onder gejoel en getier langs de straten en pleinen van 's-Hage rondgesleurd, en eindelijk aan eene galg opgehangen. Te midden dezer moordtooneelen hield zich de regeering stil, en durfde zelfs geene vervolging tegen de schuldigen in het werk stellen, zoo groot was hun getal. De voornaamste bewerkers van dit gruwelstuk werden echter reeds op deze wereld voor hunne misdaad zwaar gestraft. Zoo moest WILLEM TICHELAAR in zijnen hoogen ouderdom, van iedereen verlaten, op krukken zijn brood gaan vragen, terwijl hij beleed, dat hij den edelen CORNELIS DE WITT meermalen valsch beschuldigd had.

Oorlog met Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen. Vrede van Nijmegen.

De nieuwe stadhouder deed het volk eene groote verwachting van zich opvatten. Hij raadde den Staten elk verdrag met de Franschen zeer sterk af; en toen de Engelsche gezanten hem eenmaal te kennen gaven, dat het lot der Republiek zoogoed als beslist was, antwoordde hij: „Ik ben overtuigd, dat het land in groot gevaar verkeert, maar ik ken ook een zeker middel om deszelfs ondergang niet te beleven, en zal, zoo de nood het vordert, bij de laatste schans omkomen.”

Deze stoute taal had reeds eene goede uitwerking gehad, de verflauwde moed der burgers was weder opgewekt, en LODEWIJK XIV, die voor het oogenblik geene kans zag om in *Holland* door te dringen, keerde den 26 Juli 1672 naar *Frankrijk* terug. Hij gaf het bevel over zijne troepen te *Utrecht* aan den hertog van *Luxemburg*, terwijl TURENNE eenigen tijd later naar den *Rijn* gezonden werd, om den keurvorst van *Brandenburg*, die

een verbond met de Republiek gesloten had, in het oog te houden. Daarop vormde WILLEM III het plan om de achtergebleven Fransche troepen door eene krijgslist buiten de grenzen der Vereenigde Provinciën te lokken. Hij trok onverwachts met een leger van 30000 man door de Spaansche Nederlanden naar *Charleroi*, om die vesting te veroveren, doch de strenge koude noodzaakte hem het beleg op te breken. Eene bijna gelijke teleurstelling ondervond ook de maarschalk LUXEMBURG: Deze was in December van hetzelfde jaar aan het hoofd zijner troepen opgerukt, om over het ijs in de provincie *Holland* door te dringen. Nauwelijks was hij echter op marsch, toen de invallende dooi hem verhinderde zijnen tocht voort te zetten. Hij trok nu over *Zwammerdam* en *Bodegraven* naar *Utrecht* terug, terwijl de beide dorpen aan moord en plundering werden prijs gegeven.

Ook de Munstersche en Keulsche legerstroepen zagen zich omtrent denzelfden tijd in hunne overwinningen gestuit. Zij waren zegevierend tot bij *Groningen* voortgerukt, en hielden die stad reeds zes weken ingesloten; doch de kommandant RABENHAUPT verdedigde de plaats zoo wel, dat de vijand met een verlies van 10000 man moest aftrekken. Kort daarop werd hun ook *Koevorden* ontruikt door medewerking van MIJNDERT VAN DER THIENEN, onderwijzer en landmeter te dier stede, die bij de komst der Munsterschen naar *Groningen* gevlucht was.

In 1673 geraakte DE RUYTER driemaal slaags met de Engelschen. De twee eerste gevechten waren niet beslissend, doch het derde, op de hoogte van *Den Helder* en *Kijkduin*, deed de Engelschen naar hunne kusten de wijk nemen. KAREL II neigde nu meer tot den vrede, die dan ook reeds in Februari 1674 gesloten werd. Te lande was het geluk aan de Vereenigde Provinciën niet minder gunstig. De prins van *Oranje* veroverde de vesting *Naarden* en kreeg weldra zulke machtige bondgenooten, dat de Franschen geheel *Utrecht* ontruimden en de twee kleine Duitsche vorsten zich haastten vrede te maken.

Het tooneel des oorlogs werd nu naar de Zuidelijke Nederlanden verplaatst. WILLEM III, die aan het hoofd der verbonden troepen stond, leverde den Franschen in Augustus van hetzelfde jaar een geduchten veldslag bij *Senef*, die echter niet beslissend was. Twee jaren later onderging de Republiek een groot verlies door den dood van DE RUYTER. Deze dappere zeeheld was in 1675 naar de *Middellandsche zee* gezonden, om de Spanjaarden tegen de Franschen te ondersteunen. Op den 8 Januari 1676 ontmoette hij niet ver van het eiland *Stromboli* de vijandelijke vloot en tastte haar aan, zonder merkkelijk voordeel te behalen. In April daaraanvolgende had er een gevecht plaats in het gezicht van den berg *Etna*. Hier werd DE RUYTER door een vijandelijken kogel getroffen en stierf zeven dagen later, den 29 April 1676, in de haven van *Syracuse*, nadat hij, gelijk men schrijft, negentien groote zeeslagen en zes en twintig kleinere gevechten had bijgewoond.

De strijd te lande werd na dien tijd nog twee jaren voortgezet, en eindigde in 1678 met den vrede van *Nijmegen*, waarbij de stad *Maastricht*, welke vijf jaren in de macht der Franschen geweest was, teruggegeven werd.

Willem III, koning van Engeland.

KAREL II, koning van *Engeland*, stierf in 1685 en werd door zijnen broeder, den hertog van *York*, onder den naam van JACOBUS II opgevolgd. De nieuwe vorst, die in 1671 tot den Katholieken godsdienst was overgegaan, wilde kort na zijne troonsbestijging aan zijne Roomschegezinde onderdanen hunne verloren rechten wedergeven. Deze maatregel mishagde ten hoogste aan vele grooten des rijks en vooral aan de Anglikaansche geestelijkheid, welke in vroegere jaren een groot gedeelte van de goe-

deren der Kerk in bezit genomen had. De misnoegde Engelschen onderhandelden met den prins van *Oranje*, die met eene dochter des konings gehuwd was, en noodigden hem in stilte uit, om met eene geduchte legermacht de zee over te steken en zijn schoonvader van den troon te stooten. WILLEM III leende zeer gaarne het oor aan dit voorstel. Met behulp der Algemeene Staten verzamelde hij eene talrijke vloot en ging tegen het einde van October 1688 met nagenoeg 14000 manschappen onder zeil. In *Engeland* aangekomen, rukte hij onmiddellijk naar *Londen* op, ten einde zijn schoonvader te overvallen. Maar JACOBUS, dit vernomen hebbende, vluchtte naar *Parijs* en vond hulp bij LODEWIJK XIV, die zich andermaal tot den krijg uitrustte. Weldra verscheen JACOBUS II met eene Fransche vloot op de Iersche kusten, waar hij nog de meeste aanhangers telde. Zijne troepen werden door den Hollandschen stadhouder, die intusschen tot koning van *Engeland* was uitgeroepen, verslagen, en de verdreven vorst moest ten tweeden male zijn land ontruimen.

WILLEM III bewerkte daarop het zoogenaamde *Groot verbond van Weenen*, waarbij *Spanje*, *Oostenrijk*, *Brandenburg*, *Savoye* en eenige kleine Duitsche vorsten zich met *Engeland* en de Vereenigde Provinciën verbonden, om LODEWIJK XIV het hoofd te bieden. De bondgenooten waren in dezen strijd niet gelukkig. In 1690 behaalden de Franschen twee groote overwinningen, de eene te land bij *Fleurus* in de provincie *Henegouwen*, onder aanvoering van den maarschalk LUXEBURG, de andere tien dagen later ter zee op de zuidkust van *Engeland*. Den 29 Mei 1692 bracht de Engelsch-Nederlandsche vloot op hare beurt den Franschen bij kaap *La Hogue* de nederlaag toe; doch de slag bij *Steenkerken* in hetzelfde jaar geleverd, gelijk ook die van *Landen* en *Neerwinden* in 1693, was weder geheel ten nadeele der bondgenooten.

De Fransche kaper-kapitein JAN BART, voorheen een geringe visscher uit *Duinkerken*, bracht daarenboven onzen

ha
bu
wa
vu
ge
we

Pr
nu
bez
ma
na
Te
hij
zev
baa
daa
leer
In
toch
hij
lied
Stat

Dooc

He
KARR
Om
vorst
van
verkla
land,
en de
schaar

handel gevoelige slagen toe, en nam vele onzer haring-buizen weg. Wyl de oorlog dus geenszins aan de verwachting beantwoordde, begonnen de bondgenooten vurig naar den vrede te verlangen, die tot wederzijdsch genoegen in 1697 te *Rijswijk*, nabij *Den Haag*, geteekend werd.

In hetzelfde jaar werd ons Vaderland bezocht door PETER I, keizer der Russen, die begeerig was, om de nüttige inrichtingen van het buitenland zelf te gaan bezichtigen. In *Amsterdam* bezocht hij de winkels en magazijnen der kooplieden, de werkplaatsen der kunstenaars, de schepen, molens, dijken, sluizen en vaarten. Te *Zaandam*, waar men nog het huisje aantoonst, dat hij eenigen tijd bewoond heeft, werkte hij gedurende zeven weken onder den eenvoudigen naam van *Pieterbaas* op de scheepstimmerwerven, en onderscheidde zich daar van de overige gasten enkel door eene grootere leerzucht en vlijt.

In den winter van het volgende jaar deed hij ook een tocht naar *Engeland* en keerde daarna over *Holland*, waar hij een groot aantal officieren, kunstenaars en ambachtslieden voor zijnen dienst aangeworven had, naar zijne Staten terug.

Dood van Willem III. Spaansche Successie-oorlog.

Het kinderloos overlijden van den Spaanschen koning, KAREL II, bracht opnieuw geheel *Europa* in beweging. Om alle verwarring in het rijk te voorkomen, had de vorst kort voor zijnen dood FILIPS van *Anjou*, kleinzoon van LODEWIJK XIV, tot erfgenaam van al zijne landen verklaard. Toen echter LEOPOLD I, keizer van *Duitschland*, als mededinger der Spaansche monarchie optrad en de kroon vorderde voor zijnen tweeden zoon KAREL, schaarde koning WILLEM zich onverwijld aan de zijde

van den Duitschen vorst en bewerkte andermaal een groot verbond tegen LODEWIJK XIV.

WILLEM III kon zich echter niet meer aan het hoofd des legers stellen. Hij stierf kinderloos den 19 Maart 1702 en zijne schoonzuster ANNA beklom den Engelschen troon. In de Vereenigde Provinciën had hij eenigen tijd vroeger JAN WILLEM FRISO, zoon van den Frieschen stadhouder HENDRIK CASIMIR, tot zijn opvolger aanbevolen, maar de Staten namen het besluit de regeering te herstellen, gelijk zij onder JAN DE WITT geweest was, zoodat thans de raadpensionaris HEINSIUS een grooten invloed verkreeg.

De oorlog tegen *Frankrijk*, die voor de bondgenooten meestal gelukkig was, werd op vijf verschillende punten van *Europa* gevoerd. Prins EUGENIUS, de grootste held van zijnen tijd en aanvoerder der keizerlijke troepen, opende dien in *Italië* en behaalde onderscheidene luisterrijke overwinningen. De Engelschen en Nederlanders streden vooral in de Zuidelijke Nederlanden onder de bevelen van den beroemden MARLBOROUGH. In 1704 bemachtigde eene Engelsch-Nederlandsche vloot de sterke vesting *Gibraltar*, welke na dien tijd immer in de macht der Britten gebleven is. In hetzelfde jaar verloren de Franschen den veldslag bij *Hochstädt* in *Beieren* en moesten geheel *Duitschland* ontruimen. Verder bleven de bondgenooten meester in den strijd bij *Ramillies* en bij *Turin* in 1706, bij *Oudenaarden* in 1708 en bij *Malplaquet* in 1709. In het laatste gevecht muntte vooral JAN WILLEM FRISO door zijne dapperheid uit. Men verhaalt, dat hij tot tweemaal toe met groot levensgevaar van zijn doodelijk gewond paard geworpen zijnde, eenige oogenblikken daarna een Zwitsersch vaandrig den stand-aard uit de handen rukte, en dien onder een regen van kogels op de vijandelijke verschansing ging plaatsen, terwijl hij den zijnen met luider stemme toeriep: „Volgt mij, vrienden, volgt mij, hier is uw post!”

Twee jaren later kwam de dappere prins op eene treurige wijze om het leven. Toen hij zich uit de leger-

plaats naar *Den Haag* begaf, om eenige familiezaken te regelen, sloeg het vaarttuig bij het overzetten aan den *Moerdijk* om, en *FRISO* vond zijn graf in de golven.

LODEWIJK XIV had reeds verscheidene malen voorstellen van vrede gedaan; doch deze waren telkens van de hand gewezen, toen eindelijk de Engelsche vorstin den oorlog moede werd, en *MARLBOROUGH* in ongenade verviel. Bovendien was *JOZEF I*, keizer van *Duitschland*, in 1711 gestorven en opgevolgd door zijn eenigen broeder, onder den naam van *KAREL VI*. De zeemogendheden, die tot dan toe voor dezen vorst geijverd hadden, drongen er nu niet langer meer op aan, om den beheerscher van zoovele landen nog de kroon van *Spanje* toe te voegen. Hierdoor begonnen de zaken van den Franschen koning een geheel ander aanzien te krijgen. *LODEWIKS* voorstellen werden beter aangehoord, en bij den vrede van *Utrecht* in 1713 bleef zijn kleinzoon *FILIPS van Anjou* in het bezit der Spaansche kroon; de Zuidelijke Nederlanden werden aan *Oostenrijk* afgestaan, en de Republiek verkreeg het recht om in de voornaamste vestingen van *België* langs het Zuiden, troepen in bezetting te leggen, ten einde daardoor een bolwerk te vormen tegen de aanslagen van het machtige *Frankrijk*.

De Katholieken bij het begin der 18de eeuw.

De eerste groote strijd, dien *LODEWIJK XIV* in 1672 tegen de Vereenigde Provinciën ondernam, was den Katholieken in vele opzichten niet ongunstig geweest. Uit vrees voor de Fransche legers, die een groot gedeelte des lands bezet hielden, durfden de gezagvoerders der Republiek de plakkatens tegen de Roomschen niet met de uiterste gestrengheid ten uitvoer brengen. Onderscheiden plaatsen, welke tot dan toe geene priesters mochten hebben, konden toen zonder gevaar van geestelijken

voorzien worden, en vele dezer geestelijken kregen na het aftrekken der Franschen verlof, om op hunne nieuwe standplaatsen te blijven. Ook in de provincie *Holland* en elders, waar weleer de vervolging het hevigst geweest was hadden de priesters meer vrijheid bekomen. In verschillende gemeenten verkregen de Katholieken ook verlof om schuren en huizen tot uitoefening van hunnen godsdienst in te richten. De bedehuizen, aldus tot stand gekomen, mochten echter nimmer het aanzien eener kerk hebben. Lengte, breedte en hoogte moesten vooraf nauwkeurig aan de Staten bekend gemaakt en door dezen goedgekeurd worden. De grootte der deuren, de vorm en het getal der ramen, de vloer, het dak, in een woord, alles werd tot in de kleinste bijzonderheden bepaald; en wanneer de bouwmeester onvoorzichtig van het gegeven plan afweek, werd het bedehuis door de gerechtsdienaars gesloten, en er mocht geene godsdienst-oefening in gehouden worden, voordat de zaken naar het voorschrift waren afgewerkt. Iedere vernieuwing, vertimmering of verbetering zonder aangevraagd verlof werd op dezelfde wijze gestraft. De sluiting volgde insgelijks, wanneer men buiten het gebouw eenige openbare godsdienst-oefening had gehouden, zooals bedevaarten, processiën, enz., doch bovenal wanneer een protestant tot het ware geloof was teruggekeerd. De geestelijken hadden hierbij doorgaans nog veel meer te lijden, zonder dat echter de vrees voor de vervolging de herders of de geloovigen van het ijverig vervullen hunner godsdienstige plichten kon afschrikken. Zoo werd in 1607 aan alle priesters van *'s-Bosch* de uitoefening hunner geestelijke bediening verboden, wijl men aldaar eene dochter in de Katholieke leering had onderwezen. Een der zendelingen werd zelfs ter gevangenis opgezocht, en de vervolging nam geen einde, voordat de schout en zijne bedienden door eene aanzienlijke som gelds waren tevreden gesteld. De ijverige priester schroomde echter niet twee jaren later eene Calvinistische vrouw in haar uiterste bij te staan, en haalde zich daardoor opnieuw dezelfde onge-

legenheden op den hals. In Januari 1690 ondervond een ander zendeling, met name VAN DER POL, groote moeilijkheden, wyl hij aan drie Turksche jongelingen het H. Doopsel had toegediend. JOANNES VAN BIJLEVELT, kapelaan te *Arnhem* en later Apostolisch Vicaris der Hollandsche zending, werd in 1698, toen hij in eerstgenoemde stad de H. Mis opdroeg, door den schout en eenige gerechtsdienaars overvallen. Hij had nog even den tijd om het H. Lichaam en Bloed des Heeren te nuttigen; doch onmiddellijk daarop werd hij gegrepen, en zag tot zijne groote ontsteltenis de H. Hostiën uit den tabernakel halen en met voeten vertreden. Vier en twintig dagen zuchtte VAN BIJLEVELT in den kerker en werd toen na het betalen van 1800 gulden in ballingschap gezonden.

Een ander voorval uit hetzelfde tijdperk, hetwelk vooral zeer veel gerucht gemaakt heeft, is het volgende:

SOFIA ALBRECHTS, de dochter van zekeren notaris uit *Helmond*, had in 1699 de dwaling afgezworen en belijdenis gedaan van het Katholiek geloof. Om hare godsdienstplichten ongestoord te kunnen volbrengen, was zij kort daarop naar de Zuidelijke Nederlanden vertrokken, doch niemand wist, waar zij zich gevestigd had. Zoodra de Algemeene Staten hiervan kennis kregen, vorderden zij zonder uitstel hare wederkomst. De Katholieken begrepen, welk gevaar hun te wachten stond, indien SOFIA niet wederkwam, en stelden dus alle middelen in het werk om de schuilplaats der gevluchte te ontdekken. De Zuid-Nederlandsche regeering hielp hen hierbij zoo veel zij kon, en zegde zelfs eene groote belooning toe, aan alwie het gelukken zou de dochter op te sporen. De moeite die men zich allerwegen gaf, bleef echter vruchteloos. SOFIA ALBRECHTS werd niet ontdekt; zij had zich, gelijk later gebleken is, in het Zuiden van *Frankrijk* nedergezet.

Intusschen was de tijd verstreken, welke de Algemeene Staten voor de wederkomst bepaald hadden, en de stadhouder van 's-Bosch kreeg last, eenige priesters van zijn rechtsgebied te doen oplichten, en niet op vrije voeten.

te stellen, voordat de vluchtelingen wedergekeerd zoude zijn. Aanstonds werden nu onderscheidene pastoors en andere geestelijken uit de *Meierij* aangehouden. Een hunner, met name PETRUS JANSSENS, werd zelfs des nachts door 36 ruiters te *Helmond* uit de pastorijs gehaald en als een kwaaddoener naar 's-Bosch gevoerd. Met dit alles nog niet tevreden, liet de stadhouder onderscheidene bidplaatsen der Katholieken sluiten, en verbood den Jezuïeten en anderen kloostergeestelijken op zware straffen de uitoefening hunner heilige bediening. Deze toestand duurde eenen geruimen tijd voort. Enkele dezer geestelijken werden wel is waar kort daarop ontslagen; doch de meesten hunner moesten vele jaren in den kerker zuchten.

SOFIA ALBRECHTS stierf in 1708 en toen dit overlijden den Staten door echte brieven gebleken was, werden de nog gevangen priesters op vrije voeten gesteld; zij moesten nochtans de moeder, die nog in leven was, het gemis harer dochter vergoeden, welke vergoeding in Mei 1710 door de Algemeene Staten op 7600 gulden bepaald werd.

De Jansenisten.

Omtrent denzelfden tijd werd in de Hollandsche zending eene droevige kerkscheuring voltrokken, ten gevolge der hardnekkige verkleefdheid van eenigen aan de dolingen van CORNELIUS JANSENIUS. Deze, in 1585 te *Acquoy* in *Gelderland* geboren, had leermeesters gehad, die zich wel niet van de Katholieke Kerk hadden afgescheiden, maar toch eene groote zucht toonden naar nieuwigheden in het geloof; onderscheidene leerstukken gaven zij voor beter te verstaan dan de vroegere Katholieke leeraars. Kort na den dood van JANSENIUS, die in 1638 te *Iperen* voorviel, gaven zijne vrienden een nagelaten werk van hem in het licht, waarin de nieuwe en valsche leeringen

werden voorgestaan; onder andere loochende JANSENIUS daarin den vrijen wil van den mensch en zeide, dat CHRISTUS niet voor alle menschen gestorven was, noch voor allen de noodige genaden ter zaligheid had verdiend. Dit boek werd door al diegenen, welke met dezelfde dwaling besmet waren, hoog geprezen, doch door de oprechte Katholieken hevig aangevallen. Weldra verscheen er eene plechtige veroordeeling van het boek en de leer daarin vervat, door den H. Stoel; dit vonnis bracht sommigen tot inkeer, doch anderen waren te trotsch en te veel aan hun eigen inzicht gehecht, om zich te onderwerpen. Deze laatsten vormden eene partij, die den naam van *Jansenisten* heeft gekregen, en deze partij vond ook hier te lande hare aanhangers. Onder diegenen, welke zich vooral berucht maakten en door wie eindelijk de geheime weerspannigheid tot openlijke kerkscheuring oversloeg, moet men tellen PETRUS CODDE en JOANNES VAN ERKEL.

De eerste, ongelukkig niet tijdig genoeg als Jansenist gekend, werd in 1688 Vicaris der Hollandsche zending, welke waardigheid hij tot 1702 behield. Eenmaal aangesteld, begunstigde hij zooveel mogelijk de dwaalleer; doch hij werd eindelijk ter verantwoording naar Rome geroepen, in zijne bediening geschorst en THEODORUS DE COCK, met den titel van Provicaris, in zijne plaats daarmede belast. Diegenen, welke de dwaling voorstonden, voorzagen, dat de nieuw aangestelde Provicaris hen zou verplichten het Jansenisme af te zweren of hunne herderlijke bediening te verlaten; zij besloten dus, hem niet te erkennen, en sleepten ook een klein gedeelte der geloovigen in de ongehoorzaamheid mede. Om den wettigen Provicaris te bemoeilijken, namen de wederspannigen hunne toevlucht tot het wereldlijk gezag. JOANNES VAN ERKEL, de onstuimigste der partij, begaf zich met eenige wereldlijken naar *Den Haag*, en schilderde daar DE COCK en de getrouwe priesters af als handlangers van den Paus, die, zeide hij, de Staten aanzag als kettersche overweldigers, en hun het bestuur der Vereenigde Pro-

vinciën zou trachten te ontnemen. Hij slaagde zoo wel, dat de Staten achterevolgens onderscheidene plakkatens ten gunste zijner partij uitvaardigden. Er werd verboden DE COCK als Vicaris te erkennen, en hem zelven werd de uitoefening van zijn ambt ontzegd; later kreeg hij last, te zorgen dat PETRUS CODDE, die zich nog altoos te *Rome* ophield, spoedig terugkeerde; drie dagen na dien terugkeer, den 29 Juni 1703, werd er bevel gegeven om den wettigen Provicaris DE COCK gevangen te nemen; en toen deze, tijdig hiervan onderriocht, zich door de vlucht redde, beloofde men een prijs van 3000 gulden aan alwie hem in handen van het gerecht zou leveren.

De H. Stoel beproefde, doch tevergeefs, door brieven, door tusschenkomst van den Nuntius te *Brussel*, en eindelijk door den Apostolischen Vicaris van 's-Bosch, PETRUS GOVARTS, de gemoederen te verzoenen, en de Staten te bewegen om aan de oproerigen hunnen steun te onttrekken. De Jansenisten van hunnen kant hadden nog altoos gehoopt door list de herstelling van CODDE in zijne waardigheid te verkrijgen, doch toen eindelijk alle hoop verdween, kwamen onderscheidenen tot inkeer; en hoewel CODDE in een wijdloopig schrijven, aan alle Katholieken der Vereenigde Provinciën gericht, zich trachtte te verdedigen, en aan te toonen dat het vonnis van den Paus onrechtvaardig was, kon hij niet beletten, dat vele priesters, hem verlatende, zich aan den wettigen Provicaris onderwierpen, en dat een gedeelte der misleide geloovigen zich van de valsche leeraars afscheidde, om zich onder het bestier der gehoorzame priesters te stellen. Dit verbitterde de hoofden der wederspannigen niet weinig, zoodat zij zich opnieuw tot de Staten wendden, en eene hevige vervolging tegen hen verwekten. Eenigen werden in hunne bediening geschorst, anderen uit het land verbannen; niemand mocht voortaan buiten zijn district eenige kerkelijke bediening uitoefenen. Doch de trouwe geloovigen, die in de districten van onwettige herders woonden, begaven zich nu voortaan naar naburige plaatsen om de heilige Sacramenten te ontvangen; zelfs de zieken

lieten zich derwaarts dragen, om ook in hun uiterste met de schismatieken geene kerkelijke gemeenschap te hebben.

PETRUS CODDE stierf den 18 December 1710; maar met hem stierf niet de scheuring. Zij werd veel meer bevestigd, toen de wederspannigen in 1723 zich een eigen Aartsbisschop van *Utrecht* kozen, en middel vonden om hem te doen wijden. Ofschoon nu de Paus die keuze en wijding aanstonds plechtig veroordeelde, hielden zij zich echter hardnekkig daaraan; in 1742 en 1757 richtten zij zelfs nog twee andere bisschopszetels op te *Haarlem* en te *Deventer*; bij den dood der Bisschoppen verkozen zij telkens nieuwe, wier keuze en wijding echter altijd opnieuw door den H. Stoel werd veroordeeld, terwijl de verkozenen buiten de gemeenschap der Kerk gesloten werden. Zoo duurt de scheuring, hoewel haar aanhang tot op weinigen is versmolten, nog heden voort.

Verval der Republiek. Willelm IV, stadhouder.

De menigvuldige oorlogen der laatste jaren hadden den Staat aanzienlijke offers gekost. Innig verheugd over den vrede; die men eindelijk genoot, besloot men thans den zwaren schuldenlast, welke het land drukte, door bezuiniging zooveel mogelijk te verminderen. Men vermeed alles, wat tot eenige buitengewone uitgaven kon aanleiding geven. De land- en zeemacht werden verwaarloosd, de sterkten liet men vervallen en de regeering gaf zich over aan eene schandelijke zorgeloosheid. De Algemeene Staten sloten verbonden met *Frankrijk* en *Engeland* en meenden nu genoegzaam tegen elke aanranding beveiligd te wezen, te meer, wijl men in de Zuidelijke Nederlanden de grensvestingen bezat, welke door de troepen der Republiek bewaard werden. Niet lang echter behoefde men te wachten, om te zien, hoezeer de invloed en het aanzien van onzen Staat waren afgenomen. De Algerijnsche zee-

roovers begonnen nagenoeg straffeloos hunne zeerooverijen uit te oefenen. In den tijd van weinige jaren hadden zij veertig koopvaardijfchepen bemachtigd, zonder dat men hier te lande tot eenige krachtige maatregelen overging. De vice-admiraal AARENTS, die tegen hen afgezonden was, keerde in 1721 onverrichter zake terug. De schout-bij-nacht GRAVE nam in het volgende jaar twee Algerijnsche kapers; CORNELIS SCHRIJVER bemachtigde er insgelijks een in 1724 en joeg een tweeden op het strand. Eenigen tijd daarna werd de vrede getroffen, doch op voorwaarde dat men het opperhoofd der roovers eene jaarlijksche schatting zou uitbetalen. Zoo diep was toen reeds de Republiek gezonken!

De onmacht der Vereenigde Provinciën bleek echter nog meer in 1722, toen keizer KAREL VI te *Ostende* eene Oost-Indische Compagnie oprichtte. De Algemeene Staten brachten den keizer onder het oog, dat zulks strijdig was met de bepalingen van den Munsterschen vrede, doch hierop werd geen acht geslagen, en de onderneming ging door. Toen echter KAREL VI een verdrag sloot met den Spaanschen vorst, waarbij zij elkander de vrije vaart op alle zeeën toestonden, sloten *Engeland*, *Frankrijk*, *Pruisen* en *Hannover* een verbond om de plannen van den Duitschen keizer tegen te gaan. Na lang dralen nam ook de Republiek daaraan deel en zag nu eerlang haar doel bereikt. Na vele onderhandelingen moest KAREL VI toegeven en de Belgische Oost-Indische Compagnie ging te niet. Dit geschiedde in 1732 door het verdrag van *Wenen*, waarbij de zeemogendheden van *Europa*, waaronder ook de Republiek der Vereenigde Provinciën gerekend werd, zich verbonden om 's keizers oudste dochter, MARIA TERESIA, als toekomstige beheerscheres zijner erflanden te erkennen.

De dood van KAREL VI bracht niettemin geheel *Europa* in gisting. Nauwelijks had deze vorst de oogen gesloten, of *Pruisen*, *Frankrijk*, *Beieren* en *Saksen* verklaarden zijne jeugdige ertgename den oorlog. De Staten bleven lang besluiteloos in het kiezen van eene partij.

Een groot gedeelte des volks, en vooral de aanhangers van het huis van *Oranje* waren er voor, dat men de gedane belofte zou nakomen. Toen nu de ontevredenheid van dag tot dag grooter werd, nam de regeering in 1743 het besluit, MARIA TERESIA met 20000 man te ondersteunen.

De troepen kwamen evenwel te laat om aan de zegepraal der Oostenrijkers bij *Dettingen* te kunnen deelnemen. De koning van *Frankrijk*, LODEWIJK XV, toonde zich niettemin over die hulp gestoord, en bedreigde onzen Staat. Hij maakte zich meester van een gedeelte der Oostenrijksche Nederlanden en bezette vervolgens *Staats-Vlaanderen* en een gedeelte van *Noord-Brabant*. Het volk weet al deze rampen, evenals in 1672, aan de lafheid der Staten en drong op de benoeming van eenen stadhouder aan. Of schoon eene machtige partij daartegen was, moest men echter toegeven, en kort daarop werd WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, onder den naam van WILLEM IV, tot erfstadhouder der Vereenigde Provinciën uitgeroepen.

De prins maakte zich gereed tot een krachtigen wederstand, doch zijne pogingen werden slecht ondersteund. De Franschen rukten gestadig vooruit en sloegen in Juli 1747 het beleg om *Bergen-op-Zoom*, welke vesting vroeger door PAERMA en SPINOLA vruchteloos belegerd was, doch thans reeds na negen weken ingenomen werd. Ook *Maas-tricht* moest in het volgende jaar voor de zegevierende wapens der Franschen bukken. Gelukkig kwam de vrede van *Aken* in October 1748 aan de vijandelijkheden een einde maken. De Fransche vorst zag van al zijne gemaakte veroveringen af, en de Republiek werd in het bezit hersteld van alle verloren steden en grensvestingen.

WILLEM IV had gedurende de overige jaren zijner regeering met groote moeilijkheden te kampen; hij trachtte door wijze maatregelen de nijverheid en den handel uit den kwijnenden toestand op te beuren, de gehate verpachting der belasting te doen afschaffen en de vloot en het leger weder op een goeden voet te brengen; maar zijne beste bedoelingen werden veelal miskend en tegengewerkt.

Hij stierf den 22 October 1751 en liet zijne waardigheid aan zijnen minderjarigen zoon WILLEM V, die hem onder de voogdijschap zijner moeder, ANNA van *Engeland*, opvolgde.

Willem V. Oorlog met Engeland. Onbillijke eischen van Jozef II.

Tijdens de minderjarigheid van WILLEM V viel er hier te lande weinig merkwaardigs voor. Na den dood van ANNA van *Engeland*, in Januari 1759, kwam de jeugdige prins geheel onder de leiding van LODEWIJK ERNST, hertog van *Brunswijk-Wolfenbittel*, die in 1750 op aanbeveling van WILLEM IV tot veldmaarschalk was aangesteld.

WILLEM V, meerderjarig geworden, aanvaardde in 1766 zijne hooge betrekking en huwde in het volgende jaar met FREDERIKA SOFIA WILHELMINA, dochter van prins AUGUST van *Pruisen*. Prins WILLEM aanvaardde het bestuur onder gunstige vooruitzichten, en toch was het land gedurende zijn langdurig stadhouderschap niet zeer gelukkig. De geest van tweedracht en verdeeldheid, die in latere jaren zulke verderfelijke vruchten zou voortbrengen, begon zich toen voorgoed te openbaren. Evenals zijn vader drong ook WILLEM V herhaalde malen op eene vermeerdering van land- en zeemacht aan, doch zijne pogingen werden met geen gunstig gevolg bekroond. *Holland* en *Zeeland*, die aan zee gelegen waren, boden wel eenig geld tot herstelling der vloot, maar van uitgaven voor het leger wilden zij niet hooren. De andere gewesten daarentegen, langs de grenzen van *Duitschland* en de Zuidelijke Nederlanden, zouden gaarne het hunne bijgedragen hebben tot verbetering der landmacht, maar niet voor de vloot; zoodat er in de Staten veel beraadslaagd en weinig uitgevoerd werd.

De gevolgen van zulk eene handelwijze konden niet dan hoogst nadeelig wezen voor de Republiek. Eenige jaren later had er in *Noord-Amerika* eene gewichtige gebeurtenis plaats. De bewoners der Engelsche volkplantingen, zeer ontevreden, omdat de Britsche regeering hun tegen wil en dank allerlei belastingen zocht op te dringen, staken in 1773 de vaan des oproers op en verklaarden zich onafhankelijk. Zij sloten weldra een verbond, en vormden eene Republiek onder den naam van Vereenigde Staten. Deze opgestane gewesten vonden steun bij *Frankrijk* en ook bij sommige Hollandsche kooplieden, welke hen in het geheim van krijgsbehoeften voorzagen. Eenige aanzienlijke regeeringsleden uit *Amsterdam* maakten daarna zelfs het plan op van een handelsverdrag tusschen de Vereenigde Staten en de Republiek, doch dit plan, den Engelschen in handen gevallen zijnde, wikkelde den Staat in eenen krijg, die hem nieuwe offers kostte.

In korten tijd verloren de Nederlandsche kooplieden alle schepen welke zich in zee bevonden; verscheidene eilanden in de West werden door de Engelschen veroverd, en de buitenlandsche handel stond nagenoeg geheel stil. De vijandelijkheden namen echter geen dreigend aanzien; slechts eenmaal geraakten de onzen met de Engelschen in een hevig gevecht. Het was den 5 Augustus 1781. De Schout-bij-nacht JOHAN ARNOLD ZOUTMAN, met zeven linieschepen in zee gestoken, ten einde eene vloot van 72 vaartuigen naar de Oostzee te vergezellen, ontmoette bij *Doggersbank* de Britsche vloot, insgelijks zeven schepen sterk, onder het bevel van den vice-admiraal HYDE PARKER. Oogenblikkelijk tastten de beide vlootvoogden elkander aan en streden gedurende drie en een half uur met gelijken moed. De aftocht der Engelschen stelde een einde aan het gevecht, doch de onzen hadden zooveel geleden, dat zij niet bij machte waren den vijand te vervolgen. Aldus kon geen der twee partijen zich de overwinning toeschrijven. De vrede van 1784 schonk geen voordeel aan de Republiek. *Negapat-*

nam, het middelpunt van onzen katoenhandel in *Oost-Indië*, bleef aan de Britten; de Nederlandsche kooplieden kregen geene vergoeding voor de geleden verliezen, en aan de Engelschen moest de vrije vaart op de Indische zeeën toegestaan worden.

Nog waren deze geschillen niet vereffend, toen ook JOZEF II, keizer van *Duitschland*, eene vijandelijke houding tegen onzen Staat aannam. Deze willekeurige vorst, die zijne eigene onderdanen als een dwingeland bestuurde en de rechten der Katholieke Kerk op de schandelijkste wijze met voeten trad, vorderde in 1781, dat de troepen der Algemeene Staten de grensvestingen der Zuidelijke Nederlanden zouden ontruimen. Dit bekomen hebbende, maakte hij ook aanspraak op de stad *Maastricht* en eischte voor zijne onderdanen de vrije vaart op de *Schelde*. Wijl deze vorderingen niet aanstonds ingewilligd werden, zond hij een leger van 40000 man naar onze grenzen, om daardoor zijnen wil kracht bij te zetten. Door de tusschenkomst van den Franschen koning kwam het echter in 1785 tot eene schikking. JOZEF II zag van zijne gewaande rechten af, en de Vereenigde Provinciën kochten den vrede voor de som van negen en een half millioen gulden, benevens den afstand der forten *Lillo* en *Liefkenshoek*.

Binnenlandsche twisten.

Niet lang na deze gebeurtenis ontstond er in de vereenigde Provinciën eene groote verwarring. In *Frankrijk* waren sedert eenigen tijd onderscheidene goddelooze schrijvers opgestaan, die door het vervaardigen van allerlei slechte werken de grondslagen van den godsdienst en de maatschappij geheel trachtten te ondermijnen. Hunne geschriften waren zeer spoedig door geheel *Europa* verspreid, en vonden ook in ons Vaderland een groot aantal lezers. Het gevolg hiervan was, dat er in het land twee partijen

ontstonden; zij, die de belangen des stadhouders verdedigden, heetten *Oranjeklanten* of prinsgezinden, en werden door hunne tegenpartij als vijanden der volksvrijheid uitgekreten. De anderen noemden zich *Patriotten*, dat is: vrienden des Vaderlands, ofschoon zij enkel hunne eigene grootheid beoogden en voor het Vaderland niet de minste liefde hadden. Zij werden door de burgers doorgaans *Keezen* genoemd. Deze zoogenaamde volksvrienden richtten op de meeste plaatsen genootschappen en vereenigingen op, waar de aanzienlijksten met de ambachtslieden bijeenkwamen, om te spreken over de landbestiering, de rechten der burgers, de gebreken der vorsten, enz. Men verzuimde niet de ongelukkige uitkomsten van den laatsten oorlog en de geschillen met JOZEF II aan den stadhouder toe te schrijven. Men zegde openlijk, dat het land door zijn toedoen in een weerloozen toestand was geraakt, en dat hij geene geschiktheid tot regeeren bezat. Door al deze bijeenkomsten en gesprekken ontstond bij den gewonen man de neiging tot ledigheid, de verwaarloozing van zijne beroepspligten, de zucht om nieuws te hooren, de vermindering van eerbied voor de wettige overheid en vele andere verkeerdheden, waarvan de patriotten meesterlijk partij wisten te trekken. Onder voorwendsel van openbare veiligheid hadden zij tijdens de oneenigheid met den Duitschen keizer op verschillende plaatsen zoogenaamde *vrijkorpsen* doen oprichten, om de burgers in den wapenhandel te oefenen. Deze maatregel was echter alleen tegen den stadhouder gericht. In 1785 ontnamen hem de Staten van *Holland* het opperbevel over de troepen van 's-Hage. De prins vertrok naar het *Loo* in *Gelderland*, waar hij zich een geruimen tijd ophield. Maar weldra hadden er ernstige ongeregeldeheden plaats. *Hattem* en *Elburg*, twee Geldersche steden, die zich tegen den stadhouder en het provinciaal bestuur verzet hadden, moesten met de wapens betengeld worden. De Staten van *Holland*, die de oproeving in bescherming namen, schorsten nu den prins

ook in zijne betrekking van kapitein-generaal over hunne provincie. Kort daarop kwam het te *Vreeswijk* aan de *Vaart* tot een treffen tusschen de krijgslieden van den stadhouder en de Hollandsche en Utrechtsche burgers, waarbij de laatsten meester bleven. In *Zuid-Holland* liepen terzelfder tijd eenige benden gewapende patriotten rond, om al de stedelijke regenten, welke prinsgezind waren, gevangen te nemen en anderen in hunne plaats te stellen. De moedwil van deze zoogenaamde vrienden des Vaderlands overschreed eindelijk alle grenzen. De gemalin des stadhouders, van het *Loo* naar *Den Haag* willende reizen, werd tusschen *Schoonhoven* en *Gouda* aangehouden en genoodzaakt terug te keeren. De koning van *Pruisen* eischte voldoening voor den hoon zijner zuster aangedaan, en wyl deze niet gegeven werd, zond hij den hertog van *Brunswijk* met een leger van 20000 man herwaarts. Aanvankelijk spotten de patriotten met de krijgstoerusting van den Pruisischen vorst, want zij meenden een steun te vinden in *Frankrijk*. Maar nauwelijks hadden zij de aankomst der vreemde troepen in de Vereenigde Provinciën vernomen, of hun moed was geheel verdwenen, en zij kozen schandelijk de vlucht.

WILLEM V werd thans plechtig in al zijne waardigheden hersteld en men vernietigde de vrijkorpsen. Wegens de buitengewone strengheid, waarmede de zegevierende partij op vele plaatsen tegen de overwonnenen te werk ging, verlieten duizenden patriotten het land, om in *Frankrijk* en elders eene veilige schuilplaats tegen de vervolging op te zoeken.

De Franschen in ons Vaderland.

De Nederlandsche uitgewekenen vonden spoedig eene gewenschte gelegenheid om in hun Vaderland weder te keeren.

In
voor
verl
nam
in e
heid
scha
die
Lo
Rep
daar
misch
Fran
land
open
hand
het
binn
Zeel
zorg
Moer
kun
drin
D
rijks
naar
Lan
het
Belg
met
ware
wed
mees
Pic
ston
gedu
hem
krijg

In 1789 viel in *Frankrijk* eene groote staatsomwenteling voor. Lieden, die alle gevoel van schaamte en godsdienst verloren hadden, wierpen de oude instellingen omver, namen *LODEWIJK XVI* gevangen en veranderden *Frankrijk* in eene Republiek. Onder de leus van vrijheid, gelijkheid en broederschap vermoordden zij de priesters, schaften den Katholieken godsdienst af en brachten ieder, die hun tegenstond, op het schavot. Ook de deugdzaame *LODEWIJK XVI* en zijne gemalin werden door die woeste Republikeinen terechtgesteld. *Oostenrijk* en *Pruisen* sloten daarop een verbond om de koningsmoorders wegens hunne misdaden te straffen; doch zij werden verslagen, en de Franschen maakten zich meester van de Zuidelijke Nederlanden. De overwinnaars stelden vervolgens de *Schelde* open, en wjl de Algemeene Staten in het belang van den handel hietegen opkwamen, trok een Fransch leger onder het bevel van den generaal *DUMOURIEZ*, ons Vaderland binnen. *Limburg*, *Staats-Brabant* en een gedeelte van *Zeeland* waren spoedig bezet; maar door de wijze voorzorgen van *WILLEM V* waren al de vaartuigen aan den *Moerdijk* en omstreken, waarvan de vijand gebruik had kunnen maken, om verder in de Republiek door te dringen, aan den overkant gebracht.

Daarenboven deed de nadering van een nieuw Oostenrijksch-Pruisisch leger in *België*, *DUMOURIEZ* weldra weder naar de Zuidelijke Nederlanden vertrekken. Hij leed bij *Landen* en *Neerwinden* eene geduchte nederlaag, en eer het jaar ten einde was, hadden de Franschen geheel *België* ontruimd. Maar in het volgende jaar kwamen zij met nieuwe krijgsbenden terug, en hunne veroveringen waren zoo snel, dat zij in November daaraanvolgende weder van de voornaamste plaatsen van *Staats-Brabant* meester waren. Na de verovering van 's-Bosch wilde *PICHEGRU*, die aan het hoofd van het Fransche leger stond, zijne soldaten eenige rust geven; doch het gedurig aanhouden der uitgeweken patriotten, welke met hem teruggekomen waren, deed hem besluiten zijne krijgsverrichtingen ook in den winter voort te zetten.

In de eerste dagen van 1795 trok hij over de toegevroren rivieren *Gelderland* binnen, en was weldra meester van het geheele gewest. WILLEM V, buiten staat om zijn gezag te handhaven, deed voor zich en zijne zonen afstand van het stadhouderschap en verdere waardigheden, en scheepte zich naar *Engeland* in. Hier vertoefde hij zes jaren, en vertrok toen naar *Brunswijk*, waar hij in 1806 overleed.

Bataafsche Republiek.

Twee dagen na het vertrek van WILLEM V deed PICHGRU onder het luide gejuich der misleide burgers zijne intrede te *Amsterdam*. Aanstonds werd alles naar de Fransche mode ingericht; de patriotten juichten en dansen om vrijheidsboomen of lange staken met driekleurige linten versierd: alle eertitels hielden op; de voorrechten van stand en geboorte werden vernietigd, en ieder ingezetene heette voortaan burger of burgeres. Ook de waardigheid van stadhouder werd voor altijd afgeschaft. Men herinnerde zich de tijden onzer dappere voorouders, die niemand tot meester wilden, en gaf het land den naam van Bataafsche Republiek. De Fransche gezagvoerders lieten zich overhalen, om de onafhankelijkheid der Nederlandsche provinciën te erkennen. Die erkenning geschiedde echter niet, dan tegen de betaling van 100 millioen gulden voor oorlogskosten, het voortdurend onderhouden van 25000 Fransche soldaten, den afstand van *Staats-Vlaanderen*, *Maastricht*, *Venlo*, en eenige andere plaatsen, benevens de vrije vaart op *Maas*, *Rijn* en *Schelde*. Uit deze voorwaarden kon men aanstonds merken, dat het verbond met *Frankrijk* voor de Nederlanders niet zeer gunstig zoude zijn. Maar hierop sloegen de zegevierende patriotten geen acht. In Maart 1796 kwam de eerste Nationale vergadering te 's-Hage bijeen. Zij was

bestemd om de Algemeene Staten, die tot dan toe de wetten voorgeschreven hadden, te vervangen, doch er heerschte zoo weinig eensgezindheid onder hare leden, dat zij niet lang in stand kon blijven. De Goddelijke Voorzienigheid intusschen, die immer de gebeurtenissen naar haren wil weet te regelen, wist ook hier het goede uit het kwade te trekken. Onderscheidene leden der Nationale vergadering wenschten niet alleen gelijkheid in de burgerlijke zaken, maar ook in het godsdienstige. Daarom werd op den 5 Augustus van hetzelfde jaar na eene hevige woordenwisseling de vrijheid van godsdienst tot wet verklaard, de reeks van plakkat en besluiten tegen den Roomschen godsdienst afgeschaft en de uitsluiting der Katholieken van alle staatsambten opgeheven.

Deze eerste maatregel van het nieuwe bestuur, welke aan een groot deel der bevolking zijne verloren rechten wedschonk, verwekte geene geringe bezorgdheid bij vele protestanten. Niettemin bleef de vrijheid van godsdienst bestaan, en twee jaren later kregen de Katholieken zelfs op vele plaatsen de kerken terug, welke zij door de hervorming verloren hadden.

Voor het overige waren de eerste jaren, die de komst der Franschen opvolgden, een tijdperk van jammerlijke verwarring en ellende. De Engelschen bemachtigden het meerendeel van onze overzeesche bezittingen, en noodzaakten den vice-admiraal LUCAS, die met negen oorlogsschepen in de nabijheid der *Kaap de Goede Hoop* verscheen, zich over te geven. Ongeveer een jaar later overkwam dit zelfde ongeluk aan DE WINTER. De Engelschen, die hem ontmoetten op de hoogte van *Kamperduin*, dwongen hem slag te leveren en vernielden een groot gedeelte zijner vloot. Zij namen DE WINTER gevangen en voerden hem naar *Londen*, waar hij echter met alle onderscheiding behandeld werd. Twee jaren later, te weten in 1799, beproefden de Engelschen en Russen eene landing in *Noord-Holland*. Het overschot der Nederlandsche vloot, hetwelk onder STORY bij het eiland

Wieringen lag, gaf zich zonder slag of stoot over. De vijand rukte daarop dieper landwaarts in, en sloeg het Fransch-Bataafsch leger op de vlucht. Doch daarna geraakten de vreemde troepen verdeeld. De Russen, die zich van het dorp *Bergen* meester gemaakt hadden, werden niet ver van daar geslagen, en hun aanvoerder HERMAN viel met eene menigte zijner krijgslieden in de handen der overwinnaars. Te gelijk werd de Engelsche generaal ABERCROMBIE, die op *Hoorn* aangetrokken was, tot den terugtocht genoodzaakt. Toen nu de Engelschen zich weder met de Russen vereenigd hadden, drongen zij gezamenlijk tot bij *Alkmaar* door, doch de slag bij *Castricum*, welke vier dagen later werd geleverd, was hun zoo ongunstig, dat zij zich haastten naar hunne schepen terug te keeren.

De aftocht der vreemde troepen schonk het land een weinig rust. De dertigjarige generaal NAPOLEON BONAPARTE, die door zijne schitterende wapenfeiten in *Italië* en *Egypte*, zich zelve en den Franschen naam beroemd gemaakt had, en thans met den naam van Eersten Consul aan het hoofd der regeering stond, bracht in korten tijd de vijanden van *Frankrijk* tot onderwerping. In 1801 dwong hij *Oostenrijk* tot het verdrag van *Luneville*, terwijl hij in het volgende jaar eene overeenkomst sloot met *Engeland* door den vrede van *Amiens*. Bij deze laatste schikking kreeg de Bataafsche Republiek al hare buitenslandsche bezittingen terug, met uitzondering van het eiland *Ceylon*. Maar de blijdschap over deze gunstige verandering van zaken was van korten duur. In 1803 werd de strijd tusschen *Engeland* en *Frankrijk* hervat, en wij verloren wederom al onze koloniën.

Te midden dier droevige vooruitzichten werd de eerste consul in Mei 1804 tot keizer der Franschen uitgeroepen. Afkeerig van den Republikeinschen regeeringsvorm, verlangde hij ook hier te lande het éénhoofdig bestuur te herstellen. Men gaf aan zijnen wil toe; en RUTGER JAN SCHIMMELPENNINGK, dien NAPOLEON als gezant te *Parijs* had leeren kennen, werd voor den tijd van 5 jaren met

den titel van raadpensionaris aan het hoofd van den Staat gesteld. SCHIMMELPENNINCK was een man van groote bekwaamheden; hij bezorgde het land een algemeen stelsel van belastingen, benevens eene wet op het lager onderwijs, die echter in latere jaren een groot aantal bestrijders gehad heeft. Maar zijn bewind was zoo kortstondig, dat het ternauwernood in aanmerking verdient te komen. Nauwelijks had hij een jaar zijn post met ijver waargenomen, of de Fransche keizer zocht allerlei voorwendsels, om SCHIMMELPENNINCK van zijne waardigheid te kunnen ontzetten, en een lid zijner familie aan het hoofd des bestuurs te plaatsen. Hij gaf voor, dat de raadpensionaris te zwak van gezicht was, om zijn ambt behoorlijk te kunnen waarnemen. Ditmaal deed men nochtans eene poging om NAPOLEON tot andere gedachten te brengen. De admiraal VERHUELL werd naar *Parijs* gezonden met den last om bij den keizer aan te dringen, dat hij de bestaande regeering in *Nederland* niet zou veranderen. Maar VERHUELL kwam eerlang weder met het bericht, dat de keizer vast besloten had, deze gewesten bij *Frankrijk* in te lijven, zoo men zijn broeder LODEWIJK niet tot koning verzocht. De regeering des lands durfde nu niet langer weerstand bieden; men voegde zich naar den wil des keizers, en weldra werd de Bataafsche Republiek vervangen door het koninkrijk *Holland*.

SCHIMMELPENNINCK, die thans zijne taak geëindigd had, legde zijne betrekking van raadpensionaris neder, en vertrok naar zijne landgoederen in *Overijsel*, waar hij geruimen tijd als een ambteloos burger leefde.

Het koninkrijk Holland.

LODEWIJK NAPOLEON werd bij zijne aankomst te 's-Hage met zeer veel koelheid ontvangen. Velen meenden in hem niets anders dan een gedienschtig werktuig van

's keizers heerszuchtige bedoelingen te zien, en waren om deze reden vol achterdocht.

De vorst van zijnen kant had een onbestendig karakter; hij was een liefhebber van luister en pracht; daarbij verkwistend en zeer wispelturig van aard. Nadat hij ruim een jaar te 's-Hage zijne residentie gehouden had, was hij het verblijf aldaar moede en verplaatste het hof naar *Utrecht*, om het zes maanden later naar *Amsterdam* over te brengen, waar het prachtige stadhuis tot een paleis werd ingericht.

Koning **LODEWIJK** bezat voor het overige een goed hart. Hij was zacht en minzaam van aard, schikte zich zooveel hij kon naar de gewoonten des lands, leerde zelfs de Nederlandsche taal en trachtte zodoende zijnen onderdanen te doen vergeten, dat hij een vreemdeling was. Zijne deelneming in de rampen zijns volks bleek vooral in 1807 bij het ongeluk, dat de stad *Leiden* trof, door het springen van een schip met buskruit, waardoor een aanzienlijk gedeelte der stad in puin verkeerde en honderd vijftig menschen het leven verloren. De koning begaf zich terstond derwaarts en moedigde allen door zijn voorbeeld aan, om de diep bedrukte inwoners hulp toe te brengen. Hij zegde zelfs eene belooning van tien dukaten toe aan ieder, die een ongelukkige, welke onder de puinen begraven was, het leven redde.

Bij eene overstrooming, die in 1809 *Gelderland* en *Zuid-Holland* teisterde, bracht hij twee dagen en twee nachten op de gevaarlijkste punten door, bezocht al de dorpen, die door het water geleden hadden, en liet overal de schoonste bewijzen van zijne koninklijke milddadigheid achter.

LODEWIJK deed ook voortdurend zijn best om den handel uit zijnen kwijnenden staat op te beuren. De keizer had den 21 November 1806 een besluit uitgevaardigd, dat men het *vasteland-stelsel* noemde, waarbij alle handelsbetrekkingen tusschen de Engelschen en de overige Staten van *Europa* verboden werden. De koning van *Holland* moest zich ook aan deze verordening onder-

werpen; doch wyl hij overtuigd was, dat velen zijner onderdanen door dien maatregel ten gronde zouden gaan, was hij niet zeer stipt in het volbrengen der keizerlijke bevelen. Zulks was oorzaak, dat NAPOLEON hem spottend den naam van Hollandschen sluiker gaf.

In Juli 1809 dreigde daarenboven ons Vaderland opnieuw het tooneel des oorlogs te worden. De Engelschen deden met 38000 man eene landing op het eiland *Walcheren*, en veroverden de stad *Vlissingen* na een hevig bombardement. Zij wilden vervolgens geheel *Zeeland* bemachtigen, de Fransche vloot op de *Schelde* vernietigen, en de magazijnen en scheepstimmerwerven, door NAPOLEON te *Antwerpen* aangelegd, onbruikbaar maken. Deze onderneming liep echter hoogst ongunstig voor hen af. De kwade koortsen richtten zulke verwoestingen onder hen aan, dat zij nog voor het einde des jaars ons Vaderland verlieten. De keizer verweet zijn broeder, dat hij den inval der Engelschen niet krachtig genoeg tegengegaan en den handel met *Engeland* begunstigd had. Hij dwong hem in 1810 de provinciën *Zeeland*, *Noord-Brabant* en een gedeelte van *Gelderland* af te staan, en 6000 Fransche soldaten in zijn rijk te onderhouden ter wering van den sluikhandel. Door den nood gedwongen, gaf LODEWIJK aan dit onbillijk verlangen toe, doch toen NAPOLEON meer krijgsvolk zond, dan te voren bepaald was, deed de koning afstand van de regeering ten behoeve van zijn oudsten zoon. Hij vertrok naar *Grätz* in *Stiermarken* en stierf te *Livorno* in 1846.

Nederland bij Frankrijk ingelijfd.

Acht dagen na den afstand van koning LODEWIJK verklaarde NAPOLEON de beschikkingen van zijnen broeder nietig en lijfde ons geheele Vaderland bij *Frankrijk* in. Aan het hoofd van het bestuur plaatste hij een gouverneur-generaal, met name LE BRUN, welke met

hem consul geweest was. Hij verhief SCHIMMELPENNINCK, den gewezen raadpensionaris, tot lid van den Senaat en graaf des rijks, terwijl de admiraal DE WINTER benoemd werd tot inspecteur-generaal van de kusten der *Noordzee* en opperbevelhebber van de zeemacht, welke bij *Terel* verzameld was. De keizer verklaarde voorts de stad *Amsterdam* voor de derde des rijks, verdeelde *Nederland* in zeven departementen, zond er prefecten heen, en met dezen ook een heir van Fransche ambtenaren en-agenten, bestemd om over de trouwe naleving zijner bevelen te waken. Treurig voorzeker was toenmaals de toestand van ons Vaderland. De dienaren des keizers hadden den last, om alle Engelsche koopgoederen, waar zij die ook aantreffen, te verbranden, en moesten daarenboven van de vreemde waren, die uit de Oost en West kwamen, vijftig ten honderd voor het rijk invorderen. De staatsstukken mochten alleen in de Fransche taal opgesteld worden; in de scholen moest men niet alleen het Nederlandsch, maar ook het Fransch onderwijzen; de staatsschuld werd voor twee derde vernietigd, de haringvangst verboden, de vrijheid der drukpers belemmerd, de toenmaals zoo gehate loting voor den krijgsdienst ingevoerd, en een groot deel der Nederlandsche jongelingen bij het Fransche leger ingelijfd en genoodzaakt den overweldiger op zijne verre tochten te vergezellen.

NAPOLEON bezocht deze gewesten in September 1811 en werd overal met groot gejuich ontvangen. De zucht om eenen man te zien, die door zijne schitterende wapenfeiten zulk een buitengewonen roem verworven had, bracht alom het volk in beweging en deed het den droevigen toestand vergeten, waarin ons Vaderland door zijne willekeurige handelwijze vervallen was.

Het scheen echter den trotschen keizer niet genoeg, in het burgerlijk bestuur geheel meester te zijn; hij wilde ook in het kerkelijke niemand boven zich hebben. In Juni 1809 had hij Paus Pius VII, die zijne bevelen wegens den handel niet in aanmerking nam, van zijne

Staten beroofd en naar *Frankrijk* doen wegvoeren. Sedert dat oogenblik kende de heerschzucht des keizers geene grenzen meer. Onderscheidene Kardinalen en Bisschoppen, die zich tegen zijne willekeur aankantten, werden in ballingschap gezonden of tot den kerker veroordeeld. Ook in *Nederland* moesten eenige achtenswaardige geestelijken de uitwerking van zijnen toorn ondervinden. Op den 4 April 1810 werd ANTONIUS VAN ALPHEN, apostolisch Vicaris van 's-Bosch, door de gewapende macht uit zijne woning gehaald en in de gevangenis van *Vincennes* nabij *Parijs* opgesloten. Twaalf dagen later teekende NAPOLEON een besluit, waarbij hij de oprichting beval van een nieuw bisdom in de tegenwoordige provincie *Noord-Brabant*, waarvan 's-Bosch de hoofdplaats zoude wezen. De keizer maakte deze verordening zonder de goedkeuring van den Paus, die alleen de macht bezit, om nieuwe bisdommen op te richten. Het besluit van den geweldenaar bleef daarom ook zonder kracht en de geestelijke, die reeds op zijn bevel tot Bisschop was aangesteld, kon bij gemis van wettige zending niets uitrichten. NAPOLEON beval daarop den gevangen Vicaris zijn geestelijk gezag aan den benoemden Bisschop af te staan, doch ook hierin werd zijn wil niet nagekomen.

Vol verbittering liet nu de keizer onderscheidene kerken in de stad 's-Bosch sluiten, en de geestelijken, die met den onwettigen kerkvoogd geene gemeenschap wilden houden, van de uitoefening hunner bediening onttrekken. Hiermede nog niet tevreden, liet hij eenige priesters, welke men als de voornaamste tegenstrevers zijner plannen beschouwde, op eene meer bijzondere wijze zijne wraak ondervinden. JOANNES BAPTIST VAN VELDE DE MELROY, 14^e Bisschop van *Roermond*, werd in 1811 naar *Parijs* ontboden en daar gevangen gehouden, omdat hij weigerde tot de volvoering van 's keizers verlangen mede te werken. GERARDUS MOLEMAKERS, pastoor der parochie van ST. JAKOB te 's-Bosch, zag zich eerst uit zijne kerk gesloten, en werd daarna met een zijner

kapelanen in ballingschap weggevoerd. De wijdberoemde hoogleeraar ANTONIUS VAN GILS, eerste president en op-richter van het Seminarie in het Vicariaat van 's-Bosch, alsmede zijn ambtgenoot CASPAR MOSER, moesten den 10 Juni 1812 voor den prefect van hun gewest verschijnen, en kregen vijf dagen later bevel binnen tweemaal vier en twintig uren naar *Mechelen* af te reizen, om daar tot nader orde onder het toezicht der regeering te blijven. Men zou ook den nieuwen bestuurder van het Seminarie, JOANNES HENRICUS SMITS, met geweld opgelicht en naar *Rotterdam* verdreven hebben, indien deze zich niet door eene overhaaste vlucht aan het gevaar onttrokken had. Op den 27 December van hetzelfde jaar ontvingen VAN GILS en MOSER de aanschrijving, om op hunne eigene kosten, onder geleide van twee soldaten en een politie-commissaris, naar *Dijon*, 48 uren zuidoostwaarts van *Parijs*, te vertrekken. Om de uitgave van zulk eene lange reis te verminderen, besloten zij den geheelen weg te voet af te leggen, en evenals alle andere gevangenen des avonds in de kerkers opgesloten te worden. Door de tusschenkomst van twee achtenswaardige priesters, die voor hen borg bleven, werd het hun nochtans vergund, om zonder geleide naar *Dijon* te gaan. Zij kwamen na twintig dagen op de plaats hunner bestemming en mochten een jaar later naar hun vaderland wederkeeren. De trotsche NAPOLEON was op eene zichtbare wijze door God vernederd geworden.

Val van Napoleon.

Nadat de Fransche gebieder zijne handen aan het zichtbaar opperhoofd der H. Kerk geslagen had, scheen ook de voorspoed, dien hij tot dan toe genoten had, geheel van hem geweken. Hij ondervond dit voor de eerste maal in zijnen strijd met de Russen. Keizer ALEXANDER I,

die ondanks de strenge bevelen van NAPOLEON aan zijne onderdanen weder verlof gegeven had, om met de Engelschen handel te drijven, moest zich weldra op een geduchten oorlog voorbereiden. Den 23 Juni 1812 trok NAPOLEON met eene ontzettende legermacht van 600000 man over den Russische grenzen.

Na op den 7 Sept., in eene bloedige ontmoeting met den vijand, het veld behouden te hebben, rukte hij eenige dagen later zegevierend de oude keizerlijke hoofdstad *Moskou* binnen, en nam zijn verblijf in het paleis des keizers. Ternaauwernood had hij zich daar gevestigd, of de Russen staken als op een gegeven teeken de stad op onderscheidene punten in brand. De vlam was zoo geweldig, dat men aan geen blusschen denken kon. NAPOLEON had het plan gevormd, om met zijn leger den winter in *Moskou* door te brengen, doch zag zich nu tegen wil en dank tot den terugtocht genoodzaakt. Ongelukkig had hij zelf den weg, welken men nemen moest, vóór eenige maanden als in eene woestijn veranderd; zoodat er voor menschen noch paarden voedsel te vinden was. Daarbij richtte de koude, welke meestal in die streken buitengewoon hevig is, eene groote slachting onder zijn krijgsvolk aan. Duizenden en duizenden kwamen door gebrek en vermoeienissen om, of bezweken onder het zwaard der Russen, welke hen zonder mededoogen nacht en dag vervolgden. Men berekent dat van de 600000 manschappen, die met NAPOLEON naar *Rusland* vertrokken waren, nauwelijks een twintigste gedeelte behouden bij hunne familie wederkeerden.

Alsof dit verlies niet veel te beduiden had, bracht NAPOLEON in korten tijd een nieuw leger van 350000 man op de been. Om zich van de trouw der Nederlanders, welke hem niet zeer onderdanig toeschenen, te verzekeren, richtte hij eene eerewacht op, en dwong onderscheidene jongelingen van de aanzienlijkste huizen, zich daaronder te laten opnemen.

De koning van *Pruisen* had intusschen zijne troepen met die van den Russischen keizer vereenigd. Dit voor-

beeld werd weldra ook door *Oostenrijk* en *Zweden* gevolgd. NAPOLEON'S krijgsmacht werd na eene hardnekkige worsteling van drie dagen, in October 1813, bij *Leipzig* ten tweeden male vernield, en de legers der bondgenooten rukten naar *Frankrijk* op, om den geweldenaar in zijn eigen land aan te tasten.

De tijding van deze kort opeenvolgende gebeurtenissen deed eene groote gisting onder het Nederlandsche volk ontstaan. In het begin van November vertoonden zich eenige Russische ruitbenden of Kozakken aan de oostelijke grenzen van ons Vaderland. De Fransche generaal MOLITOR achtte zich nu in *Amsterdam* niet meer veilig. Hij trok den 14^{en} met al zijne troepen naar *Utrecht* en liet de bewaring der hoofdstad aan de gewapende burgermacht. Daags daarna zag men reeds eenige personen, die met oranjelinten versierd waren, en den 16^{en} brak er een geweldig oproer uit. Overal waar men Fransche wapenborden zag, werden dezelve afgerukt en vernield, de wachthuizen der gehate tolbeambten verbrand en de woningen van sommige ambtenaren uitgeplunderd. De algemeene kreet: *Oranje boven!* weergalmde overal, en niemand waagde het, zonder een oranjeteeken op de borst of aan den hoed, op de straat te komen.

Te midden dier spanningen verliet ook de gouverneur-generaal LE BRUN de stad, en men stelde voorloepig een eigen bestuur aan, om voor de openbare rust te zorgen. Uit vrees voor MOLITOR, die nog altijd te *Utrecht* was, durfde echter de nieuwe regeering niet openlijk de zijde van den prins van *Oranje* kiezen. De eersten, die daartoe overgingen, waren eenige aanzienlijken uit 's *Hage*. In den morgen van den 17 November kwamen de zonen van KAREL VAN HOGENDORP met de Oranjekokarde op den hoed openlijk voor den dag; de Fransche bezetting verliet de stad, en de nationale burgerwacht verklaarde zich voor den prins. Te gelijk namen eenige treffelijke mannen, waaronder de heeren VAN HOGENDORP en VAN DER DUYN VAN MAASDAM, in naam van den oudsten zoon des overledenen stadhouders het hoogbewind in handen,

ter
van
PE
oph
Va
H
uit
naa
af,
Pr
der
mer
ove

M
waa
wed
lijks
zich
voet
vers
ben.
hij
daar
Nede
com
Staa
des
zijn.
bene
zeve
stem
Bijge

terwijl de graaf VAN LIMBURG STYRUM tot gouverneur van *Den Haag* benoemd werd. De heeren FAGEL en PERPONCHER gingen naar *Engeland*, waar de prins zich ophield, om hem tot eene spoedige overkomst naar het Vaderland uit te noodigen.

Eenige dagen daarna rukte eene bende Kozakken, op uitnoodiging van het voorloopig bestuur, uit *Overijssel* naar *Amsterdam*. MOLITOR wachtte hen te *Utrecht* niet af, maar trok met zijne troepen naar *Gorkum*. De Pruisische veldheer BULOW bemachtigde daarop de Geldersche steden *Doesburg* en *Zutphen*, nam *Arnhem* stormenderhand in en verplichtte de Fransche krijgsbenden over den *Rijn* terug te trekken.

Nederlands herstelling.

Met rassche schreden naderde thans het oogenblik, waarop ons Vaderland zijne vorige onafhankelijkheid weder zou herwinnen. De prins van *Oranje* had nauwelijks den wensch zijner vrienden vernomen, of hijscheepte zich in, en zette den 30 November 1813 te *Scheveningen* voet aan wal, na ongeveer negentien jaren als balling in verschillende gewesten van *Europa* rondgezworven te hebben. Op de hartelijkste wijze te *'s-Hage* ontvangen, ging hij reeds den volgenden dag naar *Amsterdam* en werd daar nog laat in den avond tot Souvereinen vorst der *Nederlanden* uitgeroepen. Hij benoemde terstond eene commissie van veertien leden, ten einde voor den nieuwen Staat eene grondwet te vervaardigen, waarin de rechten des volks en de macht van den vorst omschreven zouden zijn. Kort daarna richtte hij een leger op van 20000 man, benevens een landstorm van alle weerbare mannen van zeventien tot vijftig jaren, die, met pieken gewapend, bestemd waren, om in den uitersten nood hulp te bieden. Bijgestaan door de Russische en Pruisische legerbenden,

had men weldra de Franschen uit de meeste plaatsen verdreven. *Brielle*, *Hellevoetsluis*, *Willemstad*, *Geertruidenberg*, *Breda*, *Bommel* en *Woudrichem* zagen den vijand nog vóór het einde van 1813 buiten hare poorten. *Zeeland* werd door eene Engelsche vloot van 25 oorlogschepen geheel gezuiverd, terwijl *Nijmegen*, 's-*Bosch* en *Gorkum* in het begin des volgenden jaars insgelijks verlaten werden. Alleen de vestingen *Bergen-op-Zoom*, *Grave*, *Naarden*, *Deventer*, *Koetorden*, *Delfzijl*, *Maastricht* en *Den Helder* bleven noch door de Franschen bezet. Maar de dubbele nederlaag van NAPOLEON had geheel *Europa* in beweging gebracht. De meeste Duitsche vorsten sloten zich na den slag van *Leipzig* bij de overwinnaars aan, en dreven met een goed gevolg de Fransche vluchtelingen tot den *Rijn* terug. Doch ook hier stonden de verbonden legers niet stil. Onder aanhoudende en bloedige gevechten drongen zij gestadig voorwaarts, totdat zij na eene laatste en bloedige worsteling in de nabijheid van *Parijs*, den 31 Maart 1814 *Frankrijks* hoofdplaats zegevierend binnenrukten. Van dat oogenblik was het lot van NAPOLEON beslist. Door de bondgenooten van den troon vervallen verklaard, werd hij met behoud van den keizerlijken titel en eene jaarwedde van twee millioen franken naar het eiland *Elba*, dicht bij de Toskaansche kust, verbannen. LODEWIJK XVIII, broeder van den onthoofden LODEWIJK XVI, beklom den Franschen troon en deed den 4 Mei zijne intrede in *Parijs*. Zes en twintig dagen later teekende de nieuwe vorst de vredesartikelen, hem door de bondgenooten voorgelegd, zag van alle veroveringen, die NAPOLEON in *Duitschland*, *Italië*, enz. gemaakt had, af, en zond onmiddellijk aan de Fransche bevelhebbers buiten zijne staten den last, de nog door hen bezette sterkten te ontruimen.

Op deze wijze werden de Nederlandsche provinciën geheel door de vreemde troepen verlaten, en ieder vleide, zich met eene gelukkige toekomst. De nieuwe grondwet was den 29 Maart met eene groote meerderheid van stemmen aangenomen en den volgenden dag door den

Souvereinen vorst bezworen, die thans opnieuw met groote plechtigheid te *Amsterdam* gehuldigd werd. Volgens de bepalingen van deze grondwet bestond *Nederland* voortaan uit negen Provinciën. Deze vormden echter niet gelijk vroeger elk een afzonderlijken staat, maar maakten te zamen slechts één rijk uit. Hare namen waren: *Noord-Brabant*, *Gelderland*, *Holland* (thans in twee deelen gesplitst), *Zeeland*, *Utrecht*, *Friesland*, *Overijsel*, *Groningen* en *Drente*. Aan het hoofd van elke provincie kwam een gouverneur, die zijne aanstelling ontving van den Souverein. Eene vergadering van 55 leden, door de provinciale Staten gekozen, vertegenwoordigde het volk en kreeg den ouden naam van Algemeene Staten of Staten-Generaal. Deze vergadering hield hare zittingen te 's-Hage, en onderzocht de wetten door den vorst voorgedragen, keurde die goed of af, en kon op hare beurt ook nieuwe voorstellen. Het hoogste gezag in den Staat werd aan *WILLEM I*, erfelijk in zijn geslacht, opgedragen.

Vereeniging der Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden.

Ons Vaderland, hetwelk thans weder in de rij der Europeesche Staten was opgenomen, kreeg in de maand Augustus door een verdrag met de Britsche regeering de meeste zijner koloniën terug. *Engeland* behield alleen eenige overzeesche bezittingen in de *West*, benevens de *Kaap de Goede Hoop* aan de zuidpunt van *Afrika*, doch nam daarvoor ook ruim de helft der oorlogskosten over, ons door de bondgenooten voor de betoonde hulp opgelegd.

Bij den vrede van *Parijs* hadden de overwinnaars bepaald, dat *Nederland*, onder de heerschappij van het huis van Oranje, eene aanmerkelijke vergrooting van grondgebied zou bekomen. De Belgische provinciën, die aan *Frankrijk* ontnomen waren, werden als een over-

wonnen land beschouwd. De vier groote Mogendheden (aldus noemde men de vorsten van *Engeland*, *Rusland*, *Oostenrijk* en *Pruisen*), die *Europa* weder tot rust gebracht hadden, meenden met de veroverde gewesten naar goedvinden te kunnen handelen. Zij stelden ze daarom bij verdrag onder het voorloopig bewind van WILLEM I als Gouverneur-Generaal.

Eenige maanden later hielden zij te *Weenen* een algemeen Congres. Hier verschenen de meeste vorsten van *Europa*, of in persoon of door hunne gezanten, om over de tijdelijke belangen der verschillende rijken te beraadslagen, en de grenzen van ieders gebied, die door de heerschzucht van NAPOLEON zoozeer veranderd waren, weder voor goed vast te stellen.

Met betrekking tot *Nederland* bepaalden de Mogendheden, dat de voormalige republiek der Vereenigde Provinciën, met het veroverde *België* en het prins-bisdom *Luik* tot één koninkrijk zou verheven worden, onder het erfelijk bestuur van WILLEM I. Verder werd den Nederlandschen vorst ook nog het groothertogdom *Luxemburg* toegewezen, als eene vergoeding voor zijne Duitsche Staten, die veelal aan *Pruisen* kwamen.

WILLEM I toonde zich ten hoogste ingenomen met de beslissing der vorsten; hij haastte zich zijne onderdanen met die verandering bekend te maken en nam reeds den 16 Maart 1815 den titel van koning aan, terwijl hij tevens bepaalde, dat de kroonprins of vermoedelijke troonopvolger dien van *prins van Oranje* zoude voeren. Vijf weken later werd de grondwet eenigszins gewijzigd, opdat zij voor de beide landen zou kunnen dienen, maar de veranderingen, die men maakte, waren van zeer geringe beteekenis. In *Noord-Nederland* werd zij daarom evenals vroeger met eenparige stemmen door de Algemeene Staten aangenomen, doch niet in *België*. Van de 1323 personen, die daar hun gevoelen uitbrachten, waren 527 vóór en 796 tegen de aanneming. De koning toonde zich hierover hevig gestoord, en kon

niet begrijpen, waarom de wet zoovele tegenstrevers vond. Hij verklaarde haar aangenomen voor de beide deelen van zijn rijk en verplichtend voor al zijne onderdanen; ja, hij bedreigde zelfs met de strengste straffen al degenen, welke dezelve door woorden of geschriften zouden durven aanranden. Daarna liet hij zich den 21 September 1815 te *Brussel* plechtig als koning uitroepen.

Maar alvorens dit gebeurde, had er in het nieuw opgerichte koninkrijk der *Nederlanden* een zeer gewichtig voorval plaats.

Slag bij Waterloo.

Keizer *NAPOLEON* kon geen behagen vinden op het eiland *Elba*. Hij hoorde met groot genoegen, dat vele Franschen afkeerig waren van het nieuw bestuur, en zocht slechts naar eene gelegenheid, om nogmaals zijn geluk te beproeven.

Terwijl zijn Engelsche bewaker op zekeren dag afwezig was, scheepte hij zich eensklaps in, en landde den 1 Maart 1815 met nagenoeg 1200 man in het zuiden van *Frankrijk*. Den eersten nacht bracht hij met de zijnen onder den blooten hemel door op eene plaats, die geheel met olijfboomen beplant was. De keizer beschouwde dit als een goed voorteeken. Zoodra de volgende dag aanbrak, rukte hij verder, en ontmoette nergens tegenstand. De steden openden hem hare poorten, de soldaten, die tegen hem afgezonden waren, sloten zich bij hem aan, *LODEWIJK XVIII* vluchtte naar *Gent*, en eer de twintigste dag sedert zijne landing verstreken was, stond de eertijds zoo machtige gebieder weder voor de poorten van *Parijs*, en werd met een daverend gejuich op den Franschen troon hersteld.

Om zich thans in het bezit van het keizerrijk te handhaven, liet *NAPOLEON* onmiddellijk aan alle hoven van *Europa* den vrede aanbieden, doch er was niemand, die hem vertrouwen schonk. De Mogendheden, welke

nog te *Weenen* vergaderd waren, verklaarden eenparig, dat de keizer door zijne terugkomst in *Frankrijk* alle bescherming verloren had. Zij noemden hem een vijand en verstoorder der algemeene rust, wezen de renboden af, die zijne brieven wilden overbrengen, en maakten zich aanstonds gereed tot den oorlog.

In de Zuidelijke Nederlanden, die het meest aan eenen inval bloot stonden, werden zonder toeven twee groote legers bijeengebracht. De Pruisische krijgsmacht, onder de bevelen van den veldmaarschalk BLÜCHER, telde 117000 krijgers en sloeg zich neder in de omstreken van *Namen*; de Engelschen, onder den hertog van WELLINGTON en 91000 man sterk, stonden meer noordwaarts in de nabijheid van *Brussel*. Bij dit leger bevonden zich ook de troepen uit *Nassau*, *Brunswijk*, *Hannover* en *Nederland*. De laatsten werden door prins WILLEM van *Oranje* aangevoerd. De beide legerhoofden WELLINGTON en BLÜCHER hadden het plan gemaakt, om hunne troepen bijeen te trekken, zoodra het leger der Russen zou aangekomen zijn, om daarna gezamenlijk naar de Fransche grenzen op te rukken; de Oostenrijkers daarentegen zouden langs de oostzijde in het vijandelijk land binnendringen. NAPOLEON zag spoedig in, dat hij alleen door eene schitterende overwinning de kroon zou kunnen behouden. Hij trachtte daarom de bondgenooten te voorkomen, en hunne legers te vernietigen, alvorens die vereenigd waren. Hij trok den 15 Juni met een leger van 120000 man de Nederlanden binnen, en tastte de Pruisen aan, die op geenen aanval voorbereid waren. BLÜCHER werd nog denzelfden dag met zijne troepen over de *Sambre* teruggedreven. Den 16^{en} zegevierde de keizer nogmaals bij het dorp *Ligny*. De Pruisische generaal, die met zijn gewond paard op den grond stortte, kwam hierbij in groot gevaar van in de macht des vijands te vallen. Te gelijk viel de Fransche maarschalk NEY bij *Quatre-Bras* eene afdeeling van het Engelsch leger aan, juist op de plaats, waar Neerlands dappere kroonprins het bevel voerde. Hier stond de twee en twintigjarige held

met eenige duizenden manschappen tegenover den meest ervaren veldheer des keizerrijks, die hem zijne driemaal sterkere legermacht ter bestrijding aanbood. Maar de prins, evenals een oud krijgsbevelhebber, kende geene vrees, en zag den vijand onverschrokken onder de oogen. Hij wist van welk groot belang het voor de bondgenooten was, de ingenomen stelling te behouden. Overal waar de strijd het heetst en de nood het dringendst was, daar zag men ook den prins. Eindelijk des namiddags te 3 uren verschenen de Engelschen op het slagveld, en nu was de vijand weldra tot wijken gebracht. De groote slag echter moest nog geleverd worden, en dit had plaats op den 18 Juni. De Engelschen, die den vorigen dag bij het dorp *Waterloo* eene zeer gunstige stelling hadden ingenomen, zagen zich daar omstreeks tien uren des morgens door de Franschen aangetast. NAPOLEONS dapperen streden met eenen moed, die wel deed zien, welk een hoogen prijs hun meester ditmaal op de overwinning stelde. De prins van *Oranje*, die op dezen gedenkwaardigen dag het bevel voerde over 26000 Nederlanders, kweet zich ook hier als een ervaren krijgsoverste. De strijd had reeds onderscheidene uren geduurd en vele duizenden lagen van weerskanten verslagen, toen de Franschen gereed stonden zich van een belangrijk punt meester te maken. De prins reed spoorslags naar twee bataljons Nassauwers, om met dezen tegen het Fransch geschut in te stormen. Dan nauwelijks was hij daar aangekomen, of zijn paard begon te waggelen en stortte op den grond. Eerst bij het afstijgen bemerkte de prins, dat ook hij gewond was; een geweerkogel had hem dicht bij den schouder den linkerarm doorboord. Door bloedverlies in bezwijming gevallen, werd hij op eene deur naar *Waterloo* gebracht, en van daar verder naar *Brussel* gevoerd, waar hij na korten tijd weder genas.

Intusschen was de strijd nog niet geëindigd; de Franschen brachten de Engelschen herhaalde malen in het nauw, en reeds stonden de laatsten op het punt om

te wijken, toen de grijze BLÜCHER met zijne Pruisen op het slagveld aankwam en aan het gevecht een einde maakte. NAPOLEON zelf gaf aan zijne troepen het sein tot den aftocht. Het was omstreeks 8 uren des avonds. Alles wat maar vluchten kon, nam de vlucht; zoodat het leger des keizers in weinige oogenblikken geheel ontbonden en vernietigd was. Kort daarna deden de bondgenooten ten tweeden male hunnen zegevierenden intocht binnen *Parijs*, en LODEWIJK XVIII werd op den Franschen troon hersteld. NAPOLEON deed eene poging om naar *Amerika* te ontvluchten, doch hij moest zich aan de Engelschen overgeven. Volgens een besluit der verbonden Mogendheden werd hem thans het eiland *Sint-Helena*, midden in de *Atlantische zee* ten westen van *Afrika* gelegen, tot verblijfplaats aangewezen. Hij stierf aldaar den 5 Mei 1821. Zijn val was zonder twijfel het behoud van *Nederland*.

Willelm I. koning der Nederlanden.

Na den gelukkigen afloop van den slag bij *Waterloo* brak voor *Nederland* een tijdperk van vrede en welvaart aan, dat de vroegere ellende spoedig deed vergeten.

Op den 21 April 1816 trad de prins van *Oranje* te *Petersburg* in den echt met de Russische Grootvorstin, ANNA PAULOWNA, zuster van keizer ALEXANDER I. In dat zelfde jaar vereenigde de koning der *Nederlanden* zijne wapenen met die der Engelschen, om de Algerijnsche zeeschuimers wegens hunne herhaalde zeerooverij te straffen. Hij gelastte den vice-admiraal VAN DER CAPELLEN zich met zijn eskader bij de Britsche vloot onder lord EXMOUTH aan te sluiten, om het opperhoofd dier kapers eens eene geduchte les te geven. De beide vloten kwamen den 28 Augustus in het gezicht van *Algiers* en bom-

bardeerden de stad op eene schrikkelijke wijze gedurende acht uren. De trotsche Moor zag zich genoodzaakt de voorwaarden der Engelschen en Nederlanders aan te nemen. Hij moest aan ruim duizend christen slaven de vrijheid schenken, en daarbij beloven nimmer eenige schepen op roof uit te zenden.

Een oorlog met den sultan van *Palembang* in onze *Oost-Indische* bezittingen werd op den 20 Juni 1821 door den generaal-majoor DE KOCK insgelijks gelukkig ten einde gebracht; maar een strijd op *Java* tegen den dapperen DIEPO NEGORO, die als voogd van zeker minderjarigen inlandschen vorst een gedeelte van dit eiland bestuurde, kostte meer werk. De krijg ving aan in 1825 en duurde bijna vijf jaren. Menigmaal was men op het punt het opperhoofd der muitelingen gevangen te nemen, doch telkens wist de looze Javaan, door zijne getrouwe aanhangers geholpen, het gevaar te ontkomen. Eindelijk toch liet hij zich overhalen om met de Nederlanders in onderhandeling te treden. Hij hield een mondgesprek met den generaal DE KOCK, doch zonder gevolg. Wijn hij met de gestelde voorwaarden geen genoegen kon nemen, stond hij reeds op het punt om heen te gaan, toen men hem onverwachts aanhield en als staatsgevangene naar de *Molukken* bracht, waardoor de strijd geëindigd werd. De oorlog had evenwel van den kant der Nederlanders bij de 15000 manschappen en 25 miljoen gulden gekost.

Koning WILLEM I stelde inmiddels alle pogingen in het werk, om de stoffelijke belangen zijner Nederlandsche onderdanen te bevorderen. Hij vaardigde onderscheidene heilzame verordeningen uit, en liet vele nuttige en weldadige inrichtingen voor den bloei des rijks tot stand brengen. Hiervan getuigen de invoering van een eenparig stelsel van munten, maten en gewichten door het geheele rijk, de tentoonstellingen van voorwerpen tot opwekking der volksvlucht, de begunstiging der haringvisserij en walvischvangst, de oprichting eener handelsmaatschappij, het besluit om in alle inrichtingen van den

staat niet dan inlandsche lakens en wollen stoffen te gebruiken, en vooral het aanleggen van zoovele wegen, sluizen en kanalen, waardoor de gemeenschap te land en te zee aanmerkelijk verbeterd werd. Onder de kanalen, welke in die tijden gegraven zijn, rekent men het groote *Noord-Hollandsche* kanaal, dat in 1819 begonnen en zes jaar later voltooid is; de *Zuid-Willemsvaart*, van 's-Bosch naar *Maastricht*; het *Zederik-kanaal* van *Gorkum* naar *Vianen*; het kanaal van *Voorne*, op het eiland van dien naam; de *Willemsvaart* ter verbinding van het *Zwarte Water* met den *IJssel*, en eenige andere. Voorts kwamen in de heidevelden van *Drente* en *Overijsel* de koloniën *Frederiksoord* en *Willemsoord* tot stand, terwijl de *Ommerschans* tot een bedelaarsgesticht werd ingeruimd.

De regeering van koning *WILLEM I* was voor het overige niet zeer gelukkig; eene treurige verdeeldheid kwam weldra de inwendige rust van *Nederland* verstoren. De oorzaak van deze oneenigheid was vooral toe te schrijven aan de vereeniging van twee volkeren, die door godsdienst, zeden, belangen en taal zoozeer onderscheiden waren. De Belgen konden maar niet vergeten, dat hun land door de *Mogendheden* als een wingewest behandeld was, en beweerden, dat de regeering hunne belangen geheel uit het oog verloor. De invoering van de wetten der noordelijke provinciën in de zuidelijke had ook van den beginne in *België* een grooten tegenstand ontmoet. De onwaardige behandeling van den Bisschop van *Gent*, *MAURITIUS DE BROGLIE*, die reeds eenmaal onder de heerschappij van *NAPOLEON* wegens zijne kloekmoedige verdediging van de rechten der Katholieke Kerk, was vervolgd geworden, vermeederde nog het ongenoegen. Hierbij voegden zich verschillende nieuwe belastingen, waarvan de Belgen eenen buitengewonen afkeer hadden. In 1823 openbaarde zich in het groothertogdom *Luxemburg* eene gevaarlijke opschudding over de belasting op het gemaal. Eenige landlieden, met stokken gewapend, stonden tegen de belastingontvangers op, joegen hen van de molens en lieten hun koren malen zonder iets

aan het rijk op te brengen. De regeering was verplicht eene sterke krijgsmacht daarheen te zenden, ten einde de rust weder te herstellen.

Voorts bepaalde het bestuur, dat de Fransche taal, die door een groot deel der Belgen gesproken werd, bij de rechtbanken door de Nederlandsche zou vervangen worden; dat ieder, die eenig openbaar ambt wilde verkrijgen, eene behoorlijke kennis van die taal moest hebben, en dat niemand eenig onderricht mocht geven zonder toestemming der regeering.

In 1825 werden daarenboven door een koninklijk besluit alle inrichtingen van onderwijs, die niet erkend waren, gesloten; dit lot trof niet alleen de gewone scholen, maar ook de kleine Seminariën, waar de jongelieden hunne eerste opleiding voor den priesterstand genoten. Al deze gestichten werden vervangen door een zoogenaamd Philosophisch college, hetwelk ook bezocht moest worden door diegenen, welke zich tot den dienst des altaars wilden voorbereiden. Eerst als zij eenige jaren op dat college hadden doorgebracht, mochten zij door de Bisschoppen in de groote Seminariën opgenomen worden. Het was aan iedereen ten strengste verboden buitenslands zijne studiën te doen. Wie eene vreemde school bezocht, mocht nimmer eenige geestelijke bediening in de Nederlanden uitoefenen. De Broeders der Christelijke scholen, die vooral in de Waalsche provinciën hunne gestichten hadden, werden verdreven. De klachten, welke de verschillende Katholieke Kerkvoogden hierover inbrachten, werden niet in aanmerking genomen. Men begon zelfs te vreezen, dat de regeering eindelijk den Katholieken ook de gemeenschap met den Paus ontzeggen zou. Om de geschokte gemeederen nu eenigszins tot rust te brengen, sloot het Nederlandsch bestuur den 18 Juni 1827 door zijn gezant te Rome een Concordaat of overeenkomst met den H. Stoel. De vreugde over deze heuglijke gebeurtenis was algemeen, doch zij verminderde spoedig, toen men zag hoe traag de regeering zich betoonde, met de bepalingen

gen van het Concordaat uit te voeren. Velen maakten hiervan gebruik, om het volk tegen het Nederlandsch bestuur op te zetten. In het begin van 1829 vereenigden zich door gansch *België* eene onnoemlijke menigte burgers, om aan de Kamers verzoekschriften of petitiën in te zenden tegen de beperking der vrijheid van onderwijs, de belasting op het gemaal en geslacht, het gedwongen gebruik der Nederlandsche taal, enz. De koning deed kort daarop eene reis in de Zuidelijke Nederlanden en werd overal met onderscheiding ontvangen. Zulks deed hem gelooven, dat de klachten, in de verzoekschriften uitgedrukt, voor het meerendeel ongegrond waren. Hij schreef de beweging, die er in het land opgestaan was, aan de oproerige gezindheid van eenige bijzondere personen toe, die de menigte tot verzet tegen het Nederlandsch bestuur aanspoorden. Maar de veroordeeling van sommige voornamen tegenstanders der regeering, die juist om deze reden bij het volk zeer gezien waren, voerde de opgewondenheid ten top.

Onder zulke omstandigheden brak op den 27 Juli 1830 te *Parijs* eene omwenteling los, waardoor KAREL X van den troon gestooten werd. Deze gebeurtenis maakte een slechten indruk op de Belgen. De koning meende echter, dat zulks geene kwade gevolgen zou hebben, en toen hij omstreeks het midden van Augustus uit *Brussel* naar het *Loo* vertrok, scheen hij geenszins ongerust. Een zijner generaals, welke hem reeds twee jaren te voren had aangeraden voorzichtig te wezen, trachtte hem ook thans het gevaar zijner verwijdering te doen begrijpen. „Sire, zeide de krijgsman, toen hij zag, dat deze gereed stond om in zijn rijtuig te stappen, er is iets dat mij zeer bekommert; men is het hier in de hoofdstad niet eens. Iederen dag kan er eene volksbeweging plaats hebben, en wie zal dan regeeren?” De koning, ongeduldig om te vertrekken, gaf ten antwoord: „Ja, ja, gij hebt gelijk, zij verstaan elkander niet te best, maar wij moeten afwachten, en ik hoop, dat alles beter zal gaan, dan gij denkt.” De generaal stond op dit gezegde

gan
waa
en
kon

D
den
toor

D
ond
de
volk
dag
treff
stad
rake
hers
de
van
een
rich
hers
het
te z
niet

In
gisel
van
sold
Oran
op.
prin
hij

gansch verslagen en kon slechts met moeite zijne verontwaardiging bedwingen; hij maakte eene diepe buiging en sprak: „Ik hoop het ook, Sire.” Daarop verliet de koning de hoofdstad, welke hij nimmer zou wederzien.

Belgische opstand.

De onlusten braken uit te *Brussel* in den avond van den 25 Augustus na het eindigen eener zeer oproerige tooneelvertooning.

De muitelingen verwoestten in hunne dolle razernij onderscheidene prachtige gebouwen, en onder deze ook de woning van den minister VAN MAANEN, die bij het volk zeer gehaat was. Toen zij echter den volgende dag dezelfde tooneelen wilden vernieuwen, en eenige treffelijke burgers beducht begonnen te worden, dat de stad geheel in de macht der opstandelingen zou geraken, vormde zich eene burgerwacht, die de orde herstelde. Men verving de Nederlandsche kleuren door de Brabantsche en liet de oude nationale vlag weder van het stadhuis wapperen. Te gelijker tijd vertrok er een gezantschap naar 's-Hage, om den koning te berichten, wat er voorgevallen was, en op een spoedig herstel der grieven aan te dringen. WILLEM I beloofde het verzoek zijner Belgische onderdanen in overweging te zullen nemen, doch voegde er tevens bij, dat hij niets kon toestaan met het pistool op de borst.

Inmiddels plantte de opstand zich in de meeste Belgische steden voort, en ging op sommige plaatsen zelfs van moord en plundering vergezeld. Eenige duizenden soldaten rukten onder het bevel van den prins van *Oranje* en diens broeder prins FREDERIK naar het zuiden op. De troepen hielden bij *Vilvoorden* stand en de prins liet den bewoners der hoofdstad berichten, dat hij *Brussel* met zijne krijgsbenden zou bezetten, zoodra

de onwettige kleuren en vlaggen zouden weggenomen zijn. Op dit bericht geraakte het volk andermaal in gisting. De menigte liep verward dooreen langs de straten, de winkels werden gesloten, de geheele stad kreeg een somber aanzien. In sommige wijken werden zelfs de straten opgebroken en barricades opgeworpen, ten einde de krijgsbenden tegen te houden. Om het volk tot rust te brengen, begaven zich eenige voorname personen naar *Vilvoorden* ten einde den prins van besluit te doen veranderen.

Na een lang gesprek gaf deze eindelijk aan hun verlangen toe, en beloofde slechts met een klein gevolg naar *Brussel* te komen. In de nabijheid der stad werd hij door de burgerwacht, die hem te gemoet getrokken was, begroet. Men ontving hem met de gewone eerbewijzen, doch zijne tegenwoordigheid scheen de geestdrift niet in 'tminst op te wekken. Nergens kon hij iets bemerken, dat hem aan het regeerende stamhuis herinnerde; het was alsof hij zich in een geheel vreemd land bevond. Deze gedachte deed een pijnlijken indruk op zijn gemoed; hij werd nadenkend en stil, en begon zelfs te vreezen, dat hij in eene hinderlaag was gevallen.

Na een langzamen en vervelenden marsch van onderscheidene uren te midden eener dubbele rij van burgerwachten, die herhaalde malen tegengehouden werden door de opgeworpen barricades, kwam hij eindelijk met den stoet op het groote plein voor het stadhuis. Nog altijd in de meening, dat zijn leven niet in veiligheid was, zocht hij onmiddellijk met de oogen naar een uitweg, en nauwelijks had hij dien ontdekt, of hij gaf zijn paard de sporen, en reed in vollen galop naar een ander gedeelte der stad, waar zijn paleis stond. Eenige dagen later begaf hij zich naar *'s-Hage*, doch zijn broeder *FREDERIK* bleef te *Vilvoorden* met de troepen achter. Deze verscheen nu den 23 September met nagenoeg 10000 man voor *Brussel*, om door een stouten slag het gezag des konings te herstellen. Zijne soldaten rukten door vier poorten te gelijk de stad binnen, doch in

plaats van de medewerking der burgers te erlangen, gelijk zij gehoopt hadden, vonden zij overal den hevigsten tegenstand. In zekere wijk hielden de inwoners zich schuil in hunne woning; doch zoodra de troepen voortbetrokken, losten zij hunne geweren, wierpen de soldaten met steenen, begoten hen met ziedende olie of deden een stortvloed van kokend water door de vensters op hen neerkomen. Niettemin bezette prins FREDERIK met zijne troepen de koninklijke verblijven. Maar uit alle deelen van *België* snelden gewapende vrijwilligers naar *Brussel*, om de burgers in hunnen wederstand aan te moedigen. Hierdoor kwam de prins weldra in groot gevaar, en om niet ingesloten te worden achtte hij het raadzaam de stad te verlaten. Dit geschiedde in den nacht van den 26 en 27 September, en sedert dien tijd was ook het gezag des konings over *België* vernietigd. Te midden van den driedaagschen strijd, welke er in de straten van *Brussel* met de Nederlandsche troepen geleverd was, hadden de opstandelingen gezworen zich nimmer met het huis van *Oranje* te zullen verzoenen. Er werd zonder uitstel een voorloopig bestuur gevormd, waaraan geheel *België* zich onderwierp, en nog vóór het einde van October was, behalve *Antwerpen* en *Maastricht*, geheel het zuiden door de Nederlandsche troepen ontruimd.

De koning nam nu eensklaps zachte middelen te baat, en benoemde den prins van *Oranje* om, indien het mogelijk was, met de Belgen in onderhandeling te treden en eene gepaste schikking tot stand te brengen. De prins ging daarop naar *Antwerpen*, doch vond geen gehoor meer bij de opstandelingen. Het voorloopig bestuur verklaarde de Zuidelijke Nederlanden voor onafhankelijk, en verzette, zich met klem tegen elke verordening van den prins. Koning WILLEM wendde zich thans tot de groote Mogendheden, om hunne tusschenkomst in deze zaak in te roepen, en zond terzelfder tijd een leger van 100000 man naar de zuidelijke grenzen van Noord-Nederland, om de aanvallen der opstandelingen met kracht af te weren.

Bombardement van Antwerpen. Een treurig voorval op de Schelde.

De prins van *Oranje* verliet *Antwerpen* den 25 October, en twee dagen later scheen de burgerij dezer stad zich insgelijks met de opstandelingen te willen vereenigen. Eenige Belgische vrijwilligers namelijk waren in de nabijheid der plaats gekomen en aanstonds stelden eenige oproerige lieden zich in beweging, om alles in wanorde te brengen; zij ontwapenden verschillende Nederlandsche posten, maakten zich meester van twee poorten, en haalden hunne landgenooten met groot gejuich binnen.

Generaal CHASSÉ, die met 5000 manschappen, in *Antwerpen* was achtergebleven, trok daarop in het kasteel terug. De opstandelingen wilden hem noodzaken die plaats te ontruimen, doch hun onbillijke eisch werd niet ingewilligd. De Nederlandsche troepen waren achter de muren der sterkte volkomen veilig, en daarbij nog beschermd door een eskader van 8 kanonneerbooten, die op de *Schelde* kruisten. Niettemin sloot CHASSÉ met de regeering der stad een wapenstilstand, gedurende welken men van weerszijden de vijandelikheden zou staken en middelen beramen, om tot een verdrag te komen. Eensklaps ontstond er echter een hevig geweervuur in dat gedeelte der stad, hetwelk nog door de Nederlanders bezet was, zonder dat men wist, vanwaar de eerste schoten kwamen. De Belgen vielen daarop een hospitaal aan, en bemachtigden het na een bloedig gevecht. Ten hoogste hierover verbitterd, gaf CHASSÉ het bevel, om de ongelukkige stad te tuchtigen. Bijna op hetzelfde oogenblik brandden driehonderd vuurmonden uit de citadel, de omliggende forten en de acht kanonneerbooten op de *Schelde* tegen *Antwerpen* los. Eene hagelbui van bommen, gloeiende kogels en ander moordtuig verspreidden schrik en ontsteltenis onder de beangste bewoners, en vergruisden een groot aantal gebouwen. De verwoesting was zoo ontzettend, dat men de vlammen

zelfs in *Brussel* kon zien omhoog stijgen. Na een bijna onafgebroken bombardement van zeven uren verzwakte eindelijk het vuur, en het gelukte aan eenige burgers den generaal een brief te overhandigen, die eene nieuwe overeenkomst ten gevolge had, waarbij CHASSÉ meester bleef van de stad. De schade, door deze geduchte straf-oefening aangericht, werd op ongeveer twintig millioen gulden geschat. De verwijdering tusschen de Belgen en Noord-Nederlanders werd echter van dag tot dag grooter. De afgevaardigden van *Engeland*, *Frankrijk*, *Oostenrijk*, *Pruisen* en *Rusland*, die den 4 November te *Londen* eene vergadering belegden, handelden met de Belgen als met een vrijen staat, en stelden eene wapenschorsing voor, die door WILLEM I slechts met grooten weerzin werd aangenomen.

De Belgen namen dien tijd van rust waar, om een geregeld bestuur te vormen. Een nationaal Congres, te *Brussel* bijeengekomen, bevestigde de scheiding tusschen de noordelijke en zuidelijke provincieën, en verklaarde het huis van Oranje ten eeuwigen dage van de regeering over *België* uitgesloten. De vergadering der afgevaardigden te *Londen* keurde deze scheiding goed, en scheen nu enkel bedacht, om de grenzen der beide rijken te bepalen en de voorwaarden vast te stellen, waarop de Belgen hunne vrijheid zouden kunnen behouden.

Middelerwijl had er op de *Schelde* een voorval plaats, dat groot gerucht veroorzaakte. De acht kanonneerbooten, welke tijdens het bombardement van *Antwerpen* niet in gebreke gebleven waren, den bevelhebber CHASSÉ te ondersteunen, en die zich ter oorzake van het ijs voor eenigen tijd verwijderd hadden, waren in het begin van 1831 weder voor de stad verschenen. De bevolking zou dit gaarne verhinderd hebben, doch zulks was niet in hare macht. Nu gebeurde het in den morgen van den 5 Februari, dat een dezer booten, onder het bevel van den kommandant JAN KAREL JOZEF VAN SPEYK, door een rukwind los geraakte, en tegen den wal der stad gedreven werd, waar zij op het droge bleef vastzittén.

De kommandant, die een der ijverigsten was geweest om *Antwerpen* te beschieten, had alle redenen om beducht te zijn voor de wraak des volks. Alles wat men echter aanwendde, om het vaartuig weder los te krijgen was vruchteloos. Vele Belgen sprongen op het schip en maakten zich gereed de Nederlandsche vlag met geweld naar beneden te halen. VAN SPEYK, die reeds den dood voor oogen zag en niet besluiten kon, zich aan de opstandelingen over te geven, ijlt daarop naar beneden, werpt eene lont in het kruit en vliegt met vriend en vijand in de lucht. Ofschoon deze daad door velen hoog geroemd werd, is zij toch volgens de beginselen van den godsdienst niet te rechtvaardigen.

Tiendaagsche Veldtocht. Dwangmiddelen van Frankrijk en Engeland. Vrede met België. Afstand en dood van Willem I.

Na vele beraadslagingen kozen eindelijk de wederspannige provinciën prins LEOPOLD van *Saksen-Coburg* tot hunnen koning. Verzekerd van de medewerking der groote Mogendheden, nam LEOPOLD de hem aangeboden waardigheid aan, en werd den 21 Juli 1831 te *Brussel* gehuldigd.

Koning WILLEM beschouwde deze verheffing als een inbreuk op zijne rechten. Hij brak plotseling alle onderhandelingen met de vergadering der afgevaardigden te *Londen* af, en deed zijne troepen het bevel afkondigen, voorwaarts te rukken. Onder aanvoering van den dapperen prins van *Oranje* stelde het leger zich reeds op den 2 Augustus vol geestdrift in beweging, om de beleediging, zijnen koning aangedaan, te wreken. Overal waar de Belgische soldaten zich vertoonden, werden zij teruggedreven. Zonder moeite bezetten de Nederlandsche

troepen de steden *Turnhout* en *Diest*, en toen op den vijfden dag het zoogenaamde *leger der Maas* onder den Belgischen aanvoerder *DAINE* geslagen was, trokken de onzen over *Hasselt* en *Sint-Truijen* zoo snel vooruit, dat de prins van *Oranje* reeds den 11 Augustus zijn verblijf te *Thienen* kon houden. Den volgenden dag kwam het te *Bautersem* in de omstreken van *Leuven* andermaal tot een gevecht. De prins van *Oranje* kwam bij deze gelegenheid in groot gevaar, wijl zijn paard, door een kogel getroffen, ter aarde stortte; de held zelf had echter geen letsel bekomen: hij was in een oogenblik weder te been, en nauwelijks had hij een ander ros bestegen, of hij gaf zijne bevelen even bedaard als te voren. Eindelijk den 13^{den} trokken de Nederlandsche troepen zegevierend de stad *Leuven* binnen. Nog dien zelfden dag kwam een Engelsch afgevaardigde den prins berichten, dat een Fransch leger van 50000 man, onder de bevelen van den maarschalk *GÉRARD*, tot ondersteuning der Belgen in aantocht was. De prins staakte nu zijne verdere krijgsbedrijven; hij sloot een wapenstilstand met de Belgen, en gaf aan zijne troepen het bevel om naar de grenzen van Noord-Nederland terug te trekken.

Koning *WILLEM* zag zich thans genoodzaakt andermaal zijne toevlucht te nemen tot de groote Mogendheden. De vergadering te *Londen* maakte eenige veranderingen in een vroeger opgesteld tractaat van achttien artikelen, en bracht die op vier en twintig. *LEOPOLD* nam ze zonder bedenken aan; doch koning *WILLEM* was daartoe niet over te halen. De Mogendheden besloten nu geweld te gebruiken en den Nederlandschen vorst te dwingen. *Engeland* en *Frankrijk* legden beslag (embargo) op onze schepen, en zonden eene vloot naar onze kusten om het in- en uitzeylen der Nederlandsche vaartuigen te beletten. Verder verscheen de maarschalk *GÉRARD* met een sterk leger in *België* en sloeg den 30 November 1832 het beleg om het kasteel van *Antwerpen*. Daar *CHASSÉ* aan de eerste opeisching niet voldeed, brachten de Franschen

hunne vuurmonden in beweging. Meer dan veertig duizend bommen en granaten werden op de citadel geworpen; maar de grijze bevelhebber sprak van geen overgeven. Bijgestaan door het meergemelde eskader op de *Schelde*, onder den kapitein KOOPMAN, deed hij den vijand bij herhaling zware verliezen ondervinden. Eindelijk na vier en twintig dagen, toen het geheele kasteel bijna tot een puinhoop geschoten was, trad CHASSÉ met den maarschalk in onderhandeling. De citadel werd overgegeven, en hare dappere verdedigers gingen als krijgsgevangenen naar *Sint-Omer* in *Frankrijk*, waar zij ongeveer vijf maanden moesten vertoeven. Een dergelijk lot trof ook de bemanning der kanonneerbooten op de *Schelde*.

In Mei 1832 sloot WILLEM I eene overeenkomst met de Mogendheden, waarin hij beloofde tot aan de sluiting van een bepaald vredesverdrag de vijandelijkheden niet te zullen hernieuwen. Terstond namen nu de dwangmaatregelen van *Frankrijk* en *Engeland* een einde; het beslag op de Nederlandsche schepen werd opgeheven, handel en scheepvaart werden weder vrijgelaten, en de krijgsgevangenen keerden naar hun Vaderland terug.

Te midden van dezen droevigen toestand had men in *Nederland* ook sporen ontdekt van de *cholera* of Aziatische braakloop. Deze verschrikkelijke ziekte openbaarde zich het eerst te *Scheveningen* in de laatste dagen van Juni 1832. Van daar verspreidde zij zich naar *'s-Hage*, *Rotterdam*, *Amsterdam* en andere plaatsen, terwijl hare verschijning overal eene groote verslagenheid teweegbracht. In den zomer van het volgende jaar vertoonde zich de geesel opnieuw, en maaide vooral in de steden *Rotterdam* en *Arnhem* eene groote menigte slachtoffers weg.

Omstreeks dien zelfden tijd had er echter ook eene gebeurtenis plaats van een geheel anderen aard, die voor de Katholieken van *Nederland* zeer belangrijk was. De verdienstvolle en alom geachte geestelijke CORNELIS LUDOVICUS, baron van *Wijkerslooth* en heer van *Schalk-*

wijk, was den 7 Februari 1832 door Paus GREGORIUS XVI ten behoeve der Noord-Nederlandsche Katholieken tot Bisschop van *Curium* benoemd. Hij werd den 15 December 1833 te *Munster* gewijd, en sedert dit oogenblik konden de geloovigen van *Noord-Nederland* met veel minder moeite het H. Sacrament des Vormsels ontvangen, de kerken konden gemakkelijker worden ingewijd en niemand behoefde meer buiten het koninkrijk te gaan, om tot de geestelijke waardigheid verheven te worden.

WILLEM I bleef intusschen ongenegen het tractaat der vier en twintig artikelen aan te nemen. Hij hield voortdurend aan de grenzen een talrijk leger op de been, waardoor men genoodzaakt was groote uitgaven te doen, die de staatsschuld van jaar tot jaar vermeerderden en het volk onder zware belastingen gebukt deden gaan. Deze toestand duurde vijf volle jaren. Eindelijk nochtans gaf de koning toe, en de vrede met *België* kwam tot stand op den 18 April 1839. WILLEM I behield den titel van koning der *Nederlanden* en groothertog van *Luxemburg*, terwijl de overzeesche bezittingen geheel het eigendom der Noordelijke provinciën bleven.

In den loop van hetzelfde jaar besloot de regeering tot het droogmaken van het *Haarlemmermeer*. Er werd ook werk gemaakt om de middelen tot vervoer te vergemakkelijken, en reeds in 1840 werd de eerste spoorweg hier te lande opengesteld. Niet lang daarna gaf de koning eenigermate aan het verlangen des volks toe, om de grondwet te doen herzien. Hij scheen echter door die inwilliging gekrenkt, en deed den 7 October 1840 op het *Loo* afstand van den troon, ten behoeve van zijn oudsten zoon, den prins van *Oranje*. Vervolgens vertrok hij naar *Berlijn* en werd aldaar door den dood verrast op den 12 December 1843.

Zijn stoffelijk overschot werd over zee naar het Vaderland vervoerd en in den koninklijken grafkelder te *Delft* bijgezet.

Koning Willem II.

De nieuwe vorst toonde spoedig, hoezeer hem het welzijn der Nederlandsche bevolking ter harte ging. Rechtvaardig en billijk ten opzichte van al zijne onderdanen, deed hij ook zijn best, om aan allen gelijke rechten te geven. Hij maakte hierin geen onderscheid tusschen de verschillende gezindheden, maar betoonde iedereen dezelfde toegenegenheid en hartelijkheid. Ook de Katholieken mochten zich voortdurend in zijne gunst verheugen. In de laatste jaren van zijns vaders regeering had de hooge geestelijkheid van *Nederland* klachten aangeheven wegens de inrichting van het lager onderwijs. WILLEM II kende deze klachten, en nauwelijks was hij koning geworden, of hij haastte zich om middelen in het werk te stellen, ten einde daaraan een einde te maken.

Eene andere zaak, die de vorst met ijver ter harte nam, was de uitvoering van het concordaat van 1827. Zoodra dit algemeen bekend werd, geraakten de gemoeieren der Protestanten in beweging, alsof den staat een groot gevaar te wachten stond. De koning wilde niettemin de zaak vervolgen; doch de afgezant van den Paus, die in *Den Haag* was aangekomen, om met den vorst te onderhandelen, raadde hem zulks af, zoodat de uitvoering van het concordaat nogmaals verschoven werd. In afwachting dat het bisschoppelijk bestuur in *Nederland* zonder hinder zou kunnen hersteld worden, benoemde Paus GREGORIUS XVI op den 14 Januari 1842 drie nieuwe Bisschoppen, waarin de koning genoeg nam. De benoemden waren: de apostolische Vicaris van 's-Bosch, HENRICUS DEN DUBBELDEN, onder den titel van Bisschop van *Emmaüs*; de pastoor van *Tilburg*, JOANNES ZWIJSEN, als Bisschop van *Gerra*, en de Apostolische Vicaris van *Breda*, JOANNES VAN HOOYDONK, als Bisschop van *Dardanië*. In het vorige jaar had ook het vicariaat van *Limburg* weder een eigen kerkvoogd gekregen in den persoon

van JOANNES AUGUSTINUS PAREDIS, deken van *Roermond*, die den 30 Juni 1841 de bisschoppelijke wijding ontving.

Koning WILLEM II ijverde met niet minder zorg, om het land uit den droevigen toestand te trekken, waarin het door de langdurige geschillen met *België* gewikkeld was. Om de geldmiddelen van den Staat op beteren voet te brengen, werd er door de zorgen van Minister VAN HALL, eene geldleening uitgeschreven van 127 millioen tegen eene rente van drie ten honderd. De koning sloot handelsverdragen met *Frankrijk*, *Rusland* en *België*; te *Delft* werd eene academie opgericht, om geschikte ambtenaren voor de Oost te vormen; men ontwierp het plan om meerdere spoorwegen tot stand te brengen; de *Waar- en Groetgronden*, nabij *Kolhorn* in *Noord-Holland*, werden ingedijkt, en de *Anna Paulowna-polder* benevens de *Zuidplas* droog gemaakt.

De jaren 1846 en 1847 kenmerkten zich door eene groote schaarschheid en duurte van levensmiddelen. Misgewas en aardappelziekte brachten velen tot armoede en deden inzonderheid de mindere standen kommervolle dagen beleven. De zucht tot landverhuizing, die zich toen meer dan ooit in *Europa* deed gevoelen, werd door deze rampen ook in *Nederland* opgewekt.

In 1848 hadden er in vele landen van *Europa* weder zeer gevaarlijke omwentelingen plaats; de geest van opstand en verzet tegen het wettig gezag openbaarde zich met nieuwe kracht. Uit vrees dat de vlam des oproers ook naar deze gewesten zou overslaan, liet WILLEM II uit eigen beweging in de grondwet alle veranderingen maken, welke men voor het heil des volks nuttig zou oordeelen. De aldus gewijzigde staatsregeling werd den 3 November 1848 plechtig afgekondigd.

Koning WILLEM II overleefde echter deze gewichtige veranderingen niet lang. Ofschoon reeds lijdende aan eene hartkwaal, vertrok hij den 13 Maart 1849 van 's-Hage naar *Tilburg*, waar hij zoo gaarne, bevrijd van de zorgen der regeering, eenige dagen kwam doorbrengen. Zoodra

de vorst te *Tilburg* was aangekomen, ging hij eerst het nieuw paleis bezichtigen, dat hij aldaar had laten bouwen, en begaf zich vervolgens naar zijne kamer. Tegen twee uren na middernacht werd de koning door eene doodelijke benauwdheid overvallen; de hulp der geneesheeren bleef zonder vrucht. De algemeen beminde vorst stierf den 17 Maart 1849 in den ouderdom van ruim 56 jaren. Uit hoofde der belangrijke diensten, door hem bij menige gelegenheid aan het Vaderland bewezen, heeft men reeds in 1853 te 's-Hage te zijner eer een metalen standbeeld opgericht, dat den 23 Maart 1854 plechtig onthuld is.

Regeering van Willelm III.

De prins van *Oranje*, die bij den onverwachten dood zijns vaders in *Engeland* was, keerde nu spoedig naar het Vaderland terug, en werd met de gewone plechtigheid te *Amsterdam* als koning gehuldigd.

Eenige maanden na zijne verheffing ontving hij het blijde bericht, dat de oproerige vorsten van het eiland *Bali* in *Oost-Indië* na een driejarigen strijd door de Nederlandsche troepen waren tenondergebracht. Men had hiërbij echter het verlies te betreuren van den generaal-majoor **MICHIËLS**, die bij gelegenheid eener nachtelijke overrompeling van den vijand sneuvelde. Een opstand der Chineezzen op de westkust van het eiland *Borneo* werd in het volgende jaar met een even gelukkig gevolg gedempt.

In het Vaderland zelf genoot men voortdurend eene gewenschte rust. In het vijfde jaar van 's konings regeering kon men de droogmaking van het *Haarlemmermeer*, waaraan nu ruim twaalf jaren met verbazende kosten gearbeid was, als voltooid beschouwen. Eenige gedeelten werden aanstonds tegen zeer hooge prijzen verkocht, doch de vochtige bodem beantwoordde aan-

vankelijk niet aan de verwachting, en leverde in het begin slechts weinig voordeel op.

Het jaar 1853 was daarenboven nog bijzonder merkwaardig door het tot stand brengen van de reeds lang gewenschte kerkregeling der Katholieken. De Nederlandsche regeering had den Paus te kennen gegeven, dat deze geheel geestelijke zaak door het Opperhoofd der Kerk naar goedvinden kon geregeld worden. De H. Vader haastte zich dus hieraan gevolg te geven. Op den 4 Maart 1853 werd het bisschoppelijk bestuur of de dusgenoemde Kerkelijke hierarchie in deze gewesten hersteld. Z. H. PIUS IX richtte in *Nederland* vijf nieuwe bisdommen op, te weten: dat van *Utrecht*, van *Haarlem*, van *'s-Bosch*, van *Breda* en van *Roermond*. Hij bepaalde, dat *Utrecht*, evenals in de 16^e eeuw, een aartsbisdom zoude zijn, en benoemde voor dien zetel Z. D. H. JOANNES ZWIJSEN, die zoodoende de vierde Aartsbisschop van *Utrecht* werd.

Nauwelijks waren deze beschikkingen ruchtbaar geworden, of eenige woelzieke protestanten vormden eene vereeniging, met het doel om het onwetende volk in beweging te brengen, en aan de uitvoering der pauselijke verordeningen allerlei hinderpalen in den weg te stellen. De middelen, hiertoe aangewend, veroorzaakten eene groote spanning onder de onkatholieken, wien men deed gelooven, dat de nieuwe bisschoppen overal pijnbanken, brandstapels en moordschavotten zouden oprichten, wyl zij, naar het voorgeven der opruiers, zich bij eed verbonden hadden, de protestanten te vuur en te zwaard te vervolgen. De opgewondenheid der menigte nam hierdoor dagelijks toe, en van alle zijden zond men adressen en petitiën naar den koning, ten einde den vorst te bewegen, om dezen gevaarlijken storm van hen af te weren. De bisschoppen aanvaardden intusschen ongehinderd de waardigheid hun door den H. Vader opgedragen, en daar het misleide volk begon in te zien, dat het door zijne aanleiders bedrogen was, kwam alles binnen korten tijd weder tot rust.

Vier jaren later, te weten den 13 Augustus 1857, werd de toenmalige wet op het lager onderwijs door eene nieuwe vervangen. Bij de invoering dezer wet werd echter het godsdienstig onderwijs geheel van de *openbare scholen* uitgesloten. Dit punt verwekte eene groote bezorgdheid bij dat gedeelte van het Nederlandsche volk, hetwelk nog altijd den godsdienst als den kostbaarsten schat en den hechtsten steun der maatschappij beschouwt. Men maakte daarom op vele plaatsen gebruik van het recht, dat de wet verleent, tot het oprichten van *bijzondere scholen*, ten einde de jeugd een godsdienstig onderwijs te kunnen verschaffen.

Verder werd de regeering van koning WILLEM III nog door onderscheidene bijzondere voorvallen gekenmerkt. Driemaal richtte het water in de lage streken van *Gelderland* en elders langs de rivieren groote verwoestingen aan. Treurig vooral was de toestand van de bewoners tusschen *Maas* en *Waal* in den winter van 1860 tot 1861. Heinde en ver stond alles onder water, en vele familiën zagen zich eensklaps van al hunne bezittingen beroofd. Nauwelijks had evenwel de koning hiervan bericht ontvangen, of hij begaf zich in persoon naar het tooneel der ramp, en trachtte door milde giften in den nood zijner ongelukkige onderdanen te voorzien. Het was ook bij deze gelegenheid, dat Z. H. Paus Pius IX, begaan met den treurigen toestand dezer gewesten, den Nederlandschen vorst eene bijdrage van 10000 franken zond, om dezelve tot leniging der algemeene behoefte aan te wenden.

Bij deze verschrikkelijke rampen voegden zich weldra nog andere. In Mei 1862 werd de stad *Enschede* door een ongelukkig voorval bijna geheel in asch gelegd; eenige jaren later maaide de veepest een groot aantal runderen weg en de gevreesde cholera richtte andermaal hare verwoestingen aan.

In den nacht van den 15 Juli 1863 had er daarenboven een misdadige aanslag plaats op het leven van Z. D. H. JOANNES ZWIJSEN, die in den slaap door een

pistoolschot getroffen werd. De moordenaar, die zich met den grootsten spoed verwijderd had, bereikte echter gelukkig zijn doel niet. In korten tijd was de doorluchtige Kerkvoogd tegen ieders verwachting zoo volkomen hersteld, dat hij geen het minste letsel van de bekomen wonden overhield.

Behalve deze treurige feiten biedt ons het laatste tijdperk der Vaderlandsche geschiedenis ook nog eenige voorvallen aan, die meer bemoedigend zijn en zonder twijfel melding verdienen. Onder deze telt men vooral het vijftigjarig feest van de herstelling onzer onafhankelijkheid in de maand November 1863; de gedenkwaardige bijeenkomst der Nederlandsche bisschoppen, in concilie vergaderd te *'s-Bosch*, in 1865; den buitengewonen ijver der Katholieken in het bijeenbrengen van giften ten behoeve van het eerbiedwaardig Opperhoofd der Kerk, die door de boosheid zijner vijanden van het grootste deel zijner staten was beroofd; en eindelijk de algemeene geestdrift der Katholieke jongelingschap, om naar *Rome* te snellen, en zich onder de banier van Paus Pius IX te scharen, ten einde den hoogvereerden Opperherder, ten koste van bloed en leven, tegen het ruw geweld zijner goddelooze aanvallers te verdedigen. Het aantal onzer landgenooten, dat dienst nam bij de Pauselijke Zouaven, overtrof weldra dat van alle andere volkeren. Meer dan eens onderscheidden zij zich ook op eene trefelijke wijze in den strijd tegen de woeste Garibaldisten. Deze roofzuchtige horden, welke voorgaven, dat zij de Romeinen van het snoode juk der dwingelandij kwamen verlossen, meenden straffeloos de ongehoordste gruwelen te kunnen plegen. Zij vielen gewapend in den Kerkeijken Staat en spoorden de bevolking aan tot opstand tegen den H. Stoel. Zij plunderden de kerken, schonden de altaren, sloegen de kruisen en de beelden der Heiligen aan stukken, doorboorden den tabernakel met hunne bajonetten, en spaarden zelfs in hunne dolle razernij het H. Sacrament des Altaars niet. Maar zie, de woeste kerkschenders, die zoo moedig schenen als

er geen gevaar te duchten was, stoven heen als kaf voor den wind, zoodra zij met de Pauselijke Zouaven in aanraking kwamen. Zij konden den fieren blik dier moedige kampvechters van Prus IX niet verdragen. En geen wonder, de hulp des Hemels was ditmaal zichtbaar met de verdedigers van den H. Stoel. De gevechten van *Bagnorea*, *Monte-Libretti*, *Nerola* en *Mentana* kunnen dit getuigen. Een onzer dappere landgenooten, PIETER JANSZON JONG uit *Lutjebroek* in *Noord-Holland*, niet ten onrechte de schrik der Garibaldisten genoemd, gaf hun reeds alleen de handen vol werk. In den gedenkwaardigen strijd van *Monte-Libretti* (13 October 1867) gebruikte hij zijn geweer als eene knots, en sloeg links en rechts met zooveel kracht om zich heen, dat alles voor hem beefde. Eindelijk door vermoeidheid uitgeput zonk hij op de knieën, en eerst toen durfden de roovers hem naderen. Hij werd omsingeld en bezweek onder de bajonetsteken zijner vijanden; doch toen men later zijn lijk wedervond, lag het tusschen veertien Garibaldisten, welke hij, naar verhaald wordt, met eigen hand verslagen had.

Het was echter niet alleen in den strijd tegen de aanranders van den H. Stoel, maar ook bij andere gelegenheden, dat vele Nederlandse Zouaven eenen buitengewonen ijver en heldenmoed aan den dag legden. Zoo brak in den zomer van 1867 in de stad *Albano* de cholera uit, en wel met zulk eene hevigheid, dat de inwoners geen moed bezaten, om iemand, die door dien geesel aangetast was, te helpen of de dooden ter aarde te bestellen. Velen, die gevlucht waren, kregen de ziekte onderweg, stierven daar en bleven onbegraven in het veld liggen. Ook in de meeste huizen van *Albano* waren lijken, zonder dat er iets aan gedaan werd. De bisschop der plaats, die alles had aangewend om de ongelukkigen bij te staan en te helpen, was als een offer zijner menschlievendheid gevallen. In dezen hoo-gen nood kwamen eenige Zouaven in de stad, welke men derwaarts gezonden had om de rust te bewaren.

Zij meenden op dat oogenblik niets beter te kunnen doen, dan zich tot heil van de achtergebleven burgers op te offeren. Zonder toeven maakten zij een begin met het verplegen der zieken, en zochten overal de lijken op, om aan dezelve eene behoorlijke begrafenis te bezorgen. De bewoners stonden verbaasd op het gezicht van zulk een moed. Twee Nederlandsche Zouaven, HENRICUS PETERS uit *Beek* bij *Nijmegen*, en JACOBUS VAN DER MEIJDEN uit *Drunen*, bij *'s-Bosch*, bleven voortdurend op het kerkhof en legden de lijken, die door de anderen aangebracht werden, bij elkander in den grafkuil, waaruit gestadig eene verpestende lucht opsteeg. Wjl zij hierbij geen de minste ontsteltenis of vrees lieten blijken, vraagde een der officieren, die meende, dat zij het gevaar van hunnen toestand niet begrepen: „Weet gij wel, mannen, dat het werk, hetwelk gij daar verricht, doodelijk is?” Doch zij gaven ten antwoord: „Wij weten het, luitenant; maar wij zijn gereed.” Kort daarop door dezelfde ziekte aangetast, stierven beiden in de eerste dagen van Augustus 1867. Een ander Nederlandsch Zouaaf, met name G. J. OPHEM uit *Alkmaar*, bezweek insgelijks aan dien geesel, nadat hij tot het einde toe met onbezweken ijver de cholera-lijdens verzorgd had. Getroffen over deze heldhaftige zelfopofferingen en christelijken heldenmoed, heeft Z. H. Paus PIUS IX last gegeven om te *Albano* eene prachtige graftombe voor deze moedige jongelingen op te richten.

O, moge hun edel en vroom gedrag in alle tijden vele navolgers vinden!

OVERZICHT

DER

VOORNAAMSTE GEBEURTENISSEN.

V. Chr.

- 100 Komst der Batavieren hier te lande.
- 54 De Batavieren sluiten een verbond met de Romeinen.
- 10 Drusus onderwerpt de Friezen.

Na Chr.

- 28 De Friezen staan tegen hunne onderdrukking op, en behouden vele jaren hunne onafhankelijkheid.
- 69 Opstand der Batavieren onder Claudius Civilis.
- 260 Invallen der Franken. De naam der Batavieren verdwijnt langzamerhand uit de geschiedenis.
- 695 De H. Willibrordus tot Aartsbisschop der Friezen gewijd.
- 755 Marteldood van den H. Bonifacius.
- 800 Karel de Groote wordt keizer.
- 810—891 Herhaalde invallen der Noormannen.
- 922 Ontstaan van het graafschap Holland.
- 1015 Dirk III sticht Dordrecht.
- 1096 Eerste Kruistocht.
- 1219 Graaf Willem I doet eenen tocht naar het H. Land. Verovering van Damiate.
- 1256 Willem II, Roomsche koning, vindt zijnen dood in een tocht tegen de West-Friezen.
- 1296 Floris V wordt vermoord.
- 1299 Met Jan I sterft het eerste stamhuis der Graven van Holland uit, en komt het Henegouwsche huis aan de regeering.
- 1304 Witte van Haamstede verdrijft de Vlamingen uit Holland.
- 1345 Dood van Willem IV; Margareta volgt hem op.
- 1349 Willem V, eerste graaf uit het huis van Beieren.
- 1350 Begin der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten.

- 1423 Uitvinding der boekdrukkunst door Laurens Jans-
zoon Koster te Haarlem.
- 1428 Jacoba van Beieren geeft het bestuur over Holland,
Zeeland en Henegouwen aan Filips van Bour-
gondië over, waardoor de regeering in het Bour-
gondische huis overgaat.
- 1477 Karel de Stoute sneuvelt bij Nancy.
- 1492 Einde van de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten.
Kaas- en Broodvolk.
- 1504 Filips de Schoone wordt koning van Kastilië.
- 1506 Filips de Schoone sterft. Zijn zoon Karel volgt
hem in de Nederlanden op, onder voogdij van
zijn grootvader, keizer Maximiliaan.
- 1516 Karel wordt koning van Spanje.
- 1519 Hij wordt keizer van Duitschland onder den naam
van Karel V.
- 1522 Adrianus Floriszoon Boyens tot Paus verheven. Hij
neemt den naam van Adrianus VI aan.
- 1543 Karel V vereenigt al de Nederlandsche gewesten
onder zijn bestuur.
- 1555 Karel V staat de Nederlanden aan zijn zoon
Filips II af.
- 1559 Filips II sluit vrede met Frankrijk. Hij stelt orde
op het bestuur der Nederlanden en vertrekt naar
Spanje. Oprichting van vele nieuwe bisdommen.
- 1566 Smeekschrift der edelen. Opkomst der Geuzen.
Beeldstormerij.
- 1567 Komst van den hertog van Alva.
- 1568 Begin van den tachtigjarigen oorlog.
- 1572 Inneming van den Briel door de watergeuzen. De
Martelaren van Gorkum. Beleg van Haarlem.
- 1573 Alkmaar wordt vergeefs belegerd. Slag op de
Zuiderzee. Alva vertrekt en wordt opgevolgd
door Requesens.
- 1574 Slag op de Mookerheide. Leiden ontzet.
- 1576 Dood van Requesens. Pacificatie van Gent.
- 1577 Don Jan van Oostenrijk wordt landv. Matthias van
Oostenrijk door de misnoegden in het land geroepen.

- 1579 Verdrag van Atrecht. Unie van Utrecht.
- 1581 Afzwering van Filips II. Anjou te hulp geroepen.
- 1584 Willem I door Balthasar Gerard doodgeschoten.
- 1585 Komst van Leicester. Hij voert weinig uit en verlaat twee jaren later het land.
- 1588 De onoverwinnelijke vloot vernield.
- 1590 Verrassing van Breda door middel van een turfschip.
- 1595 Eerste tocht der Nederlanders naar de Oost.
- 1598 Filips staat de Nederlanden aan Albertus en Isabella af. Hij sterft.
- 1600 Slag bij Nieuwpoort.
- 1604 Ostende na een driejarig beleg door Spinola ingenomen.
- 1609 Twaalfjarig bestand. Godsdiensttwisten.
- 1618 Oldenbarnevelt, Hugo de Groot, Hoogerbeets en Ledenberg gevangengezet. De eerste sterft het volgende jaar op het schavot.
- 1621 Einde van het twaalfjarig bestand. Dood van den aartshertog Albertus.
- 1625 Dood van Prins Maurits.
- 1628 Verovering van de Spaansche zilvervloot door Piet Hein.
- 1629 Inneming van 's-Bosch door Frederik Hendrik.
- 1639 Maarten Harpertz. Tromp slaat de Spanjaarden bij Duins.
- 1647 Dood van Frederik Hendrik. Willem II volgthem op.
- 1648 Vrede van Munster.
- 1651 Groote vergadering der Staten te 's-Hage.
- 1652 Eerste Engelsche oorlog. Tromp, De Ruyter, Evertsen en Van Galen onderscheiden zich ter zee.
- 1654 Vrede te Westminster. Akte van seclusie.
- 1665 Tweede Engelsche oorlog.
- 1665 Driedaagsche zeeslag tusschen De Ruyter en Monk.
- 1667 Tocht naar Chattam. Vrede te Breda. Eeuwig Edict.
- 1672 Oorlog met Engeland, Frankrijk, Munster en Keulen. Willem III, stadhouder. Jan en Cornelis de Witt vermoord.
- 1674 Vrede met Engeland te Westminster gesloten.

- 1676 De Ruyter sneuvelt in de haven van Syracuse.
 1678 Vrede te Nijmegen.
 1688 Willem III verjaagt zijn schoonvader Jacobus II van den troon.
 1692 Zeeslag bij kaap La Hogue.
 1693 Slag bij Landen en Neerwinden.
 1697 Vrede te Rijswijk. Czaar Peter bezoekt ons land.
 1702 Spaansche Successie-oorlog. Dood van Willem III.
 1704—1709 Gibraltar veroverd.
 De Franschen worden achtereenvolgens te Hochstädt, Ramillies, Oudenaarden en Malplaquet door Malborough en prins Eugenius geslagen.
 1711 Jan Willem Friso verdrinkt aan den Moerdijk.
 1713 Vrede te Utrecht.
 1740 Oostenrijksche Successie-oorlog.
 1747 De Franschen bemachtigen Staats-Vlaanderen.
 Willem IV Stadhouder.
 1748 Vrede te Aken.
 1751 Willem IV sterft. Zijn zoon Willem V volgt hem op onder voogdij zijner moeder Anna van Engeland.
 1766 Willem V aanvaardt de regeering.
 1780 Oorlog met Engeland.
 1781 Slag bij Doggersbank, tusschen Zoutman en Parker.
 1784 Vrede met Engeland. Geschillen met keizer Jozef II. Patriotten en Prinsgezinden.
 1787 De Pruisen in ons Vaderland.
 1793 De Franschen verklaren den oorlog aan den stadhouder. Dumouriez rukt in Staats-Brabant.
 1795 De Franschen veroveren ons Vaderland. Willem V vertrekt naar Engeland. Bataafsche Republiek.
 1796 De vrijheid van godsdienst tot wet verklaard.
 1799 Landing der Engelschen en Russen in N. Holland.
 1805 Rutger Jan Schimmelpenninck, raadpensionaris.
 1806 Lodewijk Napoleon wordt koning van Holland.
 1809 Landing der Engelschen in Zeeland.
 1810 Ons Vaderland bij Frankrijk ingelijfd.
 1812 Tocht van Napoleon naar Rusland.

- 1813 Bevrijding van Nederl. uit de Fransche heerschappij.
- 1815 Vereeniging van Noord- en Zuid-Nederland. Willem I, koning. Slag bij Waterloo.
- 1816 Bombardement van Algiers.
- 1825 Oorlog op Java tegen Diepo Negoro. Het Philosophisch collegie.
- 1827 Concordaat met den Paus gesloten, doch niet uitgevoerd.
- 1830 Opstand der Belgen. Bombardement van Antwerpen.
- 1831 Leopold van Saksen-Coburg, koning der Belgen. Tiendaagsche Veldtocht.
- 1832 Beleg van de citadel van Antwerpen. Embargo.
- 1839 Vrede met België.
- 1840 Willem I doet afstand van de regeering.
- 1843 Dood van den graaf van Nassau (Willem I) te Berlijn.
- 1849 Willem II sterft te Tilburg.
- 1853 Herstel der Bisschoppelijke Hierarchie.
- 1890 Dood van Willem III.

Graven uit het huis van Holland. (922—1299.)

Dirk I. Dirk II. Arnoud. Dirk III. Dirk IV. Floris I. Dirk V. Floris II. Dirk VI. Floris III. Dirk VII. Ada. Willem I. Floris IV. Willem II. Floris V. Jan I.

Graven uit het huis van Henegouwen. (1299—1349.)

Jan II. Willem III. Willem IV. Margareta.

Graven uit het huis van Beieren. (1349—1433.)

Willem V. Albrecht. Willem VI. Jacoba.

Graven uit het huis van Bourgondië. (1433—1482.)

Filips de Goede. Karel de Stoute. Maria.

Graven uit het huis van Oostenrijk. (1482—1581.)

Filips de Schoóne. Karel V. Filips II.

De stadhouders van Holland, Zeeland, enz.

Willem I. Maurits. Fred. Hendrik. Willem II, III, IV, V.

Koningen uit het huis van Oranje-Nassau.

Willem I, Willem II en Willem III.

